

စာပေဗိမာန်စာမူဆုရ

မိတ္ထီလာမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်းမှတ်တမ်း

(ပုဂံခေတ်မှ ကိုလိုနီခေတ်)

ဦးထွန်းလွင်၊ မိတ္ထီလာ၊

မာတိကာ

စဉ်	အကြောင်းအရာ	စာမျက်နှာ
-	စာရေးသူ၏မိတ်ဆက်အမှာစာ	
-	မြေပုံများ (အချပ်ပို)	
(က)	ဗဒုံမင်းခေတ် မိတ္ထီလာတည်နေရာမှတိုင်နယ်	
(၂၅)	တိုင်မြေပုံ	
(ခ)	မင်းတုန်းမင်းခေတ်မှ တိုင်နယ်	
(၃၅)	တိုင်မြေပုံ	
(ဂ)	မင်းတုန်းမင်းခေတ် မိတ္ထီလာပါဝင်သော ရွှေပြည်ရန်အောင် (အရှေ့) မြေပုံ	
(ဃ)	သီပေါမင်းခေတ် မိတ္ထီလာတည်ရှိရာ တောင်ငူခရိုင် မြေပုံ	
(င)	ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာတည်နေရာမြေပုံ	
(စ)	၁၉၇၉ ခုနှစ်၊ မိတ္ထီလာမြို့နယ်မြေပုံ	
(ဆ)	၂၀၀၈ ခုနှစ်၊ မိတ္ထီလာမြို့နယ်မြေပုံ	
(ဇ)	၂၀၀၈ ခုနှစ်၊ မြို့အကွက်ချမြေပုံ	

အကြောင်းအရာ

စာမျက်နှာ

မိတ္ထီလာအမည်ဖြစ်စဉ်ကို လေ့လာခြင်း	၁
သို့သော်ယူသောအမည်ကို စတင်တွေ့ရှိခြင်း	၆
မိတ္ထီလာအမည်ကို စိစစ်ခြင်း	၁၁
မိတ္ထီလာတည်နေရာ	၁၈
(က) ပုဂံခေတ်တည်နေရာ	၁၉
(ခ) ညောင်ရမ်းခေတ်နှင့် ကုန်းဘောင်ခေတ်	၂၃
မိတ္ထီလာတည်နေရာ	
(ဂ) မင်းတုန်းမင်းခေတ်မိတ္ထီလာတည်နေရာ	၃၄
(ဃ) သီပေါမင်းခေတ်မိတ္ထီလာတည်နေရာ	၄၀
(င) ကိုလိုနီခေတ်နှင့် မျက်မှောက်ခေတ်	၄၁
မိတ္ထီလာတည်နေရာ	
မိတ္ထီလာ၏မြေမျက်နှာသွင်ပြင်	၅၅
မိတ္ထီလာဒေသရာသီဥတု	၅၈
သဘာဝပေါက်ပင်နှင့်သစ်တောကဏ္ဍ	၇၀
သဘာဝတိရစ္ဆာန်များ	၇၃
ကုန်းဘောင်ခေတ် မိတ္ထီလာနယ်အုပ်ချုပ်ရေး	၇၄
ကိုလိုနီခေတ်အုပ်ချုပ်ရေး	၉၆
လူမှုစီးပွားရေး	၁၀၀
မိတ္ထီလာနယ်မှ ထင်ရှားသည့်ပုဂ္ဂိုလ်များ	၁၂၅
မိတ္ထီလာကန်သမိုင်း	၁၃၅

အကြောင်းအရာ

စာမျက်နှာ

မိတ္ထီလာကန်အကြောင်းတွေ့ရှိရသော	၁၃၈
စာပေ၊ ပုရပိုက်၊ ကျောက်စာ စာရင်း	
နရပတိစည်သူနှင့် မိတ္ထီလာကန်	၁၄၁
မင်းကြီးစွာစော်ကဲနှင့်မိတ္ထီလာကန်	၁၄၄
ဘိုးတော် ခေါ် ဗဒုံမင်းနှင့်မိတ္ထီလာကန်	၁၄၅
ငလျင်ဒဏ်ကြောင့် မိတ္ထီလာကန်ကျိုးပေါက်ခြင်း	၁၅၁
မင်းတုန်းမင်းနှင့်မိတ္ထီလာကန်	၁၅၇
သဿမေဓအခွန်ပဋိပက္ခ	၁၆၃
ကိုလိုနီခေတ်မိတ္ထီလာကန်	၁၆၄
မျက်မှောက်ခေတ်မိတ္ထီလာကန်နှင့်မုန်တိုင်းဆည်	၁၆၆
၁၉၈၂ ခုနှစ်ရှိ ရေလွှဲဆည်နှင့်ရေလျှောင့်တမံများ	၁၇၂
ဘာသာရေး	၁၈၂
ဘုရားစေတီများသမိုင်း	၂၀၂
ရွှေမြင်တင်စေတီ	၂၀၄
ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားသမိုင်း	၂၀၅
လောကနာထစေတီတော်	၂၁၀
မိတ္ထီလာဈေးကုန်းကျောင်းစေတီများ	၂၁၂
ရွှေစောလူးစေတီနှင့်နဂါးရုံစေတီ	၂၁၄၊ ၂၁၅
စည်းခုံကြီးစေတီ	၂၁၆
ထီးသုံးဆင့်နှင့်ရွှေမြင်မိစေတီ	၂၁၇
ရတနာသင်းကျစ်စေတီ	၂၂၄

အကြောင်းအရာ

စာမျက်နှာ

ဝမ်းတော်ပြည့်စေတီ	၂၂၆
ကန်တွင်းဂူကြီးစေတီ၊ ရွှေဘုံသာ(ချမ်းသာကြီး)စေတီ၊ ၂၃၁၊ ၂၃၂	
ဖောင်တော်ဦးစေတီ	၂၃၃
မိုးကောင်းအန္တကူစေတီနှင့်အခြားစေတီများ	၂၃၄၊ ၂၃၆
သိမ် (၉)သိမ်မူကွဲများနှင့် မုံတိုင်အုတ်ကျောင်း	၂၃၇၊ ၂၄၁
ပိဋကတ်တိုက်	

နိဂုံး	၂၅၁
--------	-----

နောက်ဆက်တွဲ (၁)

မိတ္ထီလာမြို့နယ်၊ ရပ်ကွက်ကျေးရွာအုပ်စုများ၏ (၂၀၀၈)လူဦးရေ၊ အိမ်ခြေ၊ ကျား/မ စာရင်း	၂၅၂
---	-----

နောက်ဆက်တွဲစာရင်း (၁)

မိတ္ထီလာကန်ကျောက်စာ (၁၈၅၆)	၂၆၀
နောက်ဆက်တွဲဓာတ်ပုံ (၂)	၂၆၁
မိတ္ထီလာကန်ဓာတ်ပုံ	၂၆၁
နောက်ဆက်တွဲဓာတ်ပုံ (၃)	၂၆၂
ကျောက်တံခါးနှင့်ရေကျော် ခုနစ်ပေါက်	၂၆၂
ရေထုတ်တံခါးဓာတ်ပုံ	၂၆၂

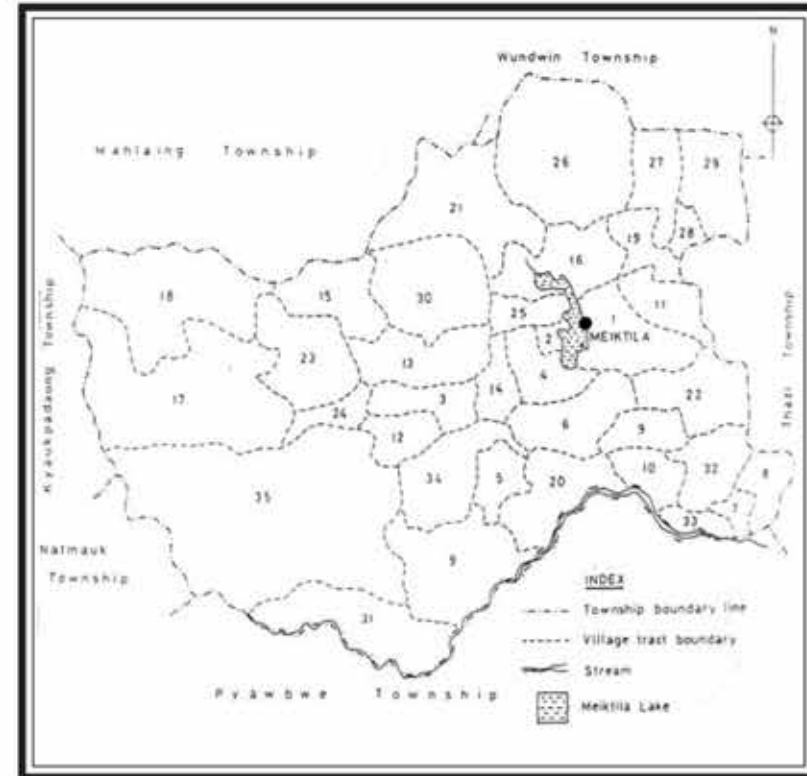
နောက်ဆက်တွဲ (၂)

မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းကျောက်စာ (၁၇၉၆)။	၂၆၃
------------------------------------	-----

ကျမ်းကိုးစာရင်း	၂၆၉
-----------------	-----

မြေပုံ (က)

မြေပုံ (ခ)

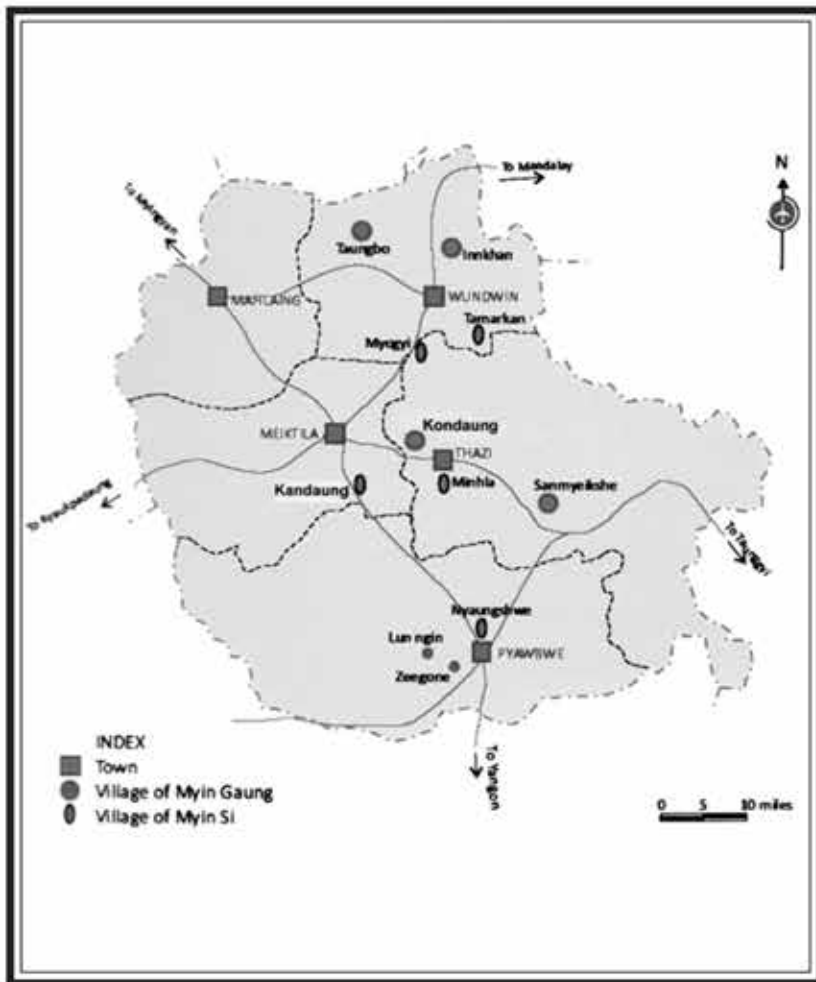

ဗဒုံမင်းခေတ် (၁၇၉၆)
မိတ္ထီလာရှိ တိုင်နယ် (၂၅)တိုင်

မင်းတုန်းမင်းခေတ် (၁၈၅၆)
မိတ္ထီလာတိုင်နယ် (၃၅) တိုင်

ဦးထွန်းလွင် (မိတ္ထီလာ)

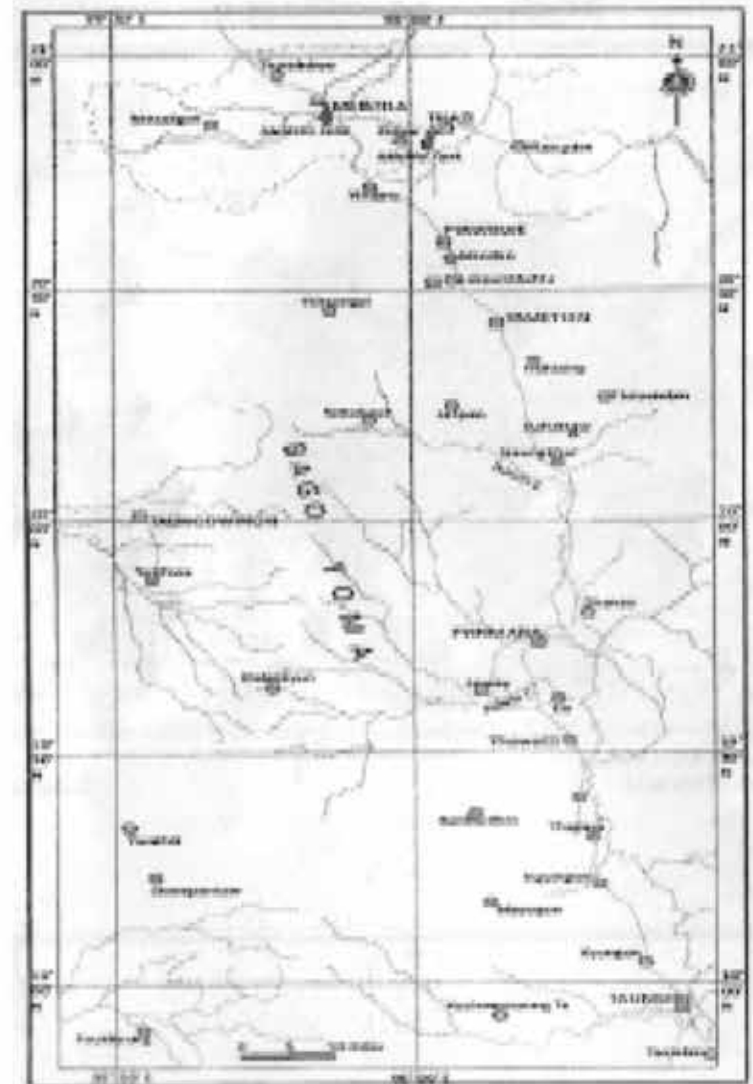
မြေပုံ (ဂ)

မင်းတုန်းမင်းခေတ်
ရွှေပြည်ရန်အောင်အရှေ့

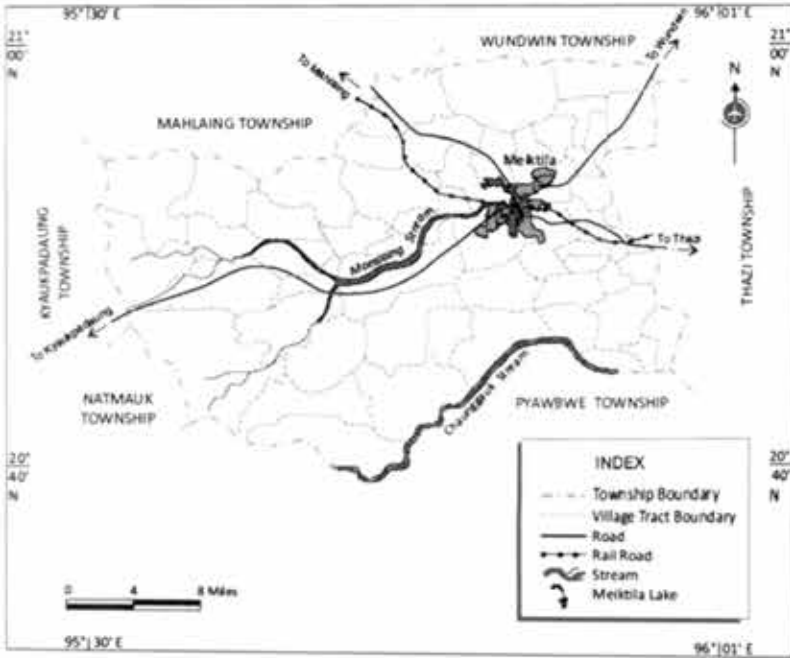
မိတ္ထီလာမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်းမှတ်တမ်း

မြေပုံ (ဃ)

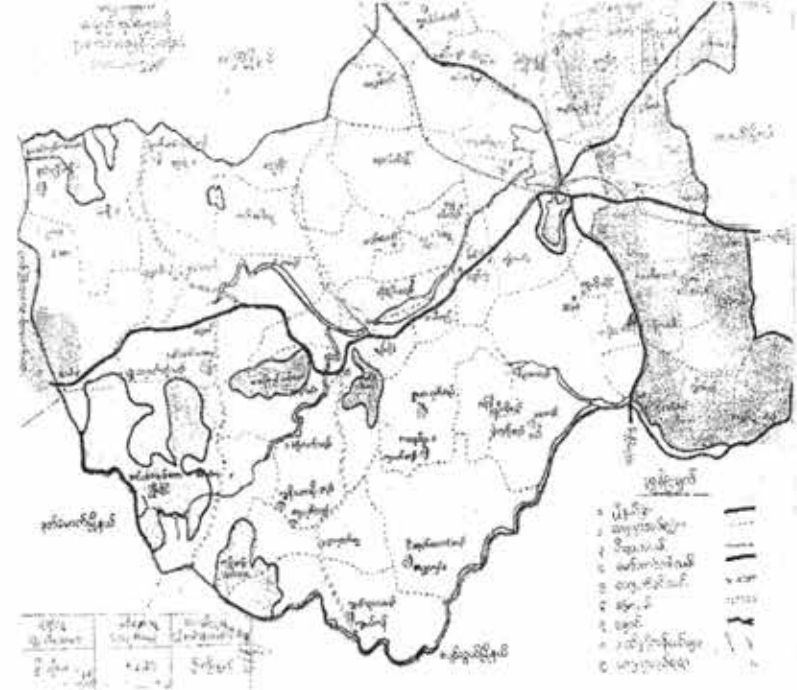

သီပေါမင်းခေတ် (၁၈၈၄) မိတ္ထီလာပါဝင်သော
တောင်ငူခရိုင်

မြေပုံ (င)

မြေပုံ (စ)

ကိုလိုနီခေတ်မိတ္ထီလာမြို့နယ်မြေပုံ

၁၉၇၉ မိတ္ထီလာနယ်ရှိ သစ်တောနှင့်တောင်များ
အမြင့်ပြမြေပုံ

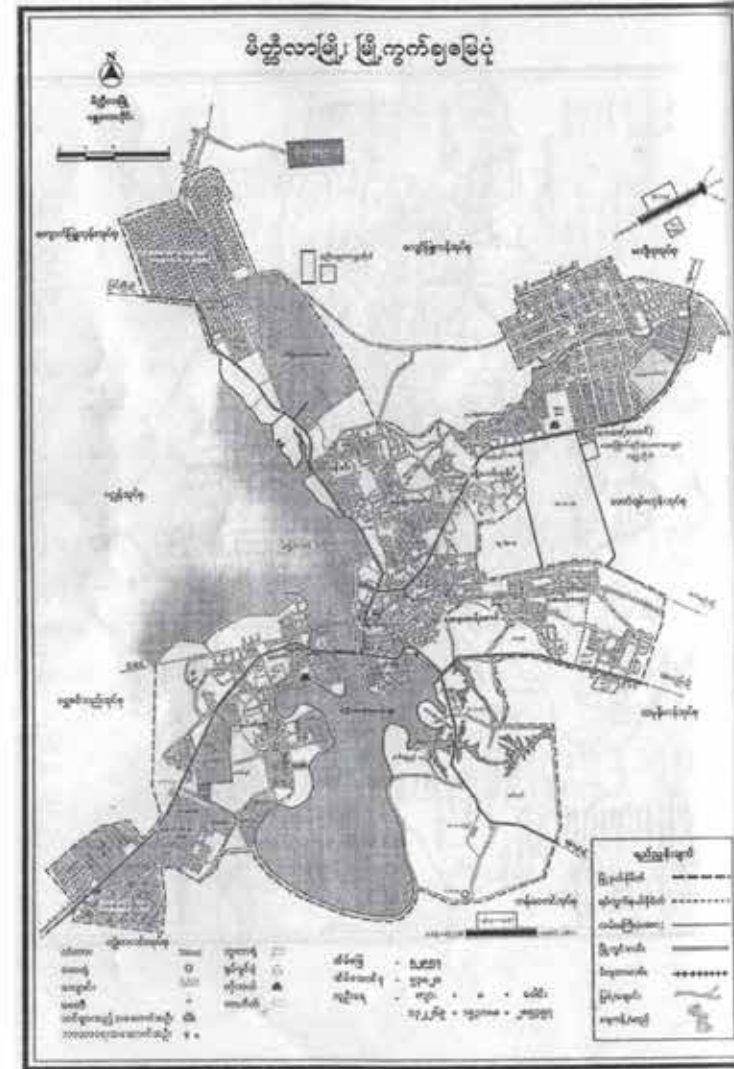
မြေပုံ (ဆ)

ကိုလိုနီခေတ်မိတ္ထီလာမြို့နယ်မြေပုံ

မြေပုံ (ဇ)

၂၀၀၈ ခုနှစ်

မိတ္ထီလာမြို့၊ မြို့ကွက်ချမြေပုံ

စာရေးသူ၏အမှာ

ကျွန်တော်သည် ၁၉၇၉ ခုနှစ်တွင် တာဝန်အရ မိတ္ထီလာမြို့နယ် ဖြစ်စဉ်မှတ်တမ်း (မိတ္ထီလာဂဇက်တီးယား)ကို ရေးခဲ့ဖူးပါသည်။ ထိုစဉ်က ရေးသားရမည့် ခေါင်းစဉ်ငယ်များ သတ်မှတ်ပေးပါသည်။ ထို့ကြောင့် မိတ္ထီလာဂဇက်တီးယားကို ရေးသားရာ၌ ကိုးကားရမည့် အင်္ဂလိပ်တို့ ရေးသားသော မိတ္ထီလာဂဇက်တီးယားများကို ရရှိရန် မန္တလေးတိုင်းရုံးသို့ သွားရောက်ရှာဖွေခဲ့သော်လည်း မြင်းခြံ၊ ရမည်းသင်းခရိုင်နှင့် အခြား ဂဇက်တီးယားများကိုသာ တွေ့ရှိရပြီး မိတ္ထီလာဂဇက်တီးယားကို ရှာဖွေ မရရှိခဲ့ပါ။ သို့သော် ဌာနဆိုင်ရာ များ၏ အကူအညီရယူ၍ မိတ္ထီလာ ဂဇက်တီးယားကို အမှာစာ ရေးသားပြီး ၁၉၇၉-ခုတွင် လက်နှိပ်စက်မှုဖြင့် ထုတ်ဝေခဲ့ပါသည်။ ထိုအထဲတွင် မိတ္ထီလာတည်နေရာ၊ မြေမျက်နှာသွင်ပြင်၊ ရာသီဥတု၊ လူဦးရေစာရင်း၊ စီးပွားရေး၊ လူမှုရေးစသည်များကို စာရင်းဇယား မြေပုံများဖြင့် ဖော်ပြခဲ့ပါသည်။ သတ်မှတ်ပေးထားသော ခေါင်းစဉ်၌ လွတ်လပ်ရေးကြိုးပမ်းမှုသမိုင်း၊ ဆိုရှယ်လစ်ရေး ဖွဲ့စည်းတည်ဆောက်မှု

အပိုင်းများကို ဦးစားပေး ဖော်ပြခဲ့ရပါသည်။ မိတ္ထီလာကန်နှင့် ထူးခြားသည်များအကြောင်းကို ရေးသားခဲ့သော်လည်း ထိုအထဲတွင် မပြည့်စုံသည်များနှင့် သမိုင်းကြောင်းအရ မခိုင်လုံသည်များ အချို့ ပါရှိခဲ့ပါသည်။ သို့သော် အခြား စီးပွားရေး၊ ကျန်းမာရေး၊ ပညာရေး နှင့် ဘာသာရေးစသည့် အခြေအနေများကို အထိုက်အလျောက် ပြည့်စုံစွာ ဖော်ပြနိုင်ခဲ့ပါသည်။

၁၉၈၂ ခုနှစ်တွင် မန္တလေးတိုင်းကောင်စီမှ မြို့နယ်များ အားလုံးသို့ ဂဇက်တီးယားများရေးသားပေးပို့ရန် ထပ်မံတောင်းခံ ခဲ့ပါသည်။ ထို့ကြောင့် ယခင်ရှိပြီးသား ၁၉၇၉ ခုနှစ် မိတ္ထီလာ ဂဇက်တီးယားမှ မိမိ၏အမှာစာကို ဖြုတ်သိမ်း၍ ကျန်အပိုင်းများကို မိတ္တူပြုစုပြီး ထပ်မံပေးပို့ခဲ့ရပါသည်။ ထို့ကြောင့် ၁၉၈၂ ခုနှစ် မိတ္ထီလာ ဖြစ်စဉ်မှတ်တမ်းဟု ထွက်ပေါ်ခဲ့ရပါသည်။

ယခု မိတ္ထီလာမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်းမှတ်တမ်းကို ရေးသားရ သည်မှာ ယခင် ၁၉၇၉ ခုနှစ် ဂဇက်တီးယား၌ မပြည့်စုံသည်များ၊ သမိုင်းကြောင်းအရ မခိုင်လုံသည်များကို ပြုပြင်နိုင်ရန် ကျမ်းကိုး အထောက်အထားများစွာအား ရှာဖွေ၍ အတတ်နိုင်ဆုံးပြည့်စုံ စေရန်နှင့် အမှားအယွင်းနည်းစေရန် ပြုစုထားပါသည်။ အချို့ နေရာများ၌ တွင်းသင်းဦးထွန်းညို၏ ရာဇဝင်မသိ ကျောက်စာနှင့် ညီ မူအရကျောက်စာများ၊ ပေပုရပိုက်များအား ညှိနှိုင်းစိစစ်ပြီး ရေးသားထားပါသည်။ သို့သော် အကြောင်းအရာတစ်ခုအား အသေးစိတ် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာရေးသားသော ကျမ်းတစ်စောင်အဖြစ် ဖော်ပြခြင်းမပြုဘဲ ဂဇက်တီးယားပုံစံမျိုးဖြင့် ကဏ္ဍစုံအား ခေတ် အလိုက် အတတ်နိုင်ဆုံးခွဲခြား၍ ပြုစုထားပါသည်။

မိတ္ထီလာအမည်ဖြစ်စဉ်သမိုင်းတွင် သျှိုသျှားအမည်နှင့် မိတ္ထီလာအမည်ကို ပုဂံခေတ်တွင် မတွေ့ရှိရဘဲ ပင်းယခေတ် တစ်စီးရှင် သီဟသူလက်ထက် (၁၃၁၈) ခုနှစ်မှစတင်၍ သျှိုသျှား အမည်ကို စတင်တွေ့ရှိရကြောင်းနှင့် မိတ္ထီလာအမည်ဖြစ်ပေါ်လာပုံ များကို ခေတ်အဆက်ဆက်၌ရေးသားခဲ့သည့် ကျောက်စာ၊ ဘွဲ့၊ မော်ကွန်းများ၊ ပေပုရပိုက်များဖြင့် ညှိနှိုင်း၍ ဖော်ပြထားပါသည်။ မိတ္ထီလာ၏တည်နေရာအခန်းတွင် ပုဂံခေတ်၏တည်နေရာအဆိုများ၊ ညောင်ရမ်းခေတ်နှင့် ကုန်းဘောင်ခေတ်တည်နေရာများကို ဖော်ပြထားပါသည်။ ဗဒုံမင်းလက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာအား တိုင်နယ် (၂၅) ခုဖြင့် ဖွဲ့စည်းခြင်း၊ မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင် တိုင်နယ် (၃၅)ခု ဖြင့် ဖွဲ့စည်းပြီး ရွှေပြည်ရန်အောင်အရှေ့ပိုင်းတွင် ပါဝင်ခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားပါသည်။ သီပေါမင်းခေတ်တွင် မိတ္ထီလာအား တောင်ငူ ခရိုင်အတွင်းထည့်သွင်းဖွဲ့စည်းခဲ့သည်ကို မြေပုံဖြင့်ဖော်ပြထား ပါသည်။

ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာ၏တည်နေရာသည် အင်္ဂလိပ်တို့စတင် အုပ်စိုးစတွင် တည်ငြိမ်မှုမရှိသေးကြောင်းနှင့် ၁၈၈၆ ခုနှစ် ဇွန်လတွင် ရမည်းသင်း၊ မိတ္ထီလာနှင့် မြင်းခြံခရိုင်တို့အား ပေါင်းပြီး အရှေ့ဘက် ခရိုင်အဖြစ် ဖွဲ့စည်းခဲ့ပါသည်။ မိတ္ထီလာအား ရမည်းသင်းခရိုင်မှ သီးခြား ခွဲထုတ်ပြီး ၁၈၈၆ ခုနှစ်၊ အောက်တိုဘာလမှစ၍ ယခုမိတ္ထီလာ ခရိုင်ရှိ (၄) မြို့နယ်အဖြစ် ဖွဲ့စည်းခဲ့ပါသည်။ မိတ္ထီလာခရိုင်၏ တည်နေရာကို လောင်ဂျီတွဒ်၊ လတ္တီတွဒ်မျဉ်းဖြင့် ဒီဂရီဖော်ပြ ထားမှုကို ၁၉၀၁ ခုနှစ်ထုတ် ဂဇက်တီးယားတွင် မတွေ့ရှိရသေးပါ။ ၁၉၀၈ ခုနှစ်ထုတ် ဂဇက်တီးယား၌သာ သိပ္ပံနည်းကျ တည်နေရာ

ကို တွေ့ရှိရပါသည်။ ၁၈၉၁ ခုနှစ်မှ ၁၉၁၁ ခုနှစ်အတွင်း တည်ရှိသော မိတ္ထီလာခရိုင်ရှိ မြေဧရိယာ၊ လူဦးရေစာရင်းနှင့် မိတ္ထီလာမြို့ ရပ်ကွက် (၁၄) ခု၏ အိမ်ခြေ၊ လူဦးရေစာရင်း စသည် များကို ဖော်ပြထားပါသည်။

မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ မြေမျက်နှာသွင်ပြင်အခန်းတွင် မြို့နယ် အတွင်းရှိ တောင်ကုန်းများ၏ တည်နေရာ၊ အမြင့်ပေများနှင့် မိတ္ထီလာကန်သည် သဘာဝကပေးအပ်သော မြေမျက်နှာသွင်ပြင် ကြောင့် ဖြစ်ပေါ်ခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားပါသည်။ ရာသီဥတုအခန်း၌ ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာ၏ ၁၈၉၁ ခုနှစ်မှ ၁၉၂၁ ခုနှစ်အတွင်း အမြင့်ဆုံး အပူချိန်များနှင့် လအလိုက် မိုးရွာသွန်းမှု အခြေအနေများနှင့် ကမ္ဘာကြီးပူနွေးလာကြောင်းကို ဖော်ပြထားပါသည်။ အုပ်ချုပ်ရေး အခန်းတွင် ကုန်းဘောင်ခေတ်နှောင်းပိုင်း မိတ္ထီလာ၌ အုပ်ချုပ်ရေး ပုံစံအဆင့်ဆင့်ကို ဖွဲ့စည်းတည်ဆောက်မှု (မူကြမ်း) ဖြင့် ဖော်ပြ ထားပါသည်။ ထို့အပြင် မိတ္ထီလာနယ်၏ တိုင်သူကြီး၊ မိတ္ထီလာမြို့ သူကြီး၊ ရွာသူကြီးများနှင့် ရွာအုပ်စာရင်းစသည်တို့ကို ဇယားများ ဖြင့် ဖော်ပြထားပါသည်။ လူမှုစီးပွားရေး အခန်းတွင် ကုန်းဘောင် ခေတ်၏ စပါးဈေးနှုန်း၊ မြေယာဈေးနှုန်း၊ ကျွဲနွားဈေးနှုန်း၊ ဝါဈေးနှုန်းစသည်များနှင့် မှုခင်းဖြစ်ပွားမှု အခြေအနေများကို ဖော်ပြထားပါသည်။ ထို့အပြင် ကိုလိုနီခေတ်၌ ဖြစ်ပွားခဲ့သော လူဦးရေ၊ မွေးစာရင်း-သေဆုံးစာရင်းနှင့် ရောဂါဖြစ်ပွားမှု၊ ပညာ ရေး အခြေအနေနှင့် အခွန်ငွေကောက်ခံရရှိမှုစာရင်းတို့ကို ဇယား များဖြင့် ဖော်ပြထားပါသည်။

မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းအခန်းတွင် မိတ္ထီလာကန်ကို ပုဂံခေတ် နရပတိ စည်သူမင်း (၁၁၇၄-၁၂၁၁)စတင်တည်ဆောက်ခဲ့ကြောင်း

အထောက်အထားများဖြင့် ဖော်ပြထားပါသည်။ မင်းကြီးစွာစော်ကဲ၊ ဗဒုံမင်းနှင့် မင်းတုန်းမင်းတို့မှ မိတ္ထီလာကန်အား ပြုပြင်ဆည်ဖို့ခဲ့ပုံ များနှင့် ကိုလိုနီခေတ်အတွင်း ပြုပြင်ခဲ့သည်များကို ကျောက်စာ၊ ပေပုရပိုက်များအား ကိုးကား၍ ဖော်ပြထားပါသည်။

အထူးဖော်ပြလိုသည်မှာ မိတ္ထီလာကန်သည် ငလျင်ဒဏ် ကြောင့် နတ်မောက်ကန်ရိုး ကျိုးပေါက်ပျက်စီးခဲ့ခြင်းအကြောင်းကို ရှာဖွေဖော်ပြထားပါသည်။ ပုရပိုက်(၂၀) တွင် ပါရှိသော သာယာဝတီမင်းလက်ထက် ငလျင် (ရက်စွဲမပါ) လှုပ်ခတ်မှုကြောင့် ကျိုးပေါက်ခဲ့ခြင်းကို သမိုင်းစာအုပ်များအား ရှာဖွေလေ့လာ၍ ရက်စွဲ၊ ခုနှစ်၊ လတို့ကို ရရှိခဲ့ရာ (၂၂-၃-၁၈၃၉) ရက်တွင် နတ်မောက်ကန်ပေါင်ရိုး ပျက်စီးခဲ့ခြင်းအကြောင်းကို ဖော်ပြ နိုင်ခဲ့ပါသည်။ ထို့အပြင် မြို့နယ်အတွင်းရှိ မိတ္ထီလာကန်၊ မုံတိုင် ဆည် စသည်များ၏ အခြေအနေများကို ဖော်ပြ၍ တဖြည်းဖြည်း တိမ်ကော လာသည်ကို ကိန်းဂဏန်းအချက်အလက်များဖြင့် ဖော်ပြထားပြီး ရေလွှဲဆည်များစာရင်းနှင့် ဆည်ငယ်၊ ကန်ငယ် (၃၈) ခုစာရင်းတို့ကိုပါ ဖော်ပြထားပါသည်။

ဘာသာရေးအခန်းတွင် ပုဂံခေတ်မှစ၍ မိတ္ထီလာဒေသသည် ဗုဒ္ဓသာသနာ ထွန်းကားခဲ့ကြောင်းနှင့် ကုန်းဘောင်ခေတ်၌ ဘုရင်တို့ က ချီးမြှင့်ခဲ့သော ဆရာတော်ကြီးများစာရင်းနှင့် ဒေသဆိုင်ရာ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများစာရင်း၊ သံဃာဦးရေတို့ကို ဖော်ပြ ထားပါသည်။ ထို့အပြင် ကိုလိုနီခေတ် ၁၉၁၃ မှ ၁၉၂၁ ခုနှစ်အတွင်း ဗုဒ္ဓဘာသာနှင့် အခြားဘာသာဝင်များစာရင်းကိုပါ ဖော်ပြထားပါ သည်။

မိတ္ထီလာမြို့ပေါ်ရှိ ရွှေမြင်တင်၊ ရွှေမြင်မိ၊ ဆုတောင်းပြည့်၊
ဝမ်းတော်ပြည့်စသည့်ဘုရားစေတီပေါင်း (၁၃) ဆူ၏ ဘုရားသမိုင်း
များကို ဖော်ပြထားပါသည်။ ကျောက်စာရှိသော စေတီများမှာ
မြို့ပေါ်တွင် ငါးဆူသာရှိသော်လည်း ပေပုရပိုက်များတွင် ပါရှိသော
အခြားစေတီများ၏ သမိုင်းများကိုပါ အကျဉ်းမျှ ဖော်ပြထားပါ
သည်။ ကျောက်စာရှိသော်လည်း ဆုတောင်းပြည့်ဘုရား ကျောက်စာ
၌ ပုဂံခေတ်မင်းများ၏ ဘွဲ့တော်နှင့် သက္ကရာဇ်အမှားများကို
ဝေဖန်ပြင်ဆင်၍ ဖော်ပြထားပါသည်။ ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားကို
ပုဂံခေတ် နရပတိစည်သူမင်း (၁၁၆၈-၁၂၁၁) လက်ထက်
တည်ဆောက်ခဲ့သော်လည်း ကျောက်စာတွင် မြန်မာသက္ကရာဇ်
၄၄၈-ခုဟု ဖော်ပြထားရာ ကျန်စစ်သားမင်း (၁၀၈၄-၁၁၁၃)
လက်ထက်ဖြစ်နေပါသည်။ ထိုကျောက်စာမှာလည်း ဆုတောင်း
ပြည့်စေတီအား ထီးတော်တင်အပြီး ရှစ်နှစ်ကြာမှ ရေးထိုးခဲ့ခြင်း
ကြောင့် ဤသို့ဖြစ်ရသည်ဟု မှန်းဆပါသည်။

ရာဇဝင်မသိကျောက်စာနှင့်ညီဟု အဆိုရှိသော်လည်း တစ်ခါ
တစ်ရံ ကျောက်စာအချို့သည် တကယ်ဖြစ်ရပ်မှန်ကို ဖုံးကွယ်
စေတတ်ကြောင်း သတိပြုရပါသည်။ ဗုဒ္ဓသာသနာတိုးတက်လာ
သည်မှာ ဆရာတော်ကြီးများနှင့်အလှူရှင်ဒကာများ၏ လှူဒါန်း
မှုကြောင့် ဤသို့သာသနိက အဆောက်အအုံများ တိုးတက်လာပါ
သည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်၌ မိတ္ထီလာနယ်မှ လှူဒါန်းခဲ့ကြသော
ဒကာများစာရင်းကို ပျောက်ပျက်မသွားစေရန် ဖော်ပြထားပါ
သည်။ ကိုလိုနီခေတ်နောက်ပိုင်း မိတ္ထီလာနယ်တွင် စေတီပုထိုး
ပေါင်း (၅၈၄) ဆူရှိရာ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်ဦးရေ တိုးတက်လာသည်နှင့်

အမျှ အခြားဘာသာဝင်များဦးရေပါ တိုးတက်လာပြီး ဝတ်ကျောင်း
တော်များပါ တိုးတက်လာသည်ကို သတိပြုဆင်ခြင်၍ ဗုဒ္ဓသာသနာ
တိုးတက်လာစေရေးအတွက် ဝိုင်းဝန်းဆောင်ရွက်ကြပါရန် ဖော်ပြ
ထားပါသည်။

မိမိရေးခဲ့သော ၁၉၇၉-၁၉၈၂ မိတ္ထီလာမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်မှတ်တမ်း
ပါ အချက်အချို့တို့ကို မဟာဝိဇ္ဇာနှင့် ပါရဂူဘွဲ့ယူစာတမ်းကျမ်း
များတွင် ရည်ညွှန်းကိုးကား ဖော်ပြခဲ့သည်များ ရှိခဲ့ပါသည်။
သိရသရွေ့ ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ မဟာဝိဇ္ဇာနှင့် ပါရဂူဘွဲ့တင်ကျမ်း၊
ဒေါ်စန်းစန်း၏ ပါရဂူဘွဲ့တင်ကျမ်းနှင့် သုနန္ဒာ၏ ဘွဲ့တင်ကျမ်း
များတွင် ဖော်ပြပါရှိခြင်းအတွက် ဝမ်းမြောက်ကြည်နူးရပါသည်။
ယခုတဖန် ဤမိတ္ထီလာမြို့နယ် ဖြစ်စဉ်သမိုင်း မှတ်တမ်း ရေးသား
သောအခါ သူတို့၏ကျမ်းများနှင့် အခြားဘွဲ့ယူစာတမ်းကျမ်းများကို
ပြန်၍ကိုးကားခဲ့ရပါသည်။ ကျမ်းကိုးစာရင်းကို စာအုပ်၏ နောက်ဆုံး
တွင် ဖော်ပြထားပါသည်။

ဤမှတ်တမ်းအားရေးသားရန် အဓိက တိုက်တွန်းအားပေးခဲ့
သူမှာ မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်စာကြည့်တိုက်မှ စာရေးဆရာ ဦးဝင်းတင့်
နှင့် အခြားစာပေမိတ်ဆွေများ ဖြစ်ပါသည်။ အထူးသဖြင့် ကျောက်စာ
မိတ္တူများ၊ ပုရပိုက်မိတ္တူများနှင့် စာအုပ်စာတမ်းများကို ကူးယူ
ငှားရမ်းခွင့်ပေးသော ဦးဝင်းတင့်နှင့်ဇနီးတို့အား အထူးကျေးဇူးတင်
ရှိကြောင်းနှင့် စတင်စာစီပေးသူ မောင်မျိုးသန့်၊ ဝသုန်-ကွန်ပျူတာ
မိတ္တူ မိုးကောင်းဘုရားတိုက်တန်း၊ ကျီတော်ကုန်းရပ်ကွက်၊ မိတ္ထီလာ
တို့အား ကျေးဇူးတင်ရှိကြောင်း ဖော်ပြပါသည်။

**မိတ္ထီလာမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်းမှတ်တမ်း
(ပုဂံခေတ် မှ ကိုလိုနီခေတ်)**

မိတ္ထီလာအမည်ဖြစ်စဉ်ကိုလေ့လာခြင်း

ယခုမိတ္ထီလာဒေသသည် ပျူခေတ်မှပင် လူတို့နေထိုင်ရာ ဒေသတစ်ခု ဖြစ်နိုင်သည်ဟု ယူဆရသည်။ မိတ္ထီလာနှင့် နီးစပ်သော ပင်းတလဲရွာ (ယခုဝမ်းတွင်းမြို့နယ်)နှင့် ညောင်ရမ်းရွာ (ယခု သာစည်မြို့နယ်) တို့မှ ပျူခေတ်ဒင်္ဂါးများ တွေ့ရှိရပြီး ပျော်ဘွယ် မြို့နယ်နှင့် ရမည်းသင်းမြို့နယ်များသည် ပျူတို့နေထိုင်ရာဒေသ ဖြစ်ကြောင်း ဦးမောင်မောင်တင်၏ ရှေးကမြို့နှင့် ကျေးရွာများ အကြောင်းကို အတွေးအမြင် မဂ္ဂဇင်းအတွဲ (၅)-(၁၉၈၅) တွင် ဖော်ပြထားသည်။

မိတ္ထီလာသည် သိသျှား-သျှိုသျှား၊ ရှားမြို့၊ ရေရှား စသည့် အမည်အမျိုးမျိုးမှတစ်ဆင့် ပြောင်းလဲခေါ်ဆိုခဲ့ကြသည်ဟု သမိုင်း လေ့လာသူတို့က ဆိုသည်။ ပုဂံခေတ်တွင် သျှိုသျှားဟူသော

အမည်နှင့် မိတ္ထီလာဟူသော အမည်ကို ပုဂံကျောက်စာများတွင် မတွေ့ရှိရပါ။ သို့သော် ယခု မိတ္ထီလာမြို့နယ်အတွင်းမှ ကျေးရွာ တစ်ချို့၏ နာမည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ ကရမ်တွင်း (ကန်တွင်း)၊ ရွာဆစ်(ရွာသစ်)၊ ဝက်ခရောက်(ဝက်ချောက်)၊ ကလန်ကရင် (ကလိန်ခြေ)၊ သင်တွန်း(?)၊ ရွာများနှင့် ယခုမိတ္ထီလာခရိုင်၊ ပင်းတလဲ ဒေသ ပန်းတောရွှေကျောင်း၏ သက္ကရာဇ် ၅၅၃-ခုနှစ်၌ ရေးထိုး ခဲ့သော ကျောက်စာတွင် စီပရေကန်(သပြေကန်)၊ မုရမ်းကန် (မရမ်းကန်) အမည်ပါကန်အမည်များ တွေ့ရှိရကြောင်း ဦးငြိမ်းမောင် ၏ မြန်မာကျောက်စာများ အတွဲ-၁- စာ-၅၂ တွင်ဖော်ပြထား သည်။ ထိုကျောက်စာမှာ ယခုမန္တလေးနန်းတွင်း ကျောက်စာတိုက်ရှိ ကျောက်စာအမှတ် ၅၈ ဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

ပုဂံခေတ် အနုရုဒ္ဓ(အနော်ရထာမင်း) (၁၀၄၄-၁၀၇၇) သည် ၂-၃-၁၀၅၄ နေ့တွင် မိတ္ထီလာမြို့အနီးရှိ မွေ-ကတ္တူကန်- ကျွဲတလင်းချောင်းသို့ ရောက်ရှိခဲ့သည်ဟု မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ် စာကြည့်တိုက်ရှိ ပုရပိုက်အမှတ်-၁၉ ကဆိုသည်။ သို့သော် အနော်ရထာမင်း ရောက်ခဲ့သည်ဆိုသော ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၀၅၄ သည် ဘုရင်အနုရုဒ္ဓမင်း သထုံသို့ ပိဋကတ်သုံးပုံကို သွားရောက်ရယူရန် စစ်ပြင်ဆင်နေချိန်နှင့် တိုက်ဆိုင်နေသဖြင့် စဉ်းစားရန်ရှိသည်။ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်း ပုရပိုက်ကို ဘိုးတော်ခေါ် ဗဒုံမင်း (၁၇၈၂-၁၈၁၉) လက်ထက်မှနောက်ပိုင်း ရေးသားခဲ့ရာ နှစ်ပေါင်း (၇၀၀) ကျော်ကြာမှ ရေးသားခဲ့သည့်အပြင် အိပ်မက်အရ၊ သိုက်သမိုင်း အရ ဖော်ပြချက်များ ပါရှိနေသည်။ အနုရုဒ္ဓမင်းလက်ထက် မိတ္ထီလာ

ကန် ပြုပြင်တည်ဆောက်ခဲ့သော ဖော်ပြချက်များ၌ မဖြစ်နိုင်ဖွယ် ရာ၊ လက်မခံနိုင်စရာအချက်များ ရှိနေသည်။ ဥပမာ-မိတ္ထီလာ ကန်သည် ဘိုးတော်အဉ္စနမင်းလက်ထက်၌ပင် ရှိခဲ့သည်၊ အဇာ တသတ်မင်း၊ ကာဠာသောကမင်းနှင့် အနာတပိဏ်သူဌေးတို့မှ ထပ်မံဆည်ဖို့ခဲ့ကြောင်း “ဤရေကန်ကို သီရိဓမ္မာသောကမင်း ပြုစု သည်၊ ဗိုလ်ထု သုံးကုဋေခြောက်သန်းပါရှိသည်” စသည့် ဖော်ပြ ချက်များသည် မည်သို့မျှ မဖြစ်နိုင်ပါ။ ထိုမင်းများ မြန်မာနိုင်ငံ သို့ပင် ရောက်ရှိခဲ့ခြင်းမရှိကြောင်း ခိုင်လုံစွာ ပြောဆိုနိုင်သည်။

အနုရုဒ္ဓ-အနော်ရထာမင်းသည် မွေ-ကတ္တူကန်နှင့် ကျွဲတလင်း ချောင်းသို့ ရောက်ရှိခြင်းရှိ/မရှိကို သံသယဖြစ်ဖွယ် ရှိသော်လည်း သူ၏တပ်ဖွဲ့များသည် အထက်ဗန်းမော်-သိန္နီဒေသ များသို့ ရောက်ရှိခဲ့ပြီး အပြန်ခရီးတွင် လယ်တွင်းကိုးခရိုင်ဖြစ်သည့် ငနိုင်သင်၊ ဂူမဲ၊ ကင်းတား၊ ကွမ်းဆေး စသည့်နေရာများသို့ ရောက်ရှိ ခဲ့သည်ဟု ဆိုသည်။ လယ်တွင်းကိုးခရိုင်မှ ပုဂံသို့အပြန်ခရီးစဉ်တွင် ယခုမိတ္ထီလာနှင့် မနီးမဝေး၌ရှိသော သာဂရ၊ ဆံမြိတ်ရှည် (ရွှေယင် မျှော်ဘုရားအနီး) လှိုင်းတက် (ယခု သာစည်မြို့နယ်) အတွင်းရှိ ရွာများသို့ ရောက်ရှိခဲ့ပြီး သာဂရနှင့် လှိုင်းတက်ရွာများအား ကင်းတပ် မြို့အဖြစ် သတ်မှတ်ပေးခဲ့ကြောင်း ဦးအောင်မြင့် (သစ်တော)၏ ရှေးကမြို့ရွာ၊ ကောင်းကင်မြေပုံများ ၁၉၉၈ ခုနှစ်တွင် ဖော်ပြထား သည်။

အနုရုဒ္ဓ(သို့)သူ၏တပ်ဖွဲ့များသည် မိတ္ထီလာသို့ မရောက်မီ ရွှေယင်မျှော်ဘုရားကို ပြုပြင်ခဲ့ပြီးမှ ယခုမိတ္ထီလာအနီးရှိ မွေ-ကတ္တူ

ကန်-ကျွဲတလင်းချောင်းသို့ ရောက်ရှိခဲ့သည်ဖြစ်၍ မိတ္ထီလာကန် ကိုပြုပြင်ရန် လာရောက်ခဲ့သည်မဟုတ်ဘဲ လယ်တွင်းကိုးခရိုင်မှ ပုဂံသို့ အပြန်ခရီးတွင်မှ ကျွဲတလင်းချောင်းသို့ ရောက်ရှိခဲ့ဟန်ရှိသည်။ ထိုသို့ဆိုရသည်မှာ ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက်မဟာ ရာဇဝင်တော်ကြီး ဒုတိယတွဲ စာ-၇၉ နှင့် မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ် စာကြည့်တိုက်ရှိ ပုရပိုက်မိတ္ထူ - ၂၀ အရဖြစ်သည်။ ဤသို့ဆိုလျှင် မိတ္ထီလာကန်ကို ဖြတ်ကျော်ပြီးမှ မိတ္ထီလာ အနောက်ဘက်ရှစ်မိုင်မှ (၁၀) မိုင်ခန့်ဝေးသည့် မွေကတ္တူကန် ကျွဲတလင်းချောင်းမှ နောက်ကြောင်းပြန်၍ မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ခဲ့သည်ဆိုခြင်းမှာ များစွာ သံသယဖြစ်ဖွယ်ရှိသည်။

အနုရုဒ္ဓမင်း သို့မဟုတ် သူ၏တပ်ဖွဲ့များသည် ယခု သာစည် မြို့နယ် အတွင်းမှ ရွှေယင်မျှော်ဘုရားအနီးရှိ ဆံမြိတ်ရှည်ရွာသို့ ရောက်ရှိခဲ့သည်ဟု ဆိုသည်။ ဘုရင်အနုရုဒ္ဓ၏ အမှတ်တံဆိပ် တစ်ခုကို အဆိုပါနေရာမှ ရရှိခဲ့သည်ဟု ဒေါက်တာသန်းထွန်း ရှစ်ဆယ်ပြည့်-စာအုပ်၊ စာ-၃၆ တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ထိုတွေ့ရှိ ချက်မှာလည်း သူ၏တပ်ဖွဲ့များမှာ အနုရုဒ္ဓ၏ စေခိုင်းချက်အရ သော်လည်းကောင်း၊ အနုရုဒ္ဓကိုယ်တိုင်သော်လည်းကောင်း သို့မဟုတ် သူ၏တပ်ဖွဲ့ဝင်တစ်ဦးတစ်ယောက်မှသော်လည်းကောင်း ရယူခဲ့ခြင်းကြောင့် ဤသို့တွေ့ရှိရခြင်း ဖြစ်နိုင်သည်ဟု ယူဆရ သည်။

ယခုမိတ္ထီလာမြို့ပေါ်နှင့် ကျေးရွာအချို့မှ တွေ့ရှိရသော ကျောက်စာများအရ ပုဂံခေတ်တွင် သျှိုသျှားဟူသော ရွာအမည် နှင့် မိတ္ထီလာဟူသော အမည်များ မတွေ့ရှိရပါ။ သို့သော် ထိုကျောက်စာ

များရေးထိုးခဲ့ခြင်းသည် အမည်မသိရသေးသော ရွာငယ်တစ်ခု အဖြစ် တည်ရှိနိုင်သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ မြို့နယ်အတွင်းမှ တွေ့ရှိရသော ကျောက်စာကိုးချပ်တို့မှာ-

- (က) ကလိန်ခြေရွာကျောက်စာ ၁၂၀၈
- (ခ) ဝမ်းတော်ပြည့်ဘုရားကျောက်စာ ၁၂၁၅
- (ဂ) ကတ္တူကန်ရွာကျောက်စာ ၁၂၂၄
- (ဃ) ကျောက်ဖူးရွာကျောက်စာ ၁၂၂၅
- (င) ကတ္တူကန်ရွာကျောက်စာ ၁၂၃၅
- (စ) ကျွဲစွာမင်းကျောက်စာ ၁၂၄၉
- (ဆ) အိုကူသင်ကျောက်စာ ၁၂၆၅
- (ဇ) ကတ္တူကန်သိမ်ကုန်းဘုရားကျောက်စာ ၁၂၆၆
- (ဈ) ကတ္တူကန်ကျေးရွာကျောက်စာ ၁၃၃၂ -

တို့ဖြစ်သည်။ ထိုကျောက်စာများ၏အကြောင်းကို ကျောက်စာ ပညာရှင် ဦးငြိမ်းမောင်၏ ရှေးခေတ်မြန်မာကျောက်စာများ ၁၉၇၂ ခုနှစ်ထုတ်၏ စာမျက်နှာ ၁၉၊ ၂၄၊ ၃၃၊ ၆၄၊ ၉၀၊ ၉၁၊ ၁၆၄၊ ၁၇၄၊ ၁၉၈၂ ခုနှစ်ထုတ်၏ စာမျက်နှာ ၂၃၄ နှင့် ဝမ်းတော်ပြည့် ဘုရားကျောက်စာမှာ ယခုမိတ္ထီလာမြို့ ကျိတော်ကုန်းရပ်ကွက်ရှိ ဝမ်းတော် ပြည့်ဘုရားဝင်းမှ ၁၉၇၅ ခုနှစ်တွင် တွေ့ရှိရသော ကျောက်စာပင် ဖြစ်ပါသည်။ ထိုကျောက်စာများ၌ ဖော်ပြချက်အများစုမှာ ဘုရား အလှူ၊ ကျောင်းအလှူများသာဖြစ်ပြီး လှူဒါန်းကြရာတွင် မြေအလှူ၊ သင်္ကန်းအလှူ၊ ကျွန်အလှူ စသည်များပါရှိသော်လည်း မိတ္ထီလာ၏ ရှေးအမည် သျှိုသျှားနှင့် ပတ်သက်သော ရွာအမည်များ မတွေ့ရှိ ရပါ။

သျှိသျှားဟူသောအမည် စတင်တွေ့ရှိခြင်း

သျှိသျှားမြို့ဟူသောအမည်ကို လေ့လာရရှိသမျှ စတင်တွေ့ရှိရသည်မှာ အေဒီ ၁၃၁၈ ခုနှစ်၊ ပင်းယတစ်စီးရှင် သီဟသူလက်ထက်၌ ပထမဦးဆုံး တွေ့ရှိရသည်။ တွင်းသင်းမဟာရာဇဝင်သစ် ပထမတွဲ စာ ၁၇၀ တွင် “သားတော်ဥစ္စနာကို အိမ်ရှေ့မင်း၊ သားတော်ကျော်စွာကို ပင်လယ်မြို့၊ သားတော်နော်ရထာကို သျှိရှားမြို့အား ပေးသနားတော်မူသည်” ဟု ဖော်ပြပါရှိသည်။

သျှိသျှား-သင်ကြီးဟူသောအမည်ကို စတင်တွေ့ရှိရသည်မှာ ပင်းယခေတ် ဥစ္စနာ (အေဒီ ၁၃၂၂-၁၃၄၃) လက်ထက် ထိုစဉ်က မိတ္ထီလာနယ်အတွင်းရှိ ကုန်းတောင်းမြင်းဂေါင်း (၃၀) ခန့်ထားခဲ့ရာတွင် သင်ကြီး မြင်းဂေါင်းတစ်ဦးပါဝင်ကြောင်း သိရှိရသည်ဟု ဒေါ်စန်းစန်း၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်းဖြစ်သည့် HISTORY OF IRIGATION IN MEIKTILA DISTRICT (1753-1885) ဘွဲ့ယူကျမ်းတွင် ရှေးခေတ်မြန်မာနိုင်ငံ မြို့ရွာ နယ်ပယ်သမိုင်း စာ-၁၊ ၄ အား ကိုးကား၍ ဖော်ပြထားသည်။

သျှိသျှားဟူသည်မှာ ပါဠိဘာသာဖြင့် “ဆီးဖြူသီး” ဟု တွင်းသင်းတိုက်ဝန် မဟာစည်သူ၏ တွင်းသင်းမဟာ ရာဇဝင်သစ် ပထမတွဲ မင်္ဂလာပုံနှိပ်တိုက် ၁၉၆၀ ပြည့်နှစ်ထုတ်စာအုပ်၊ စာ-၁၀ တွင်ဖော်ပြထားသည်။ သင်ကြီး(သို့) သင်းကြီးဆိုသည်မှာ သံဃာကို ဆိုလိုကြောင်း သိရှိရသည်။ ထို့ကြောင့် သျှိသျှားနှင့် သင်ကြီးမှာ မည်သို့မျှ ဆက်စပ်၍မရရှိပါ။ သံဃာတစ်ပါး သမုဒ်ခွဲသော အမည်ဖြစ်မည်လားဟု စဉ်းစားယူဆရသည်။

သျှိရှားကန်ဟု ကျောက်စာများတွင် ပထမဦးဆုံး တွေ့ရှိရသည်မှာ အေဒီ ၁၃၄၂ နှင့် အေဒီ ၁၃၅၂ ၌ ရေးထိုးခဲ့သော ကျောက်စာများကို ဖော်ပြသည့် ဦးငြိမ်းမောင်၏ “ရှေးခေတ်မြန်မာကျောက်စာများ အတွဲ-၄၊ စာ-၄၅ ၊ ၉၂” တို့တွင် ဖော်ပြထားသည်။

အင်းဝခေတ် ဘုရင်ရွှေနန်းကြော့ရှင် (၁၅၀၂-၁၅၂၇) လက်ထက်တွင် ရှင်မဟာသီလဝံသ(၁၄၅၃-၁၅၁၈) ရေးသားခဲ့သည့် သျှိသျှားကန်(ခ) မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့ မော်ကွန်းတွင်-

“နမောတသ ဘဂဝတော-အရဟတော သမ္မာသမ္ဗုဒ္ဓသ။ ။ ကျူးလောစစ်ခေါင်၊ တောင်ခရီးလျှင်၊ လမ်းကြီးဖိုင်ဖိုင်၊ ဂနိုင်ကျယ်ဝန်း၊ ပင်ခြေသန်းသာ၊ ခြုံတန်းနွယ်ရှက်၊ သွားလာခက်မျှ၊ ကုန်းတက်ချောင်းဝင်၊ လယ်ဒေါင်ဒင်နှင့် ရေရှင်ချောင်းကြီး၊ ဖြိုင်ဖြိုင်စီးလျက်၊ xxxxxxxxxxxx နက်ဟန်မြက်ရှိ၊ ကြောက်ဖွယ်လိလျှင်၊ ရေတည့်ပြည့်လျှမ်းကန်သာဝှမ်းသာ xxxxxxxx

ရှေးခါကျော်ဝှမ်း၊ ရှိန်ရှိန်လွှမ်း၍ မျက်ယမ်းယျ၊ xxxxxxxx ငြာဒိတ်ဟူသား၊ စည်သူမင်းဖျား၊ တည်ခဲ့ထားသည်

သျှိသျှားသင်းကြီးကန်သာတည်း”ဟု မြန်မာစာညွှန့်ပေါင်းကျမ်း (ပ)၊ စာ-၂၃၉ တွင် ဖော်ပြထားသည်။

ထို့ကြောင့် ရှင်မဟာသီလဝံသ၏ မော်ကွန်းခေါင်းစဉ် ဖော်ပြချက်အရ သျှိသျှားကန်အား မိတ္ထီလာကန်ဟု ခေါ်ဆိုခဲ့ပြီး ပုဂံခေတ် ဘုရင်နရပတိစည်သူ (၁၁၆၅-၁၂၁၁) လက်ထက်တွင် စတင်တည်ဆောက်ခဲ့သည်ဟု ယူဆရသည်။ သို့သော် ခေတ်ပြိုင် ကျောက်စာအထောက်အထား မတွေ့ရှိရသေး၍ မှန်းဆခြင်းကို ဆက်လက်ရှာဖွေရန် ဖြစ်သည်။

မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်စာကြည့်တိုက်ရှိ တွင်းသင်းမင်းကြီး ဦးထွန်းညို၏ ၁၇၉၆ ခုနှစ်တွင် ရေးသားခဲ့သော ပုရပိုက်မူပွား-၁ ပါ မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့ မော်ကွန်းတွင်-

“ကြူးလော့မြေထား၊ ဆည်လာလမ်းဆက်၊
ကူးသန်းရှက်၍ xxxxxxxxxx
ကျွန်နုပီလည်း၊ စုစည်ရှေးပြား၊ ကြားလိုက်သည်မူ
ချမ်ကြည်သိဒါ၊ မိထိလာဟု၊ မည်သာပေါက်ပြ၊
ခေါ်ပေါ်ကြ၏
တာမဆယ်ပြန်၊ နက်ခြင်လွန်လျှက် xxxxxxxxxx
သျှိုသျှားသင်ညီ၊ တသီးမည်ဟူ ထံပိုင်သူသည်
စည်သူမင်းကြီးရေကန်တည်း” (မူလသတ်ပုံအတိုင်း ဖော်ပြသည်) ဟု တွေ့ရှိရသည်။

ဖော်ပြပါမော်ကွန်းများနှင့် ပုရပိုက်များအရ သျှိုသျှား၊ သင်းကြီး၊ ရေရှား၊ ရှားမြို့ဟု အမျိုးမျိုးတွေ့ရှိရသော်လည်း ယခုအခါ ထိုနေရာသည် မည်သည့်နေရာတွင် တည်ရှိသည်ဟု အတိအကျ မသိရှိရသေးပါ။ မိတ္ထီလာဟူသောရွာသည် ယခုမိတ္ထီလာ အနောက်ဘက် သုံးမိုင်ခန့်ရှိ “ရှင်မြို့” ရွာ ဖြစ်နိုင်သည်ဟု မန္တလေးတက္ကသိုလ် သမိုင်းပါမောက္ခ ဆရာဦးနီတွတ်မှ သူ၏ မိတ္ထီလာသမိုင်း စာကူးစက်မူပွားတွင် မှန်းဆဖော်ပြထားသည်။ ထိုမှန်းဆ ဖော်ပြချက်မှာလည်း ဖြစ်နိုင်ဖွယ်ရာရှိသည်။ ရှင်မြို့ရွာသည် ပုဂံခေတ် အရည်းကြီးရဟန်းများ ရောက်ရှိနေထိုင်သည်ဟု အစဉ်အလာ မှတ်သားချက်များရှိပြီး ကုန်းဘောင်ခေတ် ဗဒုံမင်း (၁၇၈၂-၁၈၁၉) သည် ၁၇၉၆ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ရန် အင်းဝမှ လာရောက်

သည့် ခရီးစဉ်တွင် အုတ်ဖိုရွာမှတစ်ဆင့် မိတ္ထီလာရွာဟောင်းကို ပတ်ကျော်ပြီးမှ မိတ္ထီလာမြို့ နန်းတော်ကုန်းရပ်၊ ရွှေစောလူး ဘုရားတည်ရှိရာ ရွှေစောလူးကုန်းသို့ ရောက်ရှိသည်ဟု ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး ဒုတိယတွဲ စာ-၈၄ တွင် ဖော်ပြထားခြင်းကြောင့် ဖြစ်သည်။

စာရေးသူ၏ယူဆချက်မှာ “ရှင်မြို့” သာမက ယခု ဂဠုန်ကုန်းအုပ်စုအတွင်းရှိ “ရွာမ” ရွာလည်းဖြစ်နိုင်သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ အဘယ့်ကြောင့်ဆိုသော် ဗဒုံမင်းသည် ၁၇၉၆ ခုနှစ်တွင် ယခု မိတ္ထီလာနယ်အား တိုင် (၂၅) တိုင်ဖြင့် ဖွဲ့စည်းခဲ့ရာ ထိုတိုင်များမှာ-

(၁) ဝွေးတောက်ကုန်း	(၂) ကတ္တူကန်
(၃) ကလိန်ခြေ	(၄) ကနွား
(၅) ကျောင်းရွာ	(၆) ကျောက်ဖြူကုန်း
(၇) ကျွဲတလင်း	(၈) မိတ္ထီလာရွာမ
(၉) မုံတိုင်	(၁၀) မြင်းကန်
(၁၁) မြင်သာ	(၁၂) မြို့မ
(၁၃) ညောင်ကန်	(၁၄) အုတ်ဖို
(၁၅) အုံတုံ	(၁၆) ဖလန်ကျင်း
(၁၇) ရှမ်းမငယ်	(၁၈) ထနောင်းကန်
(၁၉) တပျော်	(၂၀) သာဘန်း(သဖန်း)
(၂၁) သီးကုံး	(၂၂) သမင်ပျို
(၂၃) ရွာသစ်	(၂၄) သာယာဘန်း

(၂၅) ဇောင်ချမ်းကုန်းတို့ဖြစ်သည်ဟု ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်းဖြစ်သည့် “Rural Life of Meiktila Township In

The Nineteenth Century 2008-P-6/7” တွင် ရန်ကုန်တက္ကသိုလ် ဗဟိုစာကြည့်တိုက်ရှိ ပုရပိုက်အမှတ်-၇၅၂၂ အား ကိုးကား၍ ဖော်ပြထားသည်။ ထို့အပြင် မိတ္ထီလာ တက္ကသိုလ် စာကြည့်တိုက်ရှိ ပုရပိုက်အမှတ်(၁၄)၊ ဆင်စလွယ်ရွာ ပုရပိုက်တွင် မိတ္ထီလာရွာမ ဟူသော အမည်ပါရှိနေခြင်းကြောင့် ထိုသို့ ယူဆရခြင်းဖြစ်သည်။

အထက်ဖော်ပြပါ ငွေတောက်ကုန်းရွာသည် ယခု ဇောင်ချမ်း ကုန်း အုပ်စုတွင် ပါဝင်၍ ကတ္တူကန်ရွာသည် ယခုညောင်ပင်လျှို ကျေးရွာအုပ်စုတွင် ပါဝင်သည်။ ကလိန်ခြေသည် ယခု ကျောင်းရွာ အုပ်စုတွင်ပါဝင်ပြီး ကနွားမှာ ယခု နန်းတော်ကုန်းရပ်ကွက်တွင် ပါဝင်နေရာ ယခင်က ကနွားရပ်ဟု ခေါ်ဆိုခဲ့၍ ကနွားဘုန်းကြီး ကျောင်းတိုက်ကို ယခုတိုင် ကနွားတိုက်ဟု ခေါ်ဆိုကြဆဲရှိသည်။ “မိတ္ထီလာရွာမ” ဆိုသည်မှာ ယခု ဂဠုန်ကုန်းအုပ်စုတွင် ပါဝင်သော ရှင်မြို့ (ရှားမြို့) နှင့် ရွာမရွာလည်း ဖြစ်နိုင်သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ မိတ္ထီလာရွာမကို ခေါ်ဆိုရလွယ်ကူရန် ရွာမဟုခေါ်ဆိုလာနိုင်သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ အမှတ်စဉ် (၁၂) “မြို့မ”ဟူသည် ယခု မိတ္ထီလာ မြို့မ (၄) ရပ်ကွက်သာ ဖြစ်နိုင်သည်။ မြင်သာမှာ ဂဠုန်ကုန်းအုပ်စု တွင်ပါဝင်ပြီး အုတ်ဖိုရွာမှာ ယခု ဘိုးဘွားရိပ်သာနှင့် အုတ်ဖို ကျောင်းရိပ်သာဝန်းကျင် ဖြစ်သည်။ “ရွာသစ်”မှာ ငါးရွာရှိသည်။ ယခုငွေအိုင်အုပ်စု၊ အုံတုံအုပ်စု၊ တောမအုပ်စု၊ ရှမ်းတဲ အုပ်စုနှင့် ရေဝေအုပ်စုများတွင် ရွာသစ်အမည်နှင့် ရွာများရှိသည်။ ရှမ်းတဲ အုပ်စုတွင်ပါဝင်သော ကွမ်းခြံကုန်းရွာ၊ ဆယ်ခြားရွာ၊ ရွာသစ်ရွာ တို့မှာ ယခု မရှိတော့ဘဲ ရှမ်းတဲလေတပ်ဧရိယာ ဖြစ်သွားသည်။

ရေဝေ (သို့) အုံတုံအုပ်စုမှ ရွာသစ်ဖြစ်မည်ဟု မှန်းဆသည်။ ကျန်တိုင် (ဒိုင်) အမည်များမှာ ယခုတိုင် ကျေးရွာအုပ်စုအဖြစ် တည်ရှိနေသည်။

မိတ္ထီလာအမည်ကို စိစစ်ခြင်း

သိသျှား၊ သျှိသျှား အမည်မှ မထိလာ၊ မိထိလာ၊ မိတ္ထီလာ အဖြစ် ပြောင်းလဲခဲ့သည်ဟု ယေဘုယျဖော်ပြခဲ့သော်လည်း မည်သူ တို့က မည်သည့် ခုနှစ်တွင် မည်သည့်အကြောင်းကြောင့် ပြောင်းလဲ ခေါ်ဆိုခဲ့ကြသည်ကို အထောက်အထားခိုင်လုံစွာ မတွေ့ရှိရပါ။ မိတ္ထီလာဟူသောအမည်ဖြင့် ပဲခူးတိုင်း၊ ရွှေကျင်မြို့နယ်တွင်လည်း ကောင်း၊ ရွှေဘိုခရိုင် ရေဦးမြို့နယ်မှ (၂၁) မိုင်အကွာတွင်လည်းကောင်း ရှိခဲ့ဖူးကြောင်း အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ် ဂဇက်တီးယား (၁၉၀၁) စာ-၂၈၂ တွင်တွေ့ရှိရသည်။ မိထိလာ၊ မိမိလာပြည် အမည်ဖြင့် ဘုရားဟောဇာတ်တော်များ၌ ပါရှိခဲ့ရာ အိန္ဒိယနိုင်ငံရှိ ဝိဒေဟတိုင်းတွင်ရှိသော မင်းနေပြည်တော်မြို့၌ အညာတိမင်း၊ နေမိမင်း၊ ဝိဒေဟမင်း၊ မဟာဇနက စသည့်မင်းများ စိုးစံအုပ်ချုပ်ခဲ့ သော မြို့ဖြစ်သည်ဟု ဇာတ်တော်များ၌ပါရှိသည်။ မဟော်သဓာ သုခမိန်သည် မိထိလာမြို့၌ တရားစီရင်ဆုံးဖြတ်ခဲ့သည်ဟု အဆိုရှိ သည်။ ထိုစဉ်က မိထိလာသည် ယခုအခါ အိန္ဒိယနိုင်ငံနှင့် နီပေါ နိုင်ငံနယ်စပ် ဗီဟာပြည်နယ် ဒါရ်ဘင်ဂါ (Darbhanga) ခရိုင် အတွင်းရှိ တေရဟုတ်အရပ်ဖြစ်ကြောင်း ဦးဩဘာသ၏ မဇ္ဈိမဒေသ သမိုင်းရုပ်ကြွင်းပုံရိပ်လွှာများ စာ-၁၄၅-၁၄၆ တို့တွင် ဖော်ပြ ထားသည်။

မိတ္ထီလာအမည်သည် အိန္ဒိယတွင်ရှိသော မိမိလာပြည်ကို အတုယူ၍ မှည့်ခေါ်ထားဟန်ရှိသည်။ မိတ္ထီလာသာမက မြန်မာနိုင်ငံတွင်းရှိ မြို့ရွာများဖြစ်သော-

- (က) သာကေတမြို့ (ရန်ကုန်တိုင်း)
- (ခ) သာဝတ္ထိမြို့ (ပဲခူးတိုင်း)
- (ဂ) ဟံသာဝတီမြို့ (ပဲခူးတိုင်း)
- (ဃ) ဓဉာဏတီမြို့ (စေတုတ္ထရာ)
- (င) ဥက္ကလာပမြို့ (တောင်/မြောက်) ရန်ကုန်တိုင်း
- (စ) သုဝဏ္ဏဘူမိ(သထုံ-ထိုင်း-အင်ဒို မူကွဲများ)

(ဆ) သုနာပရန္တတိုင်း/ဥက္ကလာပတိုင်းစသည်တို့သည် ဗုဒ္ဓဘာသာစတင်ခဲ့ရာ အိန္ဒိယတွင်ရှိသော မြို့အမည်များကို ရယူမှည့်ဆိုထားသည်ဟု ယူဆ ရသည်။ မြန်မာပြည်တွင်မရှိဘဲ အိန္ဒိယတွင်သာရှိသော ယမုံနာမြစ်၏ အမည်ကို ရယူ၍ ယမုံနာပတ်ပျိုးသီချင်းကိုပင် စပ်ဆိုခဲ့ကြသည်။ ထို့ကြောင့် မြန်မာ့သမိုင်းပညာရှင် ဆရာကြီး ဒေါက်တာသန်းထွန်းက မြန်မာပြည်ရှိ မြို့ရွာများကို သုတေသန ပြုလုပ်ရာတွင် အခြားမြို့ရွာ အမည်အချို့၏ အဓိပ္ပာယ်ကို ဖွင့်ဆိုဖော်ပြခဲ့သော်လည်း “မိတ္ထီလာ” ဟု သူ၏ မြန်မာသမိုင်းရှာပုံတော် စာအုပ်တွင် ဖော်ပြခဲ့သည်။ ထို့ကြောင့် မိထိလာဟူသည် အနော် ရထားမင်းခေတ် မြင်းသည်တော်တစ်ဦးအား ယခု မိတ္ထီလာကန်နှင့် ပုပ္ဖိုးတောင်ရေကျ ထိစပ်ခြင်းရှိမရှိ အကြည့်ခိုင်းရာ ပုပ္ဖိုးရေကျနှင့် မထိလာကြောင်း လျှောက်တင်ရာမှ မထိလာ၊ မိတ္ထီလာအဖြစ် ခေါ်ဆိုခဲ့သည်မှာ အထောက်အထား မခိုင်လုံသည့်အပြင်

ပုရပိုက်ပါ ဖော်ပြချက်များ၌ သိုက်သမိုင်းအရ၊ ဗျာဒိတ်တော်အရ ဖော်ပြထားသည့် မိတ္ထီလာ ကန်သမိုင်း ဖော်ပြချက်များဖြစ်ကြောင်း လေ့လာ တွေ့ရသည်။

စာရေးသူအနေဖြင့် ယူဆသည်မှာ ဗုဒ္ဓဘာသာစာပေ၏ ဇာတ်တော်များပါ မိထိလာအမည်ကို အတုယူ၍ သြဇာရှိသော ရဟန်း ပုဂ္ဂိုလ် (သို့) လူပုဂ္ဂိုလ်တစ်ဦးဦးမှ မှည့်ဆိုခဲ့မည်ဟု မှန်းဆရမည်။ မိတ္ထီလာအမည်သည် ပါဠိဘာသာဟု ယူဆပါသည်။ မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ် စာကြည့်တိုက်ရှိ ပုရပိုက်အမှတ်-၂၀ မိတ္တူစာမျက်နှာ-၆ တွင်

“မထိသဒ္ဓံ၊ ဟိတထာတိ၊ မထိလာ၊ မထိလာတိဝတ္ထဗ္ဗေ ကါလစိရေန၊ ဝိရဇ္ဇိတွာ၊ မိတ္ထီလာ-တိ ဝုစ္စတိ။ ။

ကဝိရှေးသူဟောင်းတို့၊ အကြောင်းသည် ဘွေရှာ၍ ××××× ××× (မူလသတ်ပုံအတိုင်း) ဟု တွေ့ရှိရသည်။ အဓိပ္ပာယ်မှာ မထိ-အစီး အပွားအလို့ငှာ ကာလရွေ့လျော၍ မိတ္ထီလာဟု ခေါ်ဆိုကြောင်း ပုရပိုက်တွင် ဖော်ပြထားသည်ဟုယူဆရသည်။ ထိုပုရပိုက်များမှာလည်း ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၈၅၀ ခန့်နှင့် ၁၈၉၀ ခုနှစ်တွင် ရေးသားခဲ့သော ပုရပိုက်များဖြစ်ရာ လွန်ခဲ့သောနှစ်ပေါင်း (၇၀၀) ခန့်မှ အကြောင်းများကို ရေးသားခဲ့သည်များ ဖြစ်သည့်အပြင် ကန်သမိုင်းပါ ဖော်ပြချက်များသည် သမိုင်းအထောက်အထားအရ ယုံကြည်လက်ခံနိုင်ဖွယ်ရာ မတွေ့ရှိရပါ။ အထက်ပါ ပုရပိုက်များမှာလည်း မိတ္ထီလာကန်ရေသည် ပုပ္ဖိုးရေကျနှင့် ထိစပ်ခြင်းမရှိကြောင်း လျှောက်ထားရာမှ မထိလာအဖြစ် ဖော်ပြထားသော ပုရပိုက်များပင် ဖြစ်သည်။

မိတ္ထီလာအမည်ကို စတင်တွေ့ရှိရသည်ဟု ခန့်မှန်းယူဆရသည်မှာ မင်းကြီးစွာစော်ကဲ (အေဒီ ၁၃၆၁-၁၄၀၁) လက်ထက် ၁၃၆၈-ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာကန်ကျိုးပေါက်သဖြင့် ကန်ပြုပြင်ရန် စစ်အင်္ဂါလေးပါးနှင့် ရောက်ရှိခဲ့သည်ဆိုသည်။ မင်းကြီးစွာစော်ကဲသည် မိတ္ထီလာကန်ကို တူးဖော်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ လင်းစင်းကန်ရိုးကိုသာ ပြုပြင်ခဲ့ခြင်းသာဖြစ်ကြောင်း ဒေါက်တာတိုးလှ၏ ဗဒုံမင်းလက်ထက် မြန်မာနိုင်ငံအခြေအနေ ၁၉၇၀-စာ-၁၈၇-၁၉၆ တို့တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ကန်ရိုးကို ပြုပြင်နေစဉ် ရွှေရုပ်ထုတစ်ခုကို တွေ့ရှိရသဖြင့် မိတ္ထီလာသူကြီးအား ခေါ်ယူမေးမြန်းရာ သူကြီးမှ သူမသိရှိပါကြောင်းနှင့် “ဝန်ဇင်းရွာတွင် အသည်သားတစ်ယောက် နွားထွန်ချွတ်လျှင်၊ ပုရပိုက်ခါးချပ်ကာ၊ ပညာရှိထံ ဆည်းကပ်သည်။ အရှင်မင်းကြီး ဘေးလောင်းတော် နရပတိစည်သူ တိုင်းခွင် လှည့်လည်၍ အပြန် ဤရေကန်ကို တည်ဆောက်တော်မူကြိုက်၊ ယိုးဒယားလင်းစင်းမင်းသမီးအနိစ္စရောက်၍ xxxxxx ရွှေရုပ်ကို စာရင်းကမ္မည်းနှင့်ထားခဲ့ကြောင်း xxxxxxx” (မူလသတ်ပုံတိုင်း ဖော်ပြသည်) ဟု တွင်းသင်းမဟာရာဇဝင်သစ် စာ-၂၁၀-၂၁၁ တို့၌ ဖော်ပြထားသည်။ မင်းကြီးစွာစော်ကဲသည် လင်းစင်း ယိုးဒယား မင်းသမီးအား ချစ်မြတ်နိုးလှသဖြင့် လင်းစင်းကန်ရိုးဟု သမုတ်ခဲ့ရာ မိတ္ထီလာမြို့မ (၄) ရပ်ကွက်နယ်မြေတွင် လင်းဇင်းရပ်ကွက်ဟု ယခုတိုင် တွေ့ရှိရမည်ဖြစ်သည်။ မင်းကြီးစွာစော်ကဲသည် လင်းစင်းကန်ပေါင်ကို ပြုပြင်ခဲ့ကြောင်း မိတ္ထီလာကန်ကျောက်စာ (ကျောစာ-၃၊ ၄) တို့တွင် တွေ့ရှိရသည်။ ၁၈၅၆ခုနှစ်တွင် ရေးထိုးခဲ့သော ကျောက်စာမိတ္ထီကို နောက်ဆက်တွဲ (၁) တွင် ဖော်ပြထားသည်။

ထိုအကြောင်းများကြောင့် နရပတိစည်သူမင်းသည် ယခု မိတ္ထီလာကန်အား စတင်ဆည်ဖို့ခဲ့သည်ဟု ဆိုနိုင်ပြီး ကျောက်ဆည်နယ်မှ အပြန်ခရီးတွင်မှ တည်ဆောက်ခဲ့သည်ဟုဆိုနိုင်သည်။ ထို့အပြင် ယိုးဒယား ပြည်နှင့် လူမှုဆက်ဆံရေးတွင် မြန်မာနိုင်ငံက အပေါ်စီး ရရှိဟန်ရှိသည်။

မိတ္ထီလာဟူသောအမည်ကို ထပ်မံတွေ့ရှိရသည်မှာ ညောင်ရမ်းခေတ် သာလွန်မင်း (၁၆၃၃-၁၆၄၂) လက်ထက်တွင် ဖြစ်သည်။ သာလွန်မင်းသည် ၁၆၃၇ ခုနှစ်တွင် တောင်ဘက်တိုက်ရှိမြို့ (၁၂) မြို့ကို ရွေးချယ်၍ နယ်မြေပိုင်းခြားသတ်မှတ်ခဲ့ပြီး မြင်းဂေါင်း (မြင်းတပ်ဗိုလ်) ၄၀ အထိ စည်းရုံးသိမ်းသွင်းနိုင်ခဲ့သည်။ ထိုမြင်းဂေါင်းထဲတွင် မိတ္ထီလာ မြင်းဂေါင်းတစ်ဦး ပါဝင်ခဲ့ကြောင်း ဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ သာလွန်မင်းလက်ထက် အုပ်ချုပ်ရေး (သုတေသနအဖွဲ့မှ ၁၉၆၆-ခုနှစ်တွင် ထုတ်ဝေသော ဂျာနယ် အတွဲ-၁၀၊ စာ-၅၁-၆၆) တွင်ဖော်ပြထားသည်။ ထို့အပြင် ဦးမောင်မောင်တင်၏ ရှေးကမြို့နှင့် ကျေးရွာများ (အတွေးအမြင် မဂ္ဂဇင်း အတွဲ-၅ ၊ ၁၉၈၅ ၊ စာ -၂၁) တွင် တောင်ဘက်တွင်း သင်းတိုက်၌ ပါဝင်သော မြို့ (၁၈) မြို့တွင် မိတ္ထီလာမြို့အမည် ပါဝင်လာသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ ထို့ကြောင့် လေ့လာသိရှိရသမျှ မိတ္ထီလာဟူသော အမည်သည် ညောင်ရမ်းခေတ်တွင် တည်ရှိနေပြီ ဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

မိတ္ထီလာရွာဟု ခိုင်လုံစွာထပ်မံတွေ့ရှိရသည်မှာ ဘိုးတော် (ခေါ်) ဗဒုံမင်း (၁၇၈၂-၁၈၁၉) လက်ထက်တွင် ဖြစ်သည်။ ဘိုးတော် (ခေါ်) ဗဒုံမင်းသည် အိပ်မက်အရ မိတ္ထီလာကန်

ကျိုးပေါက်နေသည်ကို ပြုပြင်ရန် သူ၏ဆရာတော် (မောင်းထောင် ဆရာတော်) အား ၁၅-၁-၁၇၉၆ ရက်နေ့တွင် လျှောက်ထား၍ အကြံဉာဏ် တောင်းခံခဲ့သည်။ မောင်းထောင်ဆရာတော် ဓမ္မသေနာပတိ အရှင်ဉာဏဘိဝံသမှ ဗဒုံမင်းသို့ မေတ္တာစာပေးပို့၍ မိတ္ထီလာကန် ကို ပြုပြင်သင့်ကြောင်း ပြန်ကြားခဲ့သည်။ ထိုအကြောင်းကို ကန်သမိုင်းတွင် ဖော်ပြပါမည်။ ဗဒုံမင်းသည် ၂၂-၃-၁၇၉၆ ရက် နေ့တွင် အင်းဝနန်းတော်မှ ထွက်ခွာခဲ့ရာ ခရီးစဉ်မှာ အောက်ပါ အတိုင်းဖြစ်သည်-

- (က) တပ်ကြီးရွာ (မြစ်ငယ်အနီး)၊ ၃-ရက်နား
- (ခ) အောင်စီးခုံ (စဉ့်ကိုင်မြို့နယ်)
- (ဂ) ကန်ချောင်းရွာ (ကျောက်ဆည်မြို့နယ်)
- (ဃ) ကျောက်ဆောက်ရွာ (ကျောက်ဆည်မြို့နယ်)
- (င) ပေါက်မြိုင်ရွာ (ကျောက်ဆည်မြို့နယ်)
- (စ) ကိုင်းရွာ (ဝမ်းတွင်းမြို့နယ်)
- (ဆ) ဖလဲပြင်ရွာ (ဝမ်းတွင်းမြို့နယ်) ၂-ရက် ရပ်နား
- (ဇ) မြင်းခြံရွာ (သာစည်မြို့နယ်)
- (ဈ) ကန်တွင်း (ရွှေယင်မျှော်ဘုရားအရှေ့တောင်ဘက်၊ သာစည်မြို့နယ်) ၁-ရက် ရပ်နား
- (ည) အုတ်ဖို (မိတ္ထီလာမြို့နယ်)
- (ဋ) မိတ္ထီလာရွာဟောင်း- ထိုမှတစ်ဆင့် ရွှေစောလူးကုန်း (ယခု မိတ္ထီလာမြို့၊ နန်းတော်ကုန်းရပ်ကွက်၊ ရွှေစောလူး ဘုရားကုန်း) သို့ ၇-၄-၁၇၉၆ ရက်နေ့တွင် ရောက်ရှိပြီး ယာယီစံနန်း ဆောက်လုပ်

ခဲ့သည်ဟု ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင် တော်ကြီး ဒုတိယတွဲ စာ-၇၉ မှ ၈၆ အထိ ဖော်ပြထားသည်။ မိတ္ထီလာ ရွာဟောင်းကို ပတ်၍ အရှေ့သို့ ချီတော်မူပြီးလျှင် ရွှေစောလူးကုန်း သို့ ရောက်ရှိခဲ့ကြောင်း စာ-၈၄ တွင် ဖော်ပြထားသည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ်လယ်ပိုင်းအထိ မိတ္ထီလာသည် ထင်ရှား သည့် အခြေအနေတွင် မရှိပါ။ ပင်းတလဲ၊ ညောင်ရမ်း၊ သာဂရ၊ လှိုင်းတက်ရွာတို့သည် မိတ္ထီလာထက် ပိုမိုထင်ရှားခဲ့သည်။ ပင်းတလဲမင်း၊ ညောင်ရမ်းမင်းဟူ၍ သမိုင်းတွင်ရှိခဲ့သော်လည်း မိတ္ထီလာမင်းဟူ၍မရှိခဲ့ပါ။ မိတ္ထီလာမြို့စားအဖြစ် ၁၇၆၉-ခုနှစ် ဆင်ဖြူရှင်မင်းလက်ထက်တွင် ငါးစို့ဝန်နေမျိုးစည်သူကျော်ထင် ဆိုသူအား စတင်ခန့်ထားကြောင်း ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး စာ-၄၆၈ တွင် ဖော်ပြ ထားသော်လည်း မိတ္ထီလာရွာဟူသောအမည်ကို ၁၇၉၆-ခုနှစ်၊ ဗဒုံမင်းလက်ထက်တွင် ခိုင်လုံစွာတွေ့ရှိရပြီး ဆင်ဖြူရှင်မင်း (၁၇၆၃-၁၇၇၆) လက်ထက်မှာပင် ထင်ရှားစွာ တည်ရှိနေပြီဖြစ် သည်။ သို့သော် ထိုစဉ်က မိတ္ထီလာသည် ယခုတည်ရှိနေသော မိတ္ထီလာမြို့ မဖြစ်နိုင်ဟု မှန်းဆရသည်။

အချုပ်အားဖြင့်တင်ပြလိုသည်မှာ-

- (က) ယခုမိတ္ထီလာဒေသသည် ပျူခေတ်မှပင် လူတို့ရောက်ရှိ နေထိုင်ခဲ့သည်ဟု မှန်းဆရသည်။
- (ခ) အနော်ရထာမင်း မိတ္ထီလာသို့ ရောက်ရှိခဲ့သည်ဟု ဆိုသည်မှာ သမိုင်းအထောက်အထား မတွေ့ရှိရသေး သဖြင့် သံသယဖြစ်ဖွယ်ရာရှိသည်။

- (ဂ) ပုဂံခေတ်၌ ယခု မိတ္ထီလာဒေသတွင် ကျေးရွာများ တည်ရှိခဲ့ပြီး ဗုဒ္ဓသာသနာ ထွန်းကားခဲ့ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။
- (ဃ) သိသျှား၊ သျှိုသျှား၊ ရေရှား စသည့် နာမည်ကို အစောဆုံး တွေ့ရှိရသည်မှာ ပင်းယတစ်စီးရှင်သီဟသူ လက်ထက် ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၃၁၈ တွင် စတင် တွေ့ရှိရသည်။
- (င) မိတ္ထီလာဟူသောအမည်ကို အစောဆုံးတွေ့ရှိရသည်မှာ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၃၆၈ ခုနှစ်၊ မင်းကြီးစွာစော်ကဲလက်ထက် ဖြစ်နိုင်သည်။ ခိုင်လုံစွာ တွေ့ရှိရသည်မှာ သာလွန်မင်းလက်ထက် ခရစ် ၁၆၃၇ ခုနှစ်နှင့် ဗဒုံမင်းလက်ထက် ခရစ် ၁၇၉၆ ခုနှစ် တွင် မိတ္ထီလာဟူသော အမည်ဖြင့် တည်ရှိနေပြီ ဖြစ်သည်။

မိတ္ထီလာ၏ တည်နေရာ

- မိတ္ထီလာ၏ တည်နေရာကို သုံးပိုင်းခွဲတင်ပြလိုသည်-
- (က) ပုဂံခေတ်တည်နေရာ
 - (ခ) ညောင်ရမ်းခေတ်နှင့် ကုန်းဘောင်ခေတ် တည်နေရာ
 - (ဂ) ကိုလိုနီခေတ်နှင့် မျက်မှောက်ခေတ် တည်နေရာများကို တင်ပြပါမည်။

(က) ပုဂံခေတ်တည်နေရာ

ပုဂံခေတ်တွင် မိတ္ထီလာနယ်၏ တည်နေရာကို အတိအကျ မသိရသေးပါ။ သိရသမျှ မိတ္ထီလာဟု ယူဆရသောနယ်နိမိတ် အပိုင်းအခြားကို အမျိုးမျိုးဖော်ပြထားသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ ထိုတွေ့ရှိရသော ပုရပိုက်များမှာ ၁၉ ရာစုနှစ်တွင် ရေးသားခဲ့သည့် ပုရပိုက်အမှတ်-၁၂ (ဂဠုကုန်းပုရပိုက်)၊ မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်ရှိ ပုရပိုက်အမှတ်-၁၉ ၊ ၂၀ တို့ပင်ဖြစ်သည်။ ထိုပုရပိုက်ပါ ဖော်ပြချက်များသည် နယ်နိမိတ်အပိုင်းအခြား အနည်းငယ် ကွဲလွဲမှု ရှိကြောင်း အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြလိုက်ပါသည်-

စဉ်	အရပ်အညွှန်း	ပုရပိုက်အမှတ် (၁၂) ဖော်ပြချက်	ပုရပိုက် ၁၉/၂၀ ဖော်ပြချက်
၁	အရှေ့အရပ်သို့	အင်းမကြီးတောင်ရိုး	အင်းမကြီးအရှေ့တောင်ရိုး သမုပလ္လင် ရွှေစေတီအခြား
၂	အရှေ့တောင်သို့	ကုန်းသုံးပုံ	ကိုးမြေသုံးပုံအခြား
၃	တောင်သို့	ချောင်းကောက်ချောင်း	ဘုရားလုံးတောင်-မြောက် ချောင်းကောက် အခြား
၄	အနောက်တောင်သို့	ကန်နီရွာချောင်းဖျားရှိကုန်းရိုး	မြင်းမနက်သေတောင် ကုန်းရိုးအခြား
၅	အနောက်သို့	ကုန်းရိုးမင်းလမ်းမ	တောင်ပြေးစွဲ ကုန်းရိုးမင်းလမ်းမအခြား
၆	အနောက်မြောက်သို့	ရေလဲသင်ပုန်းချောင်းဖျား	ရေလဲထမ်းဆယ်စည်သင်းဘုံးချောင်းအခြား
၇	မြောက်သို့	အင်းလယ်ညောင်ဖြူပင်	အင်းမလယ်ညောင်ဖြူပင်အခြား
၈	အရှေ့မြောက်သို့	သကြားထမ်းပိုး	ခံတက်ပင်ကြီး၊ ခြီးလမ်းတံ၊ သိကြားအိုး တောင်ရိုး၊ မကျီးပင် အခြား

အနော်ရထာမင်းခေတ် နယ်နိမိတ်ဟု ဖော်ပြထားသော်လည်း ၁၉ ရာစု၌ ရေးသားသောပုရပိုက်ပါဖော်ပြချက်ဖြစ်ရာ ကုန်းဘောင် ခေတ်၌ တည်ရှိသော နယ်နိမိတ်ဖြစ်နိုင်သည်။ ဇယားအမှတ်စဉ် ၃၊ ၆ တို့မှာ ယနေ့ထက်တိုင် တည်ရှိလျက်နေသည်။ ပျော်ဘွယ် မြို့နယ်နှင့် မိတ္ထီလာနယ်ကို ဗဒုံမင်းလက်ထက်တွင် ချောင်းကောက် ချောင်းဖြင့် ပိုင်းခြားသတ်မှတ်ခဲ့သည်။ အနော်ရထာမင်း လက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာ၊ သျှိသျှား အမည်များပင် မတွေ့ရသေးပါ။

မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်စာကြည့်တိုက်ရှိ ပုရပိုက်အမှတ် ၁၉ တွင် ပုဂံ နရပတိစည်သူမင်းလက်ထက်၌ “ရှစ်ရှားမြို့၊ သမုဒ်၍၊ မြို့တာဝန်း-၆၄၄ တာ xxxxxx အရှေ့မြောက်ထောင့်ကသည် အရှေ့တောင်ထောင့်အထိ ၁၆၁ တာရှိသည်၊ အလယ်တံခါး တစ်ပေါက်သာရှိသည်။ တံခါးတဝကား နတ်မောက်တံခါးတွင် သည်။ အရှေ့တောင်ထောင့်ကသည် အရှေ့တောင်ထောင့်အထိ ၁၆၁-တာရှိသည်။ အလယ်တံခါးတစ်ပေါက်သာရှိသည်။ သိတ်သာ တံခါးတွင်သည်။ တောင်ထောင့်ကသည် အနောက်မြောက် ထောင့်အထိ ၁၆၁ တာရှိသည် xxxxxx လင်းဇင်းတံခါးတွင် သည်။ အနောက်ကသည် အရှေ့မြောက်ထောင့်အထိ ၁၆၁ တာ ရှိသည်။ အလယ်တံခါးတစ်ပေါက်သာရှိသည်။ တံခါးတဝကား မင်းစည်သူလွှဲ တံခါးတွင်သည် xxxxxx။ မြို့ထု-၄၊ မြို့ရပ်-၇ ရှိသည်။ မြို့ချေရင်း ကသည် ကျွမ်နဖူးထိ တာ-၁၁ တာရှိသည်။ အတွင်းကျွမ်နဖူးထိ ၅-တာ။ အရှေ့မျက်နှာ။ တောင်မျက်နှာသာ ရှိသည် xxxxxx ” (မူလသတ်ပုံ အတိုင်း) ဟုဖော်ပြထားသည်။ မြို့နယ်နိမိတ်သည် နရပတိစည်သူမင်းလက်ထက်ဟု ဖြစ်နိုင်ဖွယ်ရာ နည်းသည်။ ထိုဖော်ပြချက်သည် ယခုမြို့မ (၄) ရပ်ကွက်နှင့်

အရှေ့ပြင်ရပ်ကွက်တောင်ပိုင်းတို့ဟု ယူဆသည်။ လေ့လာရသရွေ့ ပုဂံခေတ်၌မြေကိုတိုင်းတာရာတွင် ပါယ်အမည်ဖြင့် တိုင်းတာပြီး ပုရပိုက်ရေးသားသည်မှာ ၁၉-ရာစုအတွင်းမှဖြစ်၍ လည်းကောင်း လက်ရှိပထဝီအခြေအနေရလည်းကောင်း ဖြစ်နိုင်ဖွယ်ရာမရှိပါ။

ပုရပိုက်အမှတ် ၂၀ ၊ မိတ္ထီမြို့ စာမျက်နှာ ၄ တွင် “နရပတိစည်သူ ဘော်သည်လွဲးကို။ စည်သူလွဲး ခေါ်သတည်း။ အရှေ့အနောက် တောင်မြော အကျယ်။ တရာမြောဆွဲ တတာစီ။ အဝှန်း မြောရာ မြောဆွဲ လေးတာရှိသော၊ ဤမိတ္ထီလာမြို့ကို ပြုစုတည်ထားတော် မူသည်။ မြို့၏အရှေ့မျက်နှာ၊ မြောမျက်နှာ။ နှစ်မျက်သာ၊ မြို့ရိုးကျုံးရှိသည်။ ထိုမြို့ရိုး၏ အစံကား ငါးတောင်ရှိ၏။ အထူကား လေးတောင်ရှိ၏။ မဟာဒွာရ၊ တံခါးမကြီး လေးမြက်နှာ ထား၍၊ အရှေ့မြက်နှာတံခါးကို၊ နတ်မောက်ကန်ရိုးကိုအစွဲပြု၍၊ နတ်မော်တံခါး။ တောင်မြက်နှာတံခါးကို၊ ရေဆိပ်သာသည်ကို အစွဲပြု၍၊ ဆိပ်သာတံခါး။ အနော်မြက်နှာတံခါးကို မြင်းသည်ကျော်၊ ကြက်ဆင်း အလင်းကသွားသည်ကို အစွဲပြု၍၊ လင်းဆင်းတံခါး။ မြောမြက်နှာတံခါးကို၊ စည်သူလွဲးကို အစွဲပြု၍ စည်သူလွဲးတံခါး။ မြို့ကိုလည်း ရှစ်ရားမြို့ဟု သမုတ်သတည်း။” (မူလသတ်ပုံ အတိုင်း) ဟုဖော်ပြထားပြီး မြို့နယ်၏ နယ်နိမိတ်ကို ဖော်ပြရာတွင် ပုရပိုက် ၁၉ ၊ ၂၀ တို့တွင် ပါရှိသည့်အတိုင်း တွေ့ရှိရသည်။ ၁၈၉၀ ခုနှစ်ခန့်မှ ရေးသားခဲ့သော ပုရပိုက်ဖြစ်၍ မှန်းဆရခက် သည်။ ယခုမြို့မလေးရပ်သာ ဖြစ်နိုင်သည်။ အချုပ်အားဖြင့် တင်ပြရလျှင် ပုဂံခေတ်တွင် သျှိသျှား၊ မိထီလာ၊ မိတ္ထီလာ ဟူသော အမည်နှင့် တည်နေရာကို အတိအကျ မသိရသေးပါ ၁၈ ရာစု နှင့် ၁၉ ရာစုတွင် ရေးသားခဲ့သော ပုရပိုက်အချို့ပါ ဖော်ပြချက်များ

မှာလည်း စိတ်ချယုံကြည်စွာ လက်ခံရန် ခက်ခဲသည်။ မိတ္ထီလာ သည် ပင်းတလဲ၊ သာဂရ၊ လှိုင်းတက်ရွာတို့ထက် နောက်ကျပြီး ညောင်ရမ်းခေတ်တွင်မှ သိသာထင်ရှားလာခဲ့ရာ သျှိသျှားကန်၊ မိတ္ထီလာကန်ကြောင့် ဆင်ဖြူရှင်မင်းနှင့် ဗဒုံမင်းခေတ်မှစ၍ ရွာငယ် တစ်ခုဖြစ်လာသည်ဟု မှန်းဆရသည်။

ညောင်ရမ်းခေတ်နှင့် ကုန်းဘောင်ခေတ်မိတ္ထီလာတည်နေရာ

ညောင်ရမ်းခေတ်ဘုရင် သတိုးမင်းဖျား (၁၃၆၄-၁၃၆၇) လက်ထက်တွင် ယခုမိတ္ထီလာသည် ရေခြားခရိုင် ငါးမြို့တွင် ပါဝင် ခဲ့သည်ဟု မှန်နန်းရာဇဝင်တော်ကြီး အတွဲ(၃)၊ စာ-၄၀၅ ၊ ၁၉၆၇ တွင် ဖော်ပြထားသည်။

မင်းကြီးစွာစော်ကဲ (၁၃၆၇-၁၄၀၁) လက်ထက်တွင် အုပ်ချုပ်မှု နယ်မြေကို ခရိုင်အဆင့်ရှိ တိုက်(၆)တိုက်ခွဲခြား၍ ပိုင်းခြားခဲ့ရာ ထိုစဉ်က မိတ္ထီလာသည် အနောက်ဘက်တိုက်တွင်ပါဝင်ခဲ့ပြီး လှိုင်းတက်၊ သာဂရ၊ နတ်မောက်မြို့များပါဝင်ခဲ့သည်ဟု ဒေါက်တာ သန်းထွန်း၏ တိုကျို တက္ကသိုလ်တွင် ဖတ်ကြားခဲ့သော မြန်မာမင်း အမိန့်တော်များ ၁၉၈၆ ၊ စာ-၁၈၁-၃ တွင် ဖော်ပြထားရာ အရှေ့ဘက် တွင် ကန်ကြီးရိုး၊ တောင်ဘက်တွင် ဇီးကုန်းအရာတော်မြေ၊ အနောက်ဘက်တွင် ပင်းတလဲနယ်မြေကြောဘက်၊ မြောက်ဘက် တွင် သဖန်းအင်းဟု ဖော်ပြထားကြောင်းတွေ့ရှိရသည်။

ဘုရင်ရွှေနန်းကြော့ရှင်(၁၅၀၂-၁၅၂၇) လက်ထက်တွင် ရှင်မဟာသီလဝံသ၏ သျှိသျှားကန်ခေါ် မိတ္ထီလာကန်တော် ဘွဲ့မော်ကွန်း ကို ရေးသားခဲ့ရာ -

“တောင်ယန် လေဟုန်၊ ဂဠုန်လည်းသုတ်၊
 ကျောက်ရုပ်ဆန်းပြား၊ အုဋ်တိလွှား၍၊
 တလားယှဉ်ထပ်၊ သံမှိုကွပ်လျက်၊ စောင့်ကြပ်မြဲတန်
 တည်ခဲ့ဘန်သည် x x x x x x x
 ရေသူကွန်ပစ်၊ တုပ်ပုဆစ်ဖြင့်၊ ရှင်ချစ်ဘုရား၊ မင်းကြီး
 အားကိုး”

ဟုဖော်ပြထားသဖြင့် သျှိသျှားကန် တည်ဆောက်ထားပုံကို သိရှိရပြီး တံငါသားများ ရှိသည်ဟုဖော်ပြထားသည်။ သို့သော် တည်နေရာကို အတိအကျမသိရပါ။ ရွှေနန်းကြော့ရှင်လက်ထက်တွင် ရှမ်းသူပုန်တို့ ထကြွလာရာ သူတို့သည် သာဂရ၊ သျှိသျှား၊ ယင်းတော်တို့တွင် အခြေခံလျက်ရှိသဖြင့် ဘုရင်ရွှေနန်းကြော့ရှင်မှ စစ်အင်အားဖြင့် ချီတက်တိုက်ခိုက် နှိမ်နင်းခဲ့ရကြောင်း တွင်းသင်းမဟာရာဇဝင်သစ် ပထမတွဲ စာ-၂၁၁ တွင် ဖော်ပြထားသည်မှာလည်း တည်နေရာကို အတိအကျမသိရသေးပါ။

ထို့အပြင် သျှိသျှားသင်းကြီးကန်နှင့် သျှိသျှားမြို့စားဟု ဦးထွန်းညို၏ တွင်းသင်းရာဇဝင်သစ် စာမျက်နှာ-၃၉၇ တွင် ဖော်ပြ ထားသဖြင့် ယခု မိတ္ထီလာသည် ထိုစဉ်က မြို့အဆင့်အဖြစ် အတည် တကျရှိခဲ့ပြီလားဟု စဉ်းစားရန်ရှိသည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ် မိတ္ထီလာ၏ တည်နေရာသည် ယခုမြို့မ လေးရပ်သာဖြစ်နိုင်ကြောင်း မှန်းဆချက်ကို အထက်တွင် ဖော်ပြ ခဲ့သည်။ သို့သော် ဗဒုံမင်း (၁၇၈၂-၁၈၁၉) မတိုင်မီပင် မိတ္ထီလာမြို့အဖြစ် တည်ရှိခဲ့ပြီဟု ယူဆရသည်။ ဆင်ဖြူရှင်မင်း (၁၇၆၃-၁၇၇၆) လက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာမြို့စား ငါးစိုးဝန်မင်း

နေမျိုးစည်သူကျော်ထင်ဆိုသူအား ၁၃-၁၂-၁၇၆၉ ရက်နေ့တွင် အပိုင်စားပေးအပ်ခဲ့ကြောင်း ဒေါ်စန်းစန်း၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်း ဖြစ်သည့် (History of Irrigation In Meiktila District (1753-1885) စာ-၁၀၃ တွင် မိတ္ထီလာမြို့စားအမည်ကို ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး ၂၀၀၄ စာ-၃၄၂ အား ကိုးကား ဖော်ပြ ထားကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

ထို့ကြောင့် ပထမဦးဆုံးသော မိတ္ထီလာမြို့စားမှာ ငါးစိုး ဝန်မင်း နေမျိုးစည်သူကျော်ထင် ဖြစ်ကြောင်းသိရှိရသော်လည်း မြို့စားဟူသည် ဘုရင်နန်းတော်၌သာ နေထိုင်ပြီး သူ့အား ပေးအပ် သော အပိုင်စားမြို့မှ သဿမေဓအခွန်တော်နှင့် အဆောင်တော်မြေ စသည်များကို ခံစားရရှိသည်ဖြစ်၍ မိတ္ထီလာတွင်နေထိုင်ခြင်း မရှိပါ။ မိတ္ထီလာဟူသောမြို့အမည်ကို ခိုင်မာစွာတွေ့ရှိရသော်လည်း တည်နေရာမှာ ယခုမြို့မလေးရပ်ကွက် ဖြစ်မည်ဟုသာ ခန့်မှန်းရ သည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင် မိတ္ထီလာသည် ပင်းတလဲနှင့် ညောင်ရမ်း၊ လှိုင်းတက် မြို့ကဲ့သို့ ထင်ရှားခဲ့ခြင်းမရှိပါ။ ပင်းတလဲ သည် ရှေးဟောင်းမြို့ ဖြစ်ကြောင်းနှင့် အေဒီ-၈၁၁ ခုနှစ်ကပင် တည်ခဲ့သည်ဟု အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ်ဂဇက်တီးယား ၁၉၀၁ အတွဲ - ၂၊ အပိုင်း-၂၊ စာ-၂၇၅ တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ပင်းတလဲမြို့စားကို အစောဆုံးတွေ့ရှိရသည်မှာ ၁၇၆၁ ခုနှစ်တွင် သတိုးမင်းလှမင်းရဲကျော်ထင် ဆိုသူဖြစ်ရာ ပင်းတလဲထက် ရှစ်နှစ်နောက်ကျ၍ ၁၇၆၉-ခုနှစ်တွင်မှ မိတ္ထီလာမြို့စား ခန့်ထား သည်ကို လေ့လာသိရှိရသည်။ ခုနှစ်အလိုက် တွေ့ရှိရသော မိတ္ထီလာမြို့စားများမှာ -

စဉ်	ခရစ် သက္ကရာဇ်	အုပ်ချုပ်သူမင်း	မိတ္ထီလာမြို့စား အမည်
၁	၁၇၆၉	ဆင်ဖြူရှင်မင်း	ငါးစိုးဝန်နေမျိုးစည်သူ ကျော်ထင်
၂	၁၇၈၄	ဗဒုံမင်း	သီရိရတနာနန္ဒာဒေဝီ
၃	၁၇၉၄	ဗဒုံမင်း	သီရိသုရတနာဒေဝီ
၄	၁၇၉၅	ဗဒုံမင်း	မိဖုရားမင်္ဂလာဝတီ (၂၇-၄-၁၇၉၅)
၅	၁၈၂၁	စစ်ကိုင်းမင်း	မိဖုရားမဟာမင်္ဂလာဒေဝီ
၆	၁၈၃၇	သာယာဝတီမင်း	မိတ္ထီလာမြို့စားဟောင်း
၇	၁၈၃၇	သာယာဝတီမင်း	သောင်းတင်းတိုက်စား
၈	၁၈၄၈	ပုဂံမင်း	မိတ္ထီလာမြို့စားမိဖုရား
၉	၁၈၆၂	မင်းတုန်းမင်း	မိတ္ထီလာမြို့စားမိဖုရား
၁၀	၁၈၇၈	သီပေါမင်း	မိတ္ထီလာမြို့စားမိဖုရား
၁၁	၁၈၇၉	သီပေါမင်း	မိတ္ထီလာမြို့စားမိဖုရား (၆-၃-၁၈၇၉)
၁၂	၁၈၈၂	သီပေါမင်း	မိတ္ထီလာစုဖုရား (သီပေါမင်းနွှမ)

မှတ်ချက် - ပါမောက္ခဦးနီတွတ်၏ မိတ္ထီလာသမိုင်း စာ-၆ နှင့် ဒေါ်စန်းစန်း၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်း စာ-၁၀၃ မှ ကောက်နုတ်ဖော်ပြသည်။

ညောင်ရမ်းခေတ် သာလွန်မင်းလက်ထက် ၁၆၃၇ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာသည် တောင်ဘက်တိုက်တွင် ပါဝင်ပြီး မြင်းတပ်ဗိုလ် (၄၀) ဖြင့် ခန့်ထားအုပ်ချုပ်ခဲ့ရာ မိတ္ထီလာပါဝင်ကြောင်းနှင့် ဗဒုံမင်း ခေတ်တွင် တိုင် (ဒိုင်)နယ် (၂၅)ခုဖြင့် ပိုင်းခြားသတ်မှတ်ခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ ညောင်ရမ်းခေတ်နှင့် ကုန်းဘောင်ခေတ် အတွင်း နယ်မြေပိုင်းခြား သတ်မှတ်ရာတွင် လူကိုအခြေခံပြီး သတ်မှတ်ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ဗဒုံမင်း မိတ္ထီလာသို့ ရောက်ရှိခဲ့သော ၁၇၉၆ ခုနှစ်တွင် ယခင်က ယင်းတော်နယ်တွင် ပါဝင်ခဲ့သော (၁) ကုက္ကိုကုန်း၊ (၂) ကျယ်ကန်၊ (၃) မြောင်းပေါက်၊ (၄) ဝါးရုံ ကျေးရွာတို့ကို ချောင်းကောက်ချောင်းနှင့် သတ်မှတ်၍ နယ်မြေ ပိုင်းခြား သတ်မှတ်ခဲ့သည်။ ထိုစဉ်က ယင်းတော်မှာ ရမည်းသင်း ခရိုင်တွင် ပါဝင်ခဲ့သည်ဟု ၁၉၀၇ ခုနှစ်ထုတ် ဂဇက်တီးယားအတွဲ-၅ ၊ အခန်း (၂) တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ထို့ကြောင့် ယင်းတော်သူကြီး ငလူဖေမှ မကျေနပ်၍ တိုင်ကြားခဲ့ရာ မိတ္ထီလာသူကြီးဟောင်းငပိမှ ဤလယ်ယာမြေများသည် သူ့ဖခင် ငငြိမ်းလက်ထက်မှပင် လုပ်ကိုင် ခဲ့သော မြေများဖြစ်ကြောင်း အငြင်းပွားခဲ့ရပုံကို တောမရွာ ဓမ္မာရုံ ကျောင်းရှိ ပုရပိုက်အမှတ် ၁၁ တွင် ဖော်ပြထားသည်။

အင်းဝခေတ် ဗဒုံမင်းလက်ထက် ၁၇၈၃ ခုနှစ်နှင့် စစ်ကိုင်းမင်း လက်ထက် ၁၈၂၆ ခုနှစ်များတွင် ယခုမိတ္ထီလာခရိုင်အတွင်း မြို့များရှိ လူဦးရေစာရင်းကို အောက်ပါအတိုင်းဖော်ပြပါသည်-

မြို့အမည်	၁၇၈၃			၁၈၂၆		
	အသီး (အရပ်သား)	အမှုထမ်း	စုစုပေါင်း	အမှုထမ်း	စုစုပေါင်း	
ပင်းတလဲ	၁၆၃၈	၁၄၄၉	၃၀၈၇	၇၂၀	၃၇၆၆	
ယင်းတော်	၅၉၁	၅၂၁	၁၁၁၂	၄၉၁	၁၀၁၂	
ညောင်ရမ်း	၁၁၅၆	၅၄၂	၁၆၉၈	၂၁၁	၉၄၂	
ညောင်အုပ်	၃၈၉	၄၆	၄၃၅			၁၅၂၈
မိတ္ထီလာ	၁၉၂၇	၆၈၃	၂၆၀၉	၃၅၉	၅၄၈	
လှိုင်းတက်	၁၂၇	၄၂၁	၅၄၈	၄၂၁	၅၄၈	
သာဂရ	၆၇	၄၆	၁၁၃	၄၆	၁၁၃	

မှတ်ချက် - ဒေါ်စန်းစန်း၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်း ၂၀၀၉ ၊

စာ-၉၃/၉၄ တို့မှ ကောက်နုတ်ဖော်ပြသည်။

အထက်ပါဇယားအရ ပင်းတလဲဒေသသည် အမှုထမ်းနှင့် လူဦးရေအများဆုံးဖြစ်ပြီး မိတ္ထီလာသည်လူဦးရေ ဒုတိယအများဆုံး ဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ယင်းတော်၊ လှိုင်းတက်နှင့် သာဂရတို့တွင် အမှုထမ်းဦးရေက များနေကြောင်း ထူးခြားစွာ တွေ့ရှိရသည်။

သို့သော် ဗဒုံမင်းနှင့် မင်းတုန်းမင်းလက်ထက် မိတ္ထီလာ မြို့နယ်တွင် ရှိသောလူဦးရေကို ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူ စာတမ်းကျမ်း ၂၀၀၈ ၊ စာ-၄၂ တွင် ပုရပိုက်များအား ကိုးကား၍ တစ်ဖက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည်-

ခုနှစ်	အသိ (အရပ်သား)		အမှုထမ်း	
	အိမ်ထောင်စု	လူဦးရေ	အိမ်ထောင်စု	လူဦးရေ
၁၇၈၃-ဗဒုံမင်း	၁၉၅၇	၉၇၈၅	၆၈၇	၃၄၃၅
၁၈၀၂-ဗဒုံမင်း	၈၀၀	၄၀၀၀	၁၈၂	၉၁၀
၁၈၂၆ (စစ်ကိုင်းမင်း)	၁၁၆၉	၅၈၄၅	၃၅၉	၁၇၅၉
၁၈၇၆ (မင်းတုန်းမင်း)	၂၈၁၁	၁၄၀၅၅	၂၀၆၉	၁၀၃၄၅

ဗဒုံမင်းလက်ထက် ၁၇၈၃ ခုနှစ်နှင့် စစ်ကိုင်းမင်းလက်ထက် ၁၈၂၆ ခုနှစ်တွင် ဖော်ပြသော အထက်ပါဇယား (၂) ခုတွင် လူဦးရေ ဖော်ပြချက်များ ကွာဟမှုရှိနေရာ ပုရပိုက်ပါရေးသားချက်များ မတူကွဲပြားမှုကြောင့်ဟု ယူဆရသည်။ ၁၇၈၃ ခုနှစ် ဗဒုံမင်း လက်ထက် မိတ္ထီလာရှိ လူဦးရေစုစုပေါင်းသည် အများဆုံး အိမ်ထောင်စု ၂၆၄၀ တွင် လူဦးရေ ၁၃၂၂၀ဦး ရှိပြီး ၁၈၂၆ ခုနှစ် စစ်ကိုင်းမင်းလက်ထက်တွင် အိမ်ထောင်စု ၁၅၂၈ တွင် လူဦးရေ ၇၆၄၀ ရှိကြောင်း တွေ့ရှိရမည်ဖြစ်သည်။ ဗဒုံမင်းလက်ထက်တွင် တစ်အိမ်ထောင်လျှင် လူငါးဦးခန့်ရှိပြီး စစ်ကိုင်းမင်းလက်ထက် ၁၈၂၆ ခုနှစ်တွင်လည်း တစ်အိမ်ထောင်လျှင်ပျမ်းမျှ ငါးဦး ရှိခဲ့ကြောင်း တွက်ချက်ရရှိသည်။ မင်းတုန်းမင်းလက်ထက် အိမ်ထောင်စုနှင့်လူဦးရေသည် ဖြစ်သင့်သည်ထက် အမှုထမ်းဦးရေက များနေကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

ဖော်ပြခဲ့ပြီးသော ဗဒုံမင်းခေတ်တွင်ဖွဲ့စည်းခဲ့သည့် တိုင်နယ် ၂၅ တိုင်တွင် ပါဝင်သောကျေးရွာတိုင်နယ်များအား မင်းတုန်းမင်း (၁၈၅၃-၁၈၇၈) လက်ထက်တွင် တိုင်(ဒိုင်)၊ နယ် ၃၅ ခုအထိ တိုးချဲ့ဖွဲ့စည်းခဲ့ကြောင်း၊ မြေပုံ (၁)၊ (၂) တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်းစာ-၄၂ တွင် တိုင်နယ် (၃၅) တိုင်စာရင်းကို တစ်ဖက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည် -

စဉ်	တိုင်အမည်	အိမ်ထောင်စု	လူဦးရေ
၁	ညောင်တုန်း	၂၁	၁၀၅
၂	ရှမ်းတဲ	၂၃	၁၁၅
၃	ဝါးရုံ	၂၅	၁၂၅
၄	လွဲပွဲ	၂၆	၁၃၀
၅	မြာ	၄၁	၂၀၅
၆	နတ်စင်ကန်	၄၂	၂၁၀
၇	အုံတုံ	၅၃	၂၆၅
၈	မြောင်းပေါက်	၇၈	၃၉၀
၉	မြင်သာ	၈၀	၄၀၀
၁၀	ကနွား	၈၃	၄၁၅
၁၁	ညောင်ကန်	၈၄	၄၂၀
၁၂	ကျောင်းရွာ	၈၅	၄၂၅
၁၃	သီးကုန်း	၈၈	၄၄၀
၁၄	ကျွဲတလင်း	၈၉	၄၄၅
၁၅	ကနွီ	၉၁	၄၅၅
၁၆	ကလိန်ခြေ	၁၁၅	၅၇၅
၁၇	ဖလန်ကျင်း	၁၁၉	၅၉၅
၁၈	ကျယ်ကန်	၁၂၆	၆၃၀
၁၉	သဖန်း	၁၃၄	၆၇၀
၂၀	အင်းတိုင် (အင်း)	၁၄၉	၇၄၅

စဉ်	တိုင်အမည်	အိမ်ထောင်စု	လူဦးရေ
၂၁	ရွာမ	၁၄၉	၇၄၅
၂၂	ကတ္တူကန်	၁၄၉	၇၄၅
၂၃	အုတ်ဖို	၁၅၃	၇၆၅
၂၄	မြင်းကန်	၁၆၃	၈၁၅
၂၅	မြို့မ	၁၆၈	၈၄၀
၂၆	ကုက္ကိုကုန်း	၁၈၅	၉၂၅
၂၇	တပျော်	၂၁၂	၁၀၆၀
၂၈	သမင်ပျို (ရေချို)	၂၇၂	၁၃၆၀
၂၉	မုံတိုင်	၂၇၉	၁၃၉၅
၃၀	ထနောင်းကန်	၃၃၅	၁၆၇၅
၃၁	ရှမ်းမငယ်	၃၄၀	၁၇၀၀
၃၂	ကနွီ	၄၃၄	၂၁၇၀
၃၃	ရွာသစ်	၄၄၃	၂၂၁၅
၃၄	အင်ကျင်းကုန်း	၄၄၄	၂၂၂၀
၃၅	သာယာဘန်း	၄၅၃	၂၂၆၅

အထက်ပါဇယားကို လေ့လာကြည့်လျှင် မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင် သာယာဘုန်းသည် အိမ်ထောင်စုနှင့် လူဦးရေ အများဆုံးဖြစ်၍ အင်ကျင်းကုန်းနှင့် ရွာသစ်တိုင်ရှိ အိမ်ထောင်စုလူဦးရေသည် ဒုတိယနှင့် တတိယအများဆုံးဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရှိရမည်ဖြစ်သည်။ ကန္နား၊ အုတ်ဖို၊ မြို့မ(ယခုမြို့မလေးရပ်) တို့သည် ယခုမိတ္ထီလာမြို့တွင် ပါဝင်နေကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ်တည်နေရာကို အဓိကဦးတည်ရမည်ဖြစ်၍ မိတ္ထီလာမြို့နယ်သည် မြောက်ဘက်တွင် သဖန်း၊ အရှေ့မြောက်တွင် ထနောင်းကန်၊ အရှေ့ဘက်တွင်ယခု ကဖြူ၊ အရှေ့တောင်တွင် ဝါးရုံ၊ တောင်ဘက်တွင် ယခု မြာအုပ်စု၊ အနောက်တောင်ဘက်တွင် ယခု အင်းအုပ်စု၊ အနောက်ဘက်တွင် တပျော်အုပ်စု၊ အနောက်မြောက်ဘက်တွင် သမင်ပျို (ယခုရေချိုအုပ်စု) တို့ ဖြစ်သည်ဟု ယူဆရသည်။

မင်းတုန်းမင်းခေတ် မိတ္ထီလာတည်ရာ

မင်းတုန်းမင်း (၁၈၅၃-၁၈၇၈) လက်ထက်တွင် ယခုမိတ္ထီလာကို မြို့ဝန်၊ မြို့သူကြီး၊ မြင်းဂေါင်း စသည်တို့ဖြင့် အုပ်ချုပ်ခဲ့သည်။ သိရှိရသမျှ မြို့သူကြီးများမှာ တစ်ဖက်ပါအတိုင်းဖြစ်သည် -

စဉ်	ခုနှစ် (ခရစ်) အုပ်ချုပ်သူဘုရင်	မြို့ဝန်	မြို့သူကြီး
၁	၁၇၉၆-ဗဒုံမင်းလက်ထက်	?	ကြူ (ဦးကြူ)
၂	၁၈၁၀-ဗဒုံမင်းလက်ထက်	?	မြတ်ထွေး(ဦးမြတ်ထွေး)
၃	၁၈၂၆-စစ်ကိုင်းမင်းလက်ထက်	?	ဦးစိန်
၄	?	?	ဦးငြိမ်း
၅	?	?	ငပွဲ (ဦးပွဲ)
၆	၁၈၅၄-မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်	?	ဦးရွှေဘော်
၇	၁၈၅၅-မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်	?	မင်းလှသမန္တဘို
၈	၁၈၅၆/၅၇ မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်	မင်းလှမင်းထင် သမန္တရာဇာ	မင်းလှမင်းထင်သီဟဘို
၉	၁၈၆၃-မင်းတုန်းမင်းခေတ်	မင်းထင်ကျော်သူ	?

မြင်းဂေါင်း(မြင်းတပ်ဗိုလ်)တစ်ဦး၏လက်အောက်တွင် မြင်းစီးနှစ်ဦးစီ ခန့်ထားအုပ်ချုပ်သည်။ ရွှေပြည်ရန်အောင်အရှေ့တွင် ပါဝင်သော မြို့နှင့်ကျေးရွာများတွင် ယခု မလှိုင်၊ ဝမ်းတွင်း၊ သာစည်၊ ပျော်ဘွယ်မြို့နယ်အတွင်းရှိ ကျေးရွာအချို့ပါဝင်သည်။ ရွှေပြည်ရန်အောင်အရှေ့၏ မြေပုံကိုမြေပုံ (ဂ) ဖြင့်ဖော်ပြထားသည်။ ရွှေပြည်ရန်အောင် အရှေ့၏ မြင်းဂေါင်း မြင်းတပ်ဗိုလ်မှာ မဟာမင်းလှရာဇာ (၁၈၆၃) ဖြစ်ပြီး ရွှေပြည်ရန်အောင် အနောက်မြင်းတပ်ဗိုလ်မှာ မင်းခေါင်ကျော်ထင် (၁၈၆၃) ဖြစ်သည်ဟု မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်ရှိ ကန်တိုင်ပေါက်ရွာ ဘုန်းကြီးကျောင်း ပုရပိုက်အမှတ် ၁ တွင်ဖော်ပြထားသည်။ ဒေါ်စန်းစန်း၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်း စာ ၃၆ တွင် မင်းတုန်းမင်းသည် (၁-၉-၁၈၅၅) နေ့တွင် မိတ္ထီလာဒေသ နယ်မြေကို သတ်မှတ်ရန် အမိန့်ထုတ်ပြန်ခဲ့ကြောင်း ဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ ၁၉၈၉ ခုနှစ် ထုတ် မြန်မာမင်းအမိန့်တော်များ (၁၈၅၃-၁၈၈၅) ၊ စာ-၄၁၅ အား ကိုးကား၍ ဖော်ပြထားသည်။ ထို့အပြင် မင်းတုန်းမင်းသည် ဗဒုံမင်းကဲ့သို့ မိတ္ထီလာကန် ကျိုးပေါက်သည်ကို ကိုယ်တိုင်လိုက်ပါခြင်းမရှိဘဲ ပြည်ထဲရေးအတွင်းဝန်ကြီးအဆင့်ရှိ မဟာအဘယဝက်မစွတ်မြို့စားမင်းကြီး အား အကြီးအကြပ်ထား၍ ၂၅-၁၀-၁၈၅၆ နေ့ (ဂဇက်တီးယား ၁၉၀၁ ၊ စာ-၂၈၆ တွင် ၂၄-၁၀-၁၈၅၆ ဟုဆို) တွင် တာဝန်ပေးအပ်ခဲ့သည် ဟုဆိုသည်။ ဝက်မစွတ်မြို့စားနှင့် အဖွဲ့သည် နေပြည်တော်မှထွက်ခွာခဲ့ရာ ၁၂-၁၁-၁၈၆၅ နေ့တွင် ကျိုးပေါက်နေသော မိတ္ထီလာကန်အားပြုပြင်ရန် အောက်ပါအတိုင်း တာဝန်ခွဲဝေချထား ပြုပြင်ခဲ့သည်-

(က)	မိတ္ထီလာမှ	လူ -	၆၀၀
(ခ)	ပင်းမှ	လူ -	၃၀၀
(ဂ)	ကျောက်ပန်းတောင်းမှ	လူ -	၃၀၀
(ဃ)	ရွှေပြည်ရန်အောင်အရှေ့မှ	လူ -	၉၄၅
(င)	ရွှေပြည်ရန်အောင်အနောက်မှ	လူ -	၁၁၅၀
(စ)	ပင်းတလဲမှ	လူ -	၁၁၇၆

စုစုပေါင်း - ၄၄၇၁ ဦး

ကို ပြုပြင်ရန် တာများသတ်မှတ်၍ ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်ဟု မိတ္ထီလာကန်သမိုင်း ကျောက်စာ ၁၈၅၆ ကျောက် ၁၄/၄၆ တွင် ဖော်ပြပါရှိသည်။

ထို့ကြောင့်ရွှေပြည်ရန်အောင်အရှေ့တွင် ပါဝင်သော မိတ္ထီလာမြို့နယ်အတွင်းရှိ မိတ္ထီလာမှ လူ ၆၀၀ ဟူသည် ယခုမိတ္ထီလာမြို့မလေးရပ်နှင့် အရှေ့ပြင်ရပ်ကွက်ဖြစ်နိုင်ကြောင်း သုံးသပ်ရရှိသည်။ ထိုသို့မှန်းဆရသည်မှာ ရွှေပြည်ရန်အောင် အရှေ့အနောက်တို့မှ လူအင်အားကို ဖော်ပြထားပြီး မိတ္ထီလာအမည်ကို သီးခြားဖော်ပြထားခြင်းကြောင့် ဖြစ်သည်။ ရွှေပြည်ရန်အောင်အနောက်တွင် ပါဝင်သည်များမှာ ဝဲလောင် (ယခု တောင်သာမြို့နယ်)၊ ပြင်စည်၊ မလယ်(ယခု မြင်းခြံမြို့နယ်)၊ နွားထိုး (ယခု နွားထိုးကြီးမြို့နယ်) တို့ပါဝင်သည်ဟု မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ် စာကြည့်တိုက်ရှိ တောင်သာ ပုရပိုက်အမှတ် ၁ တွင် ဖော်ပြပါရှိသည်။ အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ် ဂဇက်တီးယား ၁၉၀၁ စာ-၂၈၇ တွင် ကျောက်ဆည်ခရိုင်မှ ပျဉ်စီးခုံနှင့် ရွာအချို့ ပါသည်ဟုဆိုသည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ်နှောင်းပိုင်း မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာခရိုင်ဒေသနှင့် မြင်းခြံခရိုင်ဒေသတို့အား ရွှေပြည် ရန်အောင် (အရှေ့)၊ ရွှေပြည်ရန်အောင် (အနောက်) ဟူ၍ နယ်မြေ ပိုင်းခြားသတ်မှတ်သည်မှာ ၁-၉-၁၈၅၅ ခုနှစ်တွင်ဖြစ်ကြောင်း သိရှိရသည်။

သီပေါမင်းခေတ် မိတ္ထီလာတည်နေရာ

သီပေါမင်း (၁၈၇၈-၁၈၈၅) လက်ထက်ရောက်သောအခါ မိတ္ထီလာနယ်အား ကံကျွေးချစနစ်ဟု ဆိုရမည်ဖြစ်သော အခွန်ငွေ များ ကောက်ခံပြီး လူကို အခြေခံဖွဲ့စည်းသောစနစ်မှ ခရိုင် အုပ်ချုပ်ရေးစနစ်သို့ ပြောင်းလဲခဲ့ရာ ခရိုင်ဝန်ကို ၂၉-၂-၁၈၈၄ နေ့တွင် ခန့်ထားခဲ့ကြောင်း ဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ မြန်မာမင်း အမိန့်တော်များ ၁၅၉၈-၁၈၈၅ အား ကိုးကား၍ ဒေါ်မိမိလှိုင် ၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်း ၂၀၀၈ ၊ စာ-၈ တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ထို့အပြင် ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး ၂၀၀၄ အား ကိုးကား၍ မိတ္ထီလာ၊ ယင်းတော်၊ ရနောင်၊ ထရံကာ၊ လှိုင်းတက်၊ သာဂရ၊ ညောင်ရမ်း၊ ရမည်းသင်း၊ တောင်ငူမြို့များအား စုစည်းပြီး တတိယတောင်ငူခရိုင် အတွင်းသို့ ထည့်သွင်းဖွဲ့စည်းခဲ့သည်။ ထိုအချိန်သည် အောက်မြန်မာပြည်၌ အင်္ဂလိပ်တို့ အုပ်စိုးနေသော ကာလဖြစ်ရာ နိုင်ငံရေးအခြေအနေရ လည်းကောင်း၊ အင်္ဂလိပ်တို့ ၏ အုပ်ချုပ်ရေးစနစ်ပုံစံနှင့် တူညီစေရန်လည်းကောင်း ဤသို့ ပြုပြင်ဖွဲ့စည်းသည်ဟု ယူဆရသည်။

သီပေါမင်းခေတ် ၁၈၈၄ ခုနှစ်တွင် တောင်ငူခရိုင်တွင် ပါဝင် သော မိတ္ထီလာ၏ တည်နေရာကို မြေပုံ (ယ) ဖြင့် ပူးတွဲဖော်ပြ ပါသည်။ ထိုအချိန်တွင် တောင်ငူခရိုင်ဝန်အဖြစ် တာဝန် ထမ်းဆောင်သူမှာ မိုးတားမြို့စားမင်းကြီး မဟာမင်းလှကျော်ထင် (၁၈၈၂-၁၈၈၄) နှင့် သံတော်ဆင့်လက်နက်တိုက်ဝန် မဟာ မင်းထင်ရာဇာဖြစ်ကြောင်း ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး တတိယတွဲ စာ-၆၃၁-၆၇၁ တို့တွင် ဖော်ပြထားသည်။

ကိုလိုနီခေတ်နှင့် မျက်မှောက်ခေတ် မိတ္ထီလာ တည်နေရာ

၁၈၈၅ ခုနှစ်၊ နိုဝင်ဘာလတွင် သီပေါမင်းပါတော်မူပြီးနောက် အင်္ဂလိပ်တို့သည် ၁၈၈၅ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာတွင် သီပေါမင်း၏ လွှတ်တော်ကို ဖျက်သိမ်း၍ အထက်မြန်မာပြည်အား ခရိုင်(၁၂) ခုအဖြစ် သတ်မှတ်ခဲ့ရာ (၁) မန္တလေး၊ (၂) ကသာ၊ (၃) အင်းဝ၊ (၄) ချင်းတွင်း၊ (၅) မြင်းခြံ၊ (၆) မင်းဘူး၊ (၇) ဗန်းမော်၊ (၈) ရွှေဘို၊ (၉) ကျောက်ဆည်၊ (၁၀) စစ်ကိုင်း၊ (၁၁) ပုဂံ၊ (၁၂) နင်းရမ်း ဟု နယ်မြေပိုင်းခြား သတ်မှတ်ခဲ့သည်။ သို့သော် ၁၄-၃-၁၈၈၆ နေ့တွင် တောင်တွင်းကြီး၊ မိတ္ထီလာ၊ ပတ္တမြားမြေမိုးကုတ်တို့ကို ခရိုင်အဖြစ် ဖော်ပြထားပြီး ထိုအချိန်တွင် အထက်မြန်မာပြည်၏ ကော်မရှင်နာမင်းကြီး ချာလ်ဘားနတ်(Charlesbernard) မှ အုပ်ချုပ်ခဲ့သည်။ ၁၈၈၆ ခုနှစ်၊ ဇွန်လတွင် ရမည်းသင်း၊ မိတ္ထီလာနှင့် မြင်းခြံခရိုင်တို့အား ပေါင်း၍ ပထမခရိုင်အဖြစ် ဖွဲ့စည်းခဲ့ရာ အရှေ့ဘက်ခရိုင်အဖြစ်

သတ်မှတ်ပေးခဲ့သည်။ ပထမဦးဆုံး ခရိုင်ဝန်အဖြစ် ကျော်ရှ်တပ်ကာ (George Tucker) ဆိုသူအား ခန့်ထားခဲ့ပြီး သူ၏လက်ထက်တွင် အုပ်ချုပ်မှုရေးအား ယခင် မြင်းခြံမှ မိတ္ထီလာသို့ ပြောင်းရွှေ့ခဲ့သည်ဟု ဒေါ်ကြန်၏ မဟာဝန်ရှင်တော်မင်းကြီး အုပ်ချုပ်ရေး ရန်ကုန် ရတနာစာပေ ၂၀၀၃ ၊ စာ-၁၆/၂၀ တို့တွင် ဖော်ပြထားသည်။

အုပ်ချုပ်မှုနယ်မြေကို ပြောင်းလဲသတ်မှတ်ခဲ့သော်လည်း မိတ္ထီလာနယ်မြေကို ယခင်သီပေါမင်းလက်ထက်မှ အုပ်ချုပ်ခဲ့သော မိတ္ထီလာမြို့ဝန် မောင်ပေါ်အား ၁၈၈၆ ခုနှစ်အထိ လက်ခံ အုပ်ချုပ်စေခဲ့ကြောင်းနှင့် မိတ္ထီလာကို ရမည်းသင်းခရိုင်မှ ခွဲထွက်၍ သီးခြားခရိုင်အဖြစ် ၁၈၈၆ ခုနှစ်၊ အောက်တိုဘာလမှ စတင် ပိုင်းခြားသတ်မှတ်ခဲ့သည်ဟု အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည် ဂဇက်တီးယား ၁၉၀၁ ခုနှစ်၊ အတွဲ-၂ ၊ အပိုင်း-၂ ၊ စာ-၂၇၈ တွင် ဖော်ပြထားသဖြင့် ထိုအချိန်မှစတင်၍ ဝမ်းတွင်းမြို့နယ်၊ မလှိုင် မြို့နယ်၊ သာစည်မြို့နယ်၊ မိတ္ထီလာမြို့နယ်လေးခုအား မိတ္ထီလာ ခရိုင်အဖြစ် စတင်ဖွဲ့စည်းခဲ့သည် ဖြစ်သည်။

ကိုလိုနီခေတ်မိတ္ထီလာခရိုင်တည်နေရာကို ဂဇက်တီးယား များတွင် အမျိုးမျိုးဖော်ပြကြသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ အထက် ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ် ဂဇက်တီးယား ၁၉၀၁၊ စာ-၂၈၂ တွင် ဖော်ပြထားသည်မှာ ၁၈၉၁ ခုနှစ်၌ မိတ္ထီလာခရိုင်၏ ဧရိယာ (၄၃၈) စတုရန်းမိုင်တွင် လူဦးရေ (၅၂၂၁၁) ဦး ရှိကြောင်း ဖော်ပြ ထားသည်။ အိန္ဒိယနိုင်ငံ နယ်မြေပိုင်းခြားမှု ဂဇက်တီးယား ၁၉၀၈ ခုနှစ်ထုတ် (Imperial Gazetteer Of India) အတွဲ-၂ ၊ စာ-၂၅၅ တွင်ဖော်ပြထားသည်မှာ မိတ္ထီလာသည် အထက်မြန်မာပြည်၌

တည်ရှိပြီး မြောက်လတ္တီတွဒ် ၂၀ ဒီဂရီ ၄၀ မိနစ် နှင့်၊ ၂၁ ဒီဂရီ ၂၅ မိနစ် အတွင်းတည်ရှိ၍ အရှေ့လောင်ဂျီတွဒ် ၉၅ ဒီဂရီ ၂၈ မိနစ် မှ ၉၆ ဒီဂရီ ၃၅ မိနစ်တွင် ရှိကြောင်း ဖော်ပြထားပြီး မိတ္ထီလာ ခရိုင်အတွင်းရှိ မြို့နယ်များ၏ ၁၈၉၁ ခုနှစ်၏ အကျယ်အဝန်းနှင့် လူဦးရေကို အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည်။

၁၈၉၁ ခုနှစ်၊ ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာခရိုင်ရှိ ဧရိယာနှင့် လူဦးရေစာရင်း

မြို့နယ်	ဧရိယာ (စတုရန်းမိုင်)	လူဦးရေ	စတုရန်း(၁)မိုင် အတွင်း နေထိုင်သူ
သာစည်	၆၉၆	၃၉၂၅၆	၅၆
ဝမ်းတွင်း	၅၉၅	၆၉၂၇၃	၁၁၆
မိတ္ထီလာ	၄၆၆	၆၅၆၁၂	၁၄၀
မလှိုင်	၄၂၆	၅၅၈၆၈	၁၃၁
စုစုပေါင်း	၂၁၈၃	၂၃၀၀၀၉	၁၀၅. ၃၆၃၇

အထက်ပါဇယားအား သုံးသပ်လျှင် သာစည်မြို့နယ်သည် ဧရိယာများပြီး လူနေအကျဆုံးဖြစ်၍ ဝမ်းတွင်းမြို့နယ်သည် လူဦးရေအများဆုံးဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ မိတ္ထီလာမြို့နှင့်

မလှိုင်မြို့နယ်သည် မြေဧရိယာ တစ်စတုရန်းမိုင်အတွင်း လူနေ အထူထပ်ဆုံးဖြစ်ကြောင်း ဖော်ပြနေသည်။

အထက်ပါ ၁၉၀၈ ခုနှစ်၊ ဂဇက်တီးယားနှင့် ဘားမား ဂဇက်တီးယား ၁၉၁၃ ခုနှစ်ထုတ် အတွဲ-၂၊ ၈၁-၂၈၊ ၄၂ တို့တွင် ဖော်ပြထားချက်များအား နှိုင်းယှဉ်၍ ကိုလိုနီခေတ် ၁၈၉၁ မှ ၁၉၁၁ ခုနှစ်များတွင်ရှိသော မိတ္ထီလာခရိုင်၏ လူဦးရေမှာ -

မြို့နယ်	၁၈၉၁	၁၉၀၁	၁၉၁၁
မိတ္ထီလာ	၆၅၆၁၂	၇၆၆၅၆	၈၃၂၅၇
မလှိုင်	၅၅၈၆၈	၆၂၈၉၀	၆၇၈၀၅
သာစည်	၃၉၂၅၆	၄၉၈၂၄	၅၉၄၈၇
ဝမ်းတွင်း	၅၆၅၄၄	၆၂၉၃၅	၆၉၂၇၃
စုစုပေါင်း	၂၁၇၂၈၀	၂၅၂၃၀၅	၂၇၉၈၂၂

ရှိကြောင်းဖော်ပြထားသည်။ ဘားမားဂဇက်တီးယားအတွဲ-၂ မိတ္ထီလာခရိုင် (Burma Gazetteer Meiktila District volume B Self Government Act 1921) ၏ တည်နေရာကို ဖော်ပြထား သည်မှာ မိတ္ထီလာခရိုင်သည် အထက်ဗမာပြည် မန္တလေးတိုင်းတွင် ပါဝင်ပြီး မြောက်လတ္တီတွဒ် ၂၀ ဒီဂရီ ၃၀ မိနစ်မှ ၂၁ ဒီဂရီ ၂၅ မိနစ် အတွင်းနှင့် အနောက် ၉၅ ဒီဂရီ ၃၀ မိနစ်မှ အရှေ့ ၉၆ ဒီဂရီ ၃၇ မိနစ်အတွင်း တည်ရှိကြောင်း၊ ဧရိယာမှာ စတုရန်းမိုင် (၂၂၈၇) ရှိကြောင်း ထူးခြားစွာဖော်ပြထားသည်။ ခရိုင်အတွင်းရှိ လူဦးရေမှာ

ခုနှစ်	လူဦးရေ
၁၈၉၁	၂၁၇၈၄၅
၁၉၀၁	၂၅၃၀၀၆
၁၉၁၁	၂၈၀၆၉၀
၁၉၂၁	၂၈၉၈၉၇

ရှိကြောင်းဖော်ပြထားသည့်အပြင် ထိုစာရင်းသည် ၁၉၁၄ ခုနှစ်၊ မတ်လ (၂၃) ရက်တွင် ရှိသောလူဦးရေစာရင်းဟု ပါရှိပြီး ၁၉၀၁ ခုနှစ် မှ ၁၉၁၁ ခုနှစ်ရှိ လူဦးရေစာရင်းနှင့် အထူးပြောင်းလဲမှု မရှိကြောင်း ဖော်ပြပါရှိသည်။ ကိုလိုနီခေတ်တွင် မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ တည်နေရာကို မြေပုံ (c) ဖြင့် ဖော်ပြပါသည်။ အဆိုပါမြေပုံအရ မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ တည်နေရာမှာ မြောက်လတ္တီတွဒ် ၂၀ ဒီဂရီ ၄၀ မိနစ် မှ ၂၁ ဒီဂရီ ၁၀ မိနစ်အတွင်းနှင့် အရှေ့လောင်ဂျီတွဒ် ၉၅ ဒီဂရီ ၃၀ မိနစ်မှ ၉၆ ဒီဂရီ ၀ မိနစ်အတွင်းတည်ရှိကြောင်း သိရှိရ သည်။

မိတ္ထီလာခရိုင်၏တည်နေရာကို ၁၉၂၄-ခုထုတ် ဘားမား ဂဇက်တီးယားအတွဲ(၂) “Self Government Act (1921)No. 38” တွင်ဖော်ပြထားသည်မှာ မိတ္ထီလာခရိုင်သည် လက်ထောက်တိုင်း အဆင့်အုပ်ချုပ်မှုကို ၁၉၂၂ ခုနှစ်၊ ဧပြီလ (၁) ရက်နေ့မှ စတင် ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ ထိုနေ့တွင်ရှိသော မိတ္ထီလာခရိုင်၏ ဧရိယာနှင့် လူဦးရေ ကျား/မ စသည်များကို အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ -

၁-၄-၁၉၂၂ -ခုနှစ်ရှိ မိတ္ထီလာခရိုင် ဧရိယာနှင့် လူဦးရေစာရင်း

မြို့နယ် အမည်	ဧရိယာ စတုရန်းမိုင်	ကျေးရွာ ပေါင်း	ကျားဦးရေ	မဦးရေ	လူတစ်ဦး စတုရန်းမိုင်	၄၀ မှ ၁၀၀ တွင်းရှိအိမ်ခြေ
မိတ္ထီလာ	၄၇၀	၉၉	၄၃၀၉၀	၄၇၀၅၉	၁၉၂	၂၂၂
မလှိုင်	၄၂၆	၇၉	၃၄၅၆၅	၃၉၅၂၄	၁၇၄	၁၉၈
ဝမ်းတွင်း	၄၆၂	၁၁၅	၃၀၀၇၀	၃၄၅၅၈	၁၄၀	၁၅၆
သာစည်	၉၂၉	၁၀၈	၂၉၈၄၇	၃၁၁၈၃	၆၀	၁၃၂
စုစုပေါင်း	၂၂၈၇	၄၀၁	၁၃၇၅၇၂	၁၅၂၃၂၄	၅၆၆	၇၀၈

အထက်ပါဇယားအရ မိတ္ထီလာနယ်ရှိလူဦးရေသည် ကျေးရွာ (၉၉) ရွာတွင် စုစုပေါင်း (၉၀၁၄၉) ရှိကြောင်းဖော်ပြနေသည်။ ထိုဇယားပါ သာစည်နယ်၏ ဧရိယာသည် မိတ္ထီလာနယ်ထက် နှစ်ဆရှိနေ၍ စဉ်းစားရန်ရှိသည်။ ရှမ်းပြည်နယ်မှ ကျေးရွာ အချို့ပါ ထည့်သွင်းခဲ့၍ ဤသို့ဧရိယာပိုနေသည်ဟု မှန်းဆပါသည်။ ထိုစဉ်က မိတ္ထီလာမြို့နယ်၌ ကျေးရွာအုပ်စု (၂၀)တွင် ကျေးရွာ (၉၈) ရွာဟု ဖော်ပြပြန်သည်။

ဘားမားဂဇက်တီးယားအတွဲ(၂) တွင် ထူးခြားသည်မှာ မိတ္ထီလာမြို့ရှိ အိမ်ခြေ၊ လူဦးရေ၊ ကျား/မနှင့် ကိုးကွယ်သည့် ဘာသာစာရင်းကို ဖော်ပြထားသည်။ ၁၉၂၁ ခုနှစ်တွင်ရှိသော မိတ္ထီလာမြို့ရှိ အိမ်ခြေမှာ ၁၇၁၂ လုံး၊ ကျားဦးရေ ၃၆၅၆၂၊ မဦးရေ ၃၂၃၇၇ စုစုပေါင်း (၆၈၉၃၉) ဦးရှိကြောင်းတွေ့ရှိရပြီး၊ ၁၉၂၂ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာမြို့၌ အိမ်ခြေ ၂၁၃၂ လုံး၊ ကျားဦးရေ ၅၂၄၀၀၊ မဦးရေ ၃၆၂၈၈ စုစုပေါင်းလူဦးရေ (၈၈၆၈၈) ဦးရှိကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ တစ်နှစ်အတွင်း လူဦးရေ ၁၉၇၅ ဦး တိုးခဲ့သည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ လူဦးရေ တိုးနှုန်း ၀.၂၈ ရာခိုင်နှုန်းဖြစ်သည်။

ထိုစဉ်က မိတ္ထီလာမြို့တွင်ရှိသော စစ်တပ်ဧရိယာမြေတွင် အိမ်ခြေ ၈၇၄ လုံး၊ လူဦးရေ ကျား-၁၃၁၆၊ မ-၃၂၁ဦး စုစုပေါင်း ၁၆၃၇ ဦးရှိကြောင်း ဖော်ပြထားသဖြင့် ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာမြို့ရှိ စစ်တပ်နယ်မြေ၊ လူဦးရေ များကို စတင်တွေ့ရှိရသည်။ ထိုစဉ်က မိတ္ထီလာမြို့ကို ၁၉၂၁ ခုနှစ်၌ ရပ်ကွက် (၁၅) ရပ်ကွက်နှင့် ဖွဲ့စည်းထားသည်။ ရပ်ကွက်အလိုက်လူဦးရေ၊ အိမ်ခြေ၊ ကျား/မ ဦးရေ တို့ကို တစ်ဖက်ပါအတိုင်းဖော်ပြထားသည်-

၁၉၂၁ ခုနှစ် ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာမြို့ရပ်ကွက်အလိုက်
အိမ်ခြေ၊ လူဦးရေစာရင်း

စဉ်	ရပ်ကွက်အမည်	အိမ်ခြေ	လူဦးရေ		
			ကျား	မ	စုစုပေါင်း
၁	ပေါက်ချောင်းရပ်	၁၀၂	၂၇၉	၂၄၁	၅၂၀
၂	ကန္တာရပ်	၂၄၈	၄၆၃	၃၆၄	၈၂၇
၃	မင်းရပ်	၁၅၅	၂၇၄	၂၆၁	၅၃၅
၄	ပန်းတိမ်တန်းရပ်	၁၁၆	၄၇၈	၂၇၇	၇၅၅
၅	အရှေ့ပြင်ရပ်	၈၉	၃၆၀	၃၀၀	၆၆၀
၆	လင်းဇင်းရပ်	၉၃	၂၄၇	၂၄၆	၄၉၃
၇	ဆိုင်းတန်းရပ်	၉၀	၂၁၉	၂၂၀	၄၃၉
၈	ဆေးရုံ (အရှေ့) ရပ်	၉၃	၁၇၆	၁၆၈	၃၄၄
၉	ဒိုဘီကုန်းရပ်	၉၇	၂၀၂	၁၈၉	၃၉၁
၁၀	ဆေးရုံ (မြောက်) ရပ်	၉၅	၁၄၅	၁၆၇	၃၁၂
၁၁	ကန်ထက် (Kandat) ရပ်	၇၁	၁၄၉	၁၃၅	၂၈၄
၁၂	သိမ်တော်ကုန်းရပ်	၆၅	၁၆၈	၂၂၁	၃၈၉
၁၃	ဒဟတ္တန်းရပ်	၁၀၈	၂၆၂	၂၃၉	၅၀၁
၁၄	ဈေးရပ်	၁၇၂	၃၀၀	၃၁၂	၆၁၂
၁၅	မီးရထားဝင်း	၂၇	၁၂၆	၃၄	၁၆၀
	စုစုပေါင်း	၁၆၂၁	၃၈၄၈	၃၃၇၄	၇၂၂၂

အထက်ပါဇယားတွင် ဖော်ပြထားသော ကန္တာရပ်သည် ယခု နန်းတော်ကုန်းရပ်ကွက်ဖြစ်သည်။ မင်းရပ်၊ လင်းဇင်းရပ်၊ ဆိုင်းတန်းရပ် တို့မှာ ယခု မြို့မလေးရပ်ကွက်တွင်ပါဝင်သည်။ ပန်းတိမ်တန်းရပ်ကွက်သည် ယခုအရှေ့ပြင်ရပ်ကွက်တွင် အများစု ပါဝင်သည်။

ဆေးရုံ(အရှေ့)ရပ်ကွက်နှင့် ဆေးရုံ (မြောက်) ရပ်ကွက်တို့ သည် ယခုရတနာမာရ်အောင်ရပ်ကွက်၌ ပါဝင်နေသည်။ မိတ္ထီလာမြို့၏ ကိုလိုနီခေတ် ပထမဦးဆုံးသောဆေးရုံမှာ ယခု အရှေ့ပြင်ရပ်ကွက် မီးသတ်အနီးတွင်ရှိသည်။ ထို့ကြောင့် ဆေးရုံ (အရှေ့) ရပ်ကွက်ဆိုသည်မှာ ယခု ရတနာမာရ်အောင်ရပ်ကွက် ဖြစ်ပြီး ဆေးရုံ (မြောက်) ရပ်ကွက်ဆိုသည်မှာ ယခုရတနာ မာရ်အောင်ရပ်ကွက်ရှိ ရတနာမာရ်အောင် ဘုရားဝန်းကျင်သာ ဖြစ်နိုင်သည်။ ဒိုဘီကုန်းရပ်ကွက်မှာ ကိုလိုနီခေတ်တွင် ဒိုဘီကုလား များ နေထိုင်ခဲ့ခြင်းမှ စတင်ဖြစ်ပေါ်လာသည်။ ခေတ်လူငယ်များ သိရှိရန် ဒိုဘီဆိုသည်မှာ ယခုခေတ် မီးပူအငှား တိုက်ပေးသော သူများကို “ဒိုဘီ”ဟု လည်းကောင်း၊ “ပင်းမင်း” ဟုလည်းကောင်း ခေါ်ဆိုခြင်း ဖြစ်သည်။ စာရေးသူတို့ငယ်စဉ် ၁၉၅၅ ခုနှစ်ခန့်တွင် ထိုဒိုဘီ ခေါ် ပင်းမင်းဆိုင်များ ဖွင့်ထားကြောင်း ကိုယ်တိုင်တွေ့မြင် သိရှိရဖူးသည်။ ထိုစဉ်က ဒိုဘီကုန်းရပ်ကွက်မှာ ယခု သီရိမင်္ဂလာ ခေါ် ရတနာမာရ်အောင်ရပ်ကွက်ရှိ ဟိန္ဒူဘုရားကျောင်း၏ အရှေ့ပိုင်းရပ်ကွက်ပင် ဖြစ်သည်။

အထက်ပါဇယားအမှတ်စဉ်-၁၁ ကန်ထက်ရပ်ကွက် ဆိုသည်ကို အတိအကျမသိရပါ။ မြန်မာစကားကို အင်္ဂလိပ်တို့ ဖော်ပြသောအမည် ဖြစ်သည်။ မြန်မာစကားအရ မိတ္ထီလာကန်၏ အထက်ပိုင်းဟု ယူဆသည်။ ထိုသို့ဆိုပါက ဇယားတွင်မပါဝင်သေးသော ယခင်က ကျွဲတလင်းအုပ်စုတွင်ပါဝင်သည့် ကြာအင်းရွာ ဖြစ်နိုင်သည်။ ၁၉၃၉-၄၀ ခုနှစ်ခန့်တွင် ကြာအင်းမြို့ဟု ရှိခဲ့ဖူးကြောင်း ရုပ်ရှင်ရုံ၊ ဈေးများပင်ဖွင့်လှစ်ခဲ့သည်ကို ကိုယ်တိုင်တွေ့မြင်ခဲ့ဖူးကြောင်း အသက်(၈၉)နှစ်ရှိ ဦးအောင်ရွှေက ပြောပါသည် (၁-၅-၂၀၁၁ နေ့မေးမြန်းချက်)။ ဦးအောင်ရွှေမှာ ဝက်ခြောက်ရွာတွင် မွေးဖွားခဲ့ပြီး သူ့ရှစ်နှစ်သားခန့်တွင် ဝက်ခြောက်ရွာ၏ အရှေ့တောင်ထောင့်တွင် သိမ်တစ်ခုရှိပြီး ထိုသိမ်၏ အရှေ့မြောက်ထောင့်တွင် နှစ်ပေခွဲမှ သုံးပေခန့်အထိရှိသော ကျောက်ဝက်ရှပ်တစ်ခု ရှိကြောင်း ကိုယ်တိုင် တွေ့မြင်ခဲ့ရသည်ဟုဆိုသည်။ အဆိုပါဝက်ရှပ်အနီးတွင် ရေကန်တစ်ခုရှိကြောင်း ပြောပြသည်။ သို့သော် သိမ်ဟူသည်မှာ ဘုန်းကြီးကျောင်းအတွင်း၌သာ ရှိရမည်ဖြစ်၍ ဆက်လက်မေးမြန်းကြည့်ရာ ဘုန်းကြီးကျောင်းမှာ မရှိတော့ဘဲ သိမ်ကိုသာတွေ့မြင်ခဲ့ရသည်ဟုဆိုသည်။ ကတ္တူကန်သိမ်အကြောင်း မေးမြန်းသောအခါ ကတ္တူကန်မှာ သူတို့ရွာ၏ အနောက်ဘက်တွင်ရှိပြီး ကတ္တူကန်သိမ်တွင် နံရံဆေးရေးပန်းချီများတွေ့ရဖူးကြောင်း၊ ရေကန်ကို အကြောင်းပြု၍ ကတ္တူကန်အဖြစ် ဖြစ်ပေါ်လာသည်ဟု သိရကြောင်း ပြောပြသည်။ ဦးအောင်ရွှေအား ကန်ထက်(Kandat) ရပ်ကွက်အကြောင်း မေးမြန်းခဲ့ရာ သူ (၁၃) နှစ်သားခန့်တွင် ယခုကျောက်ဖူးအနီး ကြာအင်းရွာ၌ ဟိန္ဒူကုလားကြီးတစ်ဦး၏ ဦးဆောင်မှုဖြင့်

လွန်စွာ စည်ကားခဲ့ဖူးကြောင်း ပြောပြသည်။ ထိုအကြောင်းများကြောင့် ဦးအောင်ရွှေ ၁၃၊ ၁၄ နှစ်သားသည် ၁၉၃၉-၄၀ ပြည့်နှစ်ခန့်ဟုမှန်းဆသည်။ ထို့ကြောင့် ၁၉၂၁ ခုနှစ်၊ မိတ္ထီလာမြို့၏ (၁၅) ရပ်ကွက်တွင်ပါဝင်သော ကန်ထက်ရပ်ဆိုသည်ကို အတိအကျမသိရသော်လည်း ကနွားရပ်၏ အထက်ပိုင်းတွင်ရှိရမည်ဟု မှန်းဆသည်။ ယခင်က ကျွဲတလင်းအုပ်စုတွင်ရှိ ကျောက်ဖူး၊ ကြာအင်းရွာတို့မှာ ယခုအခါ မြို့သစ်ရပ်ကွက်နှင့် တစ်ဆက်တည်း ဖြစ်နေပြီး ရပ်ကွက်ကြီးအဆင့်သို့ပင် ရောက်ရှိနေပါပြီ။ ထိုအကြောင်းများကြောင့် ကန်ထက်ရပ် ဟူသည် ကျောက်ဖူး-ကြာအင်းဖြစ်နိုင်ကြောင်း မှန်းဆရခြင်းဖြစ်သည်။ သို့သော် ယခုလက်ရှိ မိတ္ထီလာဆေးရုံကြီး၏ မြောက်ဘက်ရှိ နန်းတော်ကုန်းရပ်ကွက်နယ်မြေမှ အောင်မင်္ဂလာရပ်ကွက်လည်း ဖြစ်နိုင်သည်။

ဇယား (၁၂) တွင်ပါရှိသော သိမ်တော်ကုန်းရပ်ကွက်သည် ယခု သီရိမင်္ဂလာ(ခေါ်)ဒဟတ္တန်းရပ်ကွက်နယ်မြေ၊ ရန်ကုန်-မန္တလေး ကားလမ်း၏ မြောက်ဘက်ခြမ်းကို ဆိုခြင်းဖြစ်သည်။ ထီးသုံးဆင့် သိမ်ရှိရာ ကုန်းတော်ကို အမှီပြု၍ သိမ်တော်ကုန်း ဖြစ်လာသည်။ ဈေးရပ်ဆိုသည်မှာ ယခုမိတ္ထီလာ တောင်ဘက်ဈေး၏ မြောက်ဘက်ပိုင်း ဝါးတန်းရပ်အထိဖြစ်သည်။ ထိုစဉ်က ဈေးကုန်း ဘုန်းကြီးကျောင်း၏ အနောက်ဘက်တွင် လူနေအိမ်ခြေမရှိဘဲ နွားလှည်းများ ရပ်နားရန် ကွင်းသာရှိသည်။ ယခုဈေးအရှေ့ပြင် ရပ်ကွက်၌ ပါဝင်သည်။

ဇယား (၁၅) ပါ မီးရထားဝင်းဆိုသည်မှာ ယခုလက်ရှိ မီးရထားဘူတာရုံဝင်း သို့မဟုတ် ပထမဘူတာရုံဝင်းဟူ၍ အတိအကျ

မသိရသေးပါ။ ပထမဘူတာသည် ယခုအောင်ဇေယျာရပ်ကွက်ရှိ ဘူတာဟောင်းရပ်ကွက် ဖြစ်သည်။ ပထမဘူတာရုံကို အစွဲပြု၍ ဘူတာဟောင်းရပ်ကွက်ဟူ၍ ယခုတိုင်တည်ရှိနေသည်။ ပထမ ဘူတာမှာ ယခု စက်သုံးဆီတပ်နှင့် လ. မ. သ (ခေါ်)မြေပြင် အတတ်သင်လေတပ်စခန်း သွားရာလမ်းဆုံ၌ တည်ရှိသည်ဟု ထိုရပ်ကွက်နေ ဗေဒင်ဆရာကြီးဦးသာအောင်(ကွယ်လွန်)မှ ပြောပြဖူး သည်။ ယခုလက်ရှိ မီးရထားဘူတာဝင်းမှာ ယခုဈေးတောင်ဘက် တွင်တည်ရှိပြီး မီးရထားသံလမ်း၏ တောင်ဘက်ခြမ်းတွင် ယခင်က မည်သည့် လူနေအိမ်မျှ မရှိပါ။ မီးရထားဝန်ထမ်းများနေသည့် အလုပ်သမားတန်းလျား နှစ်လုံးသာရှိသည်။ ထိုနေရာမှာ ယခုအခါ စည်သူရပ်ကွက်အတွင်း၌ ပါဝင်နေပြီး အိုးအိမ်များစွာ တည်ရှိနေ သည်။ စာရေးသူငယ်စဉ်က ယခု မီးရထားဝင်းအရှေ့ပိုင်းတွင် ကျောက်မီးသွေးသုံးရထားခေါင်းတွဲ ရှေ့နောက်လှည့်ရန် ကွန်ကရစ် ခင်းကာထားပြီး သံဘမ်းအဝိုင်းကြီးတစ်ခု ရှိသည်။ ထိုသံဘမ်း အဝိုင်းအတွင်းသို့ မီးရထားခေါင်းဝင်ပြီးမှ မီးရထားမှာ ရှေ့နောက် ခေါင်းလှည့်ရသည်။ လှည့်၍ရရန် သံဘီးပါ သံဘမ်းကြီးအား လူ၏လုပ်အားဖြင့်တွန်း၍ လှည့်ကြရသည်။

၁၉၂၁ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာမြို့၌ သာစည်မှ မြင်းခြံမြို့အထိ မီးရထားလမ်းဖောက်လုပ်ပြီးဖြစ်သည်။ ထိုအချိန် မိတ္ထီလာ၌ စာတိုက်၊ ဆေးရုံ၊ ဗိုလ်တဲ(ခေါ်)ဧည့်ရိပ်သာ၊ ခရစ်ယာန်ဘုရား ရှိခိုးကျောင်းနှင့် အေဘီအမ်ကျောင်းတို့ ဆောက်လုပ်ပြီးကြောင်း ဘားမားဂဇက်တီးယား အတွဲ -၂ တွင် ဖော်ပြထားသည်။

၁၉၇၉ ခုနှစ်တွင် မိမိတာဝန်ယူရေးသားခဲ့သော မိတ္ထီလာ မြို့နယ် ဖြစ်စဉ်မှတ်တမ်း၌ မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ တည်နေရာကို ဖော်ပြခဲ့ရာ မြောက်လတ္တီတွဒ် ၂၀ ဒီဂရီ ၄၀ မိနစ် မှ ၂၁ ဒီဂရီ ၀၀ မိနစ် ရှိကြောင်းနှင့် အရှေ့လောင်ဂျီတွဒ် ၉၅ ဒီဂရီ ၃၀ မိနစ် မှ ၉၆ ဒီဂရီ ၀၀ မိနစ် ဖြစ်ကြောင်း ဖော်ပြခဲ့သည်။ သစ်တော ဧရိယာများနှင့် မြို့နယ်အတွင်းရှိ တောင်အချို့၏ အမြင့်ပေနှင့် တည်နေရာများပါရှိသဖြင့် အဆိုပါမြေပုံကို ပုံ (စ) ဖြင့် ဖော်ပြ ပါသည်။

မိတ္ထီလာမြို့၏ တည်နေရာမှာ မြောက်လတ္တီတွဒ် ၂၀ ဒီဂရီ ၅၃ မိနစ်မှ အရှေ့လောင်ဂျီတွဒ် ၉၅ ဒီဂရီ ၅၃ မိနစ်အတွင်း တည်ရှိကြောင်းနှင့် မြို့နယ်၏ စစ်သုံးမြေပုံအချပ် အမှတ်များမှာ ၈၄ ပီ - ၉၊ ၁၀၊ ၁၃၊ ၁၄ တို့ဖြစ်ကြောင်း ဖော်ပြခဲ့သည်။ ထိုအကြောင်း ကို မြို့နယ်မြေစာရင်း ဦးစီးဌာနနှင့် မိတ္ထီလာတပ်နယ်ရုံး၏ မြေပုံများ အား ရယူ၍ဖော်ပြခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။ ယခုအခါ မြို့ကွက်သစ်များ တိုးချဲ့လာပြီဖြစ်၍ ၂၀၁၁ ခုနှစ်တွင်ရှိသော မိတ္ထီလာမြို့နယ် မြေပုံ နှင့် မြို့အကွက်ချမြေပုံတို့ကိုလေ့လာသိရှိနိုင်ရန် မြေပုံ (ဆ)၊ (ဇ) တို့ဖြင့်ဖော်ပြလိုက်ပါသည်။

အချုပ်အားဖြင့် ခေတ်အဆက်ဆက် မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ တည်နေရာသည် -

- (က) ပုဂံခေတ်တွင် တည်နေရာအတိအကျမသိရပါ။
- (ခ) ပင်းယခေတ်နှင့် ပထမအင်းဝခေတ်တွင် မိတ္ထီလာ၏ တည်နေရာကို ထင်ရှားစွာမတွေ့ရှိရပါ။ ခန့်မှန်း၍ ရရှိသော ရှိပါသည်။

- (ဂ) ညောင်ရမ်းခေတ်မှ စတင်၍ မိတ္ထီလာ၏ တည်နေရာကို အတိအကျ မသိရှိရသော်လည်း မိတ္ထီလာဟူသော အမည်နှင့်မြို့အဖြစ် တည်ရှိနိုင်သည်ဟု ယူဆသည်။
- (ဃ) ဘိုးတော် ခေါ် ဗဒုံမင်း မိတ္ထီလာကန်ကို လာရောက်ပြုပြင်ခဲ့စဉ်က မိတ္ထီလာသည် ယခုမိတ္ထီလာမြို့ မဟုတ်ပါ။
- (င) ဗဒုံမင်း မိတ္ထီလာကန်ကို လာရောက်ပြုပြင်ပြီးနောက်ပိုင်းတွင်မှ ယခုမိတ္ထီလာမြို့တွင် လူတို့စုရုံးနေထိုင်ပြီးမှသာလျှင် မိတ္ထီလာမြို့အမည်နှင့် တည်နေရာကို စတင်ဖြစ်ပေါ်ခဲ့သည်ဟု မှန်းဆရသည်။
- (စ) မင်းတုန်းမင်းခေတ်မှစတင်၍ ရွှေပြည်ရန်အောင်အရှေ့နယ်မြေတွင် မိတ္ထီလာပါဝင်ခဲ့သည်။
- (ဆ) သီပေါမင်းခေတ် ၁၈၈၄ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာသည် တောင်ငူခရိုင်အတွင်း၌ ပါရှိသည်။
- (ဇ) မိတ္ထီလာခရိုင်သည် ၁၉၀၁ ခုနှစ်ခန့်တွင် မိတ္ထီလာတိုင်းအဆင့်သို့ ရောက်ရှိသည်ဟု ယူဆနိုင်သည်။
- (ဈ) မိတ္ထီလာခရိုင်နှင့် မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ တည်နေရာသည် အင်္ဂလိပ်တို့ အုပ်စိုးသော ၁၉၀၈ ခုနှစ်တွင်မှ သိပ္ပံနည်းကျသော တည်နေရာကို ဖော်ပြနိုင်ခဲ့သည်ဟု တွေ့ရှိရသည်။

မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ မြေမျက်နှာသွင်ပြင်

မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ မြေမျက်နှာပြင်မှာ ညီညာပြန့်ပြူးခြင်းမရှိပါ။ မြို့၏အရှေ့ပိုင်းနယ်မြေများဖြစ်သည့် ယခုညောင်ကိုင်းတိုက်နယ်နှင့် ရှမ်းတဲ တိုက်နယ်တို့သည် ပင်လယ်ပြင်ရေမျက်နှာပြင်အထက် ပေ ၆၀၀ ခန့်တွင်ရှိပြီး မြို့နယ်၏အနောက်ပိုင်းနယ်မြေများဖြစ်သော ရှမ်းမငယ်တိုက်နယ်နှင့် အလယ်ရွာတိုက်နယ်တို့သည် တောင်ကုန်းတောင်စွယ် ရေဝေကုန်းတန်းများရှိသဖြင့် ပျမ်းမျှအားဖြင့် ပင်လယ်ရေမျက်နှာပြင်အထက် ပေ ၁၂၀၀ ခန့်ရှိ၍ မြို့နယ်၏ ရေမျက်နှာပြင်သည် ပင်လယ်ရေမျက်နှာပြင်အထက် ပျမ်းမျှ ပေ ၇၅၀ ခန့်ရှိသည်။

မိတ္ထီလာအနောက်ဘက် ကျောက်ပန်းတောင်းမြို့နယ်နှင့်နယ်စပ်ရွာဖြစ်သော ဇရပ်ကုန်းကျေးရွာ၏မြောက်ဘက် လေးမိုင်အကွာတွင် မြောက် ၂၀ ဒီဂရီ ၅၁ မိနစ် နှင့် အရှေ့ ၉၅ ဒီဂရီ ၃၂ မိနစ်အတွင်းရှိ တောင်ဗြဲစဲတောင်မှာ အမြင့်ဆုံးဖြစ်ပြီး အမြင့်ပေ ၁၅၉၆ ပေရှိသည်။ ယင်းတောင်၏ မြောက်ဘက် မြောက် ၂၀ ဒီဂရီ ၅၁ မိနစ်မှ အရှေ့ ၉၅ ဒီဂရီ ၃၂ မိနစ်အတွင်းရှိ တောင်တော်တောင် (မိုးကောင်းတောင်) မှာ ၁၅၄၅ ပေ အမြင့်ရှိသည်။ မြို့နယ်၏ အနောက်တောင်ဘက် ယခုဆပ်ပြာကျင်း အုပ်စုတွင် မြောက် ၂၀ဒီဂရီ ၄၆ မိနစ်နှင့် အရှေ့ ၉၅ ဒီဂရီ ၃၆ မိနစ် အတွင်းရှိ ဒီးဒုတ်တောင်မှာ အမြင့်ပေ ၁၃၅၆ ပေရှိ၍ ယင်း၏ အရှေ့ဘက်တွင်မြောက် ၂၀ ဒီဂရီ ၄၄ မိနစ်နှင့် အရှေ့ ၉၅ ဒီဂရီ ၃၅ မိနစ် အတွင်းရှိ တောင်မှာ အမြင့်ပေ

၁၃၀၈ ပေ ရှိသည်။ မိတ္ထီလာမြို့၏ မြောက်ဘက် ညောင်ဇောက် ကျေးရွာအုပ်စုအတွင်းရှိ သစ္စာပြုတောင်မှာ ၆၂၇ ပေ မြင့်သည်။ မြို့နယ်၏ အနောက်ပိုင်းတွင် တောင်ကုန်းတောင်စွယ်၊ ရေဝေကုန်းတန်းနှင့် လျှိုမြောင် ချိုင့်ဝှမ်းများ များပြားပြီး မြို့နယ်၏ အရှေ့ပိုင်းတွင် မြေပြန့်ဒေသများ ဖြစ်သည်ဟုဆိုနိုင်သည်။ မိတ္ထီလာမြို့သည် လျှိုမြောင်၊ ချိုင့်ဝှမ်း၊ တောင်ကုန်းများကြောင့် အဆင်းအတက်အနည်းငယ်ခက်ခဲသော မြေမျက်နှာသွင်ပြင် ရှိသည်။ ထို့ကြောင့်မြို့နယ်၏ အနောက်ပိုင်း တောင်ကုန်း တောင်စွယ် ချိုင့်ဝှမ်းများကြောင့် ချောင်းငယ်များ စီးဆင်း ဖြစ်ပေါ်နေပြီး မြို့နယ်၏ အရှေ့ပိုင်းမြေညီသောနေရာများတွင် စပါးနှင့် အခြားသီးနှံများ စိုက်ပျိုးနိုင်ရန် မြောင်းမ၊ မြောင်းသွယ်များ တူးဖော်၍ ဆောင်ရွက်ခဲ့ရသည်။ ထိုအခြေအနေများကို ၁၉၇၉ ခုနှစ် “မိတ္ထီလာမြို့နယ် ဖြစ်စဉ်မှတ်တမ်း” ၌ ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။

မြေမျက်နှာပြင်၏ သဘာဝမှာ တဖြည်းဖြည်းမို့မောက်လာ သည်။ ဗဒုံမင်း ၁၇၉၆ ခုနှစ်၊ မိတ္ထီလာသို့ရောက်သောအခါ “ရွှေစောလူးကုန်း” ဟု ဖော်ပြထားသော်လည်း ယခုအခါ ကုန်းအဖြစ် မတွေ့ရှိရတော့ဘဲ မြေညီအဆင့်သာရှိသည်ကိုတွေ့ရှိရမည် ဖြစ်သည်။ သို့သော် ထီးသုံးဆင့်ကုန်း၊ ရွှေမြင်တင်ကုန်း၊ မော်တော်ယာဉ်ကုန်း (ယခုရန်မျိုးအောင်ရပ်ကွက် မော်တော်ယာဉ် ဘုရားကျောင်း)၊ အ. ထ. က (၂) ကျောင်းကုန်း၊ အ. ထ. က (၃) ကျောင်းကုန်း စသည်တို့မှာ ယခုတိုင်တွေ့ရှိနိုင်သည်။

မိတ္ထီလာနယ် အနောက်လက်၏ ရေဝေကုန်းတန်းများ ကြောင့် စီးဆင်းလာသော ရှမ်းမငယ်ချောင်း၊ မုန်တိုင်ချောင်း၊ ရွှေစစ်သီချောင်း၊ ကနွီချောင်း စသည်များမှ စီးဆင်းလာသော ရေများကို မိတ္ထီလာမြို့ပေါ်ရှိ ရွှေမြင်တင်ကုန်း၊ ထီးသုံးဆင့် ဘုရားကုန်း၊ စည်းခုံကြီးဘုရားကုန်းတို့အား အဓိကထားပိတ်ဆို့၍ မိတ္ထီလာကန်ဖြစ်ပေါ်လာသည်ဟု မှန်းဆရသည်။ ထို့ကြောင့် အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ်ဂဇက်တီးယား(၁၉၀၁)၊ စာ- ၂၈၂ တွင် “Meiktila Lake Build , is not Natural Lake မိတ္ထီလာကန်သည် သဘာဝအတိုင်းဖြစ်ပေါ်လာသော ကန်မဟုတ်၊ လူသားတို့ပြုပြင်တည်ဆောက်ခဲ့သော ကန်ဖြစ်သည်” ဟုဖော်ပြ ထားခြင်းကို ထောက်ခံသည်။ အထက်ဖော်ပြပါ မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ သဘာဝကပေးသော မြေမျက်နှာသွင်ပြင်ကြောင့် မိတ္ထီလာကန် ဖြစ်ပေါ်ခဲ့သည်ဟု ယူဆသည်။ မိတ္ထီလာကန်ကို စတင်ဆည်ဖို့ခဲ့သူ ဟုမှန်းဆ ရရှိသည်မှာ နရပတိစည်သူ ဖြစ်မည်ဟု ဆိုသင့်သည်။ ထိုမင်းသည် မိတ္ထီလာမြို့နယ်သာမက ယခုဝမ်းတွင်းမြို့နယ်တွင် ရှိသော စည်သူကန်ကို တည်ဆောက်ခဲ့သည်ဟု ဆိုသည်။ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းကို ဆက်လက်ဖော်ပြပါမည်။ မည်သို့ပင်ဆိုစေ မိတ္ထီလာကန်သည် သဘာဝကပေးအပ်ခဲ့သော မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ မြေမျက်နှာသွင်ပြင်ကြောင့် ဖြစ်ပေါ်ခဲ့သည်ဟု ဆိုနိုင်သည်။

မိတ္ထီလာဒေသရာသီဥတုအခြေအနေ

အင်းဝခေတ် ဘုရင်ရွှေနန်းကြော့ရှင် (၁၅၀၂-၁၅၂၇)
လက်ထက် ရှင်မဟာသီလဝံသရေးသားသော သျှိသျှားကန်တော်ဘွဲ့
မော်ကွန်းတွင် -

“ ကျူးလော့စစ်ခေါင်၊ တောင်ခရီးလျှင်၊ လမ်းကြီးဖိုင်ဖိုင်၊
ဂနိုင့်ကျယ်ဝန်း၊ ပင်ခြေသန်းသား၊ ခြုံတန်းနွယ်ရှက်၊
သွားလာခက်မျှ၊ ကုန်းတက်ချောင်းဝင်၊ လယ်ဒေါင်ဒင်နှင့်
ရေရှင်ချောင်းကြီး၊ ဖြိုင်ဖြိုင်စီးလျက်၊ xxxxxxxxxx”
ဟုဖော်ပြထားသည်။ ထို့ကြောင့် ထိုခေတ်မိတ္ထီလာဒေသ၏ ပထဝီ
အနေအထားနှင့် သဘာဝပေါက်ပင်တို့ကို အကြမ်းဖျဉ်း ခန့်မှန်းရရှိ
သည်။ မိုးတွင်းကာလတွင် မိုးရွာသွန်းမှုများပြား၍ သွားလာမှု
ခက်ခဲကြောင်း ဖော်ပြနေသည်။ မော်ကွန်းရေးသူ ရှင်မဟာ
သီလဝံသ ကိုယ်တိုင် ရောက်ရှိခဲ့၍ ဤသို့ရေးစပ်ခဲ့သည်ဟု မှန်းဆ
ရပြီး ထိုစဉ်က မိတ္ထီလာဒေသ၏ ရာသီဥတုကို ဖော်ပြနေသည်။

ဘိုးတော်(ခေါ်)ဗဒုံမင်းလက်ထက် မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်
ခဲ့ရာ ၁၇၉၆ ခုနှစ် ဗလနန်သူရေးစပ်ခဲ့သော မိတ္ထီလာ ကန်တော်ဘွဲ့
မော်ကွန်းတွင်-

“ xxxxxxxရေသောက်ရေယူဦးဖြူဦးနက်၊
ထွန်ယက်မျိုးစဲ၊ တောင်ကြီးတပြိုက်၊ ကောက်စိုက်ပျိုးနှုတ်၊
လဆုပ်လဆန်း၊ xxxxxxx လယ်မြတ်လယ်ကောင်း၊
လယ်သိန်းသောင်းနှင့်၊ ချမ်းဆောင်းမိုးနွေ၊

သုံးထွေဥတု၊ လုပ်မှုမစဲ၊ တသဲသဲတည့် xxxxxxxxxx”
ဟုပါရှိသည်။ ထိုဖော်ပြချက်သည် ရာသီဥတုကောင်းမွန်သဖြင့်
စပါးစိုက်ပျိုးနိုင်ကြောင်း ဖော်ပြနေသည်ဟု မှန်းဆရသည်။

ဗဒုံမင်းမိတ္ထီလာကန်ကိုပြုပြင်နေစဉ် ၂၆. ၆. ၁၇၉၆ နေ့
တွင် တောင်တွင်းနယ်မှ ဆင်ဖြူနှစ်စီး ဆိုက်ရောက်ဆက်သသည်ဟု
ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး
ဒုတိယတွဲ-စာ-၈၅ တွင်ဖော်ပြထားသည်။ ဤသို့သိရှိရသဖြင့်
ဗဒုံမင်းလက်ထက် မိတ္ထီလာဒေသ၏ သဘာဝပေါက်ပင်နှင့် ရာသီဥတု
ရေမြေသဘာဝသည် ကောင်းမွန်ကြောင်းမှန်းဆရသည်။ဆက်သ
သော ဆင်ဖြူနှစ်စီးမှာ တောင်တွင်းကြီးခရိုင် နတ်မောက်ဒေသနှင့်
မိတ္ထီလာနယ်စပ်ယခုတိုင် ထိမ်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ထားသော အင်ပင်ဝ
ကြီးဝိုင်းသစ်တောနယ်မြေမှ ဖြစ်နိုင်မည်ဟု မှန်းဆရသည်။

မိတ္ထီလာနယ်၏ မြေမျက်နှာသွင်ပြင်အခြေအနေအရ
မိုးများသောအခါ စီးဆင်းလာသောရေများသည် မိတ္ထီလာကန်သို့
စုဝင်ကြသဖြင့် မြန်မာမင်းများလက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာကန်မှာ
မကြာခဏကျိုးပေါက်ခဲ့ရ သည်။ မင်းကြီးစွာစော်ကဲ မိတ္ထီလာကန်ကို
လာရောက်မပြုပြင်မီ ၁၃၆၈ ခုနှစ်ခန့်တွင် မိတ္ထီလာကန်ကျိုး
ပေါက်သည်ဟု တွင်းသင်းမြန်မာမဟာရာဇဝင်သစ် ပထမတွဲ စာ-၂၁၀
တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ထို့အတူ မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင်လည်း
ကျိုးပေါက်ခဲ့ဟန်ရှိသည်။ ထို့သို့ကျိုးပေါက်ရသည်မှာ ပုံမှန်
မဟုတ်သော မိုးရွာသွန်းမှုကြောင့်ပင်ဖြစ်သည်။ မြန်မာမင်းများ
လက်ထက်တွင် မိုးရွာသွန်းမှုကို စနစ်တကျတိုင်းတာနိုင်ခြင်း

မတွေ့ရပါ။ အင်္ဂလိပ်တို့ အုပ်စိုးခဲ့သော ကိုလိုနီခေတ်မှာပင် ၁၈၈၈ ခုနှစ်မှစ၍ မိတ္ထီလာနယ်၏ မိုးရေချိန်တိုင်းတာမှုကို ပြုလုပ်ခဲ့ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ကိုလိုနီခေတ် ၁၈၈၈ ခုနှစ်မှ ၁၉၀၀ ပြည့်နှစ်အထိ ရွာသွန်းသော မိုးရေချိန် လက်မများကို ၁၉၀၇ ခုနှစ်နှင့် ၁၉၁၁ ခုနှစ်ထုတ် ဂဇက်တီးယားမှ ကောက်နုတ်၍ အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည် -

၁၈၈၈ ခုနှစ်မှ ၁၉၀၀ ပြည့်နှစ်များတွင်
မိုးရွာသွန်းမှုလက်မ

၁၈၈၈	၁၈၈၉	၁၈၉၀	၁၈၉၁	၁၈၉၂	၁၈၉၃	၁၈၉၄
၃၆. ၅၅	၃၂. ၃၄	၂၉. ၂၂	၂၃. ၇၁	၃၂. ၄၂	၃၆. ၇၉	၂၉. ၆၈

၁၈၉၅	၁၈၉၆	၁၈၉၇	၁၈၉၈	၁၈၉၉	၁၉၀၀
၃၅. ၁၄	၂၈. ၂၆	၂၃. ၅၁	၃၁. ၃၁	၃၇. ၉၈	၄၁. ၀၄

အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ်ဂဇက်တီးယား ၁၉၀၁၊ စာ-၂၆၅ တွင် ၁၈၉၁ ခုနှစ်၌ မိုးရေချိန် ၂၅. ၅၉ လက်မဟုတ် စာ-၂၆၄ တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ၁၈၉၁ ခုနှစ်၏ လအလိုက် အပူချိန်နှင့် မိုးရွာသွန်းမှုများကို တစ်ဖက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည်-

၁၈၉၁ ခုနှစ် လအလိုက်အပူချိန် (ဖာရင်ဟိုက်)

လအမည်	အမြင့်ဆုံး ဒီဂရီ	အနိမ့်ဆုံး ဒီဂရီ	အပူဆုံး ဒီဂရီ	အနည်းဆုံး ဒီဂရီ	မိုးရွာသွန်းမှု (လက်မ)
ဇန်နဝါရီ	၇၄	၆၁	၈၅	၅၇	-
ဖေဖော်ဝါရီ	၈၃	၆၆	၈၇	၆၀	-
မတ်	၈၇	၇၅	၁၀၁	၆၄	-
ဧပြီ	၉၇	၈၅	၁၀၃	၇၄	-
မေ	၁၀၀	၈၅	၁၀၄	၇၅	၀. ၁၉
ဇွန်	၉၅	၇၉	၁၀၁	၇၄	၉. ၁၆
ဇူလိုင်	၉၄	၇၆	၉၉	၇၃	၀. ၁၂
ဩဂုတ်	၈၀	၇၉	၉၆	၇၄	၂. ၆၁
စက်တင်ဘာ	၈၀	၇၈	၉၃	၇၄	၄. ၈၂
အောက်တိုဘာ	၇၃	၇၇	၉၀	၇၀	၄. ၆၆
နိုဝင်ဘာ	၆၈	၇၄	၈၈	၆၄	၄. ၁၀
ဒီဇင်ဘာ	၇၂	၆၇	၇၉	၆၀	၀. ၀၃
စုစုပေါင်း					၂၅. ၅၉

အထက်ပါနှစ်အလိုက် မိုးရွာသွန်းမှုဇယားကိုကြည့်လျှင် မိုးအကောင်းဆုံးနှစ်သည် ၁၉၀၀ ပြည့်နှစ်ဖြစ်ပြီး၊ မိုးအနည်းဆုံးနှစ်သည် ၁၈၉၁ ခုနှစ်နှင့် ၁၈၉၇ ခုနှစ်ဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ၁၈၉၁ ခုနှစ် မိုးရွာသွန်းမှု၏ ထူးခြားချက်မှာ (၉) လပိုင်း၊ စက်တင်ဘာလတွင် မိုးရေချိန် ၄. ၈၂ လက်မ၊ အောက်တိုဘာလတွင် ၄. ၆၆ လက်မနှင့် နိုဝင်ဘာ(၁၁)လ ပိုင်းတွင် ၄. ၁၀ လက်မ ရွာသွန်းကြောင်း ထူးခြားစွာတွေ့ရှိရသည်။ မုန်တိုင်းဖြစ်ပေါ်ခဲ့မှုကြောင့် ထိုကဲ့သို့ရွာသွန်းခဲ့သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ ၁၈၈၈ ခုနှစ်မှ ၁၉၀၀ ပြည့်နှစ်အထိ (၁၃)နှစ်တာကာလအတွင်း မိတ္ထီလာနယ်၌ ရွာသွန်းခဲ့သော တစ်နှစ်ပျမ်းမျှမိုးရေချိန်ကို ကြည့်လျှင် ၃၁ လက်မမှ ၄၀ လက်မအတွင်း ရွာသွန်းခဲ့သည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ ထူးခြားသည်မှာ ၁၈၉၇ ခုနှစ်၊ ဩဂုတ်လ (၂၆)ရက်နေ့ တစ်ညတည်းတွင် ရွာသွန်း ခဲ့သောမိုးကြီးကြောင့် မိတ္ထီလာကန်တွင် မိုးရေ (၁၁) ပေခန့် ဝင်ရောက်ခဲ့သဖြင့် စိုးရိမ်ဖွယ်ရာရှိခဲ့ကြောင်း ဂဇက်တီးယား ၁၉၀၁၊ စာ-၂၆၁ တွင် ဖော်ပြထားသည်။

ကိုလိုနီခေတ် ၁၈၉၁ ခုနှစ်၏ အပူချိန်များကိုကြည့်လျှင် ဧပြီလနှင့် မေလများတွင် အပူချိန်ဖာရင်ဟိုက် ၁၀၃ဒီဂရီမှ ၁၀၄ ဒီဂရီအထိရှိကြောင်းတွေ့ရှိရသည်။ သို့သော် ဘားမားဂဇက်တီးယား အတွဲ-၂၊ ၁၉၂၄ ခုနှစ်ထုတ်၌ ဖော်ပြထားသော မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ ဧပြီ (တန်ခူးလ)၊ ဇူလိုင်လ (ခန့်မှန်း ဝါဆိုလ) နှင့် ဒီဇင်ဘာ (ခန့်မှန်းနတ်တော်လ) တို့၏ အမြင့်ဆုံးအပူချိန်နှင့် အနည်းဆုံးပျမ်းမျှအပူချိန်တို့ကို နှစ်အလိုက် အောက်ပါအတိုင်းတွေ့ရှိရသည်။

ကိုလိုနီခေတ် ၁၉၁၁ မှ ၁၉၂၁ ခုနှစ်အထိအပူချိန် (၃) လ အခြေပြဇယား။ (ဖာရင်ဟိုက်)

ခုနှစ်	အမြင့်ဆုံးအပူချိန်			အနည်းဆုံးပျမ်းမျှအပူချိန်		
	ဧပြီလ	ဇူလိုင်လ	ဒီဇင်ဘာလ	ဧပြီလ	ဇူလိုင်လ	ဒီဇင်ဘာလ
၁၉၁၁	၉၇.၂၀	၈၇.၆၆	၈၃.၄၅	၇၄.၉၀	၇၄.၉၀	၅၅.၂၂
၁၉၁၂	၉၆.၆၀	၈၈.၇၇	၇၈.၅၈	၇၁.၀၆	၇၂.၉၉	၅၇.၉၃
၁၉၁၃	၁၀၂.၅၀	၉၀.၃၂	၇၉.၆၄	၇၆.၂၅	၇၂.၃၅	၅၉.၆၇
၁၉၁၄	၁၀၀.၅၀	၉၀.၅၁	၈၆.၆၁	၆၆.၃၃	၇၁.၆၁	၅၈.၉၃
၁၉၁၅	၁၀၂.၃၀	၁၀၀.၀၂	၉၂.၇၇	၇၂.၀၆	၇၄.၆၄	၆၉.၁၀
၁၉၁၆	၁၀၂.၃၀	၉၅.၄၂	၈၇.၆၅	၆၆.၆၇	၇၄.၁၀	၅၉.၆၅
၁၉၁၇	၁၀၂.၂၀	၁၀၀.၃၅	၈၉.၀၀	၇၀.၈၃	၇၂.၂၃	၅၉.၀၅
၁၉၁၈	၉၉.၆၀	၁၀၀.၀၀	၈၄.၄၅	၆၇.၉၃	၇၁.၉၀	၆၁.၁၉
၁၉၁၉	၁၀၂.၆၆	၉၅.၂၂	၉၃.၀၃	၆၄.၉၆	၇၃.၁၆	၆၁.၀၀
၁၉၂၀	၁၀၅.၁၃	၉၀.၃၂	၉၄.၂၃	၇၉.၂၃	၇၈.၀၀	၆၁.၈၀
၁၉၂၁	၁၀၅.၅၆	၉၅.၃၂	-	၇၆.၈၀	၇၅.၄၈	-

အထက်ပါဇယားကိုကြည့်လျှင် ၁၉၁၁ ခုနှစ်မှ ၁၉၂၁ ခုနှစ် (၁၁) နှစ်ကာလအတွင်း အပူဆုံးလများမှာ ၁၉၂၁ ခုနှစ်၊ ဧပြီလတွင် ၁၀၅. ၅၆ ဒီဂရီဖြစ်ပြီး အအေးဆုံးလမှာ ၁၉၁၁ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာလတွင် ၅၅. ၂၂ ဒီဂရီဖြစ်သည်။

၁၉၁၁ မှ ၁၉၂၁ အထိ လအလိုက်မိုးရွာသွန်းမှုအခြေအနေ

ခုနှစ်	ဇန်	ဖေ	မတ်	ဧပြီ	မေ	ဇွန်	ဇူလိုင်	ဩဂုတ်	စက်	အောက်	နိုဝင်	ဒီဇင်	စုစုပေါင်း
၁၉၁၁	-	-	၁၀.၁၅	၄.၇၂	၅.၀၀	၂.၂၄	၄.၃၅	၁.၇၄	၅.၄၃	၈.၇၄	-	၀.၀၂	၃၂.၅
၁၉၁၂	၀.၅၆	-	-	၀.၁၇	၅.၈	၁၇.၆၈	၂.၅၅	၅.၅၉	၆.၅၅	၆.၁၁	၁.၅၅	-	၄၆.၅၆
၁၉၁၃	-	-	၀.၂၁	-	၃.၃၅	၇.၁၅	၄.၅၉	၃.၆၅	၃.၇၉	၃.၅၂	၂.၃၃	-	၂၈.၅၉
၁၉၁၄	-	-	-	၀.၀၄	၆.၅	၆.၈	၄.၀၂	၅.၈၅	၇.၂၂	၄.၄၄	၃.၆၄	၁.၁၀	၃၉.၆၂
၁၉၁၅	-	-	-	၀.၆၃	၄.၈၅	၅.၉၇	၁.၈၂	၃.၁၁	၁.၇၈	၅.၁၀	၀.၆၂	၁.၉၅	၂၆.၀၃
၁၉၁၆	-	-	-	၀.၂၄	၄.၀၇	၃.၆၉	၆.၅၈	၆.၇၈	၈.၀၇	၄.၅၄	၄.၁၁	၀.၉၃	၃၉.၀၁
၁၉၁၇	-	-	-	၀.၁၅	၅.၂၀	၄.၈၄	၃.၄၅	၅.၂၀	၇.၅၅	၉.၃၂	၁.၂၇	၀.၄၀	၃၇.၀၁
၁၉၁၈	-	-	၀.၀၅	၀.၃၁	၄.၃၅	၄.၇၇	၄.၀၉	၄.၅၄	၃.၇၈	၆.၉၃	၁.၃၄	၀.၄၈	၃၀.၅၆
၁၉၁၉	-	-	-	၀.၃၉	၇.၂၅	၄.၅၂	၂.၁၈	၇.၅၄	၃.၇၇	၂.၈၃	၂.၂၀	၀.၄၄	၃၁.၁၂
၁၉၂၀	-	-	-	၀.၃၀	၁၁.၃၇	၂.၀၃	၁.၅၅	၅.၄၃	၅.၉၁	၃.၉၉	၀.၀၈	-	၃၀.၆၆
၁၉၂၁	၀.၃၁	-	-	၁.၅၅	၂.၀၉	၂.၇၄	၃.၃၄	၃.၅၄	၁၂.၄၉	၄.၅၄	-	-	၄၀.၅၉

မှတ်ချက်။

။ ဘားမားဂဇက်တီးယားအတွဲ-၂ ၊ ၁၉၂၁ မှ
ကောက်နုတ် ဖော်ပြသည်။

အထက်ပါဇယားအားသုံးသပ်လျှင် မိုးအကောင်းဆုံးနှစ်သည် ၁၉၁၂ ခုနှစ်၊ ၄၆. ၅၆ လက်မ ဖြစ်ပြီး မိုးအနည်းဆုံးနှစ်မှာ ၁၉၁၅ ခုနှစ် ၂၆. ၀၃ လက်မ ဖြစ်ကြောင်းတွေ့ရှိရမည် ဖြစ်သည်။ ထူးခြားသည်မှာ ၁၉၁၁ ခုနှစ်၊ သင်္ကြန်မတိုင်မီ မတ်လတွင် မိုးရေချိန် ၁၀. ၁၅ လက်မရွာသွန်းကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ၁၉၁၂ ခုနှစ်၊ ဇွန်လ (နယုန်လ) တွင် မိုးရေချိန် ၁၇. ၆၈ လက်မ ရွာသွန်းခဲ့သည်ကိုတွေ့ရှိရသည်။ ၁၉၂၁ ခုနှစ်၊ စက်တင်ဘာ (ဝါခေါင်) လတွင် မိုးရေချိန် ၁၂. ၄၉ လက်မ ရွာသွန်းခဲ့သည်။ ၁၉၁၁ မှ ၁၉၂၁ ခုနှစ် (၁၁) နှစ်တာကာလ အတွင်းရွာသွန်းခဲ့သော တစ်နှစ်ပျမ်းမျှမိုးရေချိန် လက်မသည် (၃၄. ၇၅) ဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ထူးခြားချက်တစ်ခုမှာ ၁၉၁၅ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာလ (နတ်တော်) လတွင် မိုးရေချိန် ၁. ၉၂ လက်မ ရွာသွန်းကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

အထူးခြားဆုံးမှာ မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ မိုးရွာသွန်းမှုသမိုင်းတွင် စံချိန်တင်ရမည်ဟု ဆိုနိုင်သော ၁၉၁၂ ခုနှစ်၊ ဇွန်လ(နယုန်)လ၌ ရွာသွန်းခဲ့သော မိုးရေချိန်လက်မ ၁၇. ၆၈ ပင်ဖြစ်သည်။ ထိုမျှ မိုးရွာသွန်းလျှင် အိုးအိမ်များနှင့်လယ်မြေများ ရေနစ်မြုပ်၍ ပျက်စီးဆုံးရှုံးနိုင်သည်။

မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ ကိုလိုနီခေတ် ၁၈၉၁ ခုနှစ်၏ အပူချိန်များကို ကြည့်လျှင် ဧပြီလနှင့် မေလများတွင် အပူဆုံး ၁၀၃ ဒီဂရီမှ

၁၀၄ ဒီဂရီဖာရင်ဟိုက်ရှိကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ မိမိရေးခဲ့သော မိတ္ထီလာ ဖြစ်စဉ်မှတ်တမ်း စာ-၄ တွင် မိတ္ထီလာ၏ ၁၉၅၉ ခုနှစ်၊ ဧပြီ ၁၅ ရက်နေ့၏ အပူချိန်သည် ဖာရင်ဟိုက် ၁၀၉ ဒီဂရီ ရှိကြောင်း၊ နွေရာသီဖြစ်ခြင်းကြောင့် စိုထိုင်းဆမှာ ၄၀ ရာခိုင်နှုန်းမှ ၆၀ ရာခိုင်နှုန်းသာရှိကြောင်း ဖော်ပြခဲ့သည်။ မိုးရေချိန်အများဆုံးနှစ်မှာ ၁၉၇၅ ခုနှစ်ဖြစ်ပြီး မိုးရေချိန် ၄၇. ၇၇ လက်မရွာသွန်းခဲ့ကြောင်း နှင့် မိုးအနည်းဆုံးနှစ်မှာ ၁၉၇၉ ခုနှစ်ဖြစ်ကြောင်း ဖော်ပြခဲ့ပြီး မိတ္ထီလာနယ်၏ ရွာသွန်းမြဲ မိုးရေချိန်ပျမ်းမျှသည် ၃၅. ၄၆ လက်မ၊ စိုထိုင်းဆမှာ မိုးတွင်း တိမ်ထူသော ရက်များတွင် ၆၀ ရာခိုင်နှုန်းမှ ၇၀ ရာခိုင်နှုန်းအထိ ရှိကြောင်း ဖော်ပြခဲ့သည်။

ထိုအခြေအနေများကြောင့် ကမ္ဘာကြီးပူနွေးလာသည် ဆိုသည်မှာ ကိုလိုနီခေတ်၏ အမြင့်ဆုံးနှင့် အပူဆုံးဖာရင်ဟိုက် ၁၀၃ ဒီဂရီ - ၁၀၄ ဒီဂရီရှိခဲ့ရာမှ ၁၉၅၉ ခုနှစ်တွင် ၁၀၉ ဒီဂရီအထိ ရောက်ရှိခြင်းက သက်သေခံနေသည်။ ယခုအခါ ဖာရင်ဟိုက်အစား စင်တီဂရိတ်ဖြင့် အပူချိန်ကိုတိုင်းတာကြရာ အခန်းတွင်းအပူချိန် သည်ပင် စင်တီဂရိတ် ၃၉ ဒီဂရီမှ ၄၀ ဒီဂရီအတွင်းရှိနေသည်။ ပြင်ပအပူချိန်သည် ပတ်ဝန်းကျင်အခြေအနေအရ ၄၅ ဒီဂရီ အထက် ရှိနိုင်သည်။ ထို့ကြောင့် ကမ္ဘာကြီးပူနွေးလာသည်ဟု ဆိုသည်မှာ မှန်ကန်ပြီး ထိုသို့ ပူနွေးလာသည်မှာ သဘာဝ သစ်တောများ ပြုန်းတီးခြင်းအပါအဝင် ဖန်လုံအိမ် ဓာတ်ငွေ့များ ဖြစ်ပေါ်ပြီး လူသားတို့၏ ပတ်ဝန်းကျင် ညစ်ညမ်းစေသော လုပ်ဆောင်ချက်များကြောင့်ပင်ဖြစ်သည်။

၁၉၇၂ ခုနှစ်မှ ၁၉၈၁ ခုနှစ်အထိ ဆယ်နှစ်ကာလ၌ရှိသော မိုးရေချိန်များကို ဖော်ပြခဲ့ဖူးသည်။ ထိုဇယားအရ မိုးအများဆုံးလ များသည် ၁၉၇၃ ခုနှစ်၊ စက်တင်ဘာလ၌ ရွာသွန်းသော မိုးရေချိန် ၁၃. ၈၉ လက်မ၊ ၁၉၇၆ ခုနှစ်၊ မေလတွင် ၁၁. ၃၈ လက်မနှင့် ၁၉၇၅ ခုနှစ်၊ ဩဂုတ်လတွင် ၁၀. ၉၅ လက်မဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရှိရ သည်။ မိုးအနည်းဆုံး ရွာသွန်းခဲ့သော လများမှာ ၁၉၇၃ ခုနှစ်၊ ဧပြီလတွင် ၀. ၀၄ လက်မ၊ မေလတွင် ၀. ၀၅ လက်မ၊ ၁၉၈၁ ခုနှစ်၊ ဇွန်လတွင် ၁. ၄၂ လက်မ၊ ၁၉၈၀ ပြည့်နှစ်၊ ဇူလိုင်လတွင် ၁. ၆၉ လက်မနှင့် ဩဂုတ်လတွင် ၁. ၀၆ လက်မရှိကြောင်းတွေ့ရှိရမည် ဖြစ်သည်။

၂၀၀၇ ခုနှစ်မှ ၂၀၁၁ ခုနှစ်များတွင် မိတ္ထီလာမြို့နယ်၌ ရွာသွန်းခဲ့သော မိုးရေချိန်များမှာ ခရိုင်အေးချမ်းဖြိုးကောင်စီ၏ ၁၆-၁၂-၂၀၀၈ နေ့စွဲနှင့် ခရိုင်အထွေထွေအုပ်ချုပ်ရေးရုံး၏ ၈-၁၀-၂၀၁၁ နေ့စွဲပါ မှတ်တမ်းများကို ကောက်နုတ်ဖော်ပြထားသည်။

ခုနှစ်	မိုးရွာရက်	မိုးရေချိန်လက်မ
၂၀၀၇	၆၈	၃၇. ၃
၂၀၀၈	၆၂	၃၂. ၉
၂၀၁၀	၇၁	၃၃. ၁၆
၂၀၁၁	၇၀	၃၈. ၈၃

အထက်ပါဇယားအားကြည့်လျှင် လေးနှစ်တာကာလအတွင်း ပျမ်းမျှ မိုးရွာသွန်းသောရက်သည် ၆၇-ရက်၊ မိုးရေချိန် ပျမ်းမျှမှာ ၃၅.၅၅ လက်မ ရှိကြောင်းခန့်မှန်းရသည်။ မဆလခေတ် ၁၉၇၂ ခုနှစ်မှ ၁၉၈၁ ခုနှစ်အထိ (၁၀)နှစ်တာကာလအတွင်း ရွာသွန်းသော တစ်နှစ်တာ ပျမ်းမျှ မိုးရေချိန်မှာ ၃၅.၄၆ လက်မရှိသည်။ အထက်ပါဇယားမှ လေးနှစ်နှင့် မဆလခေတ်ဆယ်နှစ် စုစုပေါင်း (၁၄) နှစ်အတွင်း တစ်နှစ်ရွာသွန်းသော ပျမ်းမျှမိုးရေချိန်မှာ ၃၄.၁၃ လက်မဖြစ်သည်ဟု ခန့်မှန်းရရှိသည်။

မိတ္ထီလာမြို့နယ်သည် မြန်မာပြည်အလယ်ပိုင်း အပူပိုင်းဇုန်တွင် ပါဝင်သဖြင့် မိုးရွာသွန်းမှုမှာ ဘင်္ဂလားပင်လယ်နှင့် ရခိုင်ရိုးမတို့တွင် အနောက်တောင်မှတ်သုန်လေအားကောင်း၍ မုန်တိုင်းများနှင့် လေဖိအားနည်းရပ်ဝန်း ဖြစ်ပေါ်လာပါက မိုးရွာသွန်းမှုကောင်းသည်။ ထိုသို့ မဟုတ်ပါက မိုးခေါင်တတ်သည်။ ထူးခြားစွာ မိုးခေါင်သည်မှာ ၁၉၇၉ ခုနှစ်၊ ၁၉၈၀ ပြည့်နှစ်များတွင် ဖြစ်သည်။ ထိုနှစ်များတွင် ကျွဲ၊ နွားများစားရန် နွားစာပြောင်းပင်များ စိုက်ပျိုးကြသော်လည်း မိုးခေါင်၍ စိုက်ပျိုးသည့် အပင်များနှင့် သဘာဝမြက်ပင်များ ခြောက်သွေ့လာသဖြင့် တမာပင်ကိုင်းများ၊ ကုက္ကိုပင်အကိုင်းများအား ခုတ်ယူပြီး အရွက်များကို ကျွဲ၊ နွားများအား ကျွေးမွေးခဲ့ရသည်။

မိုးကောင်းသောနှစ်များတွင် ထူးခြားစွာမိုးရွာသွန်းပါက မိတ္ထီလာ ကန်ကူးတံတား ကားလမ်း၏အနိမ့်ပိုင်းတွင် နှစ်ပေခွဲခန့်အထိ ရေလွှမ်းသည်ကိုတွေ့ရှိရသည်။ ၁၉၇၅ ခုနှစ်တွင် ထိုသို့ ရေလွှမ်းမိုးမှုကြောင့် အ. ထ. က (၁) ကျောင်းကိုပင် ရေကျသည်

အထိ ရက်ပိုင်းမျှ ပိတ်ထားရသည်။ မိတ္ထီလာကန်သို့ ရေဝင်အားကြီးပါက ဂဠုန်ကုန်းအုပ်စုအတွင်းရှိ မြေနိမ့်ပိုင်းဖြစ်သော လက်ပံခါးကော့ကျေးရွာ၊ ရှင်မြို့ရွာ၊ ရွာမရွာ၊ မြင်သာရွာနှင့် သဲတောရွာတို့တွင် အိုးအိမ်နှင့် လယ်ယာမြေများ ရေနစ်ဆုံးရှုံးခဲ့ရသည်။ ထူးခြားသည်မှာ ၂၀၁၁ ခုနှစ်၊ အောက်တိုဘာလ (၁) ရက်နေ့ည (၀၂:၀၀) နာရီခန့်တွင် မိုးကြီးသည်ထန်စွာ ရွာသွန်းမှုကြောင့် ဂဠုန်ကုန်း ကျေးရွာအုပ်စုအတွင်းရှိ ဖော်ပြပါ ကျေးရွာအချို့ ရေနစ်မြုပ်ခဲ့သည်။

၁-၁၀-၂၀၁၁ နေ့ မိုးရွာသွန်းမှုကြောင့် ပျက်စီးသောအိမ်ခြေ

စဉ်	ကျေးရွာအမည်(ဂဠုန်ကုန်းအုပ်စု)	အိမ်ခြေ	လူဦးရေ
၁	ရွာမရွာ	၁၇	၉၂
၂	လက်ပံခါးကော့ကျေးရွာ	၈၁	၃၇၃
၃	ရှင်မြို့ရွာ	၁၀၄	၄၉၁
၄	သဲတောရွာ	၃၀	၁၇၀
၅	မြင်သာရွာ	၁၃	၁၀၄
စုစုပေါင်း		၂၄၅	၁၂၃၀

အချုပ်အားဖြင့် မိတ္ထီလာနယ်သည် မြေမျက်နှာသွင်ပြင် အခြေအနေနှင့် မိုးခေါင်ရေရှားဒေသဖြစ်ခြင်းကြောင့် မိုးရွာသွန်းမှု ကောင်းလျှင် အနိမ့်ပိုင်းဒေသများ၌ ရေကြီးတတ်ပြီး မိုးခေါင်သော နှစ်များတွင် သီးနှံများပျက်စီးရသည်။ လူနှင့် တိရစ္ဆာန်များ ဒုက္ခရောက်ကြရသည်။ နွေရာသီနှင့် ဆောင်းရာသီတို့တွင် ပူလျှင် လည်း လွန်စွာပူ၍ အေးလျှင်လည်း လွန်စွာအေးသော ဒေသဟု ဆိုရမည်။ ပျမ်းမျှအားဖြင့် နွေရာသီ၏ အခန်းတွင်းအပူချိန်သည် ၃၈ ဒီဂရီစင်တီဂရိတ်မှာ အနိမ့်ဆုံးဖြစ်၍ ဆောင်းရာသီတွင် အနိမ့်ဆုံး ၂၄ ဒီဂရီစင်တီဂရိတ်ဖြစ်သည်ဟု ခန့်မှန်းရသည်။

သဘာဝပေါက်ပင်နှင့် သစ်တောကဏ္ဍ

မိတ္ထီလာနယ်သည်အပူပိုင်းဒေသနှင့်မိုးခေါင်ရေရှား ရပ်ဝန်း တွင် တည်ရှိသဖြင့် သစ်တောကြီးများမရှိပါ။ အများအားဖြင့် ချုံပုတ်အပင်များနှင့် လွှစာသစ်မရသည့်ရှား၊ ဒဟတ်၊ သန်း၊ အုပ်နဲ့၊ တမာ၊ ထနောင်း၊ ဆူးဖြူ၊ မကျီး၊ မြန်မာကုက္ကို စသည့်အပင်များ ပေါက်ရောက်ကြသည်။ ချိုင့်ဝှမ်းဒေသများတွင် နဘူး၊ ခွေးတောက် စသည့်နွယ်အပင်များ ပေါက်ရောက်သည်။

သစ်တောများအနေဖြင့် အင်ပင်ဝသစ်တောသည် အကြီးဆုံး ဖြစ်သည်။ အင်္ဂလိပ်တို့အုပ်စိုးသောခေတ်မှာပင် သဘာဝ သစ်တောများကို ထိန်းသိမ်းပြီး အခွန်ငွေများကောက်ယူခဲ့သည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ ဘိုးတော် ခေါ် ဗဒုံမင်းလက်ထက် မိတ္ထီလာကန်ကို လာရောက်ပြုပြင်နေစဉ် အင်ပင်ဝသစ်တောနှင့်ဆက်စပ်လျက် ရှိသော နတ်မောက်မြို့နယ်မှ ဆင်ဖြူမနှစ်စီးလာရောက်ဆက်သ

ကြောင်း ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ ထိုအချိန်တွင် သဘာဝသစ်တောများ ကောင်းမွန်သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ သို့သော် ထိုသစ်တောများတွင် ကျွန်း၊ အင်၊ ပျဉ်းကတိုးပင်များ ပေါက်ရောက်မှုနည်းပါးသည်။ ကိုလိုနီခေတ်တွင်ရှိခဲ့သော မိတ္ထီလာနယ်၏ သစ်တောအခြေ အနေမှာ ရှားပါးစာရင်းဖြစ်၍ အခွန်ကောက်ခံသောစာရင်းကို ဘားမားဂဏက်တီးယားအတွဲ-၂ မှ အောက်ပါအတိုင်း ကောက်နုတ် ဖော်ပြထားသည်-

ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာနယ်ရှိ သစ်တောအခြေအနေ (၁၉၁၂-၁၉၂၁)

ခုနှစ်	ငွေရရှိ စတုရန်းမိုင်	ငွေမရသည့် စတုရန်းမိုင်	စုစုပေါင်း	အခွန်ရငွေကျပ်
၁၉၁၁/၁၂	၃၂၈	၇၈	၄၀၆	၃၃၇၄၆
၁၉၁၂/၁၃	၃၃၀	၇၆	၄၀၆	၁၆၀၇၈
၁၉၁၃/၁၄	၃၃၀	၇၆	၄၀၆	၁၅၇၅၈
၁၉၁၄/၁၅	၄၁၉	၈၆	၅၀၅	၃၉၄၁၄
၁၉၁၅/၁၆	၄၁၉	၁၀၉	၅၂၈	၄၄၆၈၄
၁၉၁၆/၁၇	-	၄၄၃	-	၁၆၁၃၁
၁၉၁၇/၁၈	-	-	-	၂၄၉၈၂
၁၉၁၈/၁၉	၃၆၅	၁၁၀	၄၇၅	၃၂၆၅၁
၁၉၁၉/၂၀	၄၁၇	၁၁၁	၅၂၈	၃၆၇၉၀
၁၉၂၀/၂၁	-	-	-	၂၃၄၈၂

အင်္ဂလိပ်တို့အုပ်စိုးသော ကိုလိုနီခေတ်တွင် မိတ္ထီလာနယ် သစ်တောမှ အခွန်ရငွေမတည်မငြိမ်ဖြစ်သည်ကို အထက်ပါ ဇယား၌ တွေ့ရှိရသည်။ အကြောင်းအမျိုးမျိုးကြောင့်ဟု မှန်းဆ ရသည်။ ၁၉၁၁/၁၂ မှ ၁၉၂၀/၂၁ အထိ (၁၀)နှစ်အတွင်း ဖြစ်ပွား ခဲ့သော သစ်တောမှုမှာ (၈၂၈) မှု ဖြစ်ပွားခဲ့ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ကောက်ခံသော သစ်တောခွန်နှုန်းထားကိုလည်း အတိအကျ မသိရပါ။ ကောက်ခံရရှိသော သစ်တောစတုရန်းမိုင်နှင့် ကောက်ခံရငွေ များအရ (၁)စတုရန်းမိုင်လျှင် အခွန်ငွေ ၄၈ ကျပ်မှ ၁၀၆ ကျပ်နှုန်း အထိ ရှိမည်ဟုခန့်မှန်းရသည်။ သစ်တောအမျိုးအစားနှင့် သုံးစွဲမည့်ရည်ရွယ်ချက်အား စိစစ်၍ ကောက်ခံခဲ့ဟန် တူသည်။

မိတ္ထီလာမြို့နယ်အတွင်း ၁၉၈၂ ခုနှစ်အထိရှိသော ကြိုးဝိုင်း သစ်တောများမှာ အောက်ပါအတိုင်းဖြစ်ကြောင်း ၁၉၈၂ ခုနှစ် မိတ္ထီလာမြို့နယ်မှတ်တမ်းတွင် အောက်ပါအတိုင်းဖော်ပြခဲ့သည်-

စဉ်	သစ်တောကြိုးဝိုင်းအမည်	ဧရိယာ-ဧက
၁	တောင်လျော်ကန်တိုးချဲ့သစ်တော	၆၆၈
၂	ရောင်သစ်တော	၆၄၀
၃	ဖလန်ကျင်းသစ်တော	၂၂၄၀
၄	အင်ပင်ဝသစ်တော	၉၈၈၆
၅	ကုန်းတန်းကြီးသစ်တော	၁၂၈၀
၆	ကုန်းတန်းတိုးချဲ့သစ်တော	၁၂၅၀
၇	မုံတိုင်သစ်တော	၃၃၇
၈	မုံတိုင်တိုးချဲ့သစ်တော	၁၃၀၄
	စုစုပေါင်းကြိုးဝိုင်းသစ်တောဧက	၁၇၆၀၅

ကြိုးဝိုင်းသစ်တောနှင့် ကြိုးဝိုင်းပြင်ပသစ်တောများအား ထင်းနှင့် မီးသွေးအဖြစ်အသုံးပြုခဲ့ကြ၍ သစ်တောများပြုန်းတီးခဲ့ရသည်။ ထို့ကြောင့် ကုန်းတန်းကြီးသစ်တော၊ ရောင်သစ်တောတို့အား စာရေးသူတို့ကိုယ်တိုင် လူထုလှုပ်ရှားမှုဖြင့်ကွင်းဆင်း၍ အစားထိုး စိုက်ပျိုးခဲ့ရဖူးသည်။ ယခုအခါမြို့နယ် အထွေထွေအုပ်ချုပ်ရေးရုံး၏ ၂၀၁၁ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာ (၂၈) ရက် မှတ်တမ်း၊ စာ-၃၃ အရ ကြိုးဝိုင်းကြိုးပြင်ဧကမှာ (၉၄၄၀) ဧကသာ ရှိတော့ကြောင်း သိရှိရသည်။ ထို့ကြောင့် သဘာဝပတ်ဝန်းကျင် ကောင်းမွန်စေရန် သစ်တောသစ်ပင်များကို ကာကွယ်စိုက်ပျိုးသင့်သည်။

သဘာဝတိရစ္ဆာန်များ

မိတ္ထီလာကန်အားအမှီပြု၍ ငါးအမျိုးမျိုး၊ ရေကြက်၊ ရေကျီးကန်း၊ ရေဘဲ၊ ဗျိုင်းစသည့် ရေမိုသတ္တဝါများရှိသည်။ ကိုလိုနီခေတ် ၁၈၉၆ ခုနှစ်ခန့်တွင် မိတ္ထီလာခရိုင်၌ တောခွေး၊ ခွေးအ၊ မြေခွေး၊ ဝံပုလွေ၊ ကျား၊ ဝက်ဝံနက်၊ ကျားသစ်နှင့် မြွေအမျိုးမျိုးတို့ ရှိခဲ့ကြောင်း ဂဇက်တီးယား ၁၉၀၁၊ စာ-၂၆၂ တွင် ဖော်ပြထားသည်။ မိတ္ထီလာသာမက ယခုသာစည်မြို့နယ်မှ ဟံဇား၊ သပြေဝနှင့် ရွှေယင်မျှော်ဘုရားအနီးတွင် တောကြက်၊ ဘဲငန်းအမျိုးမျိုး၊ ရေဘဲတို့တွေ့ရကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။

တွားသွားတိရစ္ဆာန်များမှာ ဖွတ်၊ ပဒပ်၊ ကင်းလိပ်၊ ပုတ်သင်၊ တက်တူ၊ လိပ်၊ ကင်းမလက်မဲ၊ ကင်းခြေများ စသည်တို့ရှိသည်။ စာရေးသူတို့ အိမ်ထောင်ကျပြီး ၁၉၆၄ ခုနှစ်၌ ရှမ်းတဲတိုက်နယ်

မြောက်ပိုင်းတွင် သမင်၊ ဒရယ်တို့ကို တောလိုက်၍ရရှိခဲ့သည်ကို တွေ့မြင်ဖူးသည်။ ထိုစဉ်က လင်းတငှက်၊ သိမ်းငှက်၊ လင်းယုန်ငှက် တို့ကို တွေ့ရဖူးသည်။ ယခု ရန်မျိုးအောင်ရပ်ကွက်၊ ယခင် ဖဆပလရပ်ကွက် မရှိသေးမီတွင် ထိုနေရာများ၌ နှပ်ချိုတောများ၊ ဝက်လံတောများ၊ ချုံပုတ်များရှိ၍ ယုန်ကလေး များပါတွေ့ရှိဖူးပါ သည်။ ဖဆပလ ရပ်ကွက်မှာ ၁၉၅၈-၅၉ ခုနှစ်မှ စတင် အကွက်ရိုက်သည်။ ထိုစဉ်ကပေ (၅၀) ပတ်လည် တစ်ကွက်လျှင် ငွေ (၅၀) ကျပ် ပေးသွင်း၍ စတင်ခဲ့သည်။ ဖဆပလရပ်ကွက်မှာ ထိုစဉ်က ဇောင်ချမ်းကုန်းအုပ်စုတွင် ပါဝင်ခဲ့သည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ် မိတ္ထီလာနယ် အုပ်ချုပ်ရေး

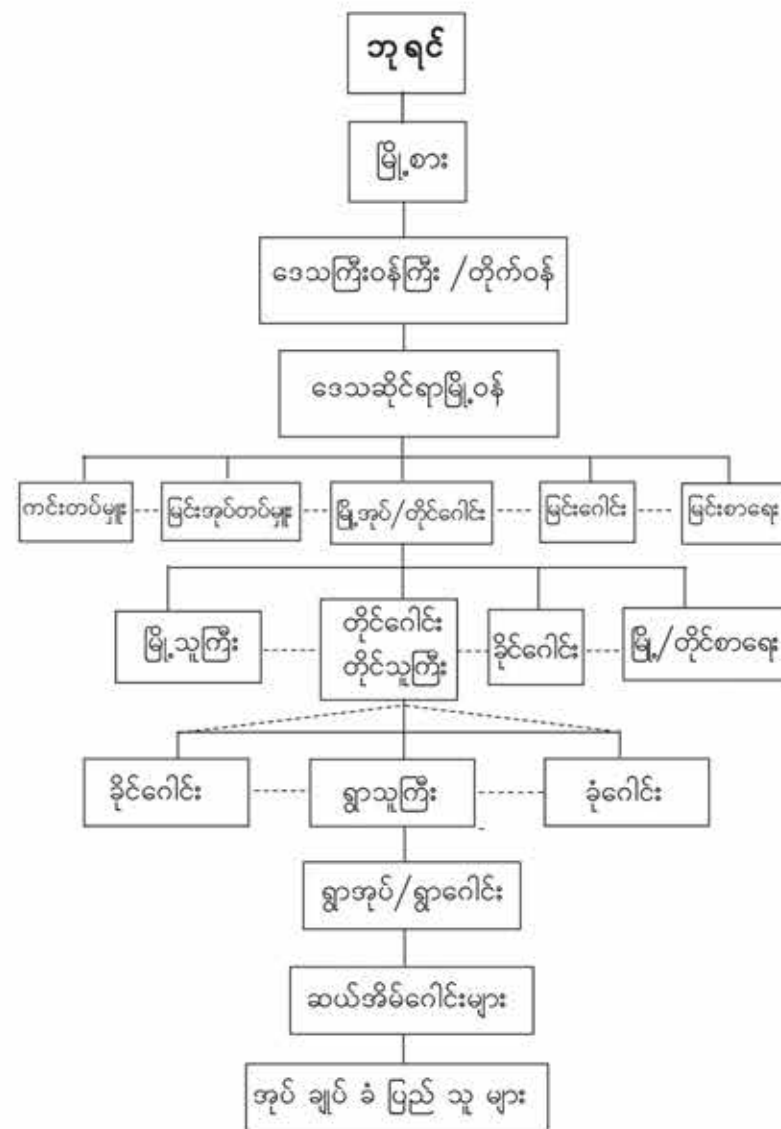
မိတ္ထီလာ၏တည်နေရာကို ခေတ်သုံးခေတ် ခွဲခြားတင်ပြ ခဲ့သည်။ ထိုအထဲများ၌ မိတ္ထီလာနယ်၏ အုပ်ချုပ်ရေးပုံစံကို အနည်းငယ် ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ ယခု မိတ္ထီလာဒေသ နယ်မြေသည် ညောင်ရမ်းခေတ် ဘုရင်သတိုးမင်းဖျား (၁၃၆၄-၆၇) လက်ထက်၌ ရေခြားခရိုင် ငါးခုတွင် မိတ္ထီလာပါဝင်ခဲ့ကြောင်းနှင့် မင်းကြီးစွာစော်ကဲ (၁၃၆၇-၁၄၀၁) လက်ထက်၌ အုပ်ချုပ်မှု နယ်မြေကို တိုက် ခြောက်တိုက်ဖြင့် ဖွဲ့စည်းအုပ်ချုပ်ခဲ့ရာ မိတ္ထီလာ ဒေသသည် အနောက်ဘက်တိုက်တွင် ပါဝင်ခဲ့ကြောင်း၊ အင်းဝ ဘုရင် ရွှေနန်းကြောရှင် (၁၅၀၂-၁၅၂၇) လက်ထက်တွင် ထိုအချိန်က သျှိုသျှား၊ ယခုမိတ္ထီလာဒေသသည် ရှမ်းသူပုန်တို့၏ အခြေပြုရာ ဒေသတစ်ခုဖြစ်ခဲ့၍ ဘုရင်ရွှေနန်းကြောရှင်မှ စစ်အင်အားဖြင့်

နှိမ်နင်းခဲ့ရကြောင်း စသည်ဖြင့် ဖော်ပြခဲ့သည်။ ဆက်လက်၍ ညောင်ရမ်းခေတ် သာလွန်မင်း (၁၆၃၃-၄၈) လက်ထက် ၁၆၃၇-ခုနှစ်တွင် တောင်ဘက်တိုက်ရှိ (၁၂)မြို့တွင် မြင်းတပ်ဗိုလ် (၄၀)ဖြင့် ဖွဲ့စည်းအုပ်ချုပ်ခဲ့ရာ မိတ္ထီလာမြင်းတပ်ဗိုလ်တစ်ဦး ပါဝင်ခဲ့ကြောင်း၊ ဆင်ဖြူရှင်မင်း (၁၇၆၃-၇၆) လက်ထက်၌ ၁၇၆၉ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာ မြို့စားအဖြစ် ငါးစိုးဝန်နေမျိုးစည်သူကျော်ထင် ဆိုသူအား ခန့်ထား ခဲ့ကြောင်း စသည်ဖြင့် ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။

ထိုစဉ်က မိတ္ထီလာနယ်၏ဖွဲ့စည်းမှုမှာ တည်ငြိမ်မှုနည်း သည်ဟု ဖော်ပြနေသည်။ သက်ဦးဆံပိုင်ဘုရင်စနစ် ခေတ်ဖြစ်သည့် အတိုင်း ဘုရင်နှင့်မိဖုရား စသည့်တစ်စုံတစ်ဦးသော ဝန်ကြီးများ၏ လွှမ်းမိုးမှုများလည်း ပါဝင်မည်ဟုမှန်းဆရသည်။ အင်းဝခေတ်၌ စစ်တမ်းကောက်ယူခဲ့သော သာလွန်မင်း၊ ဦးပေါ်ဦးကဲ့သို့ ပညာရှိတို့၏ အကြံဉာဏ်ကို ရယူခဲ့သော ဘိုးတော်ခေါ် ဗဒုံမင်းတို့မှာ အင်းဝခေတ် တွင် ထင်ရှားသူများဖြစ်သည်။ မင်းတုန်းမင်း (၁၈၅၃-၇၈) သည် သာသနာတော်ကို လွန်စွာ ကြည်ညိုလေးစားသူဖြစ်ရာ သူ့လက်ထက်မှစ၍ မိတ္ထီလာဒေသတွင် တိုက်နယ် ၃၅ ခုဖြင့် ဖွဲ့စည်းခဲ့ပြီး ရွှေပြည်ရန်အောင် အရှေ့တွင် မြင်းတပ်ဗိုလ် လေးဦးဖြင့် အုပ်ချုပ်ခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြခဲ့သည်။ ထို့အပြင် နယ်ဘက်အုပ်ချုပ်မှုတွင် သာသနာပိုင် ဘုန်းတော်ကြီးများနှင့် ဒေသအလိုက် ဂိုဏ်းအုပ်ဂိုဏ်းထောက် ဘုန်းတော်ကြီးများ၏ ဩဇာမှာ အထိုက်အလျောက် လွှမ်းမိုး သက်ရောက်သည်ကို တွေ့ရှိ ရသည်။ တစ်နည်းအားဖြင့် နိုင်ငံ၏ အုပ်ချုပ်ရေးတွင် ဘာသာရေး ဖြင့် ရောထွေးခဲ့သည်ဟု ယူဆရသည်။ ဗဒုံမင်းခေတ် မိတ္ထီလာကန်

အား ပြုပြင်သင့်မသင့်ကို မောင်းထောင်ဆရာတော်၏ အကြံဉာဏ်ကို တောင်းခံခဲ့ခြင်းက သက်သေခံနေပါသည်။ သို့သော် ခေတ်အလိုက်သာသနာပိုင်နှင့် ဂိုဏ်းအုပ်ဂိုဏ်းထောက်ဆရာတော်ကြီးများမှာ မိုးခေါင်သော နှစ်များတွင် သဿမေဓအခွန်တော်များကို သက်သာလွတ်ငြိမ်း ခွင့်ပေးရန် သက်ဆိုင်ရာ အာဏာပိုင်များသို့ မေတ္တာစာပေးပို့ခဲ့သည်ကိုလည်း တွေ့ရှိရသည်။ မည်သို့ပင်ဆိုစေ ကုန်းဘောင်ခေတ် နှောင်းပိုင်းတွင် အုပ်ချုပ်ရေး (နိုင်ငံရေး) နှင့် ဘာသာရေး ရောထွေးခဲ့သည်ဟု ယူဆသည်။

ညောင်ရမ်းခေတ်မှစ၍ ကုန်းဘောင်ခေတ်၏ နယ်မြေပိုင်းခြားမှုနှင့် အုပ်ချုပ်ရေးသည် ယေဘုယျအားဖြင့်လူကိုအခြေခံ၍ ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်ဟု ဆိုရမည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင် အုပ်စိုးခဲ့သော ဘုရင်များ၏ အုပ်ချုပ်ပုံစံမှာ တစ်ဦးနှင့်တစ်ဦး အနည်းငယ် ကွဲလွဲမှုရှိခဲ့သော်လည်း ယေဘုယျအားဖြင့် တစ်ဖက်ပါအတိုင်း တွေ့ရှိရသည်။

အုပ်ချုပ်ခန့်ထားမှု —————

ပေါင်းစပ်ညှိနှိုင်းမှု - - - - -

အထက်ပါဇယားကို ရေးဆွဲရခြင်းမှာ ကုန်ဘောင်ခေတ် မိတ္ထီလာ၌ အုပ်ချုပ်ခဲ့သည်များကို စုစည်းပုံဖော်၍ ယေဘုယျ သဘောဖြင့် တင်ပြခြင်း ဖြစ်သည်။

အုပ်ချုပ်ပုံစနစ်၏ အဆင့်တိုင်းတွင် ဖြစ်နိုင်သမျှ နီးစပ် စေရန် ရေးဆွဲထားသည်။ ခေတ်အဆက်ဆက် ဘုရင်များ၊ မိတ္ထီလာမြို့စားများ၊ မြို့ဝန်များ ၏စာရင်းကို မိတ္ထီလာတည်နေရာ၌ ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ ဇယား၌ ဒေသကြီးဟု သုံးနှုန်းရသည်မှာ ခေတ်အလိုက်အနောက်ဘက်တိုက်၊ အရှေ့ဘက်တိုက် စသည်များ ကို တိုင်းအဆင့်ဟု မှတ်ယူသည်။ ၁၈၈၂ ခုနှစ် သီပေါမင်းခေတ်တွင် မိတ္ထီလာဒေသသည် တောင်ငူခရိုင်၏ တတိယခရိုင်တွင်ပါဝင်၍ ခရိုင်ဝန်မှာ မိုးတားမြို့စားမင်းကြီး မဟာမင်းလှကျော်ထင် (၁၈၈၂-၈၄) နှင့် မဟာမင်းထင်ရာဇာ (၁၈၈၄-၈၅) ဖြစ်သည်။ ၁၈၅၆ ခုနှစ် မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင် မိတ္ထီလာဒေသအပါအဝင် ကျောက်ပန်းတောင်း၊ ပင်းသုံးမြို့ကို အုပ်ချုပ်သူမှာ မင်းထင်သမတ ရာဇာဖြစ်သည်။ ၁၈၈၅ သီပေါမင်းခေတ် တောင်ငူခရိုင်တွင် ပါရှိသောကြောင့် အုပ်ချုပ်ပုံ အဆင့်ဆင့်ဇယားတွင် တိုင်းဒေသကြီး အဆင့်အဖြစ် ဖော်ပြထားသည်။ ဇယားပါဒေသဆိုင်ရာ မြို့ဝန်ဟူသည် မိတ္ထီလာဒေသ၏ မြို့ဝန်စာရင်းကို ဖော်ပြခဲ့ပြီး ဖြစ်သည်။ မြို့ဝန်၏လက်အောက်တွင် မြို့ဝန်ကခန့်ထားသော မြို့အုပ်၊ မြို့သူကြီးနှင့် အဆင့်တူ တိုင်းသူကြီးခေါ် တိုင်ဂေါင်းများကို ခန့်ထားသည်။ တိုင်ဂေါင်းမှာ ကျေးရွာများကို စုစည်း၍ အုပ်ချုပ်ရသူကို ဆိုလိုသည်။ ထို့အပြင် ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင် ကင်းတပ်မှူး၊ မြင်းအုပ်တပ်မှူး၊ မြင်းဂေါင်း၊ မြင်းစီး မြင်းစာရေး

တို့ကို ခန့်ထားအုပ်ချုပ်ပါသည်။ ထို့အတူ မြို့အုပ်နှင့်အဆင့်တူဟု ယူဆရသော တိုင်ဂေါင်းများကို ခန့်ထားပြီး မြို့သူကြီး၊ ခိုင်ဂေါင်း၊ ခုံဂေါင်းများကို ခန့်ထားသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ ခိုင်ဂေါင်းမှာ အခွန်တော်ငွေများကို ခိုင်ကြေးရယူ၍ ကောက်ခံရပြီး ခုံဂေါင်း မှာ တိုက်နယ်၌ တရားစီရင်ရေးတို့ကို ဆုံးဖြတ်ရသည့် တရားသူကြီး များဖြစ်သည်။ တိုင်ဂေါင်းမှ ရွာသူကြီးကို ခန့်ထားအုပ်ချုပ်ပြီး ရွာသူကြီးမှ ရွာအုပ်ဆိုသူအား ခန့်ထားသည်။ ထိုရွာအုပ်ကို ရွာသူကြီးဟုလည်း အချို့ကခေါ်ဆိုခဲ့ကြသည်။ ရွာအုပ်၊ ရွာဂေါင်း၏ လက်အောက်တွင် ဆယ်အိမ်မှူး၊ ဆယ်အိမ်ဂေါင်းအဖြစ် ခန့်ထား၍ အုပ်ချုပ်ခဲ့ကြသည်ကို ယေဘုယျ တွေ့ရှိရပါသည်။

မြို့ဝန်မှာ မြို့တစ်မြို့၏ အာဏာအရှိဆုံးပုဂ္ဂိုလ်ဖြစ်ပြီး မြို့နှင့် မြို့နယ်တစ်ခုလုံးကို စီမံအုပ်ချုပ်ခြင်း၊ အခွန်ငွေများရရှိရေး၊ စစ်ရေး၊ စီးပွားရေး၊ ဘာသာရေး စသည်များတွင် တာဝန်အရှိဆုံး ဖြစ်သည်။ မြို့သူကြီး၊ တိုင်သူကြီး၊ ရွာသူကြီး အဆင့်ဆင့်ကို စီမံခန့်ခွဲ ခန့်နိုင်သည်။ မြို့သူကြီးသည် မြို့ကိုအုပ်ချုပ်ရသည့်အပြင် မြို့အနီးရှိကျေးရွာအချို့ကိုပင် အုပ်ချုပ်ရသည်။ တိုင်သူကြီးမှာ သူ၏လက်အောက်တွင်ရှိသော ကျေးရွာများ၌ သူကြီးများကို ခန့်ထားနိုင်ပြီး တရားစီရင်ရေး၊ အခွန်ငွေရရှိရေးစသည်များကို ဆောင်ရွက်နိုင်သည်။ အချို့တိုင်သူကြီးများသည် မြို့သူကြီး၏ စီမံခန့်ခွဲမှုကို နာခံဆောင်ရွက်ရသည်များလည်း တွေ့ရှိရသည်။ ရွာအုပ်မှာ ရွာသူကြီး၏လက်အောက်တွင်ရှိပြီး ရွာသူကြီး၏ စီမံခန့်ခွဲမှုလုပ်ငန်းများကို တာဝန်ယူဆောင်ရွက်ပေးရသူ ဖြစ်သည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ် မင်းတုန်းမင်းနှင့် သီပေါမင်းလက်ထက် တွင် မိတ္ထီလာဒေသသည် ရွှေပြည်ရန်အောင်အရှေ့ပိုင်း၌ပါဝင်ပြီး မြင်းတပ်ဗိုလ် လေးဦးဖြင့် အုပ်ချုပ်ခဲ့ကြောင်းတွေ့ရှိရသည်။ ထိုမြင်းတပ်ဗိုလ်တစ်ဦး၏ လက်အောက်တွင် မြင်းစီးနှစ်ဦးကျစီဖြင့် ဖွဲ့စည်းအုပ်ချုပ်ခဲ့သည်။ သိရှိရသမျှ မိတ္ထီလာဒေသ၏ မြင်းတပ်ဗိုလ် များမှာ -

- (က) ကုန်းတောင်းမြင်းတပ်ဗိုလ်တွင် ညောင်ရွှေမြင်းစီးနှင့် ကန်တောင်မြင်းစီး
- (ခ) ဆံမြိတ်ရှည်မြင်းတပ်ဗိုလ်တွင် မြို့ကြီးနှင့် မင်းလှမြင်းစီး
- (ဂ) တောင်ဘိုမြင်းတပ်ဗိုလ်တွင် ကျောက်ရင်းစီးနှင့် လန်ဘိုစီး
- (ဃ) အင်းခမ်းမြင်းတပ်ဗိုလ်တွင် ဝမ်းတွင်းစီးနှင့် တမာကန်စီး ဟူ၍ ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ဘွဲ့ယူကျမ်းစာ-၂ တွင် ဖော်ပြ ထားသည်။

ကုန်းတောင်း၊ ညောင်ရွှေ၊ ဆံမြိတ်ရှည်၊ မြို့ကြီး၊ မင်းလှ၊ အင်းခမ်း၊ တမာကန်ဆိုသည်မှာ ယခုသာစည်မြို့နယ်အတွင်း၌ ပါဝင်သည်။ ဆံမြိတ်ရှည်မှာ ယခုရွှေယင်မျှော်ဘုရားအနီး ဖြစ်သည်။ မြို့ကြီးမှာ ယခုသာစည်မြို့နယ်မှ မြို့ကြီးကုံးရွာ ဖြစ်သည်။ အင်းခမ်းမှာလည်း ယခု ရွှေယင်မျှော်ဘုရားအနီးရှိ ယခင်က အင်းဟုယူဆသည်။ ထိုနေရာများနှင့် မြို့ကြီးကုံးရွာကို စာရေးသူ လေး၊ ငါးခေါက် ရောက်ရှိဖူးသည်။ မြို့ကြီးကုံးရွာသည် မိတ္ထီလာမြို့နယ်ရှိ ရှင်မြို့ရွာမှထွက်ပြေးလာသော အရည်းကြီး ရဟန်းများမှ မြို့တည်ခဲ့ကြောင်းသိရသည်။ မြို့ရိုးနှင့်ကျုံးဟု ယူဆ

ရသည်များ တွေ့ရှိရသည်။ တောင်ဘိုမှာ ယခု ဝမ်းတွင်းနယ်၌ တည်ရှိသည်။ ကန်တောင်မြင်းစီးမှာ ယခု မိတ္ထီလာတောင်ဘက် ကန်တောင်ရွာဟု ယာယီသတ်မှတ်သည်။ ကျောက်ရင်းစီးနှင့် လန်ဘိုမြင်းစီးကို အတိအကျ မသိရသေးပါ။ သာစည်မြို့နယ်မှ ဖြစ်မည်ထင်သည်။ တောင်သာနယ်တွင် ကျောက်ရင်းရွာတစ်ရွာ ရှိသည်။ ထိုရွာလည်း ဖြစ်နိုင်သည်။

မင်းတုန်းမင်းနှင့် သီပေါမင်းခေတ်တွင် နိုင်ငံရေးနှင့် ဘာသာရေး ရောထွေးခဲ့သည်ကို တင်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ ထိုခေတ်တွင် မြင်းဂေါင်း လေးဦးရှိသကဲ့သို့ ဒေသဆိုင်ရာဂိုဏ်းအုပ် ဘုန်းတော်ကြီးများ ဖြစ်သည့်-

- (က) ရွှေလံဂိုဏ်းအုပ်- ဦးအာသဖ (ယခု သာစည်မြို့နယ်)
- (ခ) ဆံမြိတ်ရှည်ဂိုဏ်းအုပ်-ဦးနန္ဒိယ (ယခု သာစည် မြို့နယ်)
- (ဂ) တောင်ဘိုဂိုဏ်းအုပ်- ? (ယခု ဝမ်းတွင်းမြို့နယ်)
- (ဃ) အင်းခမ်းဂိုဏ်းအုပ် - ? (ယခု သာစည်မြို့နယ်)

တို့မှ သာသနာရေးကိစ္စများနှင့် နယ်ဘက်အုပ်ချုပ်ရေးတို့ကို ပူးပေါင်းညှိနှိုင်း ဆောင်ရွက်ခဲ့ကြသည်ဟု ယူဆရသည်။ အချုပ် အားဖြင့် မိတ္ထီလာဒေသ၏ အုပ်ချုပ်ပုံဇယားတွင် မြင်းတပ်ဗိုလ် ဆိုသည်မှာ တိုင်ဂေါင်း၊ တိုင်သူကြီးအဆင့်ဟု ယာယီသတ်မှတ် သည်။ ထို့ကြောင့် ထိုသူတို့သည် တိုင်သူကြီးကဲ့သို့ သူတို့ပိုင်ဆိုင် သော ကျေးရွာဒေသများ၌ အာဏာအရှိဆုံးဖြစ်မည်ဟု မှန်းဆ ရသည်။

မိတ္ထီလာနယ်အတွင်းဆောင်ရွက်ခဲ့ကြသော တိုင်သူကြီး စာရင်းကို ဆရာဦးနီတွတ်၏ မိတ္ထီလာသမိုင်းစာကူးစက်မူပွားအရ တစ်ဖက်ပါအတိုင်း ကောက်နုတ်ဖော်ပြလိုက်သည် -

- ၁။ ကန်နီတိုင်သူကြီးငအောင်ရ (၁၇၈၃)
 ၂။ ကန်နီတိုင်သူကြီးငလူကြီး (၁၇၈၅-၁၈၀၀)
 ၃။ ကန်နီတိုင်သူကြီးငမြတ်သာငြိမ်း (၁၈၀၂)
 ၄။ ကန်နီတိုင်သူကြီး သမန္တဇေယျနန္ဒသူထွန်းဇံ (၁၈၅၃-၆၀)
 ၅။ ကန်နီတိုင်သူကြီး သမန္တရာဇာကျော်သာ (၁၈၆၁-၁၈၈၆)
 ၆။ ကန်နီတိုင်သူကြီး မောင်ဘိုးသင် (၁၈၈၆-၁၉၀၀)
 ၇။ ကျွဲတလင်းတိုင်သူကြီး ဦးစံမြ (၁၈၉၁-၁၉၀၇)
 ၈။ ကျွယ်ကန်တိုင်သူကြီး ဦးထွန်းလင်း (၁၉၀၈-၁၉၂၉)
 ၉။ ရွှေဘတိုင်သူကြီး ဦးရွှေပို (၁၈၈၆)
 ၁၀။ အုပ်ဘိုတိုင်သူကြီး ဦးဘိုးသောင် (၁၈၈၆-၁၈၉၀)
 ၁၁။ အင်းကုန်းရွာတိုင်သူကြီး ဦးစံရ (၁၈၈၈) တို့ဖြစ်သည်။
 ရွှေဘတိုင်မှာ ယခုရွှေပတိုင်ရွာ၏အမည်ဟု မှန်းဆသည်။
 ကန်နီတိုင်သည် ကုန်းဘောင်ခေတ်၌အစဉ်အလာကြီးသော
 ဒေသဖြစ်ပြီး ကတ္တူကန်ရွာသည် ဘာသာရေးအရ မိတ္ထီလာဒေသ၏
 ပုဂံခေတ်မှစ၍ အစဉ်အလာ ကြီးသောဒေသဖြစ်သည်။ တိုင်ဂေါင်း
 (တိုင်သူကြီး)နှင့်အဆင့်တူဟု မှတ်ယူရမည်ဖြစ်သော မြင်းတပ်ဗိုလ်
 တို့၏လက်အောက်တွင်ရှိသော ကျေးရွာများတွင် ရွာသူကြီးများကို
 ခန့်ထားသည်။ ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ဘွဲ့ယူကျမ်းစာ-၂၆/၂၇တို့တွင်
 ထိုစဉ်က မိတ္ထီလာမြို့၏သူကြီးစာရင်းနှင့် ရွာသူကြီးများကို
 တစ်ဖက်ပါအတိုင်း ကောက်နုတ်ဖော်ပြသည်။

(၁၈၊ ၁၉) ရာစု မိတ္ထီလာမြို့သူကြီးစာရင်း

စဉ်	မြို့သူကြီးအမည်	ခုနှစ်
၁	ငကြူ	၁၇၉၆
၂	ဦးမြတ်ထွား	၁၈၁၀
၃	ဦးဆင့်	၁၈၂၆
၄	ဦးငြိမ်း	?
၅	ငပို	။
၆	ဦးရွှေဘော်	၁၈၅၄
၇	မင်းလှတမန်တဗိုလ်	၁၈၅၅
၈	မင်းလှမင်းထင်သီဟဗိုလ်	၁၈၅၇
၉	နေမျိုးကျော်ထင်ရာဇာ	၁၈၈၃

(၁၈၊ ၁၉) ရာစု မိတ္ထီလာမြို့နယ်မှ တွေ့ရှိရသော
ရွာသူကြီးစာရင်း

စဉ်	ခုနှစ်	ကျေးရွာအမည်	သူကြီးအမည်
၁	၁၇၉၀	ကန်နီရွာ	ငလူ
၂	၁၇၉၆	ဝါးရုံ	မောင်အိ
၃	၁၇၉၉	ကန်နီရွာ	ဦးစံရွန်း
၄	၁၈၀၂	ထနောင်းကန်	ငသာဘော်
၅	၁၈၁၇	သာယာဘန်း	မောင်လွန်း
၆	၁၈၁၇	အင်ကြင်းကုန်း	မောင်ရွှေပုံ
၇	၁၈၁၇	သီးကုန်း	မောင်မြတ်လှ
၈	၁၈၂၅	ရွာသစ်	ကျော်သူ
၉	၁၈၃၆	မြင်းကန်	မောင်ကုန်း
၁၀	၁၈၄၁/၄၈	အင်ကြင်းကုန်း	နေမျိုးသမန္တစည်သူ
၁၁	၁၈၄၈	ဟတ်ကုန်း	ကိုရီစာ
၁၂	၁၈၅၅	ကန္တား	ငချို
၁၃	၁၈၅၅	ကျွဲတလင်း	နေမျိုးမင်းလှသူရိမ်
၁၄	၁၈၅၅	ဥယျာဉ်	နေမျိုးရဲခေါင်

စဉ်	ခုနှစ်	ကျေးရွာအမည်	သူကြီးအမည်
၁၅	၁၈၅၆	ကျွယ်ကန်	ငမုံ
၁၆	၁၈၅၈	သမန်းတိုင်	မင်းလှရဲကျော်ထင်
၁၇	၁၈၅၈	ထနောင်းကန်	ငရွှေမော်
၁၈	၁၈၆၀/၇၆	အင်ကြင်းကုန်း	ငသာလွတ်
၁၉	၁၈၆၀	ကျွဲတလင်း	သမန္တရန်အောင်
၂၀	၁၈၆၁	ကန္တီ	ဦးပေါ်ဦး
၂၁	၁၈၆၂	အောင်သာ	ငရွှေဝင်း
၂၂	၁၈၆၃	ခင်းလူး	နေမျိုးသူရိမ်ရဲသူ
၂၃	၁၈၆၅	ပန်းထွေး	မောင်အစ်
၂၄	၁၈၇၀	မြင်းကန်	သီရိဇေယျနော်ရထာ
၂၅	၁၈၇၅	ကလိန်ခြေ	ဦးရွှေရမ်း
၂၆	၁၈၇၇	ကန်ကြီး	ဦးရွှေဖံ(မြင်းတပ်ဗိုလ်)
၂၇	၁၈၇၇	သီးပင်ကုန်း	ဦးကုလား
၂၈	၁၈၇၈	ဇောင်ဂျမ်းကုန်း	ငပြူး
၂၉	၁၈၈၁	သီးကုန်း	ငချို
၃၀	၁၈၈၂	မြင်းကန်	မင်းပြို
၃၁	၁၈၈၇	ကုက္ကိုစု	ဦးမြတ်ဖြူ

စဉ်	ခုနှစ်	ကျေးရွာအမည်	သူကြီးအမည်
၃၂	၁၈၈၉	ကန်တိုင်ပေါက်	မောင်ရန်ရှင်း
၃၃	၁၈၈၉	ပေါက်ပင်အိုင်	မောင်သာဌေး
၃၄	၁၈၈၉	မကျီးပင်သာ	မောင်ရွှေဆွဲ
၃၅	၁၈၈၉	အုပ်နဲ့ဘုတ်	မောင်ဦး
၃၆	၁၈၉၁	ကျောက်ဖူး	ဦးချို
၃၇	၁၈၉၁	ကြာအင်း	စံထွန်း
၃၈	၁၈၉၄	သီးကုန်း	ဦးသာပုံ
၃၉	၁၈၉၅	ဆည်ရွာ	ဦးချစ်မွှေး
၄၀	၁၈၉၆	ခင်တဲ	ဦးဘိုစင်
၄၁	၁၈၉၆	ကနီ	ဦးပိုက်
၄၂	၁၈၉၆	ကြာအင်း	ငကော်
၄၃	၁၉၀၀	မုံတော	ဦးရွှေပုံ
၄၄	၁၉၀၄	ကံခြား	ဦးခ

အထက်ပါဇယားပါအမှတ်စဉ် (၃) သည် ယခုတိုင် ကနီ အုပ်စုဖြစ်ပြီး အမှတ်စဉ် (၅) ပါ သာယာဘန်းသည် ကနီအုပ်စု အတွင်းရှိ ယခုသာသာဘန်း ဖြစ်မည်ဟုယူဆရသည်။ (၁၀) ပါ

အင်ကြင်းကုန်းမှာ ယခု အလည်ရွာအုပ်စုမှဖြစ်ပြီး အမှတ်(၁၁) ဒဟတ်ကုန်းမှာ ယခု ကျောက်ဖူးအုပ်စုတွင်ရှိသော ဒဟတ္တန်းရွာ ဖြစ်နိုင်သည်။ အမှတ်စဉ်-၁၂ ကနွားမှာ ယခု မိတ္ထီလာ နန်းတော်ကုန်းရပ်ကွက်ကို ဆိုလိုသည်။ အမှတ်စဉ်-၁၄ ဥယျဉ်မှာ ယခု သံဘိုအုပ်စုနှင့် တောမအုပ်စုရှိ ဥယျဉ်ရွာဖြစ်နိုင်သည်။ မိတ္ထီလာနယ်အဆုံး ဒေသဖြစ်သော သံဘိုဥယျဉ်ရွာ ဖြစ်နိုင်မည်ဟု မှန်းဆရသည်။ ထနောင်းကန်မှာ ယခု ကန်သာအုပ်စုတွင် ပါဝင်၍ ၂၁ အောင်သာမှာ ယခုဇရပ်ကုန်းအုပ်စု အောင်သာရွာ ဖြစ်နိုင် သည်။ ရွှေပန်းတိုင်အုပ်စုတွင် အောင်သာရွာရှိသော်လည်း ဇရပ်ကုန်းအုပ်စုရှိ အောင်သာရွာသာဖြစ်နိုင်သည်။ အမှတ်စဉ်-၂၃ ပန်းထွေးရွာမှာ ယခုမြောက်လည်အုပ်စုမှရွာဖြစ်သည်။ (၃၁) ကုက္ကိုစုမှာ ယခု ကုက္ကိုကုန်းအုပ်စုဟု မှန်းဆရပြီး (၃၂) ကန် တိုင်ပေါက်ရွာမှာ ယခု လျှော်ဖြူကန်အုပ်စုတွင်ရှိသည်။ အမှတ်စဉ်- ၃၃ မှ ပေါက်ပင်အိုင်ရွာနှင့် အမှတ်စဉ်-၃၅ အုတ်နဲ့ဘုတ်ရွာသည် ယခုကျောက်ဖြူ ကုန်းအုပ်စုတွင် ပါဝင်သည်။ ၃၄ မှ မကျီးပင်သာ မှာ ယခုတောမအုပ်စုမှ မကျီးပင်စု ဖြစ်နိုင်သည်။ အစဉ်အလာ မှတ်သားချက်အရ တောမ မကျီးပင်သာဟု ကြားခဲ့ဖူးသည်။ အမှတ်စဉ်-၃၆ ကျောက်ဖူးမှာ ကြာအင်းအနီးရှိ ကျောက်ဖူးရွာ ဖြစ်နိုင်သည်။ ထိုကျောက်ဖူးရွာနှင့် ကြာအင်းရွာမှာ ယခင်က ကျွဲတလင်းအုပ်စု တွင် ပါဝင်ခဲ့ရာ ယခုအခါ မြို့သစ်ရပ်ကွက် ဖြစ်နေသည်။ အမှတ်စဉ်-၄၂ မုံတောမှာ ယခု အင်းအုပ်စုတွင် ပါဝင်ပြီး ၄၃ ကံခြားမှာ ယခု မြောက်လည်အုပ်စုတွင် ပါဝင်ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ဇယား၌ပါဝင်သော ကျန်ကျေးရွာများမှာ

လူအများသိရှိပြီးဖြစ်၍ အထူးမဖော်ပြတော့ပါ။ ယခုတိုင် ထင်ရှားစွာရှိသည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင် ရွာသူကြီး၏လက်အောက်၌ ရွာအုပ်များကို ခန့်ထားအုပ်ချုပ်သည်။ ရွာငယ်လေးများ၌ ရွာအုပ်ကိုခန့်ထားကြောင်းနှင့် အချို့ရွာအုပ်တို့ကို တိုင်သူကြီးမှ တိုက်ရိုက်ခန့်ထားသည်လည်းရှိသည်။ ရွာအုပ်(သို့)ရွာသူကြီးသည် ပြည်သူနှင့် တိုက်ရိုက်ထိတွေ့ရသူဖြစ်ပြီး ပြည်သူတို့၏ အခြေအနေကို လေ့လာပြီး ရွာလူထု၏ဆန္ဒအကြံဉာဏ်ကို သိရှိသူဖြစ်သည်။ ရွာငယ်များ၏ ရွာအုပ်(သို့)ရွာသူကြီးစာရင်းကို ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ဘွဲ့ယူကျမ်းစာ-၃၀ မှ ကောက်နုတ်၍ ခုနှစ်အလိုက် အောက်ပါ အတိုင်း ဖော်ပြပါသည်-

ကုန်းဘောင်ခေတ်မိတ္ထီလာနယ်မှ ရွာအုပ်သူကြီးစာရင်း

စဉ်	ခုနှစ်	ကျေးရွာအမည်	ရွာအုပ်သူကြီးအမည်
၁	၁၈၁၆	ဖောင်ချမ်းကုန်း	မောင်ကြာရ
၂	၁၈၂၅	ကွမ်းခြံကုန်း	မောင်ကြာရ
၃	၁၈၃၀	မွေးထန်းတော	မောင်ပုံ
၄	၁၈၃၀	ညောင်ပင်	ဦးပြေ
၅	၁၈၄၈	ဒဟတ်ကုန်း	ဦးထိပ်လုံး
၆	၁၈၆၀	ရွှေလံရွာ	မောင်ရှင်း

စဉ်	ခုနှစ်	ကျေးရွာအမည်	ရွာအုပ်သူကြီးအမည်
၇	၁၈၆၀	ကလိန်ခြေ	ကိုမိုးကြီး
၈	၁၈၆၃	ညောက်ပင်သာ	ငအင်း
၉	၁၈၆၄	ကလိန်ခြေ	မောင်ကြူ
၁၀	၁၈၇၀	နဘဲကုန်း	ရွှေမောင်
၁၁	၁၈၇၀	လွန်ငင်ရွာ	
၁၂	၁၈၇၂	မကျီးကန်	မောင်ထီ
၁၃	၁၈၇၂	မိကျောင်းကန်	ငမောင်
၁၄	၁၈၇၂	သီးပင်ကုန်း	ငရွှေလုံ
၁၅	၁၈၇၇	ရွှေလံရွာ	ဦးကြင်ဖော်
၁၆	၁၈၇၈	ရိုးကန်ရွာ	ငတုတ်ကြီး
၁၇	၁၈၈၄	ကံခြား	ငမိုး
၁၈	၁၈၈၄	ကျည်ကုန်း	ငပေါစံ
၁၉	၁၈၈၄	စီပင်သာ	ငအင်း
၂၀	၁၈၈၄	ညောင်ကန်	ငရှန်အိုး
၂၁	၁၈၈၄	ထိန်ကန်	ငလူ
၂၂	၁၈၈၄	ရေအိုးစဉ်	ဦးဘိုသိန်း

စဉ်	ခုနှစ်	ကျေးရွာအမည်	ရွာအုပ်သူကြီးအမည်
၂၃	၁၈၈၄	သီးပင်	ငစစ်
၂၄	၁၈၈၄	သီးပင်ကုန်း	ငပင်း
၂၅	၁၈၈၄	အလည်	ငတရုပ်
၂၆	၁၈၈၆	မကျီးပင်သာ	ငရွှေဆွဲ
၂၇	၁၈၈၇	ပေါက်ပင်အိုင်	ငသာထယ်
၂၈	၁၈၈၇	ကန်တိုင်ပေါက်	?

ကုန်းဘောင်ခေတ်နှောင်းပိုင်းတွင် တရားစီရင်ရေး လုပ်ငန်းများကို သီးခြားတာဝန်ပေးဆောင်ရွက်ခဲ့သည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ အရပ်ဖက်ဆိုင်ရာ မှုခင်းများမှာ အထူးသဖြင့်မြေယာ အငြင်းပွားမှုနှင့် အခြားအမှုသေးများကို တိုင်သူကြီးနှင့် ရွာသူကြီး တို့က ခန့်ထားသော ခုံမင်းများမှ စစ်ဆေးစီရင် ဆုံးဖြတ်ကြောင်း ဆရာဦးနီတွတ်၏ မိတ္ထီလာသမိုင်းစာ-၁၅ နှင့် ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ဘွဲ့ယူကျမ်းမှ ခုံမင်းများ စာရင်းကို အောက်ပါအတိုင်း ကောက်နုတ် ဖော်ပြပါသည်-

ခုံမင်း (တရားသူကြီး) စာရင်း

စဉ်	ခုနှစ်	ကျေးရွာအမည်	ခုံမင်း(တရားသူကြီး)အမည်
၁	၁၈၃၉	-	ဦးသာ
၂	၁၈၆၅	-	နေမျိုးဇေယျကျော်ခေါင်
၃	၁၈၇၀	-	သီရိဇေယျကျော်
၄	၁၈၇၃	-	နော်ရထာရွှေတောင်စည်သူ
၅	၁၈၇၆	တပျော်ရွာ	ဦးကွန်း
၆	၁၈၈၀	-	ဦးမြတ်ထွန်း
၇	၁၈၈၂	မြင်းကန်ရွာ	ဦးပြစ်စွန်
၈	၁၈၈၃	ထနောင်းပင်တဲ	ဦးထွတ်
၉	၁၈၈၄	အင်ကြင်းကုန်းရွာ	ဦးသာဖုံ
၁၀	၁၈၈၄	-	ဦးဘုတ်
၁၁	၁၈၈၅	ကန်တောင်ရွာ	ဦးရွှေရင်း
၁၂	၁၈၈၅	မယ်ဇလီပင်ရွာ	ဦးတိုး
၁၃	၁၈၉၄	မြောင်းပေါက်ရွာ	ဦးပေါ်လာ
၁၄	၁၉၀၄	ကနီတိုင်	ဦးပဲလှော်

ခုံမင်းနှင့်အတူ ရပ်ရွာမှ သြဇာသမာဓိရှိသူတို့ ပါဝင်ဆုံးဖြတ်သည်။ မင်းတုန်းမင်းလက်ထက် ၁၈၅၃ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာဒေသ၏ အာဏာအရှိဆုံး မြို့ဝန်၏အမည်ကို အတိအကျမသိရပါ။ မင်းတုန်းမင်း၏နန်းတက်နှစ်ကို ၁၈၅၂/၅၃ ဟုဖော်ပြကြသည်။ မြန်မာ့သမိုင်းဖြစ်စဉ်ရက်စွဲ၌ ၁၇-၂-၁၈၅၃ ဟုဆိုသည်။ ထိုနှစ်များတွင် မင်းတုန်းမင်းနန်းတက်စဖြစ်သည်။ သူ့အရင်ဘုရင်မှာ ပုဂံမင်း (၁၈၄၆-၁၈၅၃) ဖြစ်သည်။ ဒေါ်စန်းစန်း၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်းစာ-၁၀၅ တွင် ၁၈၅၅ ခုနှစ်၌ မိတ္ထီလာဒေသ၏ မြို့ဝန်မှာ မင်းကြီး မဟာမင်းလှမင်းခေါင် ဟုဖော်ပြထားသည်။ ၁၈၅၃ ခုနှစ် မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာဒေသ၌ ကင်းစခန်းကိုးခုဖြင့် ကာကွယ်ရေးလုပ်ငန်းများ ဆောင်ရွက်ခဲ့ရာ တစ်ကင်းလျှင် ကင်းတပ်မှူး-၁၊ အမှုထမ်း-၅၊ သေနပ်-၃၊ ထား(ဒါး) ၆ လက်နှုန်းဖြင့် တစ်လလျှင်သင့်ငွေ ၄၅/- နှုန်း ပေးထားကြောင်း ဆရာဦးနီတွတ်၏ မိတ္ထီလာသမိုင်းစာ-၂၇တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ထို့ကြောင့် ၁၈၅၃-၅၅ ခုနှစ်၌ မိတ္ထီလာမြို့ဝန်မှာ အခြား အထောက်အထားမတွေ့ရသေးမီ အနီးစပ်ဆုံးဖြစ်နိုင်သည်မှာ မင်းကြီး မဟာမင်းလှမင်းခေါင် ဖြစ်နိုင်မည်ဟု မှန်းဆသည်။ မင်းတုန်းမင်းခေတ် ကင်းစခန်းများမှာ ယခုဝမ်းတွင်း၊ သာစည်၊ ပျော်ဘွယ်နှင့် မိတ္ထီလာဒေသများတွင် ကင်းစခန်းကြီးများအဖြစ် ဖွဲ့စည်း၍ လုံခြုံရေးတာဝန်များကို ဆောင်ရွက်ခဲ့ကြသည်။ ကင်းစခန်းကြီးများ၏အောက်တွင် ကျေးရွာဒေသအလိုက် ကင်းတပ်မှူးများ ခန့်ထားခဲ့ရာ -

၁၈၆၆ ခုနှစ်တွင် ကန်တောင်မြင်းဂေါင်း
 ၁၈၇၀ ခုနှစ်တွင် မြင်းအုပ်တပ်မင်းမှူး
 ၁၈၉၀ ခုနှစ်တွင် သာစည်မြို့အုပ်စာရေး မောင်ပဲ
 ၁၈၉၄ ခုနှစ်တွင် မယ်ဇလီပင်ရွာ ကင်းတပ်မှူး ဦးပေါ်လူ စသည်တို့ဖြစ်သည်။ အထက်ဇယား၌ ၁၈၉၄ ခုနှစ်တွင် မြောင်းပေါက်ရွာ ခုံမင်း ဦးပေါ်လာဟု ဖော်ပြထားသဖြင့် မြောင်းပေါက်ရွာဆိုသည်ကို အတိအကျ မသိရသော်လည်း ခုနှစ်တူညီ၍ ဦးပေါ်လာနှင့် ဦးပေါ်လူ တစ်ဦးတည်းဖြစ်ပါက ရာထူးနှစ်ခုကို ကိုယ်တိုင်ရယူဆောင်ရွက်သည်ဟု ယူဆနိုင်သည်။ မြောင်းပေါက်ရွာမှာ မယ်ဇလီပင်အုပ်စုတွင် ရှိနိုင်မည်ဟု မှန်းဆရသည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ်၌ ဗဒုံမင်းလက်ထက်မှစ၍ သီပေါမင်းလက်ထက်အထိ ထိုခေတ်များ၏ အမြန်ယာဉ်ဖြစ်သောမြင်းကို အဓိကအသုံးပြု၍ နိုင်ငံ အုပ်ချုပ်ရေး၊ ကာကွယ်ရေး၊ ဆက်သွယ်ရေး စသည်များကို ပုံစံအမျိုးမျိုးဖြင့် အုပ်ချုပ်ခဲ့ကြသည်။ မြင်းဝန်၊ မြင်းတပ်ဗိုလ်၊ မြင်းဂေါင်း၊ မြင်းစီး၊ မြင်းစာရေး စသည်များဖြင့် အုပ်ချုပ်ခဲ့သည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ ဒေါ်မိမိလှိုင်နှင့် ဒေါ်စန်းစန်းတို့၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်းများတွင် ဖော်ပြထားသည်များမှ ကောက်နုတ်၍ မိတ္ထီလာဒေသကို မြင်းအမှုထမ်းများဖြင့် အုပ်ချုပ်ခဲ့သည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ ၁၈၄၂ ခုနှစ် သာယာဝတီမင်း လက်ထက် မိတ္ထီလာဒေသ၏ မြင်းဝန်မှာ မဟာသီဟသူဖြစ်ပြီး ၁၈၆၃ ခုနှစ် မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင် မြင်းတပ်ဗိုလ်မှာ မဟာမင်းလှရာဇာ ဖြစ်သည်။ ဒေသတစ်ခုတွင် မြင်းတပ်ဗိုလ်၊ မြင်းစီး စသည်တို့ဖြင့် အုပ်ချုပ်ခဲ့ရာ တွေ့ရှိရသော မြင်းအမှုထမ်း၊ မြင်းအုပ်၊ မြင်းစီး စသည်တို့ကို တစ်ဖက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်-

မိတ္ထီလာဒေသရှိ မြင်းအုပ်၊ မြင်းစီး၊ မြင်းအမှုထမ်းစာရင်း
(၁၈၀၂-၁၈၇၇) ခုနှစ်

၁	၁၈၀၂- ဗဒုံမင်းလက်ထက်	ကုန်းတောင်းမြင်းစီး
၂	၁၈၂၆- စစ်ကိုင်းမင်းလက်ထက်	ထမုံကန်မြင်းစီး
၃	၁၈၂၆- စစ်ကိုင်းမင်းလက်ထက်	အလည်ရွာမြင်းစီး
၄	၁၈၃၄- စစ်ကိုင်းမင်းလက်ထက်	ရွှေပတိုင်မြင်းစီး
၅	၁၈၃၄- စစ်ကိုင်းမင်းလက်ထက်	နတ်စင်ကုန်းရွာမြင်းစီး
၆	၁၈၄၂- သာယာဝတီမင်းလက်ထက်	ကြပ်ရွာမြင်းစီး
၇	၁၈၄၈- ပုဂံမင်းလက်ထက်	- မြင်းစာရေး
၈	၁၈၄၈- ပုဂံမင်းလက်ထက်	- မြင်းစီး
၉	၁၈၅၀- ပုဂံမင်းလက်ထက်	ကုန်းတောင်းမြင်းစီး
၁၀	၁၈၅၀- ပုဂံမင်းလက်ထက်	ကုန်းတောင်းမြင်းအုပ်
၁၁	၁၈၅၀- ပုဂံမင်းလက်ထက်	ခင်လူးမြင်းစီး
၁၂	၁၈၅၃- မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်	ဆံမြိတ်ရှည်မြင်းဂေါင်း
၁၃	၁၈၅၅- မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်	အင်းမကြီးမြင်းစီး
၁၄	၁၈၅၉- မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်	မင်းလှမြင်းဂေါင်း
၁၅	၁၈၆၅ မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်	ဇီးတောမြင်းစီး
၁၆	- -	- မြင်းစီး
၁၇	၁၈၇၇- သီပေါမင်းလက်ထက်	- မြင်းအမှုထမ်း
၁၈	၁၈၈၄- သီပေါမင်းလက်ထက်	မင်းလှမြင်းစီး
၁၉	၁၈၈၄- သီပေါမင်းလက်ထက်	ညောင်ရွှေမြင်းစီး

ကြပ်ရွာမြင်းစီးမှာ ကုန်တောင်းမြင်းတပ်ဗိုလ်၏ လက်အောက်တွင် ရှိပြီး အင်းမကြီးမြင်းစီး၊ မင်းလှမြင်းစီးနှင့် မြင်းဂေါင်းတို့မှာ ဆံမြိတ်ရှည် မြင်းတပ်ဗိုလ်၏ လက်အောက်တွင် ရှိသည်။ ရွှေပြည်ရန်အောင်အရှေ့တွင် အုပ်ချုပ်သောမြင်းတပ်ဗိုလ် လေးဦးတွင် ဆံမြိတ်ရှည်မြင်းတပ်ဗိုလ်မှာ တစ်ဦးအပါအဝင်ဖြစ်သည်။ ဆံမြိတ်ရှည်မှာ ယခုသာစည်မြို့နယ်၊ မကျီးကန်ရွာ ဒေသဖြစ်သည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ် နောက်ဆုံးဘုရင် သီပေါမင်းလက်ထက် (၁၈၈၄-၈၅) မိတ္ထီလာနယ်တွင် ကန့်တိုင်သည် ရွာပေါင်း (၃၆)ရွာ ပါဝင်၍ အကြီးဆုံးတိုင်ဖြစ်သည်။ ပါဝင်သောရွာများမှာ မြောက်လည်၊ အလည်(အလည်ရွာ ?)၊ သီးပင်၊ စီပင်သာ၊ သာစည်၊ တဲကြီးကုန်း၊ တဲတန်း၊ ကတက်ကုန်း၊ တတ်တန်း၊ သီးပင်ကုန်း၊ ပန်းထွေး၊ ကြည်ကုန်း၊ ထနောင်းပင်တဲ၊ ကြပ်စု၊ ရေအိုးစဉ်၊ သရက်ပင်၊ သပြေဝ၊ ညောင်ကန်၊ အင်ပင်ဝ၊ ကျောက်ဖူး၊ ထနောင်းကျင်း၊ ညောင်သာ၊ ကံခြား၊ ကံခြားမြောက်၊ ကျထူး၊ သိမ်ကုန်း၊ ထိန်ကန်၊ ချောင်းဂွ၊ ကုန်းတန်းကွက်ငယ်တို့ ပါဝင်သည်။ ကန့်တိုင်တွင် အိမ်ထောင်စု (၄၅၆) ရှိကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။

ထိုစဉ်က မိတ္ထီလာနယ်၏ ဒုတိယအကြီးဆုံးတိုင် ဟုဆိုနိုင်သည်မှာ ၁၈၈၄-၈၅ ခုနှစ်တွင် ရွာမတိုင်ဖြစ်သည်။ ပါဝင်သော ကျေးရွာများမှာ (၂၈) ရွာ ဖြစ်သည်။ ထိုရွာများမှာ အိုးမြေကန်၊ ရွာသစ်၊ ဂဠု၊ ရွာမ၊ ခါးကော့၊ ပျော်ဘွယ်၊ ရွာသစ်၊ မြင်သာ၊ သဲတောအရှေ့၊ သဲတောအလယ်၊ သဲတော ခြောက်ပယ်၊ အင်းမ၊ ရှင်မြို့၊ သမုံးကုန်း၊ ကျောက်ဖြူကုန်း၊ ကျောက်မဲကုန်း၊ ကံသာ၊

ပေါက်ပင်အိုင်၊ အုပ်နဲ့ဘုတ်၊ မကျီးခြောက်၊ ကန်တိုင်ပေါက်၊
မကျီးပင်သာ၊ ကွမ်းခြံ၊ ဖျောက်ဆိပ်သမ္ဗား စသည်တို့ဖြစ်ကြောင်း
ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ဘွဲ့ယူကျမ်းတွင် ဖော်ပြထားသည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ်နှောင်းပိုင်းအထိ မိတ္ထီလာနယ်အတွင်းရှိ
ကျေးရွာ အုပ်စုတိုင်နယ်များ၌ ပါဝင်သောကျေးရွာအချို့မှာ အခြား
တိုင်နယ်တွင် ထပ်မံ ပါဝင်နေသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ ရွာအချို့မှာ
ယခု မတွေ့ရှိတော့ပါ။ လူကို အခြေခံ၍ဖွဲ့စည်းခြင်း၊ ရွာချင်း
ပူးပေါင်းခြင်းနှင့် အချို့ရွာတို့မှာ ကိုလိုနီခေတ်နှင့် နောက်ပိုင်းတွင်
အသိမ်းခံရသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ အချုပ်အစားဖြင့် ကုန်းဘောင်ခေတ်
မိတ္ထီလာနယ်၏ အုပ်ချုပ်ရေးမှာ တည်နေရာ မတည်ငြိမ်သည့်အပြင်
ခေတ်အလိုက်အုပ်ချုပ်ပုံစနစ် မတူညီသောကြောင့် တည်ငြိမ်မှု
နည်းသည်ဟု ဆိုရမည်ဖြစ်သည်။

ကိုလိုနီခေတ်အုပ်ချုပ်ရေး

၁၈၈၅ ခုနှစ်၊ နိုဝင်ဘာလတွင် သီပေါမင်းပါတော်မူ
ပြီးနောက် အထက်ဗမာပြည်တွင် ကော်မရှင်နာမင်းကြီး
ချားလ်ဘားနတ်မှ ၁၈၈၅ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာလမှစ၍ အုပ်ချုပ်ခဲ့
ကြောင်း ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ အထက်ဗမာပြည်အား ခရိုင် (၁၂)
ခုဖြင့် ဖွဲ့စည်းအုပ်ချုပ်ခဲ့ရာ ၁၈၈၆ ခုနှစ်၊ မတ်လ (၁၄)
ရက်နောက်ပိုင်းတွင် မိတ္ထီလာခရိုင်၊ ရမည်းသင်းခရိုင်နှင့်
မိုးကုတ်ခရိုင်တို့အား ပြန်လည်ဖွဲ့စည်းခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြခဲ့ပြီး
ဖြစ်သည်။ ၁၈၈၆ ခုနှစ်၊ ဇွန်လတွင်ရမည်းသင်းခရိုင်၊ မြင်းခြံ

ခရိုင်နှင့် မိတ္ထီလာခရိုင်တို့အား တိုင်းအဆင့် အရှေ့ပိုင်းခရိုင်အဖြစ်
စတင်ဖွဲ့စည်းခဲ့သည်။ ပထမဆုံး ခရိုင်ကော်မရှင်နာမင်းကြီးမှာ
ဂျော့ရှ်တပ်ကာဖြစ်ပြီး သူ၏ရုံးစိုက်ရာကိုမြင်းခြံခရိုင်မှ မိတ္ထီလာ
ခရိုင်သို့ပြောင်းရွှေ့ဖွင့်လှစ်ခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြခဲ့သည်။ သို့သော်
မိတ္ထီလာခရိုင်၏ ဖွဲ့စည်းမှုမှာ တည်ငြိမ်မှုမရှိဘဲ ၁၉၀၁ ခုနှစ်တွင်
ကျေးရွာပေါင်း (၃၉၀)ရှိသည်ဟု ဖော်ပြထားသည်။ ကျေးရွာ
များ၏ဖွဲ့စည်းမှုမှာလည်း မတည်ငြိမ်သေးကြောင်း ဖော်ပြခဲ့ပြီး
ဖြစ်သည်။

အင်္ဂလိပ်တို့စတင်အုပ်စိုး၍ ခရိုင်အဆင့်သတ်မှတ်ပြီးနောက်
ခရိုင်ဝန်၊ အရေးပိုင်၊ မြို့မဝန်ထောက်ကြီး၊ နယ်ပိုင်ဝန်ထောက်၊
မြို့ပိုင်စသည်များဖြင့် အုပ်ချုပ်ခဲ့သည်။ သို့သော်ကျေးရွာ
တိုင်နယ်များနှင့် ကျေးရွာသူကြီးများကို ယခင်ဘုရင်ခေတ်မှ
သူကြီးများဖြင့် ဆက်လက်အုပ်ချုပ်စေခဲ့သည်။ သို့သော်
တိုင်တစ်ခုလျှင် ကျေးရွာ (၁၀) ရွာမှ (၁၅) ရွာထိ ပြုပြင်ဖွဲ့စည်း
ခဲ့သည်များလည်း ရှိသည်။ တိုင်သူကြီး၊ ရွာသူကြီးများကို
ကျေးရွာများတွင် ဖြစ်လေ့ရှိသော ခိုးမှု၊ လုယက်မှုများ တန်ဖိုးငွေ
၅/-ကျပ်ထက် မပိုသော အမှုသေးများအား စီရင်ပိုင်ခွင့် ပေးထား
သည်။ အမှုကြီးများကို စီရင်ပိုင်ခွင့် မရှိပါ။ ၁၉၂၁ ခုနှစ်တွင်
မိတ္ထီလာမြို့နယ်ရှိ လူဦးရေမှာ အိမ်ခြေ ၁၉၂၄ လုံး၊ ကျားဦးရေ
၄၃၀၉၀ ဦး၊ မဦးရေ ၄၇၀၅၉ ဦး စုစုပေါင်း (၉၀၁၄၉)ဦးရှိပြီး
ကျေးရွာအုပ်စု (၂၀)၊ ကျေးရွာပေါင်း (၉၈) ရှိကြောင်း
ဘားမားဂဇက်တီးယား အတွဲ(၂)၊ ၁၉၂၁ ခုနှစ်တွင် ဖော်ပြထား
သည်။

ကိုလိုနီခေတ် ၁၉၁၁ ခုနှစ်မှ ၁၉၂၁ ခုနှစ် (၁၀) နှစ်အတွင်း မိတ္ထီလာနယ်၌ ဖြစ်ပွားခဲ့သောမူခင်းများအခြေအနေကို အဆိုပါ ဂဇက်တီးယား (၂) တွင် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည် -

ခုနှစ်	မိုးမှု	ဓားပြမှု	ဖောက်ထွင်းမှု	ဘိန်းမှု	သစ်တောမှု	လောင်းကစားမှု
၁၉၁၁	၅၂	၂	၄၃	၄၃	၁၆၀	-
၁၉၁၂	၄၂	၄	၃၇	၃၈	၆၁	၃၃၆
၁၉၁၃	၆၁	၁၂	၉၂	၄၀	၁၀၅	၃၈၆
၁၉၁၄	၄၁	၁၂	၁၁၁	၄၈	၆၄	၃၃၀
၁၉၁၅	၄၆	၆	၁၄၀	၄၄	၅၈	၂၅၉
၁၉၁၆	၅၈	၁၈	၁၅၆	၅၄	၉၂	၃၆၉
၁၉၁၇	၆၉	၁၄	၁၃၆	၁၆	၇၄	၁၇၂
၁၉၁၈	၄၇	၁၆	၁၂၅	၄၁	၇၉	၂၀၈
၁၉၁၉	၇၁	၁၄	၂၁၄	၄၃	၆၇	၃၇၇
၁၉၂၀	၄၇	၁၁	၂၅	၄၇	၈၂	၄၅၁
၁၉၂၁	၈၅	၁၃	၁၂၅	၄၁	၁၈၆	၃၆၇

အထက်ပါဇယားတွင် အမှုကြီး ရှစ်မျိုးမှ အဓိကကျသော လူသတ်မှု အခြေအနေကို ဖော်ပြထားခြင်းမတွေ့ရပါ။ အဆိုပါ (၁၀)နှစ်အတွင်း ကိုလိုနီခေတ်၏ ထူးခြားသောမူခင်းဖြစ်မှုများ အခြေအနေကို ကြည့်ပါက ၁၉၁၉ ခုနှစ်ဖြစ်သည်။ ထိုနှစ်တွင်

ခိုးမှု (၇၁) မှု၊ ဖောက်ထွင်းမှု (၂၁၄) မှု၊ လောင်းကစားမှု (၃၇၇) မှု တို့က အဆိုပါနှစ်၏ လူမှုစီးပွားရေးဘဝကို ဖော်ပြနေသည်။ ထိုသို့ဖြစ်ရခြင်းအကြောင်းသည် မိတ္ထီလာနယ်၏လူဦးရေ အများဆုံး မှာ ကျေးလက်နေတောင်သူလယ်သမားဖြစ်ပြီး သူတို့၏စီးပွားရေး အဆင်မပြေခြင်းသည် အဓိကဖြစ်မည်ဟုမှန်းဆရသည်။ မူခင်း အများဆုံး ဖြစ်ပွားသော ၁၉၁၉ ခုနှစ်၏ မိုးရွာသွန်းမှုကိုကြည့်လျှင် မိုးရေချိန် ၃၁. ၁၂ လက်မသာ ရွာသွန်းကြောင်းတွေ့ရှိရသည်။ မိုးဦးကောင်းပြီး မိုးနှောင်း ညံ့သောကြောင့် သီးနှံများပျက်စီးဆုံးရှုံးခဲ့ သည်ဟု ယူဆရသည်။ ဝါဆိုလတွင် ၄. ၅၂ လက်မ၊ ဝါခေါင်လတွင် ၂. ၁၈ လက်မသာ ရွာသွန်းခဲ့၍ သီးနှံများ ခြောက်သွေ့နိုင်သည်။ တော်သလင်းလတွင် ၇. ၅၄ လက်မ ရွာသွန်းသော မိုးမှအပ ကျန်လများတွင် မိုးရွာသွန်းမှု နည်းပါးကြောင်းတွေ့ရှိရသည်။ ၁၉၂၂ ခုနှစ်၊ ဧပြီလ (၁)ရက်နေ့ရှိ ပလိပ်(ရဲ)အင်အားမှာ (၁၃၈) ဦးရှိပြီး စစ်တပ်အင်အားမှာ (၈၇)ဦးသာရှိ၍ လုံခြုံမှုနည်းပါးခြင်း အကြောင်းတစ်ခု ဖြစ်နိုင်သည်။

အချုပ်အားဖြင့် အင်္ဂလိပ်တို့အုပ်စိုးသော ကိုလိုနီခေတ်၏ အုပ်ချုပ်ရေးပုံစံသည် လွတ်လပ်ရေးရပြီးစ အုပ်ချုပ်မှုစနစ်ကို ယေဘုယျအားဖြင့်အမွေ ပေးခဲ့သည်ဟုမှန်းဆသည်။ ယခုအထိ မိတ္ထီလာနယ်၏ နယ်နိမိတ် တည်နေရာမှာ ထူးခြားစွာပြောင်းလဲမှု မတွေ့ရှိရပါ။ သို့သော်ဒေသဖွံ့ဖြိုးရေး ဖြစ်သည့် မီးရထားလမ်း၊ ကားလမ်း၊ စာတိုက်နှင့် ကြေးနန်းဆက်သွယ်ရေးတို့ကို ကိုလိုနီခေတ်မှ စတင်ဆောင်ရွက်ခဲ့ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

လူမှုစီးပွားရေး

ကုန်းဘောင်ခေတ် လူမှုစီးပွားရေးဘဝကို ဦးစွာဖော်ပြလိုသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ် မိတ္ထီလာနယ် လူမှုစီးပွားရေးသည် လူဦးရေ ရေမြေသဘာဝ၊ ရာသီဥတု၊ ခေတ်အလိုက်အုပ်ချုပ်သူများနှင့် တတ်သိပညာရှင်များ စသည်တို့ပေါ်တွင် အခြေခံမူတည်သည်ဟု ဆိုရမည်ဖြစ်သည်။ မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ အကျယ်အဝန်း၊ လူဦးရေ ရာသီဥတု၊ တည်နေရာနှင့် အုပ်ချုပ်ရေး စသည်များကို အထက်အပိုင်းများတွင် ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ ထိုအပိုင်းများကို ဆက်စပ်သုံးသပ်ကြည့်လျှင် မိတ္ထီလာနယ်၏လူမှုစီးပွားရေး အခြေအနေကို ခန့်မှန်းနိုင်သည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်၌ အသိခေါ် အရပ်သားများမှာ အများအားဖြင့် ဆင်းရဲသားတောင်သူလယ်သမားနှင့် လက်လုပ်လက်စားများ ဖြစ်သည်။ ထိုခေတ်၏ အထက်တန်းလူတန်းစားဟု ဆိုရမည့်သူများမှာ အမှုထမ်းများဖြစ်သည်။ ထိုအထဲတွင် မြင်းတပ်ဗိုလ်၊ တိုင်သူကြီး၊ ရွာသူကြီး၊ ရွာအုပ်အချို့ပါဝင်သည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ် မိတ္ထီလာမြို့နယ်ရှိ အသိနှင့် အမှုထမ်းစာရင်းကို အောက်ပါအတိုင်းတွေ့ရှိရသည်။

ခုနှစ်	အသိအိမ်ထောင်စု	အသိလူဦးရေ (ခန့်မှန်း)	အမှုထမ်း အိမ်ထောင်စု	အမှုထမ်းလူဦးရေ (ခန့်မှန်း)
၁၇၈၃	၁၉၅၇	၉၇၈၅	၆၈၇	၃၄၃၅
၁၈၀၂	၈၀၀	၄၀၀၀	၁၈၂	၉၁၀
၁၈၂၆	၁၁၆၉	၅၈၄၅	၃၅၉	၁၇၉၅
၁၈၇၆	၂၈၁၁	၁၄၀၅၅	၂၀၆၉	၁၀၃၄၅

ထူးခြားသည်မှာ ၁၈၇၆ ခုနှစ်၊ မင်းတုန်းမင်းခေတ်၏ အသိနှင့် အမှုထမ်းများမှာ များစွာကွာခြားမှုမရှိကြောင်း ဖော်ပြနေသည်။ မည်သည့်အကြောင်းကြောင့် ထိုကဲ့သို့အမှုထမ်းဦးရေ တိုးလာသည်ကို မသိနိုင်ပါ။ မည်သို့ပင်ဆိုစေ ကုန်းဘောင်ခေတ်၌ ဆင်းရဲသား အသိခေါ်အရပ်သားများတွင် ကျေးကျွန်များအထိ ပါဝင်နေကြောင်း သိရှိရသည်။ အဆိုပါ ကျွန်များတွင် မြေကျွန်၊ ယာကျွန်၊ ဘုရားကျွန်၊ ကျောင်းကျွန်များအထိ ပါဝင်နိုင်သည်။ တောင်သူလယ်သမားအများစုဖြစ်သော ကုန်းဘောင်ခေတ်၌ လူတစ်ဦးချင်း စိုက်ပျိုးနိုင်သော မြေဧရိယာများကို မှန်းဆရရုံသာ ရှိသည်။ တစ်ဦးချင်းစိုက်ပျိုးနိုင်သော ပျမ်းမျှဧရိယာ ကောင်းမွန်သော်လည်း မိုးရွာသွန်းမှုပေါ်တွင်မူတည်၍ သီးနှံထွက်ရှိမှုမှာလည်း တောင်သူလယ်သမားများအတွက် အဓိကကျသည်။ သီးနှံထွက်နှုန်းကောင်းလျှင် လူမှုစီးပွားရေးဘဝ သာယာလှပနိုင်သည်။ သို့သော် သီးနှံအထွက်မည်မျှပင် ကောင်းမွန်သော်လည်း ပေးဆောင်ရသော အခွန်အတုပ်များပြားပါက တောင်သူလယ်သမားများမှာ အခက်အခဲများစွာတွေ့ကြုံရသည်။ ထိုအချိန်တွင် ဒေသဆိုင်ရာဂိုဏ်းအုပ်၊ ဂိုဏ်းထောက်ဘုန်းကြီးများမှ သဿမေဓ အခွန်တော်စသည်များကို လျှော့ပေါ့ကင်းလွတ်ပေးရန် အာဏာပိုင်များထံသို့ မေတ္တာရပ်စာ ပေးပို့သည်ကို တွေ့ရှိရသည်။

၁၇၈၃ ခုနှစ်၊ ဗဒုံမင်းလက်ထက်မှ ၁၈၇၆ ခုနှစ်၊ မင်းတုန်းမင်းလက်ထက်အထိ မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ လူဦးရေစာရင်း၊ ကိုလိုနီခေတ် ၁၈၉၁ ခုနှစ် လူဦးရေစာရင်းတို့ကို မိတ္ထီလာတည်နေရာအခန်းတွင်

ဖော်ပြခဲ့ပြီး ၁၈၉၁ ခုနှစ်၊ ခရိုင်လူဦးရေ (၆၅၆၁၂) ဦး အနက် ကျေးလက်တွင်နေသူဦးရေမှာ (၆၁၄၅၇) ဦးရှိသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်မှ ယခုအထိ ကျေးရွာနေ တောင်သူလယ်သမား များမှာအများစုဖြစ်သည်။ မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ မြေမျက်နှာ သွင်ပြင်အရ မြို့၏ အရှေ့ပိုင်းတွင် စပါး၊ နှမ်းနှင့်ဝါတို့ကို အဓိကထားစိုက်ပျိုး၍ မြို့၏အနောက်ပိုင်းတွင် စပါးအနည်းငယ် နှင့် အခြားသီးနှံများကို အဓိကစိုက်ပျိုးကြသည်မှာ ယခုတိုင် ဖြစ်သည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင် မိတ္ထီလာကန်မှရေများကို ရေမြောင်းများ ဖောက်လုပ်ခဲ့သည်။ ဒေါ်စန်းစန်း၏ဘွဲ့ယူကျမ်း၊ စာ-၄၉ ၌ မိတ္ထီလာ မြို့နယ်တွင် တူးဖော်ခဲ့သောမြောင်း (၂၃)၊ ရေကန် (၃၅) ခုရှိသည်ဟု ဆိုသည်။ ထို့အပြင် ကုန်းဘောင်ခေတ်၌ မိတ္ထီလာနယ်တွင် စိုက်ပျိုးခဲ့သည့် စပါးမှရရှိခဲ့သော အခြေအနေကို အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည်။

ခုနှစ်	ပျိုးကြသည့် တောင်း	ရရှိသည့် တောင်း	ဈေးနှုန်း (ကျပ်)
၂-၅-၁၇၉၇ ဗဒုံမင်းခေတ် (သုံးနှစ်အတွင်း)	၃၅	၇၀၀	၉၅ ကျပ်၊ ၆ မူး
၇-၅-၁၈၄၉ ပုဂံမင်းခေတ် (သုံးနှစ်အတွင်း)	မြေကွက်ငယ် (၄) -?	၃၅၀	၉၀ ကျပ်
၁-၅-၁၈၆၃ မင်းတုန်းမင်းခေတ်	၅	၁၂၅	၆ ကျပ်၊ ၉ မူး

ဆက်လက်၍ ဗဒုံမင်းလက်ထက်မှ သီပေါမင်းလက်ထက် မိတ္ထီလာခရိုင်အတွင်းရှိ စပါးဈေးနှုန်းမှာ-

ခုနှစ်	စပါးတောင်း	ရငွေ (ကျပ်)	စပါး(၁၀)တောင်း ဈေးနှုန်း	ငွေအမျိုးအစား
၁၇၉၀	၃၆	၉၁	၂၅. ၃	တန်ဖိုးနည်း ငွေပြား
၁၈၀၄	၂၂	၅	၂. ၃	-
၁၈၅၃	၈	၁	၁. ၂၃	ရွက်နီ(အကောင်းဆုံးငွေ)
၁၈၆၃	၃၀	၃၀	၁၀	-
၁၈၆၆	၃	၁	၃. ၃	-
၁၈၆၈	၂	၁	၅	-
၁၈၈၂	၂၅	၂၀	၈	ငွေဒင်္ဂါး
၁၈၈၂	၁၅	၁၂	၈	-
၁၈၈၂	၁၀	၈	၈	-

အထက်ဇယားပါ စပါးဈေးနှုန်းမှာ ခေတ်အလိုက်ဈေးနှုန်း ကွာဟမှု ရှိသည်။ တောင်းဟုဆိုသော်လည်း စံကိုက် (၁၆) ပြည်တောင်း ဖြစ်နိုင်ခြေနည်းသည်။ ခြင်းတောင်းဟုဆိုသော်လည်း အရွယ်အစားပုံစံအမျိုးမျိုး ဖြစ်နိုင်သည်။ ငွေအမျိုးအစားမှာလည်း အရွယ်အစားနှင့် အလေးချိန်မတူညီကြသော ငွေပြား၊ ငွေဝိုင်း၊ အကောင်းစားငွေဖြစ်သည့် ရွက်နီ အဝိုင်းငွေပြားနှင့် ငွေဒင်္ဂါးများ ၏ တန်ဖိုးကြောင့် ဈေးနှုန်းမတူညီမှု ပါဝင်နိုင်သည်။ အခြား

အဓိကသီးနှံများဖြစ်သည့် နှမ်းနှင့် ဝါဈေးနှုန်းကို အောက်ပါအတိုင်း ကောက်နုတ်ဖော်ပြသည် -

- ၁၈၆၃ ခုနှစ်တွင် နှမ်းတစ်တောင်းလျှင် ၀. ၅၀ ကျပ်
- ၁၈၇၈ ခုနှစ်တွင် နှမ်းတစ်တောင်းလျှင် ၃. ၀၀ ကျပ်
- ၁၈၀၈ ခုနှစ်တွင် ဝါတစ်ပိဿာလျှင် ၂၀. ၀၀ ကျပ်
- ၁၈၀၄ ခုနှစ်တွင် ဝါတစ်ပိဿာလျှင် ၂. ၀၀ ကျပ်

ရှိသည်ဟု ဆိုသည်။

ထိုဖော်ပြချက်များ၌ နှမ်းနှင့်ဝါသီးနှံဈေးနှုန်းသည် များစွာ ကွာခြားနေသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ ခေတ်အလိုက် ငွေတန်ဖိုး၊ သီးနှံ အထွက်နှုန်းကောင်းမကောင်းနှင့် ဒေသအလိုက် ဈေးနှုန်းကွာခြား သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ မင်းတုန်းမင်းခေတ် ဝါသီးနှံများ သယ်ယူပို့ဆောင်ရေးကို တပျော်တိုင် (ယခု တပျော် ကျေးရွာအုပ်စု) ၏ ထူးခြားသော သယ်ယူပို့ဆောင်ရေးအကြောင်း ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်းစာ-၁၀၂/၁၀၃တို့တွင် တွေ့ရှိ ရသည်။ ထိုဖော်ပြချက်များမှ ကောက်နုတ်၍ ဖော်ပြရလျှင်-

- ၁။ ၁၈၇၁-ခုနှစ်တွင် လှည်းတစ်စီးလျှင် အိတ်ရှစ်အိတ်တင် ၍ ဝါပိဿာချိန် (၂၀၀)
- ၂။ ၁၈၇၂-ခုနှစ်ဦးပိုင်းတွင် လှည်းတစ်စီး အိတ် (၁၀) အိတ်ဖြင့် ဝါပိဿာချိန် (၂၅၀) မှ လှည်းနှစ်စီး (၁၂) အိတ်ဖြင့် ပိဿာချိန် (၃၀၀) အထိ တင်ဆောင်သယ်ပို့ခဲ့ကြောင်း သိရှိရသည်။ ထိုခေတ်တွင် အနည်းဆုံး လှည်းတစ်စီးတွင် အိတ်ခြောက်အိတ်၊ ပိဿာချိန် (၁၅၀) မှ ပျမ်းမျှလှည်းတစ်စီး

လျှင် ပိဿာချိန် (၂၀၀) တင်ဆောင်ခဲ့ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ထိုအခြေအနေမှာ မိမိ၏ ကျွဲနွား ရုန်းကန်မှုအင်အားနှင့် ခရီး အကွာအဝေးတို့ကို နှိုင်းချိန်၍ သယ်ယူပို့ဆောင်ခဲ့ကြသည်ဖြစ်သည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ် မြန်မာဘုရင်များလက်ထက်တွင် တောင်သူလယ်သမားများ၏ စီးပွားရေးအခြေအနေမှာ ထိုခေတ်၏ ရာသီဥတု၊ မိုးရွာသွန်းမှု အပေါ်တွင်မူတည်သည်ဟု ဆိုခဲ့သည်။ သို့သော် ရာသီဥတုမည်မျှပင် ကောင်းမွန်ပြီး ကုန်ဈေးနှုန်း မည်မျှပင် ကောင်းမွန်သည်ဖြစ်ပါစေ အုပ်ချုပ်သူများ၏ အခွန်ကောက်ခံမှုများပြားပါက တောင်သူလယ်သမား ဆင်းရဲ သားများအတွက် အခက်အခဲများစွာတွေ့ရှိရသည်။ ကုန်းဘောင် ခေတ် မိတ္ထီလာနယ်တွင်ကောက်ခံခဲ့သော အခွန်ငွေအမျိုးအစားက ၁၉၀၇ ခုနှစ် ဂဇက်တီးယားစာ-၂၇၂ ၌ အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြ ထားသည်။

- (က) အိမ်ခွန် (ခ) ရေခွန်
- (ဂ) အရာတော်မြေခွန် (ဃ) ဈေးခွန်
- (င) တရားရုံးခွန် များရှိသည်။

အထက်ပါရေခွန်ဆိုသည်မှာ ကန်ရေသောက်လယ်များမှ ကောက်ခံသောရေခွန်ဖြစ်သည်။ ရေခွန်နှုန်းအဖြစ် စပါးစိုက် လယ် ကျွဲတစ်ရှဉ်းစာအတွက် စပါးနှစ်တောင်း ပေးဆောင်ရ ကြောင်းနှင့် ၁၈၇၄ ခုနှစ်၊ မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင် မိတ္ထီလာကန် ရေသောက် ဧရိယာရှိ ကျေးရွာများမှ ကျွဲတစ်ရှဉ်းစာအတွက် အိမ်ခွန်များ ကောက်ခံခဲ့သည်ဟု ဓမ္မာရုံပုရပိုက်-၂-၂၂ တို့တွင် ဖော်ပြထား သည်။ မိုးကောင်းသောနှစ်များတွင် မိတ္ထီလာကန် စပါးစိုက်

ရေသောက်ဧရိယာ ပါယ်(၁၀၀၀)ခန့်ရှိရာ တစ်ပါယ်လျှင် (၁. ၇၈) ဧကနှုန်းဖြစ်၍ ဧက (၁၇၅၀) ခန့်ရှိသည်။ ဈေးခွန်မှာ ထိုခေတ် ၁၈၆၈ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာနယ်၌ မိတ္ထီလာဈေး၊ မုံတိုင်ဈေး၊ ဝက်ကျောက်(ဝက်ခြောက်ဈေး)၊ ကုက္ကိုကုန်းဈေး၊ ကူနီဈေးတို့ ရှိကြောင်း ဂဇက်တီးယား ၁၉၀၁ ခုနှစ်က ဆိုသည်။ ဝက်ကျောက်ဈေးမှာ မိတ္ထီလာဈေးထက် ပို၍ ရှေးကျဟန်ရှိသည်။ ဝက်ကျောက်ဟူသောရွာ၏ဖြစ်စဉ်ကို အတိအကျ မသိရသော် လည်း ထိုရွာ၌ ကျောက်ဝက်ရုပ်တစ်ခုကို ရွာ၏အရှေ့မြောက်ထောင့် တွင် တွေ့ရှိရကြောင်း အထက်တွင်ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ ထိုကျောက်ဝက်ရုပ်ကို မည်သည့်အကြောင်းကြောင့် ထုလုပ်ခဲ့သည် ကို စဉ်းစားရှာဖွေရာတွင် မှန်းနန်းရာဇဝင် စသည်များ၌ မတွေ့ရှိရပါ။ သို့သော် မင်းတုန်းမင်းခေတ် မတိုင်မီကပင် မွတ်စလင်ဘာသာဝင်များရှိခဲ့ရာ ထိုမင်းလက်ထက် မိတ္ထီလာနယ်၌ ဝက်ကျောက်ရွာနှင့် အခြားနေရာများတွင် မဟာမေဒင် ဘာသာဝင်များ ရှိခဲ့ကြောင်း၊ မင်းမှုထမ်းများတွင် အသီခေါ် အရပ်သားကင်းတပ်အဖွဲ့နှင့် ကုလားပြို ကင်းတပ်အမှုထမ်းဟူ၍ နှစ်မျိုးရှိခဲ့ကြောင်း၊ မဟာမေဒင်ဘာသာဝင်များမှာ ရမည်းသင်း၊ ယင်းတော်၊ မိတ္ထီလာတို့မှ ရောက်ရှိခဲ့ပြီး အဆိုပါနေရာများတွင် ခန့်မှန်းလူဦးရေ (၁၀၀) ခန့်စီရှိကြောင်း၊ ထိုမှတစ်ဆင့် မိတ္ထီလာ မြို့နယ်ရှိ အိမ်ထောင်စုများ၏ နှစ်ရာခိုင်နှုန်းခန့်ရှိသော မဟာမေဒင် ဘာသာဝင် အိမ်ထောင်စု (၁၁၉) စုရှိကြောင်း စသည်ဖြင့် ဖော်ပြ ထားသည်။ မြန်မာဗုဒ္ဓဘာသာဝင်အများစုရှိခဲ့သော ထိုစဉ်က ဝက်ကျောက်ရွာသို့ မဟာမေဒင်ဘာသာဝင်များ ရောက်ရှိနေထိုင်ခဲ့

ခြင်းကို ကြောက်ရွံ့စေရန် ဝက်ကျောက်ရုပ် ထုလုပ်ခဲ့သည်လားဟု မှန်းဆကြည့်မိသည်။ မည်သို့ပင်ဆိုစေ ဝက်ကျောက်ရွာနှင့် ဈေးသည် အစဉ်အလာ တည်ရှိခဲ့ပြီး ဈေးခွန်ကောက်ခံခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြနေသည်။ သို့သော် ဈေးခွန်တော်ကို မည်သည့်နှုန်းထားဖြင့် ကောက်ခံခဲ့သည်ကို မသိရှိရသေးပါ။

ကုန်းဘောင်ခေတ်လူမှုစီးပွားရေးသည် တောင်သူလယ်သမား အများစု၏ စိုက်ပျိုးသီးနှံများရရှိမှုအပေါ်တွင် မူတည်သည်။ ရာသီဥတု ကောင်းမွန်၍ စပါး၊ နှမ်းသီးနှံများရရှိပါက အခွန်တော်ငွေ များ ပေးဆောင်ရသည့်အပြင် ဒေသဆိုင်ရာ ဂိုဏ်းအုပ်၊ ဂိုဏ်းထောက် အစရှိသော ဘုန်းတော်ကြီးများသို့ ပေးလှူကြရ သည်။ မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင် ဒေသဆိုင်ရာ ဂိုဏ်းအုပ်ဆရာတော် အား စပါးငါးတောင်း၊ ဂိုဏ်းထောက်ဆရာတော်အား စပါး သုံးတောင်း စသည်ဖြင့် ပေးလှူကြရသည့်အပြင် ကျေးရွာရှိ ဘုန်းတော်ကြီးတစ်ပါးလျှင် စပါးတစ်တောင်းပေးလှူရကြောင်း မင်းတုန်းမင်းခေတ် ၁၈၆၄ ခုနှစ်မှ ၁၈၇၈ ခုနှစ်အထိ ဆယ့်ငါးနှစ်တာ ကာလအတွင်း ပေးလှူခဲ့ရသော ဆန် တင်းအရေအတွက်မှာ လစဉ်တင်းရေ (၂၀၄၅၂) တင်းရှိပြီး ထိုလှူဒါန်းမှုမှာ ကျောင်းတိုက် ပေါင်း (၂၁၇) တိုက်ရှိ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းပေါင်း (၁၄၄၂) ကျောင်း၊ သံဃာပေါင်း (၁၅၂၆၄) ပါးအတွက် ဖြစ်နိုင်သည်ဟု ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ပါရဂူဘွဲ့ ယူကျမ်း-စာ-၁၁၇ တွင် ဖော်ပြထား သည်။ အထက်တွင်ဖော်ပြထားချက်များအရ ကုန်းဘောင်ခေတ် တောင်သူလယ်သမားများ၏ဘဝမှာ အခက်အခဲများစွာဖြင့် ရုန်းကန် လှုပ်ရှားခဲ့ကြရသည်ဟု ဖော်ပြနေသည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ် မိတ္ထီလာနယ်၏ စပါးစိုက်ပျိုးနိုင်သော လယ်ယာမြေဈေးနှုန်းမှာ မြေကွက်အကြီးအသေးပေါ် မူတည်၍ အောက်ပါအတိုင်း တွေ့ရှိရသည် -

- ၁၈၁၇ ခုနှစ်၊ ဗဒုံမင်းခေတ်ဝွေးတောက်ကုံးရွာဈေးနှုန်း ၂၀ ကျပ်၊ ၁၈၂၆ ခုနှစ် စစ်ကိုင်းမင်းခေတ် ဝွေးတောက်ကုံးရွာ ဈေးနှုန်း ၃ ကျပ်
- ၁၈၅၆ ခုနှစ်၊ မင်းတုန်းမင်းခေတ်ကန်တိုင်ပေါက်ရွာ ဈေးနှုန်း ၄ ကျပ်
- ၁၈၅၉ ခုနှစ်၊ မင်းတုန်းမင်းခေတ် ရွာမရွာ ဈေးနှုန်း ၁၂ ကျပ်
- ၁၈၅၉ ခုနှစ်၊ မင်းတုန်းမင်းခေတ်ဂဠုန်ကုန်းရွာ ဈေးနှုန်း ၈ ကျပ်
- ၁၈၆၇ ခုနှစ်၊ မင်းတုန်းမင်းခေတ်လောင်ဂျမ်းကုန်းရွာ ဈေးနှုန်း ၈ ကျပ်
- ၁၈၆၉ ခုနှစ်၊ မင်းတုန်းမင်းခေတ်လောင်ဂျမ်းကုန်းရွာ ဈေးနှုန်း ၂၈ ကျပ်
- ၁၈၇၆ ခုနှစ်၊ မင်းတုန်းမင်းခေတ်လောင်ဂျမ်းကုန်းရွာ ဈေးနှုန်း ၅၂ ကျပ်
- ၁၈၇၇ ခုနှစ်၊ မင်းတုန်းမင်းခေတ်ကျောင်းရွာ ဈေးနှုန်း ၅ ကျပ်

လယ်ယာစိုက်ပျိုးရေးတွင် အဓိကဖြစ်သော ကုန်းဘောင်ခေတ် ၏ ကျွဲနွား ဈေးနှုန်းကို ဒေါ်သီတာမြင့်၏ မဟာဝိဇ္ဇာဘွဲ့ယူကျမ်း တွင် အောက်ပါအတိုင်းတွေ့ရှိရသည်။

၁၈၀၁ ခုနှစ်တွင် ကျွဲ ၂ ကောင်	၂၈. ၇၅ ကျပ်
၁၈၁၀ ခုနှစ်တွင် ကျွဲ ၁ ကောင်	၁၃. ၀၀ ကျပ်
၁၈၁၇ ခုနှစ်တွင် နွား ၁ ကောင်	၁၀. ၀၀ ကျပ်
၁၈၅၃ ခုနှစ်တွင် နွား ၁ ကောင်	၆. ၀၀ ကျပ်
၁၈၇၆ ခုနှစ်တွင် ကျွဲ ၁ ကောင်	၂၅. ၀၀ ကျပ်
၁၈၇၈ ခုနှစ်တွင် ကျွဲ ၁ ကောင်	၃၃. ၀၀ ကျပ်
၁၈၇၉ ခုနှစ်တွင် ကျွဲ ၁ ကောင်	၂၆. ၀၀ ကျပ်
၁၈၇၉ ခုနှစ်တွင် နွား ၁ ကောင်	၁၀. ၀၀ ကျပ်
၁၈၈၀ ခုနှစ်တွင် နွား ၁ ကောင်	၁၅. ၀၀ မှ
၂၅ ကျပ်	
၁၈၈၃ ခုနှစ်တွင် နွား ၁ ကောင်	၁၄. ၀၀ ကျပ်
၁၈၈၄ ခုနှစ်တွင် နွား ၁ ကောင်	၂၆. ၀၀ ကျပ်
၁၈၈၅ ခုနှစ်တွင် ကျွဲ/နွား ၁ ကောင်	၃၀. ၀၀ မှ ၃၇ ကျပ်

တို့ဖြစ်သည်။

မိတ္ထီလာဒေသ၏ လယ်ယာစိုက်ပျိုးမှုတွင် အဓိကကျသော ကုန်းဘောင်ခေတ် ကျွဲနွားစာရင်းကို အတိအကျမသိရသော်လည်း ဆရာ ဦးနီတွတ်၏ မိတ္ထီလာသမိုင်းစားကူးစက်မှုပွားစာ-၃၅တွင် ကိုလိုနီခေတ် ကျွဲတလင်းတိုင်၏ ကျွဲနွားစာရင်းနှင့် သေဆုံး စာရင်းကို တစ်ဖက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည် -

အသက်ရှင်သော ကျွဲနွားကောင်ရေ				နှစ်အတွင်း သေဆုံး ကျွဲနွားကောင်ရေ		
ခုနှစ်	ကျွဲ	နွား	စုစုပေါင်း	ကျွဲ	နွား	စုစုပေါင်း
၁၈၈၆	၆၄	၁၁၀၀	၁၁၆၄	၇	၂၆	၃၃
၁၈၈၇	၈၀	၁၁၅၀	၁၂၃၀	၇	၂၄	၃၁
၁၈၈၈	၈၅	၁၂၀၀	၁၂၈၅	၈	၃၀	၃၈
၁၈၈၉	၁၁၀	၁၇၀၀	၁၈၀၀	၇	၃၃	၄၀
၁၈၉၀	၁၁၁	၁၇၈၉	၁၉၀၀	၁၅	၃၆	၅၁

သို့သော်ကိုလိုနီခေတ် ၁၉၁၁-၁၂ ခုနှစ်မှ ၁၉၂၀-၂၁ ခုနှစ်အထိ မိတ္ထီလာခရိုင်အတွင်းရှိ ကျွဲနွားကောင်ရေကို ဂဏ်တီးယား ၁၉၂၄ ခုနှစ်၊ အမှတ်-၃၈တွင် အောက်ပါအတိုင်းဖော်ပြထားသည် -

ခုနှစ်	နွား	ကျွဲ	ခုနှစ်	နွား	ကျွဲ
၁၉၁၁-၁၂	၂၆၂၁၃၁	-	၁၉၁၆-၁၇	၂၇၀၄၈၄	၈၃၅၈
၁၉၁၂-၁၃	၄၈၂၀၄	-	၁၉၁၇-၁၈	၂၇၂၀၇၀	၉၃၃၅
၁၉၁၃-၁၄	၂၆၂၉၆၇	၈၄၀၈	၁၉၁၈-၁၉	-	၉၄၇၄
၁၉၁၄-၁၅	၂၅၆၆၆၁	၃၉၀၂	၁၉၁၉-၂၀	၂၅၉၁၄၀	၉၅၉၀
၁၉၁၅-၁၆	၂၄၀၉၁၃	၈၃၁၅	၁၉၂၀-၂၁	၂၄၉၁၅၁	၈၂၂၇

၁၉၁၂-၁၃ ခုနှစ်ရှိ နွားကောင်ရေသည် မိတ္ထီလာမြို့နယ်မှ ကောင်ရေဖြစ်နိုင်ပြီး ၁၉၁၇-၁၈ ခုနှစ်ရှိ နွားကောင်ရေထက် ၁၉၂၀-၂၁ ခုနှစ်တွင် ရှိသော နွားကောင်ရေမှာ နှစ်သောင်းကျော် ကွာဟနေသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ ကျွဲနွားများ သေဆုံးခြင်းမှာ ခွာနာလျှာနာကြောင့်ဖြစ်သည်ဟု ဆိုသည်။ အထက် ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ် ဂဏ်တီးယား ၁၉၀၁ ခုနှစ်တွင် ကိုလိုနီခေတ် တိရိစ္ဆာန်များ၏ ဈေးနှုန်းကို ဖော်ပြထားရာ-

နွားထီးကြီးတစ်ကောင် ၇၅ ကျပ်

နွားလတ် တစ်ကောင် ၅၀ ကျပ်

ဆိတ် တစ်ကောင် ၁၅ ကျပ်

နွားလေး တစ်ကောင် ၃၅ ကျပ်

ဝက် တစ်ကောင် ၁၂ ကျပ် နှုန်းရှိကြောင်း

ဖော်ပြထားပြီး ထိုအချိန်တွင် တောင်သူများ စိုက်ပျိုးရရှိသော သီးနှံ ဈေးနှုန်းပျမ်းမျှမှာ -

စပါး ခြင်း ၁၀၀ လျှင် ၄၅ ၁၀၀ ကျပ်

ပြောင်း ခြင်း ၁၀၀ လျှင် ၄၅ ၆၀ ကျပ်

ဝါ ပိဿာ ၁၀၀ လျှင် ၄၅၂၀ ကျပ် ရှိသည်ဟု

သိရှိရပြီး ပြောင်းဖူး၊ လူး၊ ဆပ်တို့ကို ဆန်နှင့်ရော၍ စားသုံးကြသည် ဟုဆိုသည်။ ဂဏ်တီးယား ၁၉၀၁ စာ-၂၆၅ တွင် ၁၈၉၁ ခုနှစ်၌ မိတ္ထီလာခရိုင်ရှိ လူဦးရေမှာ (၂၀၆၇၉၄) ဦး ရှိကြောင်းနှင့် လူနေမှုစရိတ်မှာ -

အဆင့် ၁။ အထက်တန်းစား အဆင့်ရှိသူ တစ်ဦး တစ်လ
လျှင် ၃၀ ကျပ်

အဆင့် ၂။ လူလတ်တန်းစား အဆင့်ရှိသူတစ်ဦး တစ်လ
လျှင် ၂၀ ကျပ်

အဆင့် ၃။ ဆင်းရဲသား အများစုအဆင့်ရှိသူတစ်ဦး တစ်လ
လျှင် ၁၀ ကျပ် နှုန်းပျမ်းမျှသုံးစွဲသည်ဟု ပါရှိ
သည်။ ထိုအခြေအနေများမှာ ကိုလိုနီခေတ်
လူနေမှု အခြေအနေဖြစ်သည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ်နှင့် ကိုလိုနီခေတ်တွင် မိတ္ထီလာဒေသ၏
ထူးခြားသောစိုက်ပျိုးမှုနှင့် စားသုံးမှုမှာ လူးစပါးကို အများဆုံး
စိုက်ပျိုးစားကြသည်။ ၁၉၁၁ ထုတ် ဂဇက်တီးယားစာ-၁၇၅-၇
တွင် ယာမြေများ၌ စိုက်ပျိုးကြသည့် သီးနှံအမျိုးအစားနှင့်
ကျေးရွာအချို့ကို အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည် -

ကျေးရွာအမည်	လူးစပါး ဧက	အခြားစပါး ဧက	မြေပဲ ဧက	နှမ်း ဧက	ဝါဧက
အရာတော်	၁၈၉၅	၂၀	၅	၇၁၂	၉၈၃
အုံတုံကတ္တကန်	၅၅၂၇	၃၈၂	၃၁၄	၃၅၂၉	၃၀၀၂
ရှမ်းမငယ်	၁၉၆၀	၄၁၉	၄၂၃	၂၈၉၆	၂၃၀၉
ကနီ	၆၃၅၅	၇၃၆	၁၆၅	၂၇၂၇	၂၁၄၂

ကျေးရွာအမည်	လူးစပါး ဧက	အခြားစပါး ဧက	မြေပဲ ဧက	နှမ်း ဧက	ဝါဧက
ဆူးရစ်တန်း	၁၂၇၅	၂၃၂	၃၈	၇၃၈	၃၁၉
မြင်တော်ကန်	၁၃၀၉	-	၂၀	၁၄၈၇	၆၅၂
မုံတိုင်	၂၁၄၇	၄၂	၄၁၆	၃၂၇၈	၄၆၂
အလည်ရွာ	၆၀၅၇	၈	၅၅၄	၃၅၇၅	၄၈၇
အိုင်ဇောက်	၁၈၆၅	၁	၁၄၅	၄၈၇၂	၇၃
မိတ္ထီလာကန်အနောက်	၂၁၅၉	-	၁၈၅	၇၂၄၄	၃၂
မိတ္ထီလာကန် အနောက်တောင်	၁၅၆၁	၃၃	၄၆၃	၅၇၅၈	၁၂

လူးစပါးကို ကနီ၊ အလည်ရွာ၊ အုံတုံ၊ ရှမ်းမငယ်ရွာများ၌
အများဆုံး စိုက်ပျိုးကြ၍ ဒုတိယအများဆုံးစိုက်ပျိုးသည်မှာ နှမ်းနှင့်
ဝါသီးနှံများ ဖြစ်သည်။ ကျေးရွာအများစုမှာ မိတ္ထီလာ အနောက်လက်မှ
ရွာများဖြစ်၍မြင်တော်ကန်မှာ ယခု ကျောက်ဖြူကုန်း အုပ်စုတွင်ရှိပြီး
အိုင်ဇောက်မှာ မြာကျေးရွာအုပ်စုမှဖြစ်သည်။ ထို့ခေတ်
မိတ္ထီလာနယ်မှ ကျေးလက်နေ ပြည်သူများသည် လူးစပါးကို
များစွာစားသုံးခဲ့ကြကြောင်း ဖော်ပြနေသည်။ လူးစပါးမှာ
အစားခံသော စပါးမျိုးဖြစ်ရာ ယခုအခါ လူးနှင့်ဆပ်ကို စိုက်ပျိုး
ခြင်းမတွေ့ရတော့ပါ။ အထက်ပါဇယားအရ မိတ္ထီလာမြို့နယ်
အနောက်လက်၌ အုံတုံအုပ်စု၊ ရှမ်းမငယ်အုပ်စု၊ ကနီအုပ်စုနှင့်
အလည်ရွာအုပ်စုတို့သည် ယာသီးနှံများကို အားစိုက်ကြိုးပမ်း

စိုက်ပျိုးခဲ့ကြကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ အနည်းဆုံးစိုက်ပျိုး ခဲ့သည်မှာ မြေပဲသီးနှံဖြစ်ပြီး နှမ်းသီးနှံ စိုက်ပျိုးမှုမှာ ဒုတိယနှင့် ဝါသီးနှံကို တတိယအများဆုံးစိုက်ပျိုးခဲ့ကြကြောင်း ဖော်ပြနေသည်။ ဇယားပါ စိုက်ဧကများအရ ထိုခေတ်ရှိ လူဦးရေကို လုံလောက်စွာ စားသုံး နိုင်မည်ဟု မှန်းဆရသည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ်နှင့် ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ လူနေမှု စီးပွားရေးဘဝ အခြေအနေမည်မျှတိုးတတ်လှပသည်ကို ထိုခေတ်၏ လူနေမှုအဆင့်အတန်း၊ မြန်မာ့ရိုးရာပွဲတော်များ ကျင်းပပုံ၊ အလှူပွဲများ၊ သာသနိက အဆောက်အအုံများ ပြုပြင်မှု၊ ဆောက်လုပ်တည်ဆောက်မှုစသည်များက ဖော်ပြနေသကဲ့သို့ ထိုခေတ်၌ဖြစ်ပေါ်ခဲ့သော ကျန်းမာရေး၊ ပညာရေး စသည် အခြေအနေတို့က ဖော်ပြနေသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင် ဘုန်းတော်ကြီးသင်ပညာရေးစနစ်ကို အဓိက သင်ယူခဲ့ကြရသည်။ သိပ္ပံနည်းကျ ဘာသာရပ်များကို လူအများစုမှ မသင်ယူနိုင်ကြပါ။ မင်းတုန်းမင်းခေတ်၌ ကြေးနန်းစက်ရုံ၊ ဒင်္ဂါးစက်ရုံ၊ လက်နက် စက်ရုံ၊ မဲနယ်စက်ရုံ စသည်များကို ပညာတော်သင်များစေလွှတ်၍ တက်မြောက်ခဲ့သည်မှအပ ဗုဒ္ဓဘာသာအခြေခံစာပေများကိုသာ လူအများစုမှ သင်ကြားခဲ့ကြရသည်။ သင်ကြားပေးသည့် ဘုန်းတော်ကြီးမှ မီးသွေးနှင့်ထမင်းရည် ရောစပ် သုတ်လိမ်းထား သည့် သစ်သားကျောက်သင်ပုန်းကြီးတွင် ကဲ့ကူဆံဖြင့် ရေးသား၍ သင်ကြားကြသည်ကို တွေ့ရှိရဖူးသည်။ ကျန်းမာရေးမှာလည်း ကျေးလက်ဒေသများရှိ မြန်မာဆေးဆရာများကိုသာ အားကိုး ကြရသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်နှင့်ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာမြို့၌

ဖြစ်ပွားခဲ့သည့် မှုခင်းအခြေအနေများမှာလည်း လူမှုစီးပွားရေး ဘဝသာယာမှုအခြေအနေကို ဖော်ပြနေသည်။ မြို့နယ်အတွင်း ဖြစ်ပွားမှုအများဆုံးမှာ မြေယာအငြင်းပွားမှုများဖြစ်ရာ သက္ကရာဇ် ၁၁၆၁ ခေါ်စာချုပ်များကို ပုရပိုက်များဖြင့် ရေးသားပြုလုပ်ကြသည်။ ဆရာဦးနီတွတ်၏ မိတ္ထီလာသမိုင်းမှ ပုရပိုက်ပါတွေ့ရှိရသော မြေယာပေါင်စာချုပ်များဖြစ်ပွားမှုမှာ ၁၇၉၉ ခုနှစ်မှ ၁၉၄၈ ခုနှစ်ထိ စာချုပ်ပေါင်း (၄၆) ခုကို တွေ့ရှိရသည်။ ထိုအထဲတွင် ပေါင်နှံသည့်ငွေတန်ဖိုးမှာ အနည်းဆုံး ၂/၅ ကျပ် မှ အများဆုံးငွေ ၃၈၅ ကျပ်အထိ ရှိကြောင်းတွေ့ရှိရသည်။

မိတ္ထီလာခရိုင်တွင် ဖြစ်ပွားခဲ့သောမှုခင်းအမျိုးအစားများကို ဒေါ်စန်းစန်း၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်း စာ-၁၁၅ ၌ ဖော်ပြထားရာ စပါးစိုက်မြေ မှုခင်း (၂၉) မှု၊ လယ်ယာမြေအမွေဆက်ခံခြင်းဆိုင်ရာ အငြင်းပွားမှု (၂၈) မှု၊ နယ်နိမိတ်ဆိုင်ရာ အငြင်းပွားမှု နှစ်မှု၊ နွားခိုးမှု သုံးမှု၊ မြင်းခိုးမှု နှစ်မှုနှင့် သီးနှံပေါ်မှအခွန်ငွေကောက်ခံမှု တစ်မှုရှိကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ လယ်ယာမြေအငြင်းပွားမှု အခြေအနေများကို ကောက်နုတ်၍ အောက်ပါအတိုင်း ခေတ်အလိုက် ဖော်ပြလိုက်သည်-

- (က) ဗဒုံမင်း (၁၇၈၂-၁၈၁၉) ခေတ်နန်းစံနှစ် - ၃၆. ၉
အတွင်း အမှုဖြစ်ပွားမှု ရှစ်မှု
- (ခ) စစ်ကိုင်းမင်း (၁၈၁၉-၁၈၃၇)နန်းစံနှစ် - ၁၇. ၃
အတွင်း အမှုဖြစ်ပွားမှု သုံးမှု
- (ဂ) သာယာဝတီမင်း (၁၈၃၇-၁၈၄၆) နန်းစံနှစ် - ၉. ၆
အတွင်း အမှုဖြစ်ပွားမှု နှစ်မှု

- (ဃ) ပုဂံမင်း (၁၈၄၆-၁၈၅၃) နန်းစံနှစ် - ၆. ၃ အတွင်း
အမှုဖြစ်ပွားမှု သုံးမှု
- (င) မင်းတုန်းမင်း (၁၈၅၃-၁၈၇၈) နန်းစံနှစ် - ၂၅. ၆ အတွင်း
အမှုဖြစ်ပွားမှု (၃၀) မှု
- (စ) သီပေါမင်း (၁၈၇၈-၁၈၈၅) နန်းစံနှစ် - ၇. ၁ အတွင်း
အမှုဖြစ်ပွားမှု (၁၉) မှု

စုစုပေါင်းမင်းဆက်ခြောက်ဆက်တွင် အမှုပေါင်း (၆၅) မှု
ဖြစ်ပွားခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ ဖော်ပြပါဖြစ်ပွားမှု
ကိန်းဂဏန်းများသည် ထိုခေတ်၏လူဦးရေနှင့်စာလျှင် ဖြစ်ပွားမှုနှုန်း
နည်းပါးသည်ဟု ဖော်ပြနေသည်။ ထိုသို့ဖြစ်ရခြင်းသည် မြန်မာ
လူမျိုးတို့၏ ကိုယ်ချင်းစာတရားနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ အဆုံးအမ
များကြောင့် ဖြစ်နိုင်သည်ဟုမှန်းဆရသည်။ သို့သော် ဘားမား
ဂဇက်တီးယား ၁၉၂၁ တွင် ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာခရိုင်၌ ဖြစ်ပွား
ခဲ့သောမှုခင်းများ အခြေအနေကိုကောက်နုတ်၍ တစ်ဖက်ပါ
အတိုင်း တွေ့ရှိရသည်-

ခုနှစ်	ရက်စွဲ	ခေါ်ပြမှု	ဖောက်ထွင်းမှု	ဘိန်းမှု	သစ်တောမှု	လောင်းကစားမှု	စုစုပေါင်း
၁၉၁၁	၅၂	၂	၄၃	၄၃	၁၆၀	-	၃၀၀
၁၉၁၂	၄၂	၄	၃၇	၃၈	၆၁	၃၃၆	၅၁၈
၁၉၁၃	၆၁	၁၂	၉၂	၄၀	၁၀၅	၃၈၆	၆၉၆
၁၉၁၄	၄၁	၁၂	၁၁၁	၄၈	၆၄	၃၃၀	၆၀၆
၁၉၁၅	၄၆	၆	၁၄၀	၄၄	၅၈	၂၅၉	၅၅၃
၁၉၁၆	၅၈	၁၈	၁၅၆	၅၄	၉၂	၃၆၉	၇၄၇
၁၉၁၇	၆၉	၁၄	၁၃၆	၁၆	၇၄	၁၇၂	၄၈၁
၁၉၁၈	၄၇	၁၆	၁၂၅	၄၁	၇၉	၂၈၈	၅၁၆
၁၉၁၉	၇၁	၁၄	၂၁၄	၄၃	၆၇	၃၇၇	၇၈၆
၁၉၂၀	၄၇	၁၁	၂၅	၄၇	၁၁	၄၅၁	၅၉၂
၁၉၂၁	၈၅	၁၃	၁၂၅	၄၁	၁၈၆	၃၆၇	၈၁၇

၁၉၁၁ ခုနှစ် မိတ္ထီလာခရိုင်ရှိလူဦးရေ (၂၈၀၆၉၀)နှင့် ၁၉၂၁ ခုနှစ်ရှိ လူဦးရေ (၂၈၉၈၉၇) တို့ဖြင့် နှိုင်းစာလျှင် မှုခင်း ဖြစ်ပွားမှုရာနှုန်းမှာ ၂. ၈ ရာခိုင်နှုန်းခန့်ရှိသည်။ မှုခင်းဖြစ်ပွား ရခြင်းအကြောင်းမှာ တောင်သူလယ်သမားများအတွက် မိုးရွာသွန်းမှု နည်းပါးခြင်း အကြောင်းတစ်ခု ပါဝင်သည်ဟု ယူဆရသည်။ ၁၉၁၅ ခုနှစ်၏ မှုခင်းဖြစ်ပွားမှုမှာ (၆၅၃) မှု ဖြစ်၍ ထိုနှစ်၏ မိုးရွာသွန်းမှုမှာ (၂၆. ၀၃) လက်မသာရွာသွန်းပြီး ၁၉၁၉ ခုနှစ်၏ မိုးရွာသွန်းမှုမှာ (၃၁. ၁၂) လက်မနှင့် ၁၉၂၁ ခုနှစ်၏ မှုခင်းဖြစ်ပွားမှုမှာ အများဆုံး (၈၁၇) မှု ဖြစ်ကြောင်းတွေ့ရှိရသည်။ ထိုနှစ်၏မိုးရွာသွန်းမှုကိုလေ့လာရာတွင် မိုးဦးကာလဖြစ်သော တန်ခူး၊ ကဆုန်၊ ဝါဆိုနှင့် ဝါခေါင်လအထိ မိုးရေချိန်အနည်းဆုံး (၁. ၅၅) လက်မမှ အများဆုံး (၃. ၅၄) လက်မသာ ရွာသွန်းခဲ့ပြီး တော်သလင်းလတစ်လတည်းတွင် မိုးရေချိန် (၁၂. ၄၉) လက်မ ရွာသွန်းခဲ့သောမိုးကြောင့် စိုက်ပျိုးသီးနှံများ ဆုံးရှုံးပျက်စီးနိုင်သည်။ ထိုအခြေအနေများကြောင့် ၁၉၁၅ ခုနှစ်နှင့် ၁၉၂၁ ခုနှစ် တွင် တောင်သူလယ်သမားများ၏ စားဝတ်နေရေး အခက်အခဲ အရ မှုခင်းများတိုးတက်ဖြစ်ပေါ်ခဲ့သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ ထိုအချိန်တွင် လူမှုစီးပွားရေးဘဝနိမ့်ကျခဲ့သည်ကို တွေ့ရှိရသည်။

လူမှုစီးပွားရေးနိမ့်ကျနေချိန်သည် အဓိကအားဖြင့် စီးပွားရေး မပြေလည်မှုပေါ်တွင် အခြေခံသည်ဟုဆိုနိုင်ပြီး စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ဖောက်ပြန်ချို့ယွင်းလာသည်သာမက ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ကျန်းမာရေး ကိုပါ ထိခိုက်လာသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်၌ လူထုကျန်းမာရေး သည် ဒေသဆိုင်ရာမြန်မာဆေးဆရာကြီးများ၏ ပြုစုကုသမှုကိုသာ

ခံယူခဲ့ကြရသည်။ ထိုခေတ်၌ တိုင်းရင်းဆေးပညာကို လိုက်စား ခဲ့ကြရာ မြန်မာရိုးရာဆေးပညာဖြင့် အသက်မွေးဝမ်းကျောင်း ပြုခဲ့သူများစွာရှိခဲ့သည်။ ထိုအထဲ၌ ဘုန်းတော်ကြီးတချို့လည်း ပါဝင်ကုသခဲ့သည်။ လူအများက ဆေးဆရာကြီးများအား များစွာ ရိုသေလေးစားခဲ့ကြသည်။

မိတ္ထီလာမြို့နယ်မှ ထင်ရှားခဲ့သော မြန်မာရိုးရာဆေးပညာရှင်များ အနက် ရှမ်းမငယ်ကျေးရွာမှ နေမျိုးသက္ကကျော်သူဘွဲ့ရသူမှာ တော်ဝင်ဆေးဆရာကြီးတစ်ဦးဖြစ်သည်။ ထိုဘွဲ့ကို ဝက်မစွတ် မြို့စား မင်းကြီးမဟာမင်းထင်စည်သူမှ ၃-၃-၁၉၀၅ ခုနှစ်တွင် ပေးအပ်ချီးမြှင့်ခဲ့သည်ဟု ဒဂုံခင်ခင်လေး၏ ဝက်မစွတ်အတ္ထုပ္ပတ္တိ နှင့် စာပေ ၁၉၇၅ ခုနှစ်တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ဝက်မစွတ်မြို့စား မင်းကြီးမှ ဆေးဆရာနေမျိုးသက္ကကျော်သူအား ပင်စင်ချီးမြှင့်ငွေ အဖြစ် ငွေဒင်္ဂါး (၁၀)ကျပ်ပေးအပ်ခဲ့သည်ဟုဆိုသည်။ မင်းတုန်းမင်း ခေတ်မှ သီပေါမင်းနှင့် ကိုလိုနီခေတ်တွင် မိတ္ထီလာနယ်၌ ထင်ရှားခဲ့ သော မြန်မာဆေးဆရာကြီးများမှာ-

၁	ကျောင်းရွာမှ ဆရာငစံဂလယ်	၈	ကတ္တူကန်မှ ဆရာဦးကန်
၂	ဆည်ကုန်းမှ ဆရာဦးမြတ်သာထွန်း	၉	သာစည်မှ ဆရာမြာ
၃	ညောင်ပင်မှ ဆရာဦးသာထွား	၁၀	မြင်းကန်မှ ဆရာညို
၄	အင်ကြင်းကုန်းမှ ဆရာနိုး	၁၁	ဆည်းကုန်းမှ ဆရာဝေ
၅	ကြိုးစုမှ ဆရာချို	၁၂	ဆည်းကုန်းမှ ဆရာချိတ်၊ ဆရာကြီး
၆	သဲတောမှ ဆရာမိတ်	၁၃	ဥယျဉ်မှ မွန်ထီး
၇	သီးပင်ခင်မှ ဆရာဖွဲ့	၁၄	ညောင်ပင်မှ ဆရာအို
		၁၅	ကမ်းပါးတဲမှ ဆရာညို

တို့ဖြစ်ကြကြောင်း ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်းစာ-၆၁တွင် ပုရပိုက်များကို ကိုးကား၍ဖော်ပြထားသည်။

ကျေးလက်နေပြည်သူများသည် ဒေသဆိုင်ရာဆေးဆရာကြီးများကိုသာ အားကိုး၍ကုသကြရသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်၌ အုပ်ချုပ်သူဘုရင်များသည် လူထုကျန်းမာရေးလုပ်ငန်းများကို ဆောင်ရွက်ပေးမှု လွန်စွာနည်းပါးကြသည်ဟုမှန်းဆရသည်။ အင်္ဂလိပ်တို့အုပ်စိုးသော ကိုလိုနီခေတ် ၁၉၂၁ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာပြည်သူ့ဆေးရုံကို ဖွင့်လှစ်ခဲ့ပြီး လူထုကျန်းမာရေးလုပ်ငန်းများကို ဖွား/သေ စာရင်းမှ အစပြု၍ ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်ကို ၁၉၂၁ ခုနှစ်ထုတ် ဂဇက်တီးယားမှ ကောက်နုတ်၍ အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်-

ခုနှစ်	လူဦးရေ	မွေးစာရင်း ဦးရေ	မွေးဖွား ရာခိုင်နှုန်း	သေဆုံး ဦးရေ	သေဆုံး ရာခိုင်နှုန်း
၁၉၁၁	၂၇၉၈၂၂	၈၉၈၀	၃၂. ၀၉	၆၃၁၄	၂၂. ၅၆
၁၉၁၇	၂၈၀၈၆၂	၈၃၅၀	၂၉. ၇၃	၆၂၁၁	၂၂. ၁၁
၁၉၁၈	-	၇၇၇၉	၂၇. ၇	၉၇၉၁	၃၄. ၈၆
၁၉၁၉	-	၈၂၃၈	၂၉. ၃၃	၉၀၉၅	၂၈. ၈၂
၁၉၂၁	၂၈၉၈၉၇	၇၈၁၇	၂၆. ၉၆	၄၈၆၄	၁၆. ၇၈

အထက်ပါဇယားအားသုံးသပ်လျှင် မွေးဖွားမှုအကောင်းဆုံးနှစ်သည် ၁၉၁၁ ခုနှစ်ဖြစ်ပြီး သေဆုံးမှုအများဆုံးနှစ်သည် ၁၉၁၈ ခုနှစ်ဖြစ်ကြောင်း ဖော်ပြနေသည်။ သေဆုံးမှုရာခိုင်နှုန်း မြင့်မား

သော ထိုနှစ်၏သေဆုံးရသော အကြောင်းရင်းမှာ ဝမ်းလျှောရောဂါ၊ ဝက်သက်ရောဂါနှင့် ကျောက်ရောဂါများကြောင့် ဖြစ်နိုင်သည်ဟုမှန်းဆရသည်။ သေဆုံးမှုအနည်းဆုံးနှစ်မှာ ၁၉၁၇ ခုနှစ်ဖြစ်ပြီး ထိုနှစ်၏မိုးရွာသွန်းမှုမှာ (၃၇. ၀၁) လက်မဖြစ်၍ အသင့်အတင့်မိုးရွာသွန်းခဲ့သော်လည်း အပူချိန်မှာ (၁၀) နှစ်တာကာလအတွင်း အမြင့်ဆုံးအပူချိန်ဖြစ်သည့် ဖာရင်ဟိုက် (၁၀၀. ၃၅) ဒီဂရီအထိ ရောက်ရှိခဲ့သည်ကိုတွေ့ရှိရသည်။ ထိုအခြေအနေများကြောင့် ထိုနှစ်တွင်မိုးရွာသွန်းခဲ့မှုသည် အပူချိန်မြင့်မားခဲ့သော်လည်း တောင်သူလယ်သမားများအတွက် စားနပ်ရိက္ခာ အသင့်အတင့်ရရှိခဲ့ခြင်းကြောင့် သေဆုံးမှုနည်းပါးခြင်း ဖြစ်နိုင်သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ ၁၉၁၈ ခုနှစ်တွင် သေဆုံးမှုရာခိုင်နှုန်း (၃၄. ၈၆) တွင် ထူးခြားသည်မှာ အဖျားရောဂါကြောင့် သေဆုံးသူ (၁၂. ၅၄) ရာခိုင်နှုန်းရှိကြောင်း သိရှိရသည်။

မိတ္ထီလာဒေသ၏ လူမှုစီးပွားရေးသည် ပြည်သူလူထု၏ ကျန်းမာရေးသာမက ပညာရေးအခြေအနေများကလည်း ထိုခေတ်၏ လူမှုစီးပွား ဘဝပုံရိပ်ကို ပုံဖော်ပြသနေသည်။ မြန်မာဘုရင်များလက်ထက် ပညာရေးသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများကိုသာသင်ကြားခဲ့ကြရသည်။ ၁၉၂၁ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာ၌ ခရစ်ယာန်သာသနာပြုကျောင်းကို ဖွင့်လှစ်ခဲ့ပြီး ဖြစ်သော်လည်း ထိုနှစ်တွင် အထက်တန်းအဆင့် ပညာသင်ကျောင်း (အထက်တန်းကျောင်း) ကို သင်ကြားခွင့်မရရှိကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ အလယ်တန်းအဆင့်နှင့် မူလတန်းအဆင့်ကိုသာ သင်ကြားပေးသောကျောင်းများ ဖွင့်လှစ်ခဲ့သည်။ မူလတန်းသည်ပင်

မူလတန်းအောက်ဟူ၍ ထူးခြားစွာတွေ့ရှိရသည်။ ၁၉၂၁ ခုနှစ် ဂဇက်တီးယားတွင် ပါရှိသော မိတ္ထီလာခရိုင်၏ ပညာရေး အခြေအနေမှ ကောက်နုတ်၍ အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည်-

**၁၉၁၁ ခုနှစ်မှ ၁၉၂၁ ခုနှစ်အထိ မိတ္ထီလာခရိုင်
ပညာရေးအခြေအနေ**

ခုနှစ်	အလယ်တန်းအဆင့်		မူလတန်းအဆင့်		ခွင့်ပြုငွေကျပ်
	ကျောင်း	ကျောင်းသား	ကျောင်း	ကျောင်းသား	
၁၉၁၁-၁၂	၂၁	၁၂၂၁	၃၃	၇၂၁	၁၉၀၇၂
၁၉၁၉-၂၀	၂၄	၁၂၂၄	၁၃၃	၂၆၇၄	၁၇၂၄၃
၁၉၂၀	၂၂	၁၂၆၁	၇၉	၂၀၄၅	၃၂၆၇

ကိုလိုနီခေတ် ၁၉၂၁ ခုနှစ်အထိ မိတ္ထီလာခရိုင်၏ ပညာရေး အခြေအနေမှာ တည်ငြိမ်မှုမရှိပါ။ ကျောင်းသားဦးရေနှင့် ကျောင်းဦးရေမှာ တိုးလိုက် လျော့လိုက်ဖြစ်နေကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ခွင့်ပြုသည့် ပညာရေးရန်ပုံငွေ မှာလည်း (၁) ပညာရေးဌာနမှ လျာထားငွေ၊ (၂) ခရိုင်ရန်ပုံငွေနှင့် (၃) မြူနီစပယ်ငွေများကို ၁၉၁၈-၁၉ ခုနှစ်မှစ၍ သုံးစွဲခဲ့ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ထိုအချိန်တွင် ခေတ်ပညာတတ် မြန်မာလူငယ်များ နည်းပါးစေရန် ပညာရေးကိုနှိပ်ကွပ်ခဲ့သည်ဟု ဆိုနိုင်သည်။ ထိုခေတ်၌ အင်္ဂလိပ်တို့ ကောက်ခံရရှိခဲ့သော အခွန်ငွေများနှင့် နှိုင်းယှဉ်လျှင် ပညာရေး

အသုံးစရိတ်သည် လွန်စွာနည်းပါးကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ မိတ္ထီလာခရိုင်မှ ၁၉၁၁ ခုနှစ်မှ ၁၉၂၁ ခုနှစ်အတွင်း ကောက်ခံ ရရှိခဲ့သော အခွန်ငွေစာရင်းကို အောက်ပါအတိုင်း ကောက်နုတ် ဖော်ပြလိုက်သည်-

**၁၉၁၁ ခုနှစ်မှ ၁၉၂၁ ခုနှစ်အတွင်း ကောက်ခံခဲ့သော
အခွန်ငွေစာရင်း**

ခုနှစ်	သဿမေဓ အခွန်ကျပ်	တံဆိပ်ခေါင်း ခွန်ကျပ်	ဝင်ငွေခွန် ကျပ်	စုစုပေါင်း
၁၉၁၁-၁၂	၁၆၆၄၃၄	၄၄၈၁၇	၂၂၈၂၃	၅၆၈၆၂၂
၁၉၁၂-၁၃	၂၂၈၀၉၃	၄၀၅၅၄	၁၇၉၆၈	၈၉၁၃၀၀
၁၉၁၃-၁၄	၂၃၁၆၁၈	၄၂၂၃၇	၂၅၂၁၉	၇၃၇၈၈၂
၁၉၁၄-၁၅	၂၄၃၆၀၀	၄၇၁၇၅	၂၆၀၁၈	၈၇၅၈၁၁
၁၉၁၅-၁၆	၂၄၂၅၀၉	၄၁၁၉၉	၂၀၈၄၉	၅၂၆၄၄၅
၁၉၁၆-၁၇	၂၃၇၄၂၉	၃၇၀၂၁	၂၁၉၆၉	၆၆၈၂၇၇
၁၉၁၇-၁၈	၂၃၇၉၂၄	၂၉၈၃၄	၁၉၁၆၅	၆၉၆၇၀၁
၁၉၁၈-၁၉	၂၃၈၇၉၇	၄၀၅၂၄	၂၄၅၄၆	၆၄၂၈၈၂
၁၉၁၉-၂၀	၂၄၄၅၇၄	၅၄၃၆၀	၂၇၃၇၅	၆၄၂၈၀၀
၁၉၂၀-၂၁	၂၄၇၀၄၇	၅၆၄၃၈	၃၈၃၁၇	၆၂၁၈၉၇

အထက်ပါဇယားတွင် အမြတ်ခွန်မပါရှိပါ။ အမြတ်ခွန်ကို ထိုနှစ်များတွင် ကောက်ခံမှုမရှိကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ သို့သော် ထူးခြားသည်မှာ ၁၉၁၉ မှ ၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်အထိ နှစ်နှစ်တာအတွင်း

ငါးခွန်ကောက်ခံခဲ့ရတဲ့ အခွန်ငွေ ၆၄၉၈/-ကျပ် ရရှိသည်ဟု ဖော်ပြထားသည်။ အဆိုပါ ငါးခွန်ကောက်ခံခြင်းသည် မိတ္ထီလာကန်၊ မင်းလှကန်နှင့် စည်သူကန်များမှ ကောက်ခံသော ငါးခွန်တော်ငွေ များဖြစ်နိုင်သည်။ ထိုကန်များသည် အင်္ဂလိပ်တို့ စတင် တည်ဆောက်သော ရေလှောင်ကန်များ မဟုတ်ဘဲ ထိုကန်များက ထိန်းသိမ်းပြုပြင်ရခြင်းအတွက် ထိုကဲ့သို့ ကောက်ခံနိုင်သည်ဟု မှန်းဆရသည်။

၁၉၁၁ ခုနှစ်မှ ၁၉၂၁ ခုနှစ်အတွင်း အခွန်ကောက်ခံမှု အများဆုံးနှစ်မှာ ၁၉၁၂-၁၃ ခုနှစ်ဖြစ်သည်။ ထိုကိန်းဂဏန်းမှာ မှားယွင်းမှုကြောင့် ထိုသို့ ဖောင်းပွနေသည်ဟု ယူဆသည်။ အခြားခုနှစ်များ၌လည်း ထိုကဲ့သို့ မှားယွင်းနိုင်သည်။ သဿမေဓ အခွန်ငွေမှာ ၁၉၁၇-၁၈ ခုနှစ်တွင် အနည်းဆုံးဖြစ်သည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ မည်သည့်အကြောင်းကြောင့် လျော့နည်းသည်ကို မသိရှိရသော်လည်း ၁၉၁၂-၁၃ ခုနှစ်မှအပ ကျန်နှစ်များ၏ သဿမေဓ အခွန်ငွေမှာ တိုးမြှင့်လာကြောင်း ဖော်ပြနေသည်။ တံဆိပ် ခေါင်းခွန်၏ အခွန်ငွေရရှိမှု အနည်းဆုံးနှစ်မှာ ၁၉၁၂-၁၃ ခုနှစ် နှင့် ၁၉၁၈-၁၉ ခုနှစ်များဖြစ်သည်။ ထိုနှစ်များ၌ ဝင်ငွေခွန် ရရှိသည်မှာလည်း အနည်းဆုံးဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရှိရ၍ မိတ္ထီလာ ခရိုင်၏ လူမှုစီးပွားရေးဘဝ ကျဆင်းခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြနေသည်။

အချုပ်အားဖြင့် အထက်ဖော်ပြပါ မိတ္ထီလာဒေသ၏ စီးပွားရေး၊ ကျန်းမာရေးနှင့် ပညာရေးမူခင်းဖြစ်ပွားမှု စသည့် အခြေအနေများအရ ကုန်းဘောင်ခေတ်နှင့် ကိုလိုနီခေတ်၏

လူမှုစီးပွားရေးဘဝသည် သာမန်နှင့် အောက်အဆင့်သာရှိသည်ဟု သုံးသပ်ရရှိသည်။

မိတ္ထီလာနယ်မှ ထင်ရှားသည့် ပုဂ္ဂိုလ်များ

ဝန်ဇင်းမင်းရာဇာ

ကုန်းဘောင်နှင့် ကိုလိုနီခေတ်တွင် မိတ္ထီလာမြို့နယ်မှ ဒေသတွင်း ထင်ရှားသည့် ပုဂ္ဂိုလ်များမှာ ခေတ်အလိုက်များစွာရှိခဲ့သည်။ ထိုအထဲတွင် ရဟန်းနှင့်လူပုဂ္ဂိုလ်များပါဝင်သည်။ သို့သော် နိုင်ငံသိ ထင်ရှား ကျော်ကြားခဲ့သူများကိုသာ အကျဉ်းမျှဖော်ပြလိုသည်။ မင်းကြီးစွာစော်ကဲလက်ထက်တွင် ဝန်ဇင်းရွာသား စာတိုငညိုခေါ် ဝန်ဇင်းမင်းရာဇာ (၁၃၄၀-၉၃) သည် နိုင်ငံသိထင်ရှားသူအဖြစ် စတင်တွေ့ရှိရသည်။ ထိုအကြောင်းကို မိတ္ထီလာအမည်ဖြစ်စဉ် အခန်းတွင် ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ သူသည် နောက်ပိုင်းတွင် စည်းတပြစ် အမတ်ကြီးအဖြစ် ခန့်အပ်တာဝန်ပေးခြင်း ခံရကြောင်း သိရှိရသည်။

ရေဝေရှင်ထွေး

လူအများမသိရှိသေးသည်ဟု ယူဆရသော မိတ္ထီလာနယ်မှ နိုင်ငံသိ ပုဂ္ဂိုလ်တစ်ဦးမှာ ရေဝေရှင်ထွေး (ရေဝေရှင်ထွေး) ပင် ဖြစ်သည်။ သူသည် မြန်မာသက္ကရာဇ် ၉၄၆ ခုနှစ်တွင် နန်းတက် ခဲ့သော တောင်ငူဘုရင်မင်းရဲသီဟသူ လက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာမြို့၏ အနောက်ဘက်မိုင် (၂၀) ခန့်အကွာရှိ ရေဝေရွာ၌ မွေးဖွားခဲ့သူ

ဖြစ်သည်။ ထိုခေတ်၌ ရေဝေရွာကို အပိုင်စားရသော အမတ်ကြီးမှ ရှင်ထွေးကိုမွေးဖွားခဲ့ကြောင်း မှော်ဘီဆရာသိန်းကြီးမှ သူ၏ ပညာရှိများအကြောင်းတွင် ဖော်ပြခဲ့ဖူးသည်။ ရေဝေရွာမှာ မိတ္ထီလာ အနောက် ယခုရေဝေကျေးရွာအုပ်စုဖြစ်သည်။ ရှင်ထွေးကို ရေဝေရွာ၌ မွေးဖွားခဲ့ခြင်းကြောင့် ရေဝေရှင်ထွေးဟု ခေါ်ဆိုကြသည်။ သူမသည် ပုဂံခေတ်အမျိုးသမီးများ၏ ဆံပင်များ ဆင်ယင်ထုံးဖွဲ့မှု (၅၅) မျိုးကို အန်ချင်း ဖွဲ့ဆို၍ စတင်ရေးသားခဲ့သူ ဖြစ်သည်။ အန်ချင်းဆိုသည်ကို ခေတ်လူငယ် များအနေဖြင့် ကဗျာတစ်မျိုးဟု ယူဆစေလိုသည်။ အဆိုပါ အန်ချင်းဆိုသည်မှာ ရေဝေရှင်ထွေး၏လက်ထက်မှစ၍ နိုင်ငံသိ ထင်ရှားကျော်ကြား ခဲ့သည်ဟု ဆိုနိုင်သည်။

စာရေးဆရာ မောင်သုတအမည်ခံ ဗိုလ်မှူးဘသောင်း၏ စာဆိုတော်များအတ္ထုပ္ပတ္တိတွင် ဖော်ပြထားသည်မှာ “ရေဝေရှင်ထွေး၏ ယခင်ကသိနေရသော ဆံထုံး (၅၅) မျိုးသာမက အန်ချင်းပါ အပိုဒ်ပေါင်း (၈၅) ပိုဒ် အထိရရှိခဲ့ကြောင်း သုတေသနဂျာနယ် အတွဲ (၃၆) တွင် ဆရာမင်းသုဝဏ်က ရေးသားဖော်ပြခဲ့ကြောင်း၊ ထိုသို့ ရရှိပုံမှာ အင်္ဂလန်နိုင်ငံ၊ လန်ဒန်မြို့နေ ဦးတင်ထွဋ်သည် ဗြိတိသျှပြတိုက်၌ သူတွေ့ရှိခဲ့ရသော ပေမူများမှ ကူးယူ၍ ပေးပို့ လိုက်ခြင်းဖြင့် ရရှိခဲ့ကြောင်း စသည်ဖြင့် ဖော်ပြထားသည်။ အန်ချင်း၏ ခေါင်းစဉ်၌ပင် ‘**ရေဝေစား သမီးရှင်ထွေးဆို အန်ချင်း**’ ဟုဖော်ပြထားကြောင်း သိရှိရသည်။

ရေဝေရှင်ထွေးသည် ငယ်စဉ်ကပင် ပျို့၊ ကဗျာ၊ လင်္ကာတို့ကို လိုက်စားခဲ့ကြောင်း သူ၏အန်ချင်းတစ်ပိုဒ်တွင်

“ဆယ်နှစ်အဝင်	လူကိုပြင်နှင့်
ရုပ်သွင်နတ်လျော	မြေချောအသရေ
ရဝေရှင်ထွေး	ကြေငြာမွေးသည်
ငြိမ့်လေးဖွဲ့သည်	အန်ချင်းတည့်လေး”

ဟုဖော်ပြထားသည်။

ထို့အပြင် သူမသည် တောင်ငူခေတ်ဘုရင် ဘုရင့်နောင်၏ ညီတော် ဘုရင်မင်းခေါင်ကွယ်လွန်၍ သားတော်မင်းရဲသီဟသူ လက်ထက်တွင် အမှုထမ်းခဲ့သော အမတ်ကြီးတစ်ဦး၏ သမီး ဖြစ်ခဲ့ကြောင်းကို သူမရေးသားခဲ့သော အန်ချင်းတစ်ပိုဒ်တွင်

“တောင်ငူသခင် နတ်ရှင်ရန်ကဲ မင်းရဲလည်းဟူ သီဟသူဟု ရိပ်ဖြူကာမိုး ရှင်ပင်တိုးဝယ် ကောက်ရိုးမှတ်အပ် ပြည်ရွာကွပ်၍ မွမ်းထပ်ဖြိုးခိုင် ကျေးသီးပိုင်သည် ဆွယ်ပြိုင်မဲ့လျင်း ကျွန်တော်ရင်းဟု ရင်တွင်းနှောင်းမွေး သမီးထွေး” ဟုအတိအကျ ဖွဲ့ဆို

ရေးသားခဲ့သည်။

ရေဝေရှင်ထွေး၏ ဆံထုံး (၅၅) ထုံးပါ ပုဂံခေတ် မြန်မာ အမျိုးသမီးများ၏ ဆံပင်ထုံးဖွဲ့မှုပုံစံ အမျိုးမျိုးအကြောင်းကို ဖွဲ့ဆိုရာတွင် သူတွေ့ရှိခဲ့ရသော သဘာဝပတ်ဝန်းကျင်နှင့် နှိုင်းယှဉ် ၍ မြန်မာအမျိုးသမီးများ နားလည်လွယ်စေရန်နှင့် ဆင်ယင်ထုံးဖွဲ့ လိုစိတ် ဖြစ်ပေါ်လာစေရန် ဆွဲဆောင်သည့် အနေဖြင့် ဆံထုံး ထုံးနည်းတစ်ခုချင်းကို သုတရသဖြစ်စေရန် အနုအလှများဖြင့် သီကုံးဖွဲ့ဆိုခဲ့ကြောင်း အောက်ပါအတိုင်းကောက်နုတ် ဖော်ပြ ပါသည်-

“အစောတို့လေ	ရတနာတွေ	ရွှေမိုးစွေ၍
သပြေမည်ခံ	ပြည်ပုဂံဝယ်	xxxxxxx
မြိတ်ဖြူမြိတ်စို့	သွယ်ညှို့မိတ်လွတ်	ရစ်ပတ်စုလည်း
ရောရည်ထုံးဖွဲ့	တုမဲ့ရွှေရောင်xxxx	နှင်းသွေးမစို့
ကြာညိုဝတ်ဆံ	မူဝံနှိုင်းရှည်	
ရှုကြည့်မငြီး	xxxxxxx	
ဇင်ယော်တမ်းဝဲ	xxxxxxx	
ပုလဲကိုးပုံး	ဂမုံးငုံအာ	
လေးပါးရာသီ	နှိုင်းပြီးစံလွတ်	
နဂါးပတ်ကြော့ကွင်း	နန်းတွင်းမဉ္ဇူ	
xxxxxxx	မဏိကိုးပါး	
ချယားပွင့်သေး	ယုန်ရေးလဝယ်	
နေလည်ဥဒေါင်း	သုံးချောင်းခြူးယှက်	
xxxxxxx	ပုဇင်းတောင်ပြန်	
ရတနာမာန်တိုင်	ပွင့်ဆိုင်ပုဏ္ဏရိပ်	
နဂါးအိပ်လေးထောင့်	ရှစ်မြောက်ပြန်ကာ xxxxxx”	

စသည်ဖြင့် ဖွဲ့ဆိုခဲ့သည်။

(မှတ်ချက်- အစောတို့လေဟူသည်မှာ သူငယ်ချင်းတို့ဟုဆိုပါသည်။)

ရေဝေရှင်ထွေးစပ်ဆိုခဲ့သောအန်ချင်းပါဆံထုံး (၅၅) မျိုးကို သာလွန်မင်း လက်ထက်တွင် ဆံထုံး (၃၇) မျိုးကို ဆင်ယင်ထုံးဖွဲ့ ခဲ့ကြကြောင်းနှင့် မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင် (၇) မျိုးကိုသာ ဆင်ယင် ထုံးဖွဲ့ခဲ့ကြောင်း ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကဗျာဗန္ဓုသာရကျမ်းနှင့် အခြားကျမ်းတို့တွင်ဖော်ပြထားသည်။ ထို့ကြောင့် ရေဝေရှင်ထွေး

သည် မြန်မာ့သမိုင်းတွင် အမျိုးသမီးများ၏ ဆံပင်ဆင်ယင်ထုံးဖွဲ့မှု ကို ပထမဦးဆုံး ရေးဖွဲ့စပ်ဆို ဖော်ပြခဲ့သူဟုဆိုနိုင်သည်။ သူမနှင့် ခေတ်ပြိုင်စာဆိုရှင်များမှာ တောင်ငူမှ ရာဇဓာတုကလျာ၊ နတ်ရှင်နောင်၊ မင်းဇေယျနန္တမိတ်၊ ရှင်သံခို စသူတို့ဖြစ်ကြောင်း သိရှိရသည်။

ရေဝေရှင်ထွေးသည် အန်ချင်းကဗျာကို အစောဆုံးရေးသား စပ်ဆိုခဲ့သည်သာမက မိုးဘွဲ့၊ ရာသီဘွဲ့၊ ဘုရားတိုင်ရတု စသည်တို့ကိုပါ စပ်ဆိုခဲ့သည်။ သို့သော် သူမစပ်ဆိုခဲ့သော ဆံထုံး (၅၅) ထုံးပါ အန်ချင်းအကြောင်းကို မြန်မာစာပေပညာရှင်များမှ ဂုဏ်ပြုရေးသားခဲ့ကြသဖြင့် အဆိုပါ အန်ချင်းမှာ မြန်မာစာပေ သမိုင်းတွင် မော်ကွန်းတင်နိုင်ခဲ့ပြီ ဖြစ်သည်။ ရေဝေရှင်ထွေး၏ ဘဝကို အသေးစိတ်မသိရသော်လည်း အင်းဝဘုရင် မင်းခေါင်မှ တောင်ငူသို့စစ်ချီတိုက်ခိုက်ခဲ့ရာ တောင်ငူဘုရင် နတ်ရှင်နောင်အား အနိုင်ရရှိခဲ့ပြီးနောက် စာပေပညာရှင်များဖြစ်သည့် ရေဝေရှင်ထွေး၊ မင်းဇေယျနန္တမိတ်နှင့် ရှင်သံခိုတို့ကို အင်းဝသို့ခေါ်ဆောင်သွား ခဲ့သည်။ အင်းဝရောက် ရေဝေရှင်ထွေး၏ဘဝမှာ တောင်ငူဘုရင် သီဟသူ၏လက်ထက်၌ ကိုယ်လုပ်တော်ဘဝဖြစ်၍ ကဗျာ စာပေများကို ရေးသားစပ်ဆိုခဲ့သည်ကိုသိရှိရသော်လည်း သူမ၏ ဘဝနိဂုံးကိုမသိရသေးပါ။ ကိုယ်လုပ်တော်ဆိုသဖြင့် အထင်မသေး သင့်ပါ။ မင်းရဲသီဟသူနှင့် ရေဝေရှင်ထွေး၏ အသက်သည် များစွာ ကွာခြားနိုင်သည်။ တောက်တိုမယ်ရခိုင်းစေရသော ကိုယ်လုပ်တော် လည်း ဖြစ်နိုင်သည်။ ယောက်ျားတို့ဘုန်း လက်ရုံး၊ မိန်းမတို့ဘုန်း ဆံထုံးဟူသော အမျိုးသမီးများ၏ ဆံပင်ထုံးဖွဲ့မှုအကြောင်းကို

စတင်ရေးသားစပ်ဆိုခဲ့သည့် ဒေသခံလူအများစုမှ မသိရှိရသေးသော ထိုခေတ်၏ နိုင်ငံကျော် ရေဝေရှင်ထွေး၏အကြောင်းကို လေ့လာရသမျှနှင့်သာ ဖော်ပြလိုက်ရသည်။

အရှင်ဇာဂရာဘိဝံသ (မဟာဓမ္မရာဇာဓိရာဇဂုရု/တိပိဋကဓရ)

ကုန်းဘောင်ခေတ်၏ မိတ္ထီလာနယ်မှ နိုင်ငံသိထူးခြားစွာ ထင်ရှားခဲ့သူမှာ အရှင်ဇာဂရာဘိဝံသ ဆရာတော်ဖြစ်သည်။ ထင်ရှားခဲ့ရသည့် အကြောင်းမှာ မြန်မာနိုင်ငံသာသနာသမိုင်း၏ အထွတ်အထိပ်ဖြစ်သော မင်းတုန်းမင်းခေတ် ပဉ္စမသင်္ဂါယနာ တင်ပွဲတွင် မဟာနာယကသံဃဦးသျှောင် ဆရာတော်ဖြစ်ခြင်းကြောင့်ဖြစ်သည်။ ပုဂံမင်းလက်ထက် ၁၈၄၈ ခုနှစ်တွင် ပုဂံမင်းဆက်ကပ်သော ‘ဇာဂရာဘိသီရိပဝရလင်္ကာရ၊ မဟာဓမ္မရာဇာ ဓိရာဇ ဂုရုဘွဲ့’နှင့် မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင် ‘ဇာဂရာဘိဝံသ၊ တိပိဋကဓရ၊ မဟာဓမ္မရာဇာဓိရာဇဂုရုဘွဲ့’ တံဆိပ်တော်ကို ဆက်ကပ်ခြင်းခံရသည်။ မန္တလေးမြို့ ဒက္ခိဏာရာမခေါ် ဘုရားကြီးတိုက်၏ ပထမဦးဆုံး ပဓာနနာယက တိုက်အုပ် ဆရာတော် ဖြစ်သည်။ ဆရာတော်သည် ပါဠိပညာရှင်တစ်ဦးဖြစ်ရာ ဗုဒ္ဓဘာသာကျမ်းစာအုပ်ပေါင်း (၁၉) အုပ်ကို ရေးသားပြုစုခဲ့သည်။ အရှင်ဇာဂရာဘိဝံသ၏ ဇာတိမှာ မိတ္ထီလာမြို့နယ် ကဖြူအုပ်စု၊ ကဖြူရွာဖြစ်သည်။ ခမည်းတော်ဦးရွှေစ၊ မယ်တော် ဒေါ်မင်းရင်တို့မှ ၁၈၁၀ ပြည့်နှစ်တွင် မွေးဖွားခဲ့သည်။ ပဉ္စမသင်္ဂါယနာတင်ပိဋကတ်သုံးပုံကို ကျောက်ထက်အက္ခရာရေးထိုးခြင်းလုပ်ငန်းတွင်

ဦးဆောင်ပြုစု၊ စိစစ်ခြင်းများ ပြုလုပ်ခဲ့သော သာသနာအာဇာနည်တစ်ပါးဖြစ်သည်။ မန္တလေးဘုရားကြီးတိုက်တွင် နှစ်ပေါင်း (၂၇) နှစ်ကြာ အုပ်ချုပ်ခဲ့ပြီး သက်တော်(၆၄)၊ ဝါတော် (၄၄) ဝါ အရတွင် မန္တလေးမြို့၌ ပျံလွန်တော်မူခဲ့သည်။ ဦးဝင်းတင့်၊ မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်၏ မိတ္ထီလာမြို့ သာသနဝေပုလ္လကျောင်း ရွှေရတုစာစောင်မှ ‘ပဉ္စသင်္ဂါယနာတင် မိတ္ထီလာဆရာတော်’ ဆောင်းပါးမှ ကောက်နုတ်၍ အကျဉ်းမျှဖော်ပြခြင်းဖြစ်သည်။

ဦးဘရင် (မင်းတိုင်ပင်အမတ်)

မိတ္ထီလာနယ်မှ နိုင်ငံသိထင်ရှားသူတစ်ဦးမှာ ကိုလိုနီခေတ် ၁၈၉၅ ခုနှစ်၊ မိတ္ထီလာခရိုင်၊ သဲတောမြို့၌ မွေးဖွားခဲ့သူ ဦးဘရင် ဖြစ်သည်။ သူ၏အကြောင်းကို ဆရာဦးနီတွတ်၏ မိတ္ထီလာ သမိုင်းမှ ကောက်နုတ်၍ အကျဉ်းမျှ ဖော်ပြလိုက်သည်။ ဦးဘရင်သည် ပျော်ဘွယ်မြို့ ဝက်စလီယံကျောင်းတွင် မြန်မာ၊ အင်္ဂလိပ်ဘာသာများကို သင်ကြားခဲ့ပြီး ရန်ကုန်မြို့၊ ယုဒဿန်ကောလိပ်မှ ဘီအေတန်းကို ဂုဏ်ထူးဖြင့် အောင်မြင်ခဲ့သည်။ အိန္ဒိယနိုင်ငံ၊ ကာလကတ္တားတက္ကသိုလ်တွင် မဟာဝိဇ္ဇာတန်းကို သွားရောက် သင်ကြားနေစဉ် မကျန်းမာ၍ပြန်လာခဲ့ပြီးနောက် သီရိလင်္ကာနှင့် ထိုင်းနိုင်ငံတို့၏ ပညာရေးစနစ်များကို လေ့လာခဲ့သည်။ ၁၉၃၀ ပြည့်နှစ်၊ ဒိုင်အာခီခေတ် အုပ်ချုပ်ရေးတွင် မိတ္ထီလာအရှေ့ပိုင်းမှ မင်းတိုင်ပင်အမတ်အဖြစ် ရွေးချယ်ခံရပြီး ၁၉၃၁ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာမြို့ အမျိုးသားအထက်တန်းကျောင်း၌ ကျောင်းအုပ်ကြီးအဖြစ် တာဝန်ထမ်းဆောင်ခဲ့သည်။ ၁၉၄၁ ခုနှစ်တွင် ပညာရေး

ဌာနဆိုင်ရာ ဝန်ကြီးချုပ်တာဝန်ကို ထမ်းဆောင်ခဲ့ပြီး ၁၉၄၆ ခုနှစ်တွင် နိုင်ငံတော်ဥပဒေပြုကောင်စီတွင် အဖွဲ့ဝင်အဖြစ် နိုင်ငံ့တာဝန်များကို ထမ်းဆောင်ခဲ့သည်။ ဦးဘရင်သည် မိတ္ထီလာနယ်မှ ရေကန်များကို ပြုပြင်ပေးရေး၊ ရေပေးဝေရေး၊ သဿမေဓအခွန်ငွေများ လျှော့ပေးရေး၊ သီးနှံစိုက်ပျိုးခွန်များ လျှော့ပေးရေး၊ ပညာရည် တိုးတက်မြှင့်မားရေး စသည့်နယ်သူနယ်သားများ အကျိုးစီးပွားအတွက် လွှတ်တော်တွင် မေးမြန်းဆွေးနွေးမှုများစွာ ပြုလုပ်၍ပြည်သူ့အကျိုးကို ဆောင်ရွက်ခဲ့သူဖြစ်သည်။

အခြားထင်ရှားသူများ

ဦးဘရင်ကဲ့သို့ပင် ထင်ရှားခဲ့သော မိတ္ထီလာနယ်မှ မင်းတိုင်ပင်အမတ်၊ ပါလီမန်အမတ်၊ လူမျိုးစုနှင့် ပြည်ထောင်စုလွှတ်တော်အမတ်များမှာ ဦးဘိုးထွန်း(၁၉၂၇)၊ ဦးစိန်တုတ်(၁၉၃၀)၊ ဦးမြ(၁၉၃၂)၊ ဦးလူဆင် (၁၉၃၈)၊ ဦးထွန်းဖံ၊ ဦးငွေ၊ ဗိုလ်ကိုကြီး၊ ဗိုလ်အောင်ညွန့်(၁၉၄၇)၊ ဆရာထီ၊ ဦးခင်မောင်လပ်၊ ဦးလှဖေ၊ ဗိုလ်မာကြီး စသူတို့ဖြစ်သည်။ ဆရာထီမှာ ဝဏ္ဏကျော်ထင်ဘွဲ့ရရှိခဲ့သူဖြစ်သည်။ ထိုသူများမှာ နိုင်ငံရေးအရ ထင်ရှားခဲ့သူများဖြစ်သည်။ သူတို့အထဲမှ ဦးငွေ၊ ဗိုလ်ကိုကြီး၊ ဗိုလ်အောင်ညွန့်၊ ဆရာထီ၊ ဦးလှဖေ၊ ဗိုလ်မာကြီး စသူတို့ကို စာရေးသူမှ တွေ့ဆုံစကား ပြောဖူးသည်။ ဆရာထီနှင့် ဦးထွန်းခင်တို့ကို သူတို့အာဏာမရှိစဉ်တွင် အကူအညီများစွာ ပေးဖူးသည်။ ဦးငွေမှာ ကဖြူရွာခေါ် အုပ်ရှစ်ကုံးသားဖြစ်ရာ ကွယ်လွန်ချိန်တွင် ထိုရွာ၌ ရှိသည်။

စစ်ရေးအရ ထင်ရှားသူများမှာ များစွာရှိသည်။ နိုင်ငံတော်အဆင့် တာဝန်ထမ်းဆောင်ကြသူများမှာ စစ်တပ်မြို့ဖြစ်သော မိတ္ထီလာ၌ တာဝန်ထမ်းဆောင်ခဲ့ဖူးသူများ ဖြစ်ကြသည်။ မိတ္ထီလာ၌ နေထိုင်ခဲ့ ကြသူများတွင် မိတ္ထီလာသား မဟုတ်သော်လည်း မိတ္ထီလာအပေါ်တွင် ဇာတိသားကဲ့သို့ သံယောဇဉ်ရှိသူများ ရှိသည်။ ထိုအထဲ၌ အငြိမ်းစား ဒုဗိုလ်ချုပ်မှူးကြီး မောင်အေးလည်း ပါဝင်သည်။ သူသည် ယခင် စစ်တပ်ကျောင်း ယခုအထက (၃) မှ ဆယ်တန်းအောင်မြင်သူဖြစ်သည်။ အထက (၃) သာမက ယခုအထက (၁) တွင် ဆယ်တန်းအဆင့်တွင် နေဖူးသည်။ သူ၏ သူငယ်ချင်းအရင်းဖြစ်သူ ဦးစိုးလွင် (အာလူးစိုးမြင့်) ကဲ့သို့သော ကျောင်းနေဖက်သူငယ်ချင်းများ ယခုတိုင် တစ်ချို့ရှိနေဆဲဖြစ်သည်။ မိတ္ထီလာအပေါ် သံယောဇဉ်ရှိပြီး လိုအပ်သော အကူအညီများကို ပေးခဲ့သူဖြစ်သည်။ ထို့အတူ မိတ္ထီလာဇာတိသားမဟုတ်သော်လည်း ဇာတိသားကဲ့သို့ မိတ္ထီလာကို ဒုတိယဇာတိမြို့အဖြစ် ကူညီစောင့်ရှောက်သူမှာ အမှတ် (၁) စက်မှုဝန်ကြီးဟောင်း အငြိမ်းစား ဗိုလ်မှူးချုပ်တင့်ဆွေဖြစ်သည်။ သူသည် မိတ္ထီလာအပေါ် လွန်စွာသံယောဇဉ်ကြီးမားသူဖြစ်ရာ မိတ္ထီလာကန် မတိမ်ကောရေးအတွက် မုံတိုင်ဆည် တည်ဆောက်ရန် စတင်စည်းရုံး ဆောင်ရွက်ခဲ့သူ ဖြစ်သည်။ မုံတိုင်ဆည်သည် သူ၏ကောင်းမှုဟုပင် ဆိုရလောက်အောင် ဂရုပြု အကောင်အထည်ဖော် ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ မိတ္ထီလာဒေသ ကောင်းစားရေးအတွက် အဖက်ဖက်မှ ကူညီပေးခဲ့ရာ မိုးကုတ်ဓမ္မရိပ်သာတွင် ဆွမ်းစားကျောင်း

ဆောက်လုပ်ခြင်းနှင့် ဘိုးဘွားရိပ်သာဆောက်လုပ်ရေးတို့တွင် ပါဝင်လှူဒါန်းခဲ့သည်။ ၁၉၉၁ ပြည့်နှစ်၊ မိတ္ထီလာမီးဘေးကြီး၏ ဒုက္ခသည်များအတွက် အလှူငွေများကို ရန်ကုန်မြို့နေ ဇာတိသား ပုဂ္ဂိုလ်များအား ဦးဆောင်၍ ကိုယ်တိုင်လာရောက် လှူဒါန်းခဲ့သူ ဖြစ်သည်။

“မထိကန်သာ ရေကြည်ရှာခဲ့” စာအုပ်ကို တင့်ဆွေ(ဖျာပုံ) အမည်ဖြင့် သူ၏မိတ္ထီလာအပေါ် သံယောဇဉ်ကြီးမားပုံနှင့် မိတ္ထီလာ ဒေသ၌ သူ့ဘဝ ကျင်လည်ခဲ့ရပုံတို့ကို မိတ္ထီလာကန်အကြောင်းအား နောက်ခံထား၍ ရေးသားခဲ့သူဖြစ်သည်။ အခြားစစ်ဖက်၊ နယ်ဖက်မှ မိတ္ထီလာဇာတိသားကဲ့သို့ ကူညီဆောင်ရွက်ပေးခဲ့ သူများ လည်း များစွာရှိသည်။

မိတ္ထီလာဇာတိသားများထဲမှ နိုင်ငံသို့ ထင်ရှားခဲ့သူအချို့ ရှိသည်။ သူတို့ထဲမှတစ်ဦးမှာ ဗိုလ်ကြီးဟောင်း ဦးမောင်တင်ဖြစ်ရာ သူသည် မိတ္ထီလာနယ်၊ သဖန်းပင်ရိုးရွာဇာတိသားဖြစ်သည်။ မိတ္ထီလာဘိုးဘွားရိပ်သာကို မခံ၍တည်ဆောက်ခဲ့ပြီး ရန်ကုန်မြို့ရှိ နှင်းဆီကုန်းဘိုးဘွားရိပ်သာ၊ ဇီဝိတဒါန သံယာဇဆေးရုံ စသည် တို့တွင် ဦးဆောင်ပါဝင်ဆောင်ရွက်နေသူ ဖြစ်သည်။ မိတ္ထီလာနယ် အတွက် ရန်ကုန်ရှိ မိတ္ထီလာသားများအားစုစည်း၍ အဖက်ဖက်မှ ကူညီဆောင်ရွက်ခဲ့သူဖြစ်သည်။ အခြားထင်ရှားသူ တစ်ဦးမှာ ‘ထီလာစစ်သူ’ အမည်ရ ကွယ်လွန်သူ ယဉ်ကျေးမှု ဒုတိယ ဝန်ကြီးဟောင်း ဒေါက်တာဦးစိုးညွန့် (အငြိမ်းစားဒုဗိုလ်မှူးကြီး) ဖြစ်သည်။ သူသည် မိတ္ထီလာမြို့နယ် ရွှေစစ်သည်ကျေးရွာသား ဖြစ်ရာ ထိုရွာ၌တွဲဖက် အထကကျောင်းကို ကိုယ်ထူကိုယ်ထ

စနစ်ဖြင့် စတင်အကောင်အထည်ဖော်ဆောင်ရွက်ခဲ့ပြီး ဆရာ၊ ဆရာမများ၏ လစာကို စိုက်ထုတ်ကျခံ၍ ဦးဆောင်စည်းရုံး ပေးခဲ့သူဖြစ်သည်။ နာမည်ကျော် ကဗျာဆရာတစ်ဦးဖြစ်ရာ သူ၏ကဗျာအချို့ကို အင်္ဂလိပ်၊ တရုတ်၊ ဂျပန်ဘာသာဖြင့် ရိုက်နှိပ် ထုတ်ဝေရသည်အထိ အောင်မြင်ကျော်ကြားခဲ့သူဖြစ်သည်။ သူကဲ့သို့ပင် လူသိများသူမှာ ဗိုလ်တထောင် သတင်းစာအယ်ဒီတာ ဟောင်း ဦးရဲတင့် (အမျိုးသားစာပေဆုရ)၊ သိပ္ပံမြင့်ဦး (အမျိုးသား စာပေဆုရ)၊ ထီလာစိုးမြင့်ထယ် စသူတို့ဖြစ်သည်။

မိတ္ထီလာကန်သမိုင်း

မိတ္ထီလာမြို့သည် သျှိသျှားကန်ခေါ် မိတ္ထီလာကန်အား အခြေခံ၍ ဖြစ်ပေါ်လာသောကြောင့် မိတ္ထီလာအမည်ဖြစ်စဉ်ကို လေ့လာခြင်းနှင့် တည်နေရာအခန်းတွင် အနည်းငယ်ဖော်ပြခဲ့ပြီး ဖြစ်သည်။ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းနှင့် ပတ်သက်၍ ပညာရှင်များစွာ တို့က ရေးသားခဲ့ကြသည်။ ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင် စာ-၇၉/၈၀ တွင် မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းဟု မဆို နိုင်သော်လည်း လင်းဇင်းကန်ရိုးအကြောင်းကို ဖော်ပြထားသည်။ ထိုဖော်ပြချက်တွင် မင်းကြီးစွာစော်ကဲ ၁၃၆၁-၁၄၀၁ လက်ထက် ၁၃၆၈ ခုနှစ်တွင် ဝန်ဇင်းမင်းရာဇာမှ လင်းဇင်းကန်ရိုးတွင် တွေ့ရှိ ရသော ရွှေရုပ်ထုအကြောင်းကို ဘုရင်အား ရှင်းပြလျှောက်ထား ခဲ့ကြောင်းဖော်ပြသည်။ ကွယ်လွန်ခဲ့သော လင်းဇင်းမင်းသမီးအား အကြောင်းပြု၍ လင်းဇင်းကန်ရိုးဟုခေါ်တွင်ခဲ့ပြီး မင်းကြီး စွာစော်ကဲသည် လင်းဇင်းကန်အား တူးဖော်ခဲ့သူမဟုတ်ဘဲ

ကျိုးပေါက်နေသော လင်းဇင်းကန်ပေါင်ကိုသာ ပြုပြင်ခဲ့သည်ဟု ဒေါက်တာတိုးလှ၏ ၁၉၇၀ ပြည့်နှစ် မဟာဝိဇ္ဇာဘွဲ့ယူကျမ်း “ဗဒုံမင်း လက်ထက် မြန်မာနိုင်ငံသမိုင်း” တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ထို့ကြောင့် မင်းကြီးစွာစော်ကဲထက်စော၍ ကန်ကိုတည်ဆောက်သူ ရှိရမည်ဖြစ်ရာ ရှင်မဟာသီလဝံသ၏ သျှိသျှားကန်ခေါ် မိတ္ထီလာ ကန်တော် မော်ကွန်းအရ မိတ္ထီလာကန်ကိုစတင်တည်ထောင်သူမှာ ဘုရင်နရပတိစည်သူ (၁၁၇၃-၁၂၁၁) သာ ဖြစ်နိုင်သည်။

ဘုရင်အနုရုဒ္ဓ (အနော်ရထာ) နှင့် မိတ္ထီလာကန်

မိတ္ထီလာကန်သည် မြတ်ဗုဒ္ဓ၏ ဘိုးတော်အဉ္စနမင်း လက်ထက်မှာပင် ရှိခဲ့ပြီး အနာတပိဏ်သူဌေး၊ ကာဠာသောကမင်း၊ သီရိဓမ္မာသောကမင်း စသူတို့ပြုပြင်ခဲ့သည်ဆိုသည်မှာ မည်သို့မျှ မဖြစ်နိုင်ပါ။ သူတို့သည် အိန္ဒိယနိုင်ငံတောင်ပိုင်း မြစ်ဝကျွန်းပေါ် ဒေသဖြစ်သည့် ယခုကာလကတ္တားဒေသသို့ပင် ရောက်ခဲ့သည့် အထောက်အထား မတွေ့ရှိရသေးပါ။ ထို့ကြောင့် မြန်မာပြည် ရောက်ပြီး မိတ္ထီလာကန်အား ပြုပြင်ခဲ့သည်ဆိုသည်မှာ လက်ခံ နိုင်ဖွယ်ရာမရှိပါ။

မြန်မာရာဇဝင်များထဲတွင် အစောဆုံးဆိုရမည့် ဦးကုလား ရာဇဝင်၊ မှန်နန်းရာဇဝင်၊ တွင်းသင်းရာဇဝင်တို့၌ ပုဂံဘုရင် အနုရုဒ္ဓ မိတ္ထီလာကန်ကို ဆည်ခဲ့ကြောင်းမပါရှိပါ။ ဆရာကြီး ဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ ခေတ်ဟောင်းမြန်မာရာဇဝင် (၂၀၀၈) အရ ဦးကုလားရာဇဝင်ကို ခရစ် ၁၇၂၀ ခုနှစ်ခန့်တွင် ရေးခဲ့ပြီး မှန်နန်းရာဇဝင်ကို ၁၈၂၉ ခုနှစ်တွင် ရေးခဲ့၍ ဒုတိယမှန်နန်း

ရာဇဝင်ကို ၁၈၆၇ ခုနှစ်တွင် ရေးသားခဲ့ကြောင်းသိရှိရသည်။ အနုရုဒ္ဓမင်း မိတ္ထီလာကန်ကိုပြုပြင်တည်ဆောက်ခဲ့ပါက ထိုရာဇဝင် ကျမ်းများတွင် ပါရှိရမည်ဖြစ်သည်။

ဘုရင်အနုရုဒ္ဓသည် လယ်တွင်းကိုးခရိုင်မှ ပုဂံသို့အပြန်ခရီး တွင် ယခုမြွေကတ္တူကန်ရွာသို့အရောက် နတ်ကြီးလေးပါးမှ ပြောပြချက်အရနှင့် အိပ်မက်အရ မိတ္ထီလာကန်အား ပြုပြင် တည်ဆောက်ခဲ့သည်ဆိုသည်ကို သံသယဖြစ်ဖွယ်ရှိကြောင်း အထက်အခန်းများတွင် ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ အနုရုဒ္ဓမင်း မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ခဲ့သည်ဟု စတင်ဖော်ပြသော ရာဇဝင်ကြီး များတွင် ၁၉၃၁ ခုနှစ်ခန့်တွင်ရေးသားသည့် ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက်မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး ဒုတိယတွဲတွင် တွေ့ရှိရ သည်။ ထိုအထဲတွင် ဗဒုံမင်းမှ အိပ်မက်အရ မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ရန် သင့်မသင့်မေးမြန်းခဲ့ရာ မောင်းထောင်ဆရာတော်မှ မိတ္ထီလာကန်အား ပြုပြင်သင့်ကြောင်း၊ ဘိုးတော် အဉ္စနမင်း၊ အနာတပိဏ်သူဌေး၊ ကာဠာသောကမင်း၊ သီရိဓမ္မာသောကမင်းတို့ အဆက်ဆက် ဤကန်ကို ပြုပြင်ခဲ့ကြောင်း စသည်ဖြင့် မေတ္တာစာ ပြန်ကြားရာမှ ထိုခေတ်နောက်ပိုင်းတွင် ရေးသားခဲ့ကြသော ပေပုရပိုက်ကျောက်စာများတွင် မိတ္ထီလာသမိုင်းမူကွဲများ အမျိုးမျိုး ပေါ်ပေါက်ခဲ့သည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ ထိုသို့ဆိုခြင်းဖြင့် ရေးသား ခဲ့ကြသော ပညာရှင်များအား အပြစ်မတင်ပါ။ ထိုသို့ မှတ်တမ်းတင် ရေးသားခဲ့ကြသဖြင့် အခြားမသိရှိရသေးသော သမိုင်းအချက် အလက်အချို့ကို ရရှိကြသည်။ ဆရာကြီး ဦးမောင်မောင်တင်မှာ ကိုလိုနီခေတ်တွင် ဂုဏ်ထူးဆောင် မဟာဝိဇ္ဇာဘွဲ့ကိုရရှိခဲ့ပြီး ပေပုရပိုက်ပေါင်းများစွာ မီးလောင်ဖျက်ဆီးခံရမည့်ဘေးမှ

ကာကွယ်ထိန်းသိမ်းခဲ့သူ ပညာရှင်တစ်ဦးဖြစ်ပြီး ကဗျာဗန္ဓုသာရကျမ်း အပါအဝင် ကျမ်းပေါင်း (၄၉) ကျမ်း ရေးသားပြုစုခဲ့သူဖြစ်သည်။

ပုဂံဘုရင်အနုရုဒ္ဓ (အနော်ရထာမင်း) သို့မဟုတ် သူ၏ တပ်ဖွဲ့များသည် မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ခဲ့ကြောင်းအဆိုမှာ ၁၇၉၆ ခုနှစ်၊ ဘိုးတော်ခေါ် ဗဒုံမင်းခေတ်မှ နောက်ပိုင်းတွင်ရေးသားသော ပေပုရပိုက်များတွင် ပါရှိလာကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ မိတ္ထီလာ ဒေသမှ တွေ့ရှိရသော ခေတ်ပြိုင်ကျောက်စာများတွင် အနော်ရထာမင်း ကန်ပြုပြင်ကြောင်း ဖော်ပြထားခြင်း ယခုအချိန်အထိ မတွေ့ရှိရ သေးပါ။ မိတ္ထီလာကန်နှင့်ပတ်သက်သော ကျောက်စာ၊ ပေပုရပိုက် များမှာလည်း ၁၈ ရာစုနှင့် ၁၉ ရာစုတွင် ရေးသားခဲ့ကြသည်။ မိတ္ထီလာကန်အကြောင်းရေးသားခဲ့ကြသော အချို့မော်ကွန်းစာပေ များမှာ အိန္ဒိယနိုင်ငံရှိ မိမိလာနှင့် ရောထွေးရေးသားခဲ့ကြသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ လေ့လာရရှိသမျှ မိတ္ထီလာကန်နှင့် တိုက်ရိုက် ပတ်သက်ရေးသားခဲ့ကြသောစာရင်းမှာ အောက်ပါအတိုင်းဖြစ် သည် -

မိတ္ထီလာကန်အကြောင်းတွေ့ရှိရသော စာပေ၊ ပုရပိုက်၊ ကျောက်စာစာရင်း

- ၁။ ဝန်ဇင်းမင်းရာဇာ၏ လင်းဇင်းကန်ရိုးအကြောင်း (ဦးမောင်မောင်တင်- ကုန်းဘောင်ဆက်)။
- ၂။ ရှင်မဟာသီလဝံသ၏ ၁၄၈၀ ခုနှစ်ရေး သျှိုသျှားကန်ခေါ် မိတ္ထီလာကန်တော် ဘွဲ့မော်ကွန်း။

- ၃။ တွင်းသင်းဦးထွန်းညို၏ မိတ္ထီလာကန် သမိုင်းကျောက်စာ (၁၇၉၆) ။
- ၄။ ဗလနန်သူ (ဒု-နဝဒေး) မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့မော်ကွန်း (၁၇၉၆)။
- ၅။ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်း (တွင်းသင်းမင်းကြီး) လက်ပံခါးကော့ ပုရပိုက်မူပွား- ပု (၁)။
- ၆။ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်း ၁၇၉၆ ခုနှစ်၊ ဖက်တောရွာ ပုရပိုက် မူပွား- ပု (၂၄)။
- ၇။ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်း ၁၈၃၇ ခုနှစ်၊ ဂဠုန်ကုန်း ပုရပိုက် မူပွား-ပု (၁၂)။
- ၈။ မိတ္ထီလာကန်ကျောက်စာ ၁၈၅၆ ခုနှစ် (မင်းတုန်းမင်းခေတ်၊ နတ်မောက် ကန်ရိုးမြောက်ထိပ်)။
- ၉။ မိတ္ထီလာကန်ကျောက်စာ ၁၈၉၀ ခုနှစ်၊ ဆင်စလွယ်ရွာ ပုရပိုက်မူပွား-ပု(၂၀)။
- ၁၀။ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်း၊ နွားစမ်းတောင်ရွာ ပုရပိုက်မူပွား- ပု (၁၉)။
- ၁၁။ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်း ဖက်တောရွာပုရပိုက်မူပွား- ပု (၃၉)။
- ၁၂။ မိတ္ထီလာကန်နှင့်စေတီများသမိုင်း ၁၉၁၆ ခုနှစ်၊ ဂဠုန်ကုန်း ပုရပိုက်မူပွား-ပု(၈)။
- ၁၃။ မိတ္ထီ လာကန် တော် ဘွဲ့ မော် ကွန်း ၁၉၂၉ ခုနှစ်၊ ဦးဘရင်ပြင်ဆင်။
- ၁၄။ မိတ္ထီလာကန်တော်သမိုင်းကျောက်စာ၊ ဦးခ ၁၉၂၉ ခုနှစ်၊ ဝန်ဇင်းမင်းရာဇာ - ပုံနှိပ်။

၁၅။ ကန်တော်မဟာ မထိလာအတ္ထုပ္ပတ္တိ၊ ဦးမြင့်ဆွေ (ကဗျာဘာနီ) ၁၉၅၇ စသည်တို့ဖြစ်သည်။

မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းနှင့်ပတ်သက်၍ ရေးသားထားသော ပုရပိုက်အများစုတွင် ကန်ရေသည် ပုပ္ဖားရေကျနှင့် ထိစပ်ခြင်း ရှိ/မရှိ မြင်သည်ကျော်ကို အကြည့်ခိုင်းရာမှ ဘုရင်အနော်ရထာအား (အချို့ ပုရပိုက်များတွင်အလောင်းစည်သူ၊ နရပတိစည်သူဟုဆို) လျှောက်ထားသည့် မထိလာပါဟူသောစကားမှ မိတ္ထီလာဖြစ်လာကြောင်း ဖော်ပြကြသည်သာ များသည်။ ထိုအဆိုမှာ အစဉ်အလာမှတ်သားချက်ဖြစ်နိုင်ပြီး မိတ္ထီလာဒေသ၏ မြေမျက်နှာသွင်ပြင်အရ မဖြစ်နိုင်ကြောင်း အထက်အခန်းများတွင် ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။

မိတ္ထီလာကန်အကြောင်းကို သတင်းစာ၊ မဂ္ဂဇင်းစသည်များတွင် ပညာရှင်တို့မှ အခါအခွင့်သင့်သလို ရေးသားခဲ့သည်များလည်းရှိသည်။ ထိုဖော်ပြချက်အချို့တွင် မိတ္ထီလာကန်အား ဘုရင်အနော်ရထာပြုပြင်ခဲ့သည် ဆိုသည်ကို စိစစ်ပြီး သံသယဖြစ်ဖွယ်ရာအဖြစ် ရေးသားကြသည်များလည်း ပါရှိသည်။ ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက်မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး ဒုတိယ စာ-၇၉ တွင် အနော်ရထာမင်းသည် စစ်အင်္ဂါလေးပါးနှင့် တောင်ဘက် ကိုးခရိုင်သို့ သွားပြီး အပြန်ခရီး၌ မိတ္ထီလာကန်ကို ဝါးဖြင့်ထောက်၍ တိုင်းတာရာ ရေအနက် တစ်ဆယ့်ရှစ်တောင် နှစ်မိုက်လေးသစ် ရှိကြောင်းနှင့် ကန်ရိုးဟောင်းအား အလျား တာငါးရာ၊ အနံတာငါးဆယ် ဆည်ဖို့ပြုစုကြောင်း၊ ရေပြန်ကျောက်တံခါးတစ်ရေမှတ်တိုင်လေးလုံး၊ ရေကြည့်လေးရွာ၊ ကန်ရိုး လေးရပ်

စောင့်နတ်ကြီးလေးပါး စီရင်ထားကြောင်း စသည်ဖြင့်ဖော်ပြထားသည်။ ထိုအဆိုမှာလည်း အနုရုဒ္ဓခေတ်မှနောက်ပိုင်းနှစ်ပေါင်း (၇၀၀) ကျော်ကြာ ဗဒုံမင်းလက်ထက် ၁၇၉၆ ခုနှစ်ခန့်တွင် ရေးသားခဲ့သည်များဖြစ်သည့်အပြင် ခေတ်ပြိုင်ကျောက်စာအထောက်အထား မတွေ့ရှိသေးခြင်း၊ ၁၇၂၀ ခုနှစ်တွင် ရေးသားခဲ့သော ဦးကုလားရာဇဝင်၊ ၁၈၂၉ ခုနှစ်တွင် ရေးသားသော မှန်နန်းရာဇဝင်များတွင် မပါဝင်ခြင်းတို့ကြောင့် သံသယဖြစ်ဖွယ်ရှိသည်။ ထို့အပြင် ဘုရင်အနော်ရထာပြုပြင်ခဲ့သည်ဆိုသော အထက်အဆိုများသည် ၁၉ ရာစုတွင်ရေးသားခဲ့သည့် မိတ္ထီလာနယ်၊ နွားစမ်းတောင်ရွာပုရပိုဒ်-ပု (၁၉) ပါ အချက်များနှင့် တူညီနေပြီး မိတ္ထီလာမြို့၏ ဧရိယာ၊ တည်ဆောက်ထားပုံများကိုဖော်ပြချက်များသည် ကုန်းဘောင်ခေတ်နှောင်းပိုင်းရှိ အခြေအနေများသာ ဖြစ်နိုင်ခြင်းကြောင့် ဤသို့ သံသယဖြစ်ဖွယ်ရှိကြောင်း ဖော်ပြခြင်းဖြစ်သည်။

ဘုရင်နရပတိစည်သူနှင့် မိတ္ထီလာကန်

ပုဂံဘုရင် အနုရုဒ္ဓလက်ထက် ယခုမိတ္ထီလာနယ်ကို ပြုပြင်ခဲ့သည်ကို သံသယဖြစ်ဖွယ်ရှိသော်လည်း သူ၏လက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာနယ်၏ ပထဝီအနေအထားအရ တစ်ဖက်လှည့် ဆည်ငယ်လေးတစ်ခုအဖြစ် တည်ရှိနိုင်သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းများအဆိုအရ ယခုမိတ္ထီလာကန်အား စတင်တည်ဆောက်ဆည်ဖို့ခဲ့သူဟု မှန်းဆရသည်မှာ ပုဂံခေတ်

ဘုရင် နရပတိစည်သူ (၁၁၇၄-၁၂၁၁) ဖြစ်နိုင်ဖွယ်ရှိသည်။
ထိုသို့မှန်းဆရသည်မှာ အောက်ဖော်ပြပါ သမိုင်းအချက်
အလက်များကြောင့်ပင် ဖြစ်သည် -

(က) မိတ္ထီလာခရိုင်အတွင်းမှ တွေ့ရှိရသော ကျောက်စာများ
အနက် နရပတိစည်သူမင်းလက်ထက် ရေးထိုးခဲ့သော
ကျောက်စာ ရှစ်ချပ်တွင် ဘုရားအလှူ၊ ကျောင်းအလှူ၊
မြေအလှူ၊ သင်္ကန်းအလှူ၊ ကျွန်အလှူ စသည့်ခေတ်ပြိုင်
ကျောက်စာများ တွေ့ရှိရသည်။ ထိုအထဲမှ -

၁။ ပင်းတလဲပန်းတော၊ ရွှေကျောင်းကျောက်စာ (၁၁၉၂)

၂။ မလှိုင်ရေငွေရွာမှ အိုးကြောသင်ကျောက်စာ (၁၁၉၉)

၃။ မိတ္ထီလာ၊ ကလိန်ရွာကျောက်စာ (၁၂၀၉)

၄။ မိတ္ထီလာ၊ ဝမ်းတော်ပြည့်ဘုရားကျောက်စာ (၁၂၁၂)
မိတ္ထီလားကို ဦးငြိမ်းမောင်၏ ရှေးဟောင်းမြန်မာ
ကျောက်စာများစာအုပ်တွင် လေ့လာနိုင်သည်။

(ခ) ပုဂံခေတ် နရပတိစည်သူမင်းနောက် ခရစ်နှစ် ၁၃၄၂
ခုနှစ်၊ ရေးထိုးသောကျောက်စာတစ်ခုနှင့် ၁၃၅၂ ခုနှစ်
ရေးထိုးသော ကျောက်စာတစ်ခု (ဦးငြိမ်းမောင်၏
ရှေးဟောင်း မြန်မာကျောက်စာ အတွဲ-၄၊ စာ-၄၂၊
၉၂ အရ) တို့သည် နရပတိစည်သူမင်းနောက် နှစ်
(၁၂၀) ခန့်တွင် ရေးထိုးခဲ့သော သျှိသျှားကန်အမည်ပါ
ကျောက်စာများကိုတွေ့ရှိရခြင်း။

(ဂ) နရပတိစည်သူမင်းနောက် နှစ် (၃၀၀)ကျော်အကွာ၊
ရွှေနန်းကြော့ရှင် (၁၅၀၂-၁၅၂၇) လက်ထက်တွင်

ရှင်မဟာသီလဝံသရေးသားသည့် သျှိသျှားကန်တော်ဘွဲ့
မော်ကွန်းတွင်-

“အရိမဒ်လျှင် ခေါ်မှတ်အလွံ၊ ထင်လတ္တံ့ဟု၊
ကြောက်ရွံ့ မည်းထူ၊ ဗျာဒိတ်ဟူသာ၊ စည်သူမင်းဖျား၊
တည်ခဲ့ထားသည်၊ သျှိသျှားသင်ကြီး၊ ကန်သာတည်း”
ဟုဖော်ပြထားသဖြင့် နရပတိစည်သူမင်း တည်ခဲ့
ကြောင်း သိရှိရခြင်း။

(ဃ) ထိုအဆိုကို ၁၇၉၆ ခုနှစ်တွင် ရေးသားသည့် တွင်းသင်း
တိုက်ဝန် ဦးထွန်းညို၏ ကန်တော်ဘွဲ့မော်ကွန်းတွင်
“××××× သျှိသျှားသင်းကြီး၊ တသီးမည်ယူ၊ သံပိုင်း
ထူသည်၊ စည်သူမင်းကြီး ရေကန်တည်း” ဟု ရေးသား
လျက် နရပတိစည်သူမင်း တည်ဆောက်ခဲ့ကြောင်း
ထောက်ခံဖော်ပြထားခြင်း။

(င) ဦးမောင်မောင်တင်၏ မြန်မာမင်း အုပ်ချုပ်ပုံ စာတမ်း
အတွဲ-၅ (၁၉၇၀) တွင် ယခုမိတ္ထီလာကန်မှ နတ်မောက်၊
မထောင်းတာ၊ လင်းဇင်းကန်ရိုးတို့သည် နရပတိစည်သူ
ဆည်ဖို့ခဲ့ပြီး ကျောက်ဆည်ခရိုင်တွင် ပါဝင်ကြောင်း
အဆိုကို ဆရာဒေါက်တာသန်းထွန်းမှ သူ၏ဇမ္ဗူဒီပ
ဦးဆောင်းကျမ်း ၂၀၀၅ ၊ စာ-၁၃၂ တွင် နတ်မောက်၊
မထောင်းတာ၊ လင်းဇင်းကန်ရိုးတို့သည် နရပတိ
စည်သူ တည်ဆောက်ခဲ့ကြောင်း အတည်ပြုဖော်ပြ
ထားခြင်း။

(စ) နရပတိစည်သူသည် ပြည်သူတို့အား စိုက်ပျိုးရေး ရရှိနိုင်ရန် ၁၅-၄-၁၁၆၈ နေ့တွင် ရေမြောင်းများ တူးဖော်ပြီး မဟာဒါန်မြေအဖြစ် လှူဒါန်းခဲ့သည်ဟု ဦးမောင်မောင်တင်၏ မြန်မာမင်းအုပ်ချုပ်ပုံစာတမ်း ၁၉၇၀ ၊ စာ-၈/၉ တို့တွင်ဖော်ပြထားခြင်း။

အထက်ဖော်ပြပါသမိုင်းအထောက်အထားများအရ နရပတိ စည်သူသည် မိတ္ထီလာကန်ကို စတင်ဆည်ဖို့ခဲ့သည်ဟု မှတ်ယူရမည် ဖြစ်သည်။ ထိုမင်းနောက် နန်းတက်ခဲ့ကြသော နားတောင်းများမင်း (၁၂၁၁-၁၂၃၁)၊ ပထမ ဥစ္စနာမင်း(၁၂၃၁-၁၂၃၅)၊ ကျစွာမင်း (၁၂၃၅-၁၂၄၉)၊ ဒုတိယ ဥစ္စနာမင်း(၁၂၄၉-၁၂၅၆)၊ တရုတ်ပြေးမင်း ခေါ် နရသီဟပတေ့မင်း (၁၂၅၆-၁၂၈၇) လက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ဆည်ဖို့ခဲ့သည်ကို မတွေ့ရှိရပါ။ နရသီဟပတေ့လက်ထက်တွင် တရုတ်တို့ချိုးဖောက်၍ မိတ္ထီလာကန် ပျက်စီးခဲ့သည်ဟု အဆိုရှိသော်လည်း သူ၏လက်ထက်မှ နောက်ပိုင်းမင်း များသည် ပြုပြင်ခဲ့ကြောင်းခိုင်လုံစွာမသိရှိရပါ။ မင်းကြီးစွာစော်ကဲ (၁၃၆၁-၁၄၀၁) လက်ထက်တွင် လင်းဇင်းကန်ရိုးအား ပြုပြင်ခဲ့ သည်။

မင်းကြီးစွာစော်ကဲနှင့်မိတ္ထီလာကန်

နရသီဟပတေ့မင်းလက်ထက် ၁၂၇၂ ခုနှစ်တွင် တရုတ်တို့ ချိုးဖောက်ခဲ့သည်ဆိုသော မိတ္ထီလာကန်ကို မင်းကြီးစွာစော်ကဲ (၁၃၆၁-၁၄၀၁) လက်ထက်တွင် ပြုပြင်ခဲ့ရာ လင်းဇင်းကန်ရိုးကို သာ ပြုပြင်ခဲ့ကြောင်း အထက်အခန်းများတွင် ဖော်ပြခဲ့ပြီး ဖြစ်သည်။ မင်းကြီးစွာစော်ကဲသည် နတ်မောက်ကန်ရိုး၊

မထောင်းတာကန်ရိုးတို့ကို ပြုပြင်ခဲ့သည်ဟု မတွေ့ရှိရပါ။ မင်းကြီး စွာစော်ကဲလက်ထက် လင်းဇင်းကန်ရိုးကို ပြုပြင်တူးဖော်၍ တွေ့ရှိရ သော လင်းဇင်းမင်းသမီးရုပ်ထုအကြောင်းနှင့် စာတိုင်ငည့်ခေါ် ဝန်ဇင်းမင်းရာဇာအကြောင်း ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ မိတ္ထီလာ ကန်ပေါင်သုံးခုတွင် လင်းဇင်းကန်ရိုးမှာ ထိုအချိန်၌ အနိမ့်ဆုံး ဖြစ်မည်ဟု မှန်းဆရသည်။ ပထဝီအနေအထားအရ ယခု မိတ္ထီလာ ဘူတာတောင်ဘက်အပိုင်းသည် အနိမ့်ပိုင်းဖြစ်ပြီး ယခုတိုင်ရှိသော ပန်းတိမ်တန်းရပ်မှ ရတနာမာရ်အောင် ရပ်ကွက်နယ်စပ် ခြောက်ကြီးသို့ ရေများစီးဆင်းခဲ့ဟန်ရှိသည်။ ခေတ်ပြိုင် တွေ့ရှိရသောကျောက်စာမှာ ကတ္တူကန်ရွာကျောက်စာတစ်ခုသာ ရှိသည်ဟု မှန်းဆရသည်။ ရာဇဝင်များတွင် မင်းကြီးစွာစော်ကဲ ပြုပြင်ခဲ့သည်ဆိုသော်လည်း လုပ်ငန်းပြီးစီးမှုအတိုင်းအတာ အခြေ အနေကို မတွေ့ရှိရသဖြင့် ကျေနပ်အားရမှုနည်းရသည်။ သို့သော် မင်းကြီးစွာစော်ကဲသည် လင်းဇင်းကန်ရိုးကို ပြုပြင်ဆည်ဖို့ ခဲ့သည်မှာ မှန်ကန်သည်ဟုယူဆသည်။ ခရစ် ၁၃၅၂ ခုနှစ်တွင် ရေးထိုးခဲ့သည်ဆိုသော မန္တလေးနန်းတွင်းကျောက်စာရုံရှိ ကျောက်စာအမှတ်-၄၆၉ သည် လင်းဇင်းကန်ရိုးမန်ကျီးပင် အောက်မှ ရရှိခဲ့ပြီး ကျောက်စာတွင် သိသျှားဟုပါရှိကြောင်း သိရှိရ သည်။

ဘိုးတော် ခေါ် ဗဒုံမင်းနှင့် မိတ္ထီလာကန်

မင်းကြီးစွာစော်ကဲပြီးနောက် နန်းတက်ခဲ့သော ဒုတိယ မင်းခေါင် ခေါ် သီဟသူမင်း(၁၄၈၂-၁၅၀၁) လက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ခဲ့ကြောင်းမတွေ့ရှိရပါ။ ထိုမင်းနောက်

နန်းတက်ခဲ့သောဘုရင်ရွှေနန်းကြော့ရှင် (၁၅၀၂-၁၅၂၇) သည် နန်းတက်စ ၁၅၀၂ ခုနှစ်တွင် ရှမ်းသူပုန်တို့ ထကြွလာသဖြင့် ယခုမိတ္ထီလာဒေသသို့ ရောက်ရှိခဲ့ပြီး ညောင်ရမ်းမှ ငတုံးတာနှင့် ငပြည့်ဝတို့၏ ရာနှင့်ချီသောသူပုန်တပ်ဖွဲ့များကို နှိမ်နင်းခဲ့ရသည်ဟု ဆိုသည်။ ရွှေနန်းကြော့ရှင်သည် သူပုန်တို့အားနှိမ်နင်းပြီး ရွှေနန်းတော်သို့ပြန်ရောက်အပြီးတွင် ရှင်မဟာသီလဝံသမှ သျှိုသျှားကန်ခေါ် မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့အား စပ်ဆို၍ ဘုရင်အား ပေးခဲ့သည်ဟု အဆိုရှိသည်။ ထို့ကြောင့် ရွှေနန်းကြော့ရှင် လက်ထက်၌လည်း မိတ္ထီလာကန်အားပြုပြင်ခဲ့ကြောင်း မတွေ့ရှိရ သေးပါ။

ထိုမင်းနောက် နန်းတက်သော ငါးဆူဒါယကာမင်း၊ သာလွန်မင်း၊ အလောင်းမင်းတရားကြီး စသည့်မင်းများလက်ထက်၌ လည်း မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ခဲ့ကြောင်း မသိရှိရသေးပါ။ ဗဒုံမင်း (၁၇၈၂-၁၈၁၉) လက်ထက်မှသာ မိတ္ထီလာကန်ကို စနစ်တကျ ပြုပြင်ခဲ့ကြောင်းတွေ့ရှိရသည်။ ဗဒုံမင်းသည် ဗုဒ္ဓသာသနာတော် ကို လွန်စွာမြတ်နိုးသူ ဖြစ်သည့်အပြင် လယ်ယာစိုက်ပျိုးမှု တိုးတက်လာစေရန် စိတ်ဝင်စားသူဖြစ်သည်။ သူ၏တပ်ဖွဲ့များနှင့် ဒေသဆိုင်ရာ အာဏာပိုင်များသည် နိုင်ငံလုံခြုံရေးသာမက စိုက်ပျိုး ထုတ်လုပ်မှုတိုးတက်လာစေရန်အတွက် အကောင်အထည်ဖော် ဆောင်ရွက်ကြရန် ၁၆-၅-၁၈၀၁ နေ့တွင်အမိန့်တစ်ရပ် ထုတ်ပြန် ခဲ့ကြောင်း ဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ မြန်မာမင်းအမိန့်တော်များ အတွဲ (၅) စာ-၃၅၅ တွင်ဖော်ပြထားသည်။ ဗဒုံမင်းသည် မိတ္ထီလာကန်ကိုမပြုပြင်မီ သူကူးကွယ်နေသော မောင်းထောင်ဆရာတော်

အရှင်ဉာဏဘိဝံသ (မဟာဓမ္မရာဇာဓိရာဇဂုရု၊ ဓမ္မသေနာပတိ) ထံ မိတ္ထီလာကန်အားပြုပြင်သင့်၊မသင့် အကြံဉာဏ် တောင်းခံခဲ့ရာ ဆရာတော်မှ ပြုပြင်သင့်ကြောင်း မေတ္တာစာပေးပို့ခဲ့သည်ဟု ဦးမောင်မောင်တင်၏ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး ဒုတိယတွဲတွင် အသေးစိတ်ဖော်ပြထားသည်။ ထိုအထဲတွင် ဗျာဒိတ်တော်အရ၊ ဇာတ်နိပါတ်တော်များအရ ဟုဆိုကာ ဘုရင် အနော်ရထာမှ အစပြု၍ကန်စောင့်နတ်ကြီးလေးပါး၏ မိန့်ဆိုချက် စသည်များ စတင်ဖော်ပြထားကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

ဗဒုံမင်းသည် မိတ္ထီလာကန်ကိုပြုပြင်ရန် သူ၏လက်အောက်ခံ များဖြစ်သည့် မုတ္တမ (၃၂) မြို့၊ ဟံသာဝတီ (၃၂) မြို့၊ ပုသိမ် (၃၂) မြို့နှင့် ဒွာရဒီ၊ ရာမဝဒီ၊ ဓညဝဒီ စသည့်မြို့များအား ဆင့်ခေါ်ခဲ့သည်ဟု ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင် ဒုတွဲ (၂၀၀၄) -စာ-၈၁ တွင်ဖော်ပြထားသည်။ ဗဒုံမင်းသည် မိတ္ထီလာကန်အားပြုပြင်ရန်၂၂-၃-၁၇၉၆ ရက်တွင် မင်းခမ်းမင်းနားဖြင့်ထွက်ခွာရာ ရှေ့နောက်ဝဲယာဝင်းများ၊ ဆင်တပ် မြင်းတပ်၊ သေနတ်တပ်စသည်များဖြင့် ခမ်းနားစွာထွက်ခွာခဲ့သည်။ ထိုခရီးတွင်သားတော် အိမ်ရှေ့မင်းသား စစ်ကိုင်းမင်းသား အပါ အဝင် ပြည်ဒေသ ခုနစ်မြို့အား ပြည်မင်း၊ ပုသိမ် (၃၂) မြို့အား ပုသိမ်မင်း၊ တောင်ငူမင်း၊ ပုဂံမင်း၊ ပုခမ်းမင်း၊ မကွရာမင်း၊ လှိုင်မင်းသား၊ သန်လျင်မင်းသား၊ ကနောင်မင်းသား၊ မင်းတုန်း မင်းသား (မင်းတုန်းမင်း) နှင့်သီပေါမင်းသားတို့အား ဦးစီး၍ ၎င်းတို့၏လက်အောက်ခံမြို့များမှတပ်ဖွဲ့ဝင်များမှာ ရှေ့တော်မှ ချီပြီး၊ ထိုနောက်မှ မြင်းတပ်ပေါင်း (၁၁၀) က ပါဝင်ချီတက်ခဲ့သည်။

ဗဒုံမင်းမိတ္ထီလာသို့ ချီတက်ရာတွင် မင်းတုန်းမင်း ပါဝင်ခဲ့သော်လည်း သီပေါမင်းသားဆိုသည်မှာ နောက်ဆုံးဘုရင်သီပေါမင်းဟု မယူဆနိုင်ပါ။ အခြားသီပေါမင်းသားဖြစ်မည်ဟု မှန်းဆရသည်။

ဗဒုံမင်းသည်မိတ္ထီလာသို့ တပ်ဖွဲ့ပေါင်း (၃၈၃) တပ်ဖြင့် ချီတက်ခဲ့ရာ မိတ္ထီလာသို့မရောက်မီ လမ်းခရီးတွင် ရပ်နားခဲ့သည့် နေရာ (၁၀) ခုကို မိတ္ထီလာတည်နေရာအခန်းတွင် ဖော်ပြခဲ့ပြီး ဖြစ်သည်။ မိတ္ထီလာသို့ ၇-၄-၁၇၉၆ ရက်နေ့တွင် ရောက်ရှိ၍ ၁၀-၄-၁၇၉၆ ရက်နေ့တွင် မိတ္ထီလာကန်ပြုပြင်မှုကို စတင်ရန် အမိန့်ထုတ်ပြန်ခဲ့သည်။

မိတ္ထီလာနတ်မောက်ကန်ရိုးပြုပြင်ရန် ဗဒုံမင်းမှတာဝန်ယူ၍ မထောင်းတာကန်ရိုးပြုပြင်ရန် အိမ်ရှေ့စံ စစ်ကိုင်းမင်းအား တာဝန်ယူစေသည်။ ဗလနန်သူ စပ်ဆိုသော မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့ မော်ကွန်းတွင် ဗဒုံမင်းသည် နတ်မောက်ကန်ရိုး၊ မထောင်းတာကန်ရိုးနှင့် လင်းဇင်းကန်ရိုးတို့ကို ပြုပြင်ခဲ့သည်ဟုပါရှိသော်လည်း ၂၅-၅-၁၇၉၆ နေ့တွင်ရေးထိုးသော တွင်းသင်းဦးထွန်းညါ၏ မိတ္ထီလာကန်ကျောက်စာတွင် ဗဒုံမင်းမှ လင်းဇင်းကန်ရိုးကို ပြုပြင်ခဲ့ခြင်း မရှိကြောင်းဖော်ပြထားသည်။ ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်နှင့် ဦးထွန်းညါ၏ မိတ္ထီလာကန်ကျောက်စာအရ ဗဒုံမင်းပြုပြင်ခဲ့သော မိတ္ထီလာကန်၏လုပ်ငန်းပြီးစီးမှုကို အောက်ပါ အတိုင်းဖော်ပြထားသည် -

နတ်မောက်ကန်ရိုးအားပြုပြင်မှု

မြေကြီးဘောင် အရှည် (ပေ)	အတွင်းကျောက်စီ (ပေ)	အပြင်ကန်ပေါင် ကျောက်စီ (ပေ)	ကျောက်စီ (ပေ)
အလျား ၃၁၅၀	၃၁၅၀	၃၁၅၀	-
အကျယ် ၄၂၀	ကြမ်းခင်း ၁၀၅	ကြမ်းခင်း ၁၀၅	-
အမြင့် ၁၂၀	၁၅	၂၂.၅	၇.၅
ထိပ်ဝအကျယ်၄၂	-	-	-

မထောင်းတာကန်ဘောင်ကို -

အလျား(မြေသား) ၁၅၇၅ - ပေ ။ ကျောက်စီ ၅၂ ပေခွဲ

အကျယ် ၂၁၀ - ပေ ။-----

အမြင့် ၆၀ - ပေ ။ ၁၅ ပေ

ဘောင်ထိပ်ဝအကျယ် - ၃၁.၅ - ပေ

တို့ပြုပြင်ခဲ့ကြောင်းနှင့် မိတ္ထီလာကန်ကျောက်စာအရ မြောင်းမကြီး (၃၀၀) မှ မြောင်းငယ် (၂၅၀) ဖြင့် ကန်ရေများကို စပါး စိုက်ပျိုးနိုင်ရန် တူးဖော်ခဲ့သည်ဟုဆိုသည်။ အဆိုပါမြောင်းများမှ စပါးစိုက်ရန် အဓိကရေပေးသောရေတံခါးများမှာ ခင်လွဲတံခါး၊ စည်သူတံခါးနှင့် နောက်ဆုံးရေတံခါးမှာ စစ်ကိုင်းမင်းသား တည်ဆောက်ခဲ့သော ကျောက်တံခါးရေတံခါးဖြစ်သည်။ ၎င်းတံခါး မှာ အရှည် (၅၂) ပေ၊ (၅) လက်မ၊ အနက် (၁၀၅) ပေ၊ ရေတံခါးအဝမှာ (၁၀) ပေ (၅) လက်မရှိကြောင်း၊ ရေတံခါး၏

တစ်ဖက်တစ်ချက်တွင် နဂါးရုပ်တစ်ကောင်စီရှိပြီး နဂါး၏ ခံတွင်းဝသည် ရေတိမ်မှတ်တိုင်ဖြစ်၍ နဂါးခံတွင်းသို့ရေထိလျှင် မြောင်းမကြီး (၃၀၀) မှတစ်ဆင့် စိုက်ပျိုးရေးများ ပေးဝေကြောင်း ကုန်းဘောင်ဆက် ဒု-တွဲတွင်ဖော်ပြထားသည်။ မိတ္ထီလာကန်နှင့် ရေတံခါးများ၏ ဓာတ်ပုံကို နောက်ဆက်တွဲ (ရေတံခါး - ၂၊ ၃၊ ၄၊ ၅) ဖြင့် ဖော်ပြသည်။

ဗဒုံမင်းသည်မိတ္ထီလာကန်အား (၉၅) ရက်ဖြင့် အပြီး ဆည်ဖို့ပြီးနောက် အမရပူရနေပြည်တော်သို့ (၂၃. ၇. ၁၇၉၆) နေ့တွင် ပြန်ခဲ့သည်။ မပြန်မီတွင် မိတ္ထီလာကန်အား ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ရန် ၅-၆-၁၇၉၆ ရက်နေ့တွင် အမိန့်တော် ထုတ်ပြန်ခဲ့ပြီး (၂၀-၆-၁၇၉၆) ရက်နေ့တွင် အောက်ပါပုဂ္ဂိုလ်များအား ခန့်ထားခဲ့ကြောင်း ပုရပိုက်အမှတ် (၂၄) တွင်ဖော်ပြထားသည်မှာ-

- မြေတိုင်းကြီးအဖြစ် ငကြ။ (မြို့သူကြီး)
- ကန်ဒိုင်အဖြစ် ငသာလှ
- ရေထိန်းရေကြည့်အဖြစ် ငကြ။ ငသာလှ၊ ငပေါညို
- (ကနွားသူကြီး) ငရွှေလူ (အုပ်ဖိုသူကြီး) တို့အား တာဝန်ပေးအပ်ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ အခြားမြင်းစီး၊ ရွာသူကြီးများကိုလည်း စောင့်ရှောက်စေရန်တာဝန်ပေးအပ်ခဲ့သည်။ ဗဒုံမင်းသည် ဗုဒ္ဓသာသနာတော်ကို ကြည်ညိုမြတ်နိုးသူဖြစ်ရာ မိတ္ထီလာကန်အား ပြုပြင်ရင်း ယိုယွင်းနေသော ရွှေမြင်တင်ဘုရား၊ စည်းခုံတော်ကြီး ဘုရားတို့ကို ပြုပြင်၍ ရွှေယင်မျှော်ဘုရားနှင့် ရွှေမြင်တင်ဘုရားတို့ကို ရွှေထီးတော်အသစ် တင်လှူခဲ့သည်ဟု ဆိုသည်။ တောင်ကန်ထိပ်တွင် လောကထိပ်ပန်စေတီနှင့်

မြောက်ကန်ဘေးတွင်ရတနာ သင်းကျစ်စေတီတော်တို့ကို အသစ်တည်ဆောက်လှူဒါန်းခဲ့သည်။

မိတ္ထီလာကန်အားထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်စေပြီး ကန်ရေသောက် ဧရိယာရွာများအား ရေပေးဝေရခြင်းအတွက် သာသနာတော်နှင့်ရိုးရာနတ်များအား ပူဇော်ရန် ကျွဲတစ်ရှဉ်းလျှင် အခွန်တော်ငွေကြေးချိန် (၂၅) ကျပ် တောင်းခံခြင်း၊ ရိုးရာအတွက် ဆန်စပါးပေးလှူရခြင်းများရှိကြောင်း ဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ မြန်မာမင်းအမိန့်တော်များတွင် ဖော်ပြထားချက်အရ သိရှိရသည်။

သို့သော် ဗဒုံမင်းအမိန့်ထုတ်ပြန်ပြီး ခုနစ်နှစ်ခန့်အကြာတွင် မိတ္ထီလာကန်အားဖျက်ဆီးသူများရှိလာသဖြင့် ဗဒုံမင်းမှ ၎င်းတို့အား ရှင်းလင်းရန် (၃၀-၄-၁၈၀၆) ရက်နေ့တွင် အောက်ပါအတိုင်း အမိန့်ချမှတ်ခဲ့သည်-

“အကြံပက်စက်ယုတ်မာစွာ မိတ္ထီလာကန်အား ဖျက်ဆီးခြင်း၊ မြို့နှင့်ရွာများအားမီးရှို့ရန်ကြံစည်သူ မောင်နိုင်နှင့်တပ်ဖွဲ့များအား မီးရှို့သတ်စေ။ သူတို့၏မိသားစုများအားချမ်းသာခွင့်ပေးစေ” ဟုဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ မြန်မာမင်းများ အမိန့်တော်များ (၁၉၈၆) စာ-၂၂၉ တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ထို့ကြောင့် ဗဒုံမင်းသည် မိတ္ထီလာကန်အား မည်မျှအလေးထားပြီး အရေးကြီးနေရာအဖြစ် သဘောထားကြောင်းဖော်ပြနေသည်။

ငလျင်ဒဏ်ကြောင့် မိတ္ထီလာကန်ကျိုးပေါက်ခြင်း

ဗဒုံမင်း (၁၇၈၂-၁၈၁၉)ခုနှစ် ပြီးနောက် သားတော် စစ်ကိုင်းမင်း (၁၈၁၉-၁၈၃၇) ခုနှစ် နန်းတက်သည်။ စစ်ကိုင်းမင်းမှာ

ဗဒုံမင်းနှင့်အတူ မိတ္ထီလာကန်ကို ဆည်ဖို့ခွဲသူဖြစ်ပြီး ရတနာသင်းကျစ်စေတီတော်ကို အဓိကတည်ထားခဲ့သူ ဖြစ်သည်။ စစ်ကိုင်းမင်း၏နောက်တွင် သာယာဝတီမင်းခေါ် ရွှေဘိုမင်း (၁၈၃၇-၁၈၄၆) နန်းတက်သည်။ သူ၏လက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာနတ်မောက်ကန်ရိုးသည် ငလျင်ဒဏ်ကြောင့် ကျိုးပေါက်ပျက်စီးခဲ့ကြောင်း မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်ရှိ ပုရပိုက်အမှတ် (၂၀) တွင် တွေ့ရှိရသည်။ အဆိုပါ ပုရပိုက်မူပွား (၂၀)သည် မိတ္ထီလာမြို့အုပ်မောင်သာအောင်၏ ၁၈၉၀ ခုနှစ်ခန့်က ရေးသားသော

“ဧကရီဘုရင်မထံ ဆက်သွင်းရန်ရ ၁၆ဝင်သမိုင်း သင်္ခေပ” ခေါင်းစဉ်ဖြင့် ရေးသားထားသည်။ ပုရပိုက်တွင် -

“××××× ထို့နောံအမရပူရ။ ဒုတိယနန်းတည်။ ရွှေဘိုမင်းလက်ထက်။ သက္ကရာဇ် (၂၀၀) ပြည့်နှစ် ငလျင်ကြီးစွာလှုပ်သဖြင့်။ နတ်မောက် ကန်ပေါင်ရိုး ကြိုးပေါက်ပျက်စီးသည်ကို ×××××” (မူလသတ်ပုံအတိုင်း) ဟုဖော်ပြထားသည်။

ပုရပိုက်တွင် ဖော်ပြထားသောသက္ကရာဇ် (၂၀၀) မှာ သာယာဝတီမင်းလက်ထက်တွင် မဖြစ်နိုင်ပါ။ သာယာဝတီမင်းလက်ထက်တွင် သက္ကရာဇ် (၁၂၀၀) သာ ဖြစ်နိုင်သည်။ ထို့ကြောင့် သက္ကရာဇ် ၁၂၀၀ ပြည့်နှစ်တွင် လှုပ်ခဲ့သောငလျင်များအကြောင်းကို ဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ သမိုင်းစာအုပ်များတွင် ရှာဖွေရတော့သည်။ တစ်နေ့တစ်လံ ပုဂံဘယ်ပြေးမလဲ စာ-၂၁၈ တွင် (၂၂) ရက်၊ မတ်လ၊ ၁၈၃၉ နေ့တွင် ပုဂံ၌ ငလျင်လှုပ်ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

ဆရာဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ တစ်နေ့တစ်လံ ပုဂံဘယ်ပြေးမလဲတွင် ပုဂံ၌လှုပ်ခတ်ခဲ့သော အခြားငလျင်များမှာ -

နားတောင်းများမင်းလက်ထက် ၁၁၆၉/၁၂၂၁ တွင် တစ်ကြိမ် မင်းကြီးစွာစော်ကဲလက်ထက် ၂၅-၁၁-၁၃၇၂တွင် တစ်ကြိမ် မင်းကြီးစွာစော်ကဲလက်ထက် ၄. ၄. ၁၃၈၀ တွင် တစ်ကြိမ် မင်းကြီးစွာစော်ကဲလက်ထက် ၆. ၅. ၁၃၈၀ တွင် တစ်ကြိမ် စသည်ဖြင့် လှုပ်ခတ်ခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။

၂၂-၃-၁၈၃၉ ရက်နေ့လှုပ်သောငလျင်သည် မြန်မာသက္ကရာဇ် ၁၂၀၀ နှင့် ကိုက်ညီနေသည်။ သို့သော် ခုနှစ်ကို တွေ့ရသော်လည်း ရက်၊ လ များသည် မိတ္ထီလာ၌လှုပ်ခဲ့သော ငလျင်နှင့် ကိုက်ညီမှုရှိမရှိရှာဖွေစိစစ်ရန် လိုအပ်လာသည်။ ထို့ကြောင့် အခြားငလျင်သမိုင်းပါဝင်သော စာအုပ် စာတမ်းများအား ရှာဖွေရတော့သည်။ မိတ္ထီလာနယ်တွင်ရှိသော ပုရပိုက်များတွင် ငလျင်အကြောင်းပါဝင်သော ပုရပိုက်များမှာ တွေ့ရသရွေ့ တစ်ခုသာ (ပုရပိုက်-၂၀) ရှိသည်။ မြန်မာရက်စဉ်သမိုင်းတွင် ငလျင်လှုပ်သောရက်အချို့ ပါဝင်သည်။ ကျိက်ထီးရိုးသမိုင်း၊ ဘုရားသမိုင်းများမှအစ ဂျာနယ်များ ဖတ်ရှုရင်းရှာဖွေခဲ့သည်။ “Hot News” ဂျာနယ် (အမှတ်-၃၆ ၊ ၂၀၁၁ ဧပြီလထုတ်)တွင် ဆောင်းပါးရှင် မိုးဇလဌာနညွှန်ကြားရေးမှူးချုပ် ဦးတင်ဌေး၏ “မြေငလျင်များ ဖြစ်စေနိုင်သည်” ဆောင်းပါးတွင် စစ်ကိုင်းငလျင် ပြတ်ရွေ့ကြောအကြောင်းနှင့် ၁၇၆၂ ၊ ၁၉၅၆ ၊ ၁၉၃၀ ၊ ၁၉၇၅၊ ၂၀၀၃ နှင့် ၂၀၁၁ ခုနှစ် ငလျင်အကြောင်းများသာ ပါရှိသည်။ ၁၈၃၉ ခုနှစ်၊ ငလျင်အကြောင်းမတွေ့ရှိရပါ။

မြန်မာပြည်လျင်များအကြောင်းကို အများဆုံးဖော်ပြထားသော စာအုပ်မှာ ၁၉၇၆ ၊ မေလ (၁) ရက်ထုတ်၊ တန်ဖိုး (၁၂) ကျပ် ဟုဖော်ပြထားသော “စနေစာပေပိုင်း” ဖြစ်သည်။ ထိုစာအုပ်ကို မန္တလေးဟံသာဝတီသတင်းစာ အခြေခံပြည်သူ့အလုပ်သမား ကောင်စီ၊ စာပေနှင့် ယဉ်ကျေးမှုအဖွဲ့ငယ်မှ ထုတ်ဝေသည်။ ထိုစာအုပ်ကြောင့် မိတ္ထီလာကန်ကျိုးပေါက်ခဲ့သည့် ခုနှစ်၊ လ၊ ရက်တို့ကို စိစစ်ဖော်ပြနိုင်သည်။

“စနေစာပေပိုင်း”တွင် ဆရာကြီးဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ “ပုဂံ ပြန်လည်တည်ဆောက်ရေး” ခေါင်းစဉ်ဖြင့် ပုဂံစေတီများ တည်ဆောက်ထားပုံသမိုင်းအပါအဝင် ကျောက်စာများ ရေးထိုး ဖော်ပြထားမှု၊ မင်စာများမှ တွေ့ရှိရချက်၊ ငလျင်လှုပ် ခုနှစ်၊ လ၊ ရက်များနှင့် “ဦးသောဘိတ၏ သမိုင်းဝင် ငလျင်ကြီးများနှင့် ပုဂံ” ကောက်နုတ်ချက်များပါရှိသည်။ ထိုအထဲတွင် မြင်းပုဂံ အင်္ဂတေ ဘုရားအဝင် တောင်ဘက်မုခ်နံရံပေါ်မှ ပုဂံငလျင်လှုပ်သောရက်နှင့် ပျက်စီးမှုအကြောင်းပါဝင်သည့် မင်စာကို အသေးစိတ် ဖော်ပြထားသည်။ ထို့အပြင် စစ်ကိုင်းဆင်များရှင် ဘုရားစေတီတော်ကြီး တစ်ဆူလုံး ငလျင်ကြောင့်ပြိုကျခဲ့ကြောင်း ကျောက်စာတွင် ရေးသားထားချက်များကိုပါ ဖော်ပြထားသည်။ ထို့ကြောင့် ဆရာကြီးဒေါက်တာသန်းထွန်းနှင့် စာရေးဆရာ ရွှေကိုင်းသား (ခ) ဆရာတော်ဦးသောဘိတတို့အား ဂုဏ်ပြုကျေးဇူးတင်ရသည်။

ဦးသောဘိတ၏ ငလျင်စာရင်းတွင်မြန်မာသက္ကရာဇ် (၁၂၀၀) ၌ ငလျင်နှစ်ကြိမ်လှုပ်ခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်မှာ -

“သက္ကရာဇ် ၁၂၀၀ ၊ နှောင်းတကူးလဆန်း (၇) ရက်၊ အမရပူရ။ သက္ကရာဇ် ၁၂၀၀ ၊ နှောင်းတကူးလဆန်း (၉) ရက်၊ အမရပူရ မြို့တော်လေးဒေါင့်စေတီမြို့ရိုး၊ ပြ၊ တန်ဆောင်းတွေပြို၊ မြေအစိတ်စိတ်ကွဲ၊ မြစ်ရေအညာဆန်စီး၊ ပုဂံအာနန္ဒ ဘုရားထိပ်ပိုင်း ပျက်စီး” (မူလသတ်ပုံအတိုင်း) ဟု ဖော်ပြထားသည်။ ထို့ဖော်ပြချက်သည် သာယာဝတီမင်းလက်ထက် မိတ္ထီလာကန်ငလျင်ကြောင့် ကျိုးပေါက်ခဲ့ရသည့်ရက်နှင့် နီးစပ်နေကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

“သမိုင်းဝင် ငလျင်ကြီးများနှင့်ပုဂံ” အကြောင်းကို စနေစာပေပိုင်း စာ-၂၆၇ ပါ ရွှေကိုင်းသားအမည်ဖြင့် တွေ့ရှိရသည်။ ထိုဆောင်းပါးမှာလည်း ဆရာတော်ဦးသောဘိတ ရေးသားခြင်း ဖြစ်သည်။ ဆောင်းပါးတွင် မြန်မာပြည်၌လှုပ်ခတ်ခဲ့သော ငလျင်များအကြောင်းကို သရေခေတ္တရာခေတ်မှစပြီး ခေတ်အလိုက်၊ မြို့အလိုက်ဖော်ပြထားသည်။ စာအုပ်စာမျက်နှာ (၂၇၈) တွင် ဖော်ပြထားသည်မှာ -

“၃၂။ ။ ၎င်းလဆန်း (၇)ရက်၊ ကြာသပတေးနေ့။ ခရစ်နှစ် ၂၁-၃-၁၈၃၉ ညဉ့် (၂)ချက်တီးကျော်အချိန်တွင် ရွှေ့ပြေး ငလျင်လှုပ်တယ်။

၃၃။ ။ ၎င်းလဆန်း (၈)ရက်၊ သောကြာနေ့။ ခရစ်နှစ် ၂၂-၃-၁၈၃၉ ညဉ့် (၂)ချက်တီးကျော် (၅)နာရီအချိန် တော်လဲပဲ့တင်သံနှင့်အတူ အကြိမ်များစွာ ငလျင်လှုပ်တယ်။ ငလျင်ဒဏ်ကြောင့် အမရပူရရွှေမြို့တော် လေးဒေါင့်စေတီ မြို့ရိုး၊ ပြ တန်ဆောင်းစတဲ့အဆောက်အဦများစွာ ပြိုတယ်။

လူသူကျွဲနွားများစွာ သေကြေပျက်စီးကြတယ်။
 ရွှေမြို့တော်ရတနာပူရ၊ အင်းဝ၊ စစ်ကိုင်းစတဲ့မြို့၊
 ကျေးရွာများမှာ မြေကြီးအစိတ်စိတ်ကွဲအက်ပီး၊
 ရေထွက်တယ်။ မြစ်ရေအညာကို ဆန်တက်ပီး စီးတယ်၊
 နောက်လဲ အစဉ်မပျက်အကြိမ်များစွာ လှုပ်တယ်။
 တည်ဆောက်နေဆဲဖြစ်တဲ့ ရွှေနန်းတော်ကြီးတော့
 ဘာမှမဖြစ်ဘူး”

(မူလသတ်ပုံအတိုင်း) ဟု ဖော်ပြထားသည်။

အထက်တွင်ဖော်ပြခဲ့သော ဒေါက်တာသန်းထွန်း၏
 (၂၂-၃-၁၈၃၉) နေ့ ပုဂံလျင်နှင့် ဆရာတော်ဦးသောဘိတ၏
 (၂၂-၃-၁၈၃၉) ရက်နေ့ ညနှစ်ချက်တီးကျော်တွင် လျင်လှုပ်သော
 ရက်များ တူညီနေသည်။ ထို့ကြောင့် မိတ္ထီလာကန် နတ်မောက်
 ကန်ပေါင်သည် (၂၂-၃-၁၈၃၉) ရက်နေ့လှုပ်သော လျင်ဒဏ်
 ကြောင့် ကျိုးပေါက်ပျက်စီးခဲ့သည်ဟု မှတ်ယူရမည်ဖြစ်သည်။

လျင်သမိုင်းအရ ယခုမိတ္ထီလာကန် လျင်ဒဏ်ကြောင့်
 ကျိုးပေါက်ခဲ့ခြင်းမပြုမီ ဘကြီးတော်ခေါ်စစ်ကိုင်းမင်းလက်ထက်
 (၂၆-၄-၁၈၃၀) နေ့တွင် အင်းဝ၌ လျင်ပြင်းစွာလှုပ်ကြောင်းနှင့်
 သာယာဝတီမင်းလက်ထက် (၁၅-၁၀-၁၈၄၆)ရက်နေ့တွင် လျင်ငယ်
 လှုပ်ခဲ့သေးကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ထိုအကြောင်းများကြောင့်
 သဘာဝဘေးဒဏ်ဟုဆိုရမည့် လျင်ပြင်းစွာလှုပ်ခတ်မှုကြောင့်
 မိတ္ထီလာနတ်မောက်ကန်ပေါင်သည် (၂၂-၃-၁၈၃၉) နေ့တွင်
 ကျိုးပေါက်ခဲ့ခြင်းအတွက် နောင်ထိုကဲ့သို့မဖြစ်ပေါ်စေရန် ကြိုတင်
 ပြင်ဆင်ထားကြရန် သတိပေးနေသကဲ့သို့ခံစားရသည်။ ယခု

မိတ္ထီလာကန် မထောင်းတာကန်ပေါင်၏ အောက်အနိမ့်ပိုင်းတွင်
 အိမ်ခြေသောင်းကျော်ရှိပါသည်။ နတ်မောက်ကန်ပေါင်၏
 အောက်ပိုင်းတွင် အိမ်ခြေ (၃၀၀၀) ခန့်ရှိပြီး လယ်ယာမြေများပါ
 ပျက်စီးနိုင်သည့် အခြေအနေရှိသည်။

မင်းတုန်းမင်းနှင့်မိတ္ထီလာကန်

လျင်ဒဏ်ကြောင့် ပျက်စီးနေသော မိတ္ထီလာကန်ကို
 သာယာဝတီမင်း (၁၈၃၇-၁၈၄၆) လက်ထက်တွင် ပြုပြင်ခဲ့ခြင်း
 မရှိပါ။ နောက်မင်းဖြစ်သည့် ပုဂံမင်း (၁၈၄၆-၁၈၅၃) လက်ထက်၌
 လည်း မပြုပြင်နိုင်ခဲ့ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ မင်းတုန်းမင်း
 (၁၈၅၃-၁၈၇၈) လက်ထက်မှသာ ပြုပြင်ခဲ့သည်။ မင်းတုန်းမင်း သည်
 အင်္ဂလိပ်တို့အုပ်စိုးသော အောက်မြန်မာပြည်နှင့် ခေတ်ပြိုင်ဖြစ်၍
 သူ၏နိုင်ငံတော်အား စီးပွားရေး ဖွံ့ဖြိုးတိုးတက်စေရန်နှင့် ညီတော်
 ကနောင်မင်းမှ ခေတ်မီစက်ရုံများ တည်ဆောက်ခဲ့ကြောင်း
 သိရှိကြပြီးဖြစ်သည်။ မင်းတုန်းမင်းသည် ဆန်ရေစပါး ပွားများ
 စေရန် နန်းတက်စမှပင် ကန်များ၊ ဆည်များ၊ ရေပေးမြောင်းများကို
 တူးဖော်ခြင်းကို စတင်ခဲ့သည်။ သာယာဝတီမင်းနှင့် ပုဂံမင်း
 လက်ထက် မပြုပြင်နိုင်ခဲ့သော မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ခဲ့သည်။
 ဗဒုံမင်းကဲ့သို့ ကိုယ်တိုင်ပါဝင် ပြုပြင်တည်ဆောက်ခြင်းမရှိဘဲ သူ၏
 ကိုယ်စား အတွင်းဝန် ဝက်မစွတ်မြို့စားအား ၂၅-၁၀-၁၈၅၆ နေ့တွင်
 တာဝန်ပေးအပ်ခဲ့သည်။ ဝက်မစွတ်မြို့စားနှင့်အတူ မိတ္ထီလာကန်အား
 ပြုပြင်ရန် အောက်ပါပုဂ္ဂိုလ်များကို တာဝန်ပေးအပ်ခဲ့သည် -

- မင်းလှမင်းကျော်သီရိ (ယာဉ်ပျံလှေတော်အကြီးအကဲ)
- မင်းထင်သိမ်ရာဇာ (ရွှေမြို့တော်စာရေးကြီး)
- ရဲသူကျော်ထင် (ဘုရင့်တပ်ဖွဲ့အရာရှိ)
- မင်းကျော်မင်းလှမင်းထင် (ဒလစစ်ကဲ)
- မင်းခေါင်ရာဇာ (ကြည်းတပ်အရာရှိ)

တို့ဖြစ်သည်။ မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ရန်လူအင်အားဖြင့် အရှေ့ဆိုင်း၊ အနောက်ဆိုင်းခွဲခြင်း၊ မြေတိုင်းကြီးခန့်ထားခြင်း၊ စည်းရုံးရေး လုပ်ငန်းစသည်များကို ခွဲခြားပြီး လုပ်ငန်းများအလိုက် အောက်ပါ အတိုင်း လုပ်ငန်းတာဝန် ခွဲဝေဆောင်ရွက်ကြသည် -

အရှေ့ဘက်အဆိုင်း တာဝန်ကျအကြီးအကဲများ

- မင်းကျော်မင်းလှမင်းထင် (ဒလစစ်ကဲ)
- နေမျိုးစန္ဒာကျော်ထင် (ညောင်အုပ်ဝန်၏သား)
- မင်းလှသီရိကျော် (တပ်ခွဲမှူးအဆင့်မြင်းတပ်ဗိုလ်)

အနောက်ဘက်အဆိုင်း တာဝန်ကျအကြီးအကဲများ

- နေမျိုးမင်းလှစည်သူ (မြင်းစာရေး)
- မင်းလှမင်းထင်ကျော်ခေါင် (မြင်းတပ်ဗိုလ်)
- ငအင်း (ဆက်သွယ်ရေးမှူး)
- တာကြပ် - မြို့ဝန်၊ မြို့စာရေး၊ မြင်းတပ်ဗိုလ်၊ မြင်းစီးအရာရှိများ
- ညွှန်ကြားရေးမှူး မင်းလှမင်းကျော်သီရိ (ယာဉ်ပျံလှေတော်အကြီးအကဲ)

- မှတ်တမ်းထိန်း - နေမျိုးသီရိကျော်ထင် (ဗြိတိန် သံတော်ဆင့်)
 - မြေကွက်များတိုင်းတာစစ်ဆေးရေး - ဝန်စာရေးနေမျိုးစည်သူရာဇာနှင့် နေမျိုးသီဟကျော်ခေါင်
 - စည်းရုံးရေးမှူး - မင်းကျော်သီရိရာဇာ (မြေထိန်းအရာရှိ) နှင့် နေမျိုးသိမ်ရာဇာ (ရွှေမြို့တော်စာရေး)တို့ ဖြစ်သည်။
 အထက်ဖော်ပြပါပုဂ္ဂိုလ်များဖြင့် မိတ္ထီလာကန်အား ပြုပြင်ဆည်ဖို့ကြရာ လူအင်အား (၄၄၇၂) ဦးဖြင့် ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်။ ထိုအထဲတွင်

မိတ္ထီလာမှ	လူအင်အား	- ၆၀၀
ပင်းမြို့မှ	လူအင်အား	- ၈၀၀
ကျောက်ပန်းတောင်းမှ	လူအင်အား	- ၃၀၀
ရွှေပြည်ရန်အောင်အရှေ့မှ	လူအင်အား	- ၉၄၅
ရွှေပြည်ရန်အောင်အနောက်မှ	လူအင်အား	- ၁၁၅၀
ပင်းတလဲမှ	လူအင်အား	- ၁၁၇၆

တို့ပါဝင်သည်။ မိတ္ထီလာကန်ကိုတူးဖော်ကြရာတွင် လူ (၅)ဦးလျှင် တစ်နေ့ ခုနစ်တောင်စတုရန်း၊ အနက် တစ်တောင်တူးကြရကြောင်း၊ မြန်မာသက္ကရာဇ် ၁၂၁၈ ခု၊ တန်ဆောင်မုန်းလပြည့်ကျော် (၁) ရက်နေ့မှ စတင်တူးဖော်ကြရာ ထိုနှစ်တပို့တွဲလတွင် တူးဖော်ပြီးစီးကြောင်း ပုရပိုက်(၂၀) တွင် ဖော်ပြထားသည်။

မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ရာတွင် အရေးကြီးသောနေရာများ၌ ကန်ပေါင်အောက်ခြေကို အမာခံရရှိစေရန် မြေတူးပြီးစို့ရိုက်၍ ကျောက်တုံးများဖြည့်ဆည်းတည်ဆောက်ခဲ့သည်မှာ အရှည်ပေ (၈၄) ပေရှိကြောင်းနှင့် ကန်ကိုပြုပြင်ခဲ့သည့်ကာလအတွင်း

အသုံးပြုခဲ့သောသစ်များမှာ သစ်လုံး (၁၉၅၀)၊ ပျဉ်ချောင်း (၅၀၀) ရှိသည်ဟုဆိုသည်။ ကန်ပေါင်၏အတွင်း အပြင်ကို မြေသား လုပ်ငန်း၊ ကျောက်စီခြင်းလုပ်ငန်းများပြုလုပ်ခဲ့သည်ဟု ဦးခ၏ ၁၉၅၄ ခုနှစ်၊ ဝန်ဇင်းမင်းရာဇာပုံနှိပ်သော မိတ္ထီလာကန်တော်ကြီး သမိုင်း ကျောက်စာ စာအုပ်တွင် ဖော်ပြထားသည်။

မင်းတုန်းမင်းခေတ်မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ပြီးစီးသည့် လုပ်ငန်းပမာဏကို အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ် ဂဏ်တီးယား ၁၉၀၁၊ အတွဲ(၂)၊ စာ-၂၈၈ တွင် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြ ထားသည် -

ကန်ပေါင်အခြေအနေ	မူလရှိ (ပေ)	တိုးချဲ့ (ပေ)
အရှည်	၄၁၇	၄၈၀
အမြင့်	၇၄ . ၂၅	၇၆ . ၅
ဘောင်ထိပ်ဝအကျယ်	၃၉ -	
ပြုပြင်ခဲ့သောကန်ဘောင်ကြမ်းခင်း	၃၃၅ . ၂	၃၇၃ . ၅

ထို့ကြောင့် လုပ်ငန်းတိုးချဲ့ပြီးစီးမှုကို သုံးသပ်လျှင် အရှည် (၆၃) ပေ၊ အမြင့် နှစ်ပေခန့်၊ ထိပ်ဝအကျယ် (?)နှင့် ကန်ပေါင် ကြမ်းခင်းမှာ (၃၈ . ၃) ပေသာ တိုးချဲ့သည်ဟု ဖော်ပြနေသည်။ လူအင်အား (၄၄၇၂) ဦးဖြင့် သုံးလခန့်ကြာ လုပ်ငန်းပြီးစီးမှုမှာ စဉ်းစားဖွယ်ရာရှိသည်။ သာယာဝတီမင်း လက်ထက်မှ ငလျင်ဒဏ် ကြောင့် ကျိုးပေါက်ခဲ့သော နတ်မောက် ကန်ပေါင်နှင့် အခြား

ပျက်စီးနေသော ကန်ပေါင်များကိုသာ ပြုပြင်နိုင်ခဲ့သည်ဟု ခန့်မှန်း နိုင်သည်။ မည်သို့ပင်ဆိုစေ မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင် မိတ္ထီလာကန် အား ပြုပြင်ခဲ့သည်မှာ ခိုင်လုံသည်။

မင်းတုန်းမင်းသည် ခရစ် (၁၈၅၇) ခုနှစ် ၊ ဖေဖော်ဝါရီလတွင် အောင်မြင်စွာ ပြုပြင်နိုင်ခြင်းအတွက် ငါးမြို့ဝန်၊ ဝက်မစွတ် မင်းအား ရာထူးတိုး၍ “သတိုးမင်းကြီးမဟာအဘယ” ဘွဲ့ကို ရွှေထီးဆောင်း၊ ရွှေစလွယ်ရဝန်ကြီးအဖြစ် အဆင့်တိုးမြှင့်ပေးခဲ့ ကြောင်း မိတ္ထီလာကန်ကျောက်စာအရ သိရှိရသည်။

မိတ္ထီလာကန်ရှိရေနေသတ္တဝါများ၊ ကန်ဝန်းကျင်ရှိ တိရစ္ဆာန် များ အသက်ချမ်းသာစေရန် မင်းတုန်းမင်းကြီးသည် တိရစ္ဆာန်များ ကို ဖမ်းဆီး သတ်ဖြတ်ခြင်းမပြုရန် ၉-၉-၁၈၅၅ တွင် အမိန့်တော် ချမှတ်ခဲ့ကြောင်း ဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ မြန်မာမင်းအမိန့်တော် များနှင့် မိတ္ထီလာကန်ကျောက်စာပါ ဖော်ပြချက်များတွင် ပါရှိသည်။ သီပေါမင်းလက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာကန်အား ပြုပြင်ခဲ့သည် ဟု ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက် ရာဇဝင်တော်ကြီး စာ- ၃၀၁ တွင် ဖော်ပြထားသော်လည်း အခြားအထောက်အထား တစ်စုံတစ်ရာ မတွေ့ရှိရပါ။

မိတ္ထီလာကန်ရေများကို သီးနှံစိုက်ပျိုးနိုင်ရန် ယခင်မင်းများ လက်ထက်မှပင် တမံနှင့်ရေပေးမြောင်းများ တူးဖော်ခဲ့သည်ဖြစ် သော်လည်း မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင် အောက်ဖော်ပြပါတမံနှင့် ရေပေးမြောင်းများမှာ ပုရပိုက်များ၌ထင်ရှားစွာ ပေါ်ပေါက်ခဲ့ သည်-

- ဂုံးပင်မြောင်း (ယခု ဂျိုးပင်မြောင်း)
- ထိန်ပင်မြောင်း (ယခု ထိန်အင်းမြောင်း ?)
- ကနွီမြောင်း (ယခုရှိ)
- ကောက်ကွေ့တောမြောင်း (ယခုရှိ)
- ကုန်းတောင်းမြောင်း (ယခုရှိ)
- လက်တိုမြောင်း (ယခုရှိ)
- မိတ္ထီလာမြောင်း (ယခုမရှိ)
- အလယ်မြောင်း (ယခုမရှိ)
- အလယ်မြောင်းသစ်မြောင်း (ယခုမရှိ)
- အုတ်ဖိုတမံ (ယခုမရှိ)
- အုတ်ဖိုမြောင်း (ယခုမရှိ)
- ဖက်တောမြောင်း ---
- ပြွန်တိုမြောင်း (ယခုမရှိ)

တို့ဖြစ်သည်။ မိတ္ထီလာကန်မှရေများကို မြောင်းမကြီး (၃၀၀)၊ မြောင်းငယ် (၂၅၀) ဟု အဆိုရှိသော်လည်း အထက်ဖော်ပြပါ ရေပေးမြောင်းများမှာ မြောင်းမကြီး (၃၀၀) တွင်ပါဝင်သည်ဟု မှန်းဆသည်။ ထိုရေမြောင်းများမှာ အကြီးဆုံး ရေမြောင်းများ အဖြစ် တွေ့ရှိရသည်။ သို့သော်စနစ်တကျ ကျောက်စီထားသော မြောင်းများမဟုတ်ပါ။ မြေသားမြောင်းများသာ ဖြစ်သည်။ လယ်သမားများမှာ ရေရရှိခြင်းအတွက် ရေခွန်တော်ငွေများ အဖြစ် ကျွဲတစ်ရှဉ်းလျှင် စပါးနှစ်တောင်းကျစီ ပေးဆောင်ရခြင်း အပြင် ဒေသဆိုင်ရာ ဂိုဏ်းအုပ်၊ ဂိုဏ်းထောက်ဘုန်းတော်ကြီးများ အား ဆန်စပါးများ ပေးလှူကြရသည်။ သဿမေဓ အခွန်တော် ကိုလည်း ပေးဆောင်ကြရသည်။

သဿမေဓအခွန် ပဋိပက္ခ

၁၈၈၅ ခုနှစ်၊ နိုဝင်ဘာလတွင် သီပေါမင်းအဖမ်းခံရပြီး နောက် ပင်းတလဲ၊ တောင်သာ၊ ညောင်အုပ် သုံးမြို့ဝန်က မောင်စံခိုင်ဖြစ်ပြီး မိတ္ထီလာမြို့ဝန်မှာ မောင်ကြူး ဖြစ်သည်။ မင်းပြောင်းမင်းလဲကာလဖြစ်၍ အင်္ဂလိပ်တို့ စတင်အုပ်စိုးချိန်တွင် မိတ္ထီလာဒေသကို ထိုသူများပင်ဆက်လက် အုပ်ချုပ်ခဲ့သည်။ ထိုအချိန်တွင် မိတ္ထီလာဒေသ၌ သဿမေဓအခွန်တော်ငွေ ကိစ္စအတွက် ကြီးမားသောပဋိပက္ခတိုက်ပွဲများ ဖြစ်ပွားခဲ့သည်။ ဖြစ်ပွားပုံမှာ သုံးမြို့ဝန်မောင်စံခိုင်မှ သဿမေဓအခွန်တော်ငွေ (၁၃၀၀၀) ကျပ်ကို အလွဲသုံးစားပြုသည်ဟု သိရှိကြသော မြင်းတပ်ဗိုလ် မောင်ကြီး၏ ဇောင်ကုန်းကျေးရွာတွင်အခြေခံ၍ လူအင်အား (၂၀၀) နှင့် မြင်းစာရေး မောင်ထွန်းအေး၏ ညောင်ကိုင်းတွင်အခြေစိုက်သော လူအင်အား (၃၀၀) ခန့် စုစုပေါင်းအင်အား (၅၀၀) ခန့်သည် သုံးမြို့ဝန်မောင်စံခိုင်၏ တပ်ဖွဲ့များအား တော်လှန်တိုက်ခိုက်ကြသည်။ တိုက်ပွဲတွင် မောင်စံခိုင်၏တပ်ဖွဲ့ဝင်များမှ မနိမ့်နင်းနိုင်သောကြောင့် မိတ္ထီလာ မြို့ဝန်ဖြစ်သူ မောင်ကြူးထံ သူ့မှာရှိသော လူအင်အား (၂၀၀၀) နှင့် လာရောက်ကူညီတိုက်ခိုက်ပေးရန် အကူအညီ တောင်းခဲ့သည်။ မိတ္ထီလာမြို့ဝန်မောင်ကြူးမှလည်း သဿမေဓ အခွန်တော်ငွေကိစ္စ အတွက် သုံးမြို့ဝန်မောင်စံခိုင်အား မကျေနပ်သဖြင့် အကူအညီ မပေးခဲ့ကြောင်း အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ် ဂဇက်တီးယား (၁၉၀၁) ခုနှစ်၊ စာ-၂၇၆ တွင် ဖော်ပြထားသည်။

သဿမေဓအခွန်တော်ကြောင့် ဖြစ်ပွားရသော ပဋိပက္ခသည် မည်သို့ ပြီးဆုံးကြောင်းမတွေ့ရှိရသေးသော်လည်း သုံးမြို့ဝန်မောင်စံခိုင်နှင့် မင်းတပ်ဗိုလ်မောင်ကြီးတို့၏ တပ်ဖွဲ့များသည် နောက်ပိုင်းတွင် ကိုလိုနီခေတ် အင်္ဂလိပ်တို့အား ပူးပေါင်း၍ နယ်ချဲ့ဆန့်ကျင်ရေးတိုက်ပွဲများ ဆင်နွှဲခဲ့သည်။ ထိုအကြောင်းကို မိမိရေးခဲ့သော မိတ္ထီလာဂဇက်တီးယား ၁၉၇၉ ခုနှစ်တွင် ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။

ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာကန်

မြန်မာမင်းများလက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာကန်သည် မကြာခဏ ကျိုးပေါက်ခဲ့သည်ဟုဆိုရမည်ဖြစ်သည်။ ထိုသို့ကျိုးပေါက်ခြင်းမှာ တစ်ဖက်လှည့်ဆည်ပုံစံမျိုးတည်ဆောက်ခြင်းနှင့် ရေပိုလွှဲ တပ်ဆင်ထားခြင်း မရှိသောကြောင့် မိုးများသည့်အခါ ရေကို ထိန်းသိမ်းနိုင်စွမ်းနည်းပါး၍ ဤကဲ့သို့ကျိုးပေါက်ရသည်ဟု မှန်းဆရသည်။ တည်ဆောက်ပြီးသော ဆည်မြောင်းများအား ထိန်းသိမ်းမှုပညာပိုင်းတွင် လိုအပ်ခဲ့ဟန်ရှိသည်။ ဆည်မြောင်းပညာရှင် မိုက်ကယ် အောင်သွင်၏ ကိုလိုနီခေတ်မတိုင်မီ မြန်မာပြည်၏ ဆည်မြောင်းများ (၁၉၉၀) ပြည့်နှစ်၊ စာ-၈၀တွင် ဖော်ပြထားသည်မှာ ဗြိတိသျှ အင်ဂျင်နီယာတစ်ဦးဖြစ်သူ Stuart သည် မိတ္ထီလာကန်၏ အခြေအနေကို သေချာစွာလေ့လာခဲ့ရာ မိတ္ထီလာကန်သည် တောင်မြောက်ကန်ပေါင် အလျားတစ်မိုင်ခန့်ရှိပြီး၊ ရေထုတ်ပေါက်

နှစ်ခုရှိကြောင်း၊ ထိုရေထုတ်ပြွန်များမှာ (၁၉) ရာစု၌ တည်ဆောက်ခဲ့ကြောင်း၊ ကန်တစ်ခုအတွက် သင့်လျော်သော လွန်သော နေရာတစ်ခုဖြစ်ကြောင်း မှတ်ချက်ပြုထားသည်။ သို့သော် ၁၉၀၈ ခုနှစ်၊ ဂဇက်တီးယားတွင် ဖော်ပြထားသည်မှာ မိတ္ထီလာမြို့၌ ၁၈၉၁ ခုနှစ်တွင် လူဦးရေ (၄၁၅၅) ဦးရှိပြီး၊ ၁၉၀၁ ခုနှစ်တွင် လူဦးရေ (၇၂၀၃) ဦး ရှိကြောင်း၊ မိတ္ထီလာမြို့သည် ပုံမှန်မဟုတ်သော ကျိုးပေါက်နိုင်သည့် မြေပေါ်တွင်တည်ရှိကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။

အထက်ဖော်ပြပါအခြေအနေများကြောင့် ကိုလိုနီခေတ်တွင် မိတ္ထီလာကန်သည် ကျိုးပေါက်ခြင်းမရှိသော်လည်း ပိုမိုစနစ်တကျ ဖြစ်ရန်နှင့် ကျိုးပေါက်ခြင်းမရှိစေရန် ၁၉၃၅ ခုနှစ်တွင် ငွေကျပ်သိန်း (၂၀) အကုန်အကျခံ၍ လှည်းအစီး (၁၀၀) မှ လုပ်သားများနှင့် အလုပ်သမား (၃၀၀) တို့ဖြင့် ပြုပြင်ခဲ့ရာ ရေကျော်ခုနစ်ပေါက် အပါအဝင် လိုအပ်သော ကျောက်စီခြင်း၊ ရေလွှတ်ပြွန်များတွင် ရေတံခါးများတပ်ဆင်ခြင်း၊ အရေးပေါ် ရေပိုလွှဲ တည်ဆောက်ခြင်းနှင့် မိတ္ထီလာကန်ပျက်စီးစေနိုင်သည့် ထိန်းသိမ်းမှုများကို ပြုလုပ်ခဲ့သည်။

ထိုအချိန်မှ စတင်၍ ယခုအချိန်အထိ မိတ္ထီလာကန်သည် ကျိုးပေါက်ခြင်းမရှိတော့ပါ။ ထိုအကြောင်းကို မိမိရေးခဲ့သော ၁၉၇၉ ခုနှစ်၊ မိတ္ထီလာ ဂဇက်တီးယားတွင် ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ ကိုလိုနီခေတ်တွင် မိတ္ထီလာဒေသ၌ရှိခဲ့သော ဆည်ရေသောက်ဧရိယာမှာ ၁၉၁၁ ခုနှစ်၊ ဂဇက်တီးယား စာ-၁၈၆ တွင် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည်-

ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာဒေသ ဆည်ရေသောက်ဧက

မြို့နယ်	တိုက်ရိုက်ဆည်ရေသောက်နိုင်သော ဧက		
	နိုင်ငံတော်မြေ	ပုဂ္ဂလိပိုင်မြေ	စုစုပေါင်းဧက
မိတ္ထီလာ	၄၆၈၃	၂၅၄၅၅	၃၀၁၃၈
ဝမ်းတွင်း	၄၄၁	၁၃၂၀၁	၁၃၆၄၂
သာစည်	၁၂၁၁၈	၂၂၄၆၂	၃၄၅၈၂
စုစုပေါင်း	၁၇၂၄၂	၆၁၁၁၈	၇၈၃၆၀

မျက်မှောက်ခေတ် မိတ္ထီလာကန်နှင့်ပုံတိုင်ဆည်

မိတ္ထီလာကန်၏ အကျယ်မှာ အလျားသုံးမိုင်၊ အကျယ်မိုင် ဝက်ခန့်ရှိကြောင်းနှင့် ကန်၏ရေပြည့်ရေလျှောင်ပမာဏ၊ ရေသေ ရေလျှောင်ပမာဏနှင့် အသုံးပြုနိုင်သော ရေဧကပေတို့ကို စာရေးသူ၏ ၁၉၇၉ ခုနှစ်၊ ဂဇက်တီးယားနှင့် ၁၉၈၂ ခုနှစ် ဂဇက်တီးယားတို့တွင် ဖော်ပြခဲ့သည်။ ယခု ဤစာတမ်းကို ပြုနေစဉ် မိတ္ထီလာကန်၏ ရေလျှောင်ပမာဏသည် အချက်များ ကို မြို့နယ် အုပ်ချုပ်ရေးမှူး မိတ္ထီလာ၏ စာရင်းဇယားများအရ မိတ္ထီလာကန်၏ ရေလျှောင်ပမာဏသည် တဖြည်းဖြည်းလျော့နည်း

လာကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ၁၉၇၉-၈၂ ခုနှစ် အခြေအနေနှင့် ၂၀၀၉ မှ ၂၀၁၁ ခုနှစ် မိတ္ထီလာကန်၏ ရေလျှောင်ပမာဏ အခြေ အနေများကို အောက်ပါအတိုင်း နှိုင်းယှဉ်ဖော်ပြလိုက်သည်-

မိတ္ထီလာကန်၏ ရေလျှောင်ပမာဏ
လျော့နည်းလာမှုအခြေအနေ
(၁၉၈၂ ခုနှစ်မှ ၂၀၀၉-၁၀ ပြည့်နှစ်ထိ)

အကြောင်းအရာ	၁၉၈၂ အခြေအနေ	၂၀၀၉-၁၀ အခြေအနေ	၂၀၁၀-၁၁ အခြေအနေ
ရေလျှောင်တမံအလျားပေ	၄၅၀၀ ပေ	၄၅၀၀	၄၅၀၀
ရေလျှောင်တမံအမြင့်ပေ	၇၂.၉၀ ပေ	၄၆	၄၆
ရေပြင်ကျယ်ဧရိယာ ဧက	၃၁၁၆ ဧက	-	၂၉၈၉ ဧက
ရေသေရေလျှောင် ပမာဏ ဧကပေ	၉၆၃၁ ဧက	-	၇၆၃၇
ရေပြည့်ရေလျှောင် ပမာဏ ဧကပေ	၂၆၄၃၄ -	-	-
ရေပြည့်ရေလျှောင်ပမာဏ ဧကပေ	-	၁၉၁၀၆	၁၄၂၆၅
သတ်မှတ်ပေ (၂၄၈၄၆) မှ အမြင့်ဆုံးရေအမှတ်ပေ	-	၇၆၄.၂	၇၆၂.၂
သတ်မှတ် (၇၆၆.၁) အသုံးပြုနိုင်သော ပမာဏ ဧကပေ	၂၁၆၉၁ ဧက	-	၁၇၂၀၉

အထက်ဇယားတွင် ဖော်ပြထားချက်များအရ ၁၉၈၂ ခုနှစ်ရှိ မိတ္ထီလာကန်၏ အခြေအနေသည် ၂၀၁၁ ခုနှစ်တွင် ထူးခြားစွာ တိမ်ကောလာကြောင်းတွေ့ရှိရသည်။ အထူးသဖြင့် -

- (က) ရေလှောင်တံခံအမြင့် (၇၂.၉၀) မှ (၄၆) ပေ
- (ခ) ရေပြင်ကျယ်ဧရိယာ (၃၁၁၆) ဧကမှ (၂၉၈၉) ဧက
- (ဂ) ရေသေရေလှောင်ပမာဏ (၉၆၃၁) မှ (၇၆၃၇) ဧကပေ
- (ဃ) ရေပြည့်ရေလှောင်ပမာဏ (၂၆၄၃၄) မှ (၂၄၈၄၆) ဧကပေ
- (င) အသုံးပြုနိုင်သော ပမာဏ (၂၁၆၉၁) မှ (၁၇၂၀၉) ဧကပေ

အထိလျော့နည်းလာသည်ကို တွေ့ရမည်ဖြစ်သည်။ အသုံးပြုနိုင်သော ဧကပေမှ မြို့လူထုသောက်သုံးရန်ဧကပေ (၃၀၀၀) ဖြစ်ပြီး စိုက်ပျိုးရေးအဖြစ် (၁၆၈၀၃) ကို ၁၉၈၂ ခုနှစ်တွင် ပေးဝေခဲ့သည်။ နိုင်ငံတော်မှမိတ္ထီလာကန်သို့ သဲနုန်းများ မပို့လာစေရန် မုံတိုင်ဆည်စီမံကိန်းကို ၁၉၆၂-၆၃ ခုနှစ်မှ စတင်ခဲ့ရာ ၁၉၆၆ ခုနှစ်တွင် တည်ဆောက်ပြီးစီးသည်။ မုံတိုင်ဆည် စတင်တည်ဆောက်ရာတွင် ရုရှားနိုင်ငံမှ အကူအညီပေး တည်ဆောက်သည်ကို တွေ့သိရသည်။ မုံတိုင်ဆည်တည်ဆောက်မှု ကုန်ကျစရိတ်မှာ (၉၂) သိန်း ဖြစ်သည်။ ၁၉၈၂ ခုနှစ်၊ ဂဇက်တီးယားတွင် ပါရှိသောမိတ္ထီလာကန်နှင့် မုံတိုင်ဆည် အခြေအနေကို အောက်ပါအတိုင်းဖော်ပြခဲ့သည်-

မိတ္ထီလာကန်နှင့်မုံတိုင်ဆည် နှိုင်းယှဉ်ချက် (၁၉၈၂)

အကြောင်းအရာ	မိတ္ထီလာကန်	မုံတိုင်ဆည်
ရေလှောင်တံခံအလျား	၄၅၀၀ ပေ	၄၂၀၀ ပေ
ရေလှောင်တံခံအမြင့်	၇၂.၉၀ ပေ	၆၇ ပေ
ရေပြင်ကျယ်ဧရိယာ ဧက	၃၁၁၆ ဧက	၁၉၀၀ ဧက
ရေသေရေလှောင်ပမာဏ	၉၆၃၁ ဧက	၁၃၂၃၄ ဧက
ရေပြည့်ရေလှောင် ပမာဏ	၂၆၄၃၄ ဧက	၃၄၇၈၄ ဧက
ရေသေရေအနက်	၂၈ ပေ	၃၈ ပေ
ရေပြည့်ရေအနက်	၃၅.၁ ပေ	၅၃ ပေ
ရေသောက်နိုင်သော ဧရိယာ	၂၁၆၉၁ ဧကပေ	၆၀၆၀ ဧကပေ

အဆိုပါမုံတိုင်ဆည်မှာလည်း တဖြည်းဖြည်း သဲနုန်းများ ဝင်လာသဖြင့် ရေလှောင်ပမာဏ၊ ရေအနက်၊ အသုံးပြုနိုင်သော ပမာဏ စသည်များသည် မိတ္ထီလာကန်ကဲ့သို့ လျော့နည်းလာ ကြောင်း ၁၉၈၂ ခုနှစ် အခြေအနေနှင့် ၂၀၁၀-၂၀၁၁ ခုနှစ်၊ အခြေအနေများကို တစ်ဖက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြလိုက်သည်။

မုံတိုင်ဆည် တိမ်ကောလာမှု အခြေအနေ
(၁၉၈၂/၂၀၁၀/၂၀၁၁)

အကြောင်းအရာ	၁၉၈၂	၂၀၀၉-၁၀	၂၀၁၀-၁၁
ဆည်ရေပြည့်အနက်ပေ	၅၃ -		၄၁. ၃ ပေ
ရေသေအနက်ပေ	၃၈ -		၂၆. ၃ ပေ
ဆည်ရေပြည့်ရေလျှောင် ပမာဏ	၃၄၇၈၄ ဧကပေ	၂၇၀၄၅	၂၈၁၁၆ ဧကပေ
ရေသေရေလျှောင်ပမာဏ	၁၃၂၃၄ ဧကပေ	-	၈၅၀၉ ဧကပေ
အသုံးပြုနိုင်သောပမာဏ	၂၁၆၉၀ ဧကပေ	-	၁၉၅၃၆ ဧကပေ

အထက်ဖော်ပြပါ မုံတိုင်ဆည်၏အခြေအနေကို ကြည့်လျှင် တဖြည်းဖြည်း လျော့နည်းလာသည်ကို တွေ့ရှိနိုင်သည်။ မိတ္ထီလာကန်အား သဲနုန်းပို့မှု လျော့နည်းလာစေရန် တည်ဆောက်သော မုံတိုင်ဆည်မှာလည်း သဲနုန်းများ အဝင်နည်းလာစေရန် လိုအပ်နေပြီဟု ယူဆရသည်။ ယခုအခါ မုံတိုင်ဆည်မှ မိတ္ထီလာကန်သို့ ရေပေးပို့သောမြောင်းကို အုတ်စီကွန်ကရစ်ဖြင့် ဆောင်ရွက်ပြီး ဖြစ်သည်။ သို့သော်အနည်းနှင့်အများ သဲနုန်းများ ဝင်ရောက်မည်သာဖြစ်၍ ပညာရှင်များမှ ကြိုတင်တားဆီးကာကွယ်ရန် လိုအပ်နေသည်။

မုံတိုင်ဆည်မှ မိတ္ထီလာကန်သို့ ရေသွယ်မြောင်းစီမံကိန်းကို ၁၉၈၀ ပြည့်နှစ်မှ စတင်ခဲ့ရာ စာရေးသူ၏ ၁၉၈၂ ခုနှစ် ဂဇက်တီးယားတွင် တစ်ဖက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြခဲ့သည်-

(က) ရေမြောင်းဖောက်ရခြင်းရည်ရွယ်ချက်မှာ သဲချောင်းအတွင်းမှ ဖြတ်သန်းခဲ့ရ၍ မိတ္ထီလာကန်သဲနုန်းပို့လာခြင်း၊ နှစ်စဉ် ရေဧက (၄၅၀၀) ခန့် လေလွင့်ဆုံးရှုံးရခြင်း။

(ခ) ရေသွယ်မြောင်းအလျား - ရ. ၆၄ မိုင် (မုံတိုင်မှ မိတ္ထီလာကန်)

(ဂ) ကွန်ကရစ်မြောင်း အခြေအနေမှာ

(၁) မြောင်းအရှည် ၂. ၈၂ မိုင်

(၂) မြောင်း၏အောက်ခြေအကျယ် ၄. ၇ ပေ

(၃) မြောင်းထိပ်အကျယ် ၂၀. ၇ ပေ

(၄) မြောင်းအနက် ၆. ၄ ပေ

(၅) ရေလွှတ်ချိန်ရေအနက် ၅. ၁၆ ပေ

(၆) ရေစီးနှုန်း (ကျူးဆက်) ၆. ၀၈ ပေ

(ဃ) အုတ်စီမြောင်းပိုင်း အခြေအနေ

(၁) မြောင်းအရှည် ၄. ၈၂ မိုင်

(၂) မြောင်းအောက်ခြေအကျယ် ၄. ၁၇ ပေ

(၃) မြောင်းထိပ်အကျယ် ၂၃. ၃၇ ပေ

(၄) မြောင်းအနက် ၆. ၄ ပေ

(၅) ရေလွှတ်ချိန်ရေအနက် ၅. ၁၆ ပေ

(၆) ရေစီးနှုန်း (ကျူးဆက်) ၅. ၇ ပေ တို့ဖြစ်သည်။

မုံတိုင်မှ မိတ္ထီလာသို့ ရေမြောင်းဖောက်လုပ်ရခြင်းအတွက် ထိုစဉ်က လျာထားခွင့်ပြုသောငွေပေါင်းမှာ (၉၈. ၇)သိန်းကျပ် ဖြစ်သည်။ ထိုအထဲမှ

၁၉၈၀-၈၁ ခုနှစ်တွင် (၅. ၁) သိန်း သုံးခဲ့သည်။

၁၉၈၁-၈၂ ခုနှစ်တွင် (၂၉. ၁၅) သိန်း သုံးစွဲခဲ့ပြီး ၁၉၈၂-၈၄ ခုနှစ်တွင် လုပ်ငန်းပြီးစီးရန် သတ်မှတ်ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်။ သို့သော် လုပ်ငန်းမှာ ၁၉၉၁ ခုနှစ်မှပြီးစီး၍ ကုန်ကျငွေ တန်ဖိုးမှာ ကျပ် (၉၈. ၇၅) သိန်း ဖြစ်ကြောင်းသိရှိရသည်။ ၁၉၈၂ ခုနှစ်တွင် ဆည်မြောင်းဌာနမှ ထိန်းသိမ်းထားသော ကန်များမှာ -

မိတ္ထီလာကန် ရေသောက်နိုင်သောဧရိယာ ၂၁၆၉၁ ဧက
မုံတိုင်ဆည် ရေသောက်နိုင်သော ဧရိယာ ၆၀၆၀ ဧက
မြင်တော်ကန် ရေသောက်နိုင်သောဧရိယာ ၆၆၇ ဧက
တို့သာရှိသည်။ ၁၉၈၂ ခုနှစ်တွင်ရှိသော ကျေးလက်ကန်ငယ် များမှာ (၃၈) ခုရှိကြောင်းနှင့် ၁၉၈၂ ခုနှစ်တွင်ရှိသော မိတ္ထီလာ မြို့နယ်အတွင်းရှိသော ရေလွှဲဆည် ရှစ်ခုနှင့် ရေလှောင်တံ (၂၀) ခု ရှိသည်။

ရေလွှဲဆည်များ (၁၉၈၂)

စဉ်	ရေလွှဲဆည်အမည်	တည်ဆောက်သည့် ခုနှစ်	ရေရနိုင်သည့် ဧက
၁	အိုင်ဇောက်ဆည်	၁၉၅၈-၅၉	၂၄၀၀
၂	မဲကုန်းဆည်	၁၉၅၈-၆၀	၃၀၀
၃	သဲတောဆည်	၁၉၅၈-၆၁	၅၁၅
၄	ကျောင်းရွာဆည်	၁၉၅၈-၆၂	၅၀၀

စဉ်	ရေလွှဲဆည်အမည်	တည်ဆောက်သည့် ခုနှစ်	ရေရနိုင်သည့် ဧက
၅	အိုင်ကြီးလည်ဆည်	၁၉၆၀-၆၁	၅၀၀
၆	ကျောက်တိုင်ဆည်	၁၉၆၀-၆၂	၂၀၀
၇	လွဲပွဲဆည်	၁၉၆၁-၆၂	၃၀၀
၈	ညောင်ကုန်းဆည်	၁၉၆၁-၆၃	၂၅၁

၁၉၈၂ ခုနှစ်ရှိ ရေလှောင်တံလုပ်ငန်းများ

စဉ်	ဆည်တံအမည်	တည်ဆောက်သည့် ခုနှစ်	ရေရနိုင်သည့် ဧက
၁	ပြည်တော်သာကန်	၁၉၅၂-၅၃	၁၅၀
၂	ကန်တောင်ကန်	၁၉၅၃-၅၄	၈၀၀
၃	ရှမ်းမငယ်ကန်	၁၉၅၈-၅၉	၁၀၀
၄	မယ်ဇေလီကုန်းကန်	။	၂၀၀
၅	မြောက်လည်ကန်	။	၄၀
၆	ကျောက်တွင်းကန်	။	၁၀၀
၇	ထိန်အင်းကန်	။	၃၀၀

စဉ်	ဆည်တမံအမည်	တည်ဆောက်သည့် ခုနှစ်	ရေရနိုင်သည့် ဧက
၈	သဖန်းပင်ရိုးကန်	၁၉၅၈-၅၉	၄၀၀
၉	ဆည်ကုန်းကန်	။	၁၂၈၀
၁၀	တလင်းကုန်းကန်	။	၃၀၀
၁၁	ထနောင်းကန်ကန်	၁၉၆၀-၆၁	၃၀၀
၁၂	နတ်စဉ်ကုန်းကန်	၁၉၅၆-၆၀	၃၀၀
၁၃	တောင်ပို့ကြီးကန်	၁၉၆၀-၆၁	၁၀၀
၁၄	အိုမတွေ့ကန်	။	၆၀
၁၅	ကျပင်းကန်	၁၉၆၁-၆၂	၅၅၀
၁၆	ကနီကန်	။	၃၀၀
၁၇	ကန်တွင်းကန်	။	၃၀၀
၁၈	ဆင်ဖြူကန်	။	၂၀၀
၁၉	ကန်သစ်ကန်	၁၉၆၂-၆၃	၂၀၀
၂၀	နွားစားငုတ်ကန်	၁၉၆၃-၆၄	၃၀၀

တို့ဖြစ်သည်။ ၁၉၈၂ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာမြို့နယ်၌ရှိသော ကျေးလက်ကန်ငယ်ဆည်ငယ်များမှာ စုစုပေါင်း (၃၈) ခု ရှိသည်။ မိမိရေးခဲ့သော ၁၉၇၉ ခုနှစ် ဂဇက်တီးယားတွင် အဆိုပါစာရင်းကို တစ်ဖက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြခဲ့သည်-

၁၉၈၂ ခုနှစ်ရှိ ကျေးလက်ကန်-ဆည်ငယ်များ

စဉ်	ဆည်-ကန်အမည်	ရေသောက်ဧက
၁	ကြက်ဟင်းခါးရိုးကန်	၁၅၀
၂	ရှမ်းမငယ်ကန်	၅၀
၃	ပြည်တော်သာကန်	၄၉
၄	ကျောက်အိုးဆည်	၇၀
၅	ဝွေးငုတ်ကန်	၄၀
၆	ကျွန်းတောဆည်	၆၀
၇	ကျယ်ဆူလာကန်	၄၅
၈	ဒီးဒုတ်တောင်ဆည်	၅၅
၉	ကျပင်းဆည်	၄၀၂
၁၀	နွားစာငုတ်ဆည်	၁၅၀
၁၁	အိုမတွေ့ဆည်	၁၀၅
၁၂	ဆည်းလဲဆည်	၂၅၂
၁၃	သဲတောဆည်	၅၂၄
၁၄	ဆည်လေးတွင်းကန်	၁၅
၁၅	ရွှေပေါက်ပင်ဆည်	၁၅၀

စဉ်	ဆည်-ကန်အမည်	ရေသောက်ဧက
၁၆	ညောင်ပင်ကန်	၅၀
၁၇	ကြံတိုင်းအောင်ဆည်	၃၇၀
၁၈	ကျောက်တိုင်ကန်	၆၀
၁၉	ဝက်ကြီးအင်းဆည်	၁၅၅
၂၀	ကျောင်းရွာကန်	၆၀
၂၁	ဆည်ကုန်းဆည်	၅၁
၂၂	ညောင်ကုန်းဆည်	၂၂၇
၂၃	ပျော်ကုန်းဆည်	၄၅
၂၄	ဖိုးဦးကန်	၁၀
၂၅	ကန်နီကန်	၇၅
၂၆	ကူတောဆည်	၉၃
၂၇	အင်းဆည်	၄၀
၂၈	မုံတောဆည်	၁၀၀
၂၉	အောင်းကန်ဆည်	၈၀
၃၀	မြင်းယာကန်ဆည်	၇၀
၃၁	ကန်တောင်ကန်	၆၁၁

စဉ်	ဆည်-ကန်အမည်	ရေသောက်ဧက
၃၂	လက်ပန်ပင်ဆည်	၂၀၀
၃၃	အိုင်ဇောက်ဆည်	
၃၄	ကုန်းမြောင်းဆည်	၆၁၄၈
၃၅	လွဲပွဲဆည်	
၃၆	အိုင်ကြီးလည်ဆည်	
၃၇	ညောင်မြစ်ဆည်	၃၀၀
၃၈	အုပ်ဖိုဆည်	၂၅၀

အထက်ပါဇယားတွင် ပါရှိသောအမှတ်စဉ် ၁-၂-၃-၄-၈-၁၇-၂၂-၂၃-၂၆-၂၇-၂၈-၃၃ တို့မှာယခုအခါ ဆည်ကြီးများ အဖြစ် တည်ရှိနေပြီး ဖြစ်သည်။ ဤမှတ်တမ်းပြုစုသူသည် ကြက်ဟင်းခါးရိုးဆည်၊ ကျောက်အိုးဆည်၊ ကြံတိုင်းအောင်ဆည်၊ အိုင်ကြီးလည်ဆည် စသည်တို့ကို ပြုပြင်တူးဖော်ရာတွင် သွားရောက် ကြည့်ရှုပြီး လုပ်အားပေးခဲ့ဖူးသည်။ ထိုအထဲမှ ကျောက်အိုးဆည် တူးဖော်ရသည်မှာ အခက်ခဲဆုံးဖြစ်သည်။ အလျားပေ (၅၀၀) ခန့်၊ အကျယ် (၁၀) ပေခန့်၊ အမြင့်ပေ (၃၀) ခန့်ရှိတောင်ကုန်းကို ဒေသခံ ကျောက် အိုးရွာသားများနှင့် လုပ်အားပေးများ၏ ဤမျှ ခက်ခဲပင်ပန်းစွာတူးဖော်ခဲ့ကြသည်ကို ဂုဏ်ပြုမှတ်တမ်းတင်

အပ်သည်။ မိုးများသောကာလတွင် ကျောင်းရွာသည်၊ ဆည်ကုန်း ဆည်တို့သည် မကြာခဏ ကျိုးပေါက်၍ အဆိုပါရေများသည် ဝမ်းတွင်းမြို့နယ်သို့ စီးဆင်းကြသည်။

အိုင်ဇောက်ဆည်မှာ ကုန်းသာတံတား၏ အရှေ့ဘက်တွင်ရှိရာ ချောင်းကောက်ချောင်းမှစီးဝင်လာသော ဆည်ရေများကို တစ်ဖက်လှည့် ဆည်ပုံစံဖြင့် တည်ဆောက်ထားရသော်လည်း မကြာခဏ ကျိုးပေါက်ခဲ့ သည်။ မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင် အိုင်ဇောက်ဆည်မှာ ရှမ်းတဲတိုင် တွင်ရှိသည်ဟု ဓမ္မာရုံပုရပိုက်က ဖော်ပြထားသည်။ မိုးများသည့် အခါ ရေများသည် ကွက်ငယ်အုပ်စု၊ ဝါးရုံအုပ်စုများသို့ စီးဝင် သည်။ ကန်တောင်ကန်ဟု ဆိုသော်လည်း ရေသောက်ဧက (၆၀၀) ကျော်အထိ ပေးဝေနိုင်သည်။ ကန်တောင်ကန်သည် ရှေးမြန်မာမင်း အဆက်ဆက်တွင်တည်ရှိခဲ့ရာ ကုန်းဘောင်ခေတ်နှောင်းပိုင်းတွင် ရမည်းသင်းခရိုင်အတွင်း တည်ရှိကြောင်း ဂဇက်တီးယားတွင် ဖော်ပြထားသည်။

အထက်ဇယားအမှတ်စဉ် (၂) ပါ ရှမ်းမငယ်ကန်မှာ ယခုအခါ ဆည်ကြီးတစ်ခုအဖြစ်သို့ ရောက်ရှိနေသည်။ ၂၀၀၆-၂၀၀၇ ခုနှစ်မှတည်ဆောက်ခဲ့သော ရှမ်းမငယ်ဆည်ကို ငွေကျပ်သန်းပေါင်း (၂၁၇၀) ကျော် အကုန်အကျခံ၍ နိုင်ငံတော်မှတည်ဆောက်ခဲ့ရာ (၂၀၀၈-၂၀၀၉) ခုနှစ်တွင် ပြီးစီးခဲ့သည်။ ရှမ်းမငယ်ချောင်းအား ပိတ်ဆို့၍ မြေသားတမံအဖြစ် အလျား (၆၈၀၀) ပေ၊ အမြင့် (၈၉) ပေ၊ ရေပြင်အကျယ် (၁၁၂၉) ဧက၊ ရေပြည့်ရေလျှောင်ပမာဏ (၂၆၃၀) ဧကပေ၊ (၂၀၁၀-၂၀၁၁) ခုနှစ်၊ ရေလျှောင်ပမာဏဧကပေ (၁၃၇၉၄) ရှိသည်။ ရေထုတ်ပြန်နှုန်းခန့်ပြီး ရေအားလျှပ်စစ် ကီလိုဝပ်

(၄၀) ထုတ်ပေးနိုင်သော ခိုင်နမ့်နှစ်လုံး တပ်ဆင်ထားသည်။ ဤမျှ ငွေကုန်ကြေးကျများခဲ့သော်လည်း ရေသောက်နိုင် သည့် ဧကမှာ (၆၀) ခန့်သာရှိ၍ လျှပ်စစ်ဓါတ်အား ရရှိခြင်းကိုသာ အကျိုးများ သည်ဟု ယူဆရသည်။ ရေသောက်ဧက နည်းရခြင်းမှာ သဘာဝ မြေမျက်နှာပြင်အရ ဤသို့နည်းရသည်ဟု မှန်းဆရသည်။

မိတ္ထီလာမြို့နယ် ဆည်မြောင်းဦးစီးဌာန(ထိန်းသိမ်းရေး)မှ မိတ္ထီလာကန်၊ မုံတိုင်ဆည် စသည်ဖြင့် ထိန်းသိမ်းထားသော ဆည်များမှာ ခုနစ်ခု ရှိသည်။ ထိုဆည်များမှာ -

- (က) မိတ္ထီလာကန် - ရေပြည့်ရေလျှောင်ပမာဏ
ဧကပေ- ၂၄၈၄၆
- (ခ) မုံတိုင်ဆည် - ရေပြည့်ရေလျှောင်ပမာဏ
ဧကပေ- ၂၇၀၄၅
- (ဂ) ချောင်းကောက်ဆည် - ရေပြည့်ရေလျှောင်ပမာဏ
ဧကပေ - ၁၂၅၀၀
- (ဃ) လွန်ငင်ဆည် - ရေပြည့်ရေလျှောင်ပမာဏ
ဧကပေ - ၃၂၅
- (င) လက်ခတ်ပင်ဆည်- ရေပြည့်ရေလျှောင်ပမာဏ
ဧကပေ - ၉၅၀
- (စ) ညောင်ကုန်းဆည်- ရေပြည့်ရေလျှောင်ပမာဏ
ဧကပေ - ၃၅၀၀
- (ဆ) ရှမ်းမငယ်ဆည်- ရေပြည့်ရေလျှောင်ပမာဏ
ဧကပေ - ၂၁၆၃၀

တို့ဖြစ်ကြောင်း မြို့နယ်အုပ်ချုပ်ရေးမှူးရုံး၏ ၂၀၁၁-၁၂ ခုနှစ်၊ စာရင်း ဇယား-၁ (အစိုးရဆည်များ) အရ သိရှိရသည်။

စိန္တကျော်သူဦးဩ၏ ကဝိလက္ခဏာသတ်ပုံသုံးကျမ်းတွဲတွင် မိတ္ထီလာကန် ရေလွှတ်ပြွန်ဆဒ္ဒန်လျှိုးဝင်လာဟု ဖော်ပြထားသော မိတ္ထီလာကန်၏ ပတ်ဝန်းကျင်တွင် သိမ် ကိုးသိမ်၊ ဂူ ကိုးဂူ၊ ကုန်း ကိုးကုန်း၊ အင်း ကိုးအင်းတို့ကို (၁၉၇၉) ခုနှစ် ဂဇက်တီးယားတွင် ဖော်ပြခဲ့ဖူးသည်။ သိမ် ကိုးသိမ်မှာ မူကွဲများရှိသည်။ ကုန်း ကိုးကုန်း၊ အင်း ကိုးအင်းနှင့် ဂူ ကိုးဂူတို့ကို ထပ်မံဖော်ပြလိုက်သည်။ ထိုသည် တို့မှာ အစဉ်အလာမှတ်သားချက်နှင့် ပုရပိုက်အချို့တွင် ပါရှိ သည်များဖြစ်သည်။ မည်သို့ပင်ဆိုစေ သိရှိလေ့လာနိုင်ရန် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြလိုက်ပါသည် -

ဂူ (၉) ဂူ		ကုန်း (၉) ကုန်း		အင်း (၉) အင်း	
၁	ရှင်ပင်လှဂူ	၁	ရှင်အရဟံကုန်း	၁	တောင်တော်အင်း
၂	ရွှေဂူလှဂူ	၂	ရှင်ဓမ္မိကကုန်း	၂	ဝက်လူးအင်း
၃	ရွှေကူကြီးဂူ	၃	ရှင်ရေဝေကုန်း	၃	ခင်ပုတ်အင်း
၄	ရွှေဂူဂူ	၄	ရှင်ယသကုန်း	၄	အင်းလျားအင်း
၅	ရွှေဂူပျောက်ဂူ	၅	ရှင်နန္ဒကုန်း	၅	ရွှေစစ်သည်အင်း
၆	ရွှေဂူရဂူ	၆	ရှင်မောဂ္ဂလိကုန်း	၆	ကျောက်ဖြူကုန်းအင်း
၇	ရွှေကြီးဂူ	၇	ရှင်ရဌကုန်း	၇	ကြာအင်း
၈	ရှင်မိဂူ	၈	ရှင်ဗာကုလကုန်း	၈	အင်းမအင်း
၉	ရှင်ထွေးဂူ	၉	ရှင်စန္ဒကုန်း	၉	အုပ်နဲ့ဘုတ်အင်း

အထက်ဇယား အမှတ်စဉ် (၁) မှ (၄)သည် အစဉ်အလာ မှတ်သားချက်အရ အနော်ရထာမင်းနှင့် အမှတ်စဉ် (၅) မှ (၆) သည် အလောင်းစည်သူမင်း တည်ခဲ့ကြောင်း အဆိုရှိသည်။ အမှတ်စဉ် (၇)၊ (၈)၊ (၉) တို့ကို နရပတိစည်သူမင်း တည်ထား ခဲ့သည်ဟုဆိုရာ ထူးဆန်းသည်မှာ သိမ် ကိုးသိမ် အပါအဝင် ကုန်း ကိုးကုန်း၊ အင်း ကိုးအင်း စသည်များမှာ မိတ္ထီလာ အနောက်ဘက် လက်မှ အများစုဖြစ်နေကြောင်းတွေ့ရှိရသည်။

အစဉ်အလာမှတ်သားချက်များအရ မကျီးတဆစ် - ပေတရစ်၊ မပေါက်ရွှေကြာ မိတ္ထီလာ၊ ရေမှာစစ်ကိုင်း-လှိုင်းမှာ ပခမ်းငယ်၊ လယ်မှာ တောင်တွင်း၊ စပါးမှာ ရမည်းသင်း၊ အင်းမှာ တောင်သမန်၊ ကန်မှာမိတ္ထီလာ ဟူသောစကားတွင် ပေပင်ကို မိတ္ထီလာထီးသုံးဆင့်ဘုရားဝင်းတွင် ယခင်က တွေ့ရဖူးသည်။ မြောက်ကန်ဘေးတွင်ရှိသော မန်ကျီးပင်မှာ ၁၉၄၀ ပြည့်နှစ်ခန့်က သေသွားသည်ဟုဆိုသည်။ မိုးနည်းခြင်းကြောင့်လည်းကောင်း မန်ကျီးတလှည့်၊ ဇီးတလှည့်ဆိုသောစကားအရ ထိုကဲ့သို့ မကျီး တဆစ်သာ သီးမည်ဟုမှန်းဆရသည်။ ကြီးကြာမသောက် ဆိုသည်မှာ ရေမှတ်တိုင် ကြိုးကြာရုပ်၏နှုတ်သီးတွင် ရေမထိခြင်းဖြစ်ရာ ကြိုးကြာငှက်အစစ် မိတ္ထီလာတွင်မတွေ့ရဖူးပါ။ ရေမနောက် ဆိုသည်မှာ မိုးတွင်းကန်အတွင်းသို့ ရေဝင်လျှင် တောင်ဘက်ကန် တစ်ဝက်ခန့်အထိ ရေမှာနောက်နေသည်ကို တွေ့ရှိရဖူးသည်။

ဘာသာရေး

အနုရုဒ္ဓမင်း (၁၀၄၄-၁၀၇၇) လက်ထက်တွင် ထွန်းကား ခဲ့သော ဗုဒ္ဓဘာသာသည် သံဃာတော်များ၏ ရှေ့ဆောင်လမ်းညွှန်မှု

ကို ရှင်အရဟံမှ စတင်၍ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်။ မိတ္ထီလာ ဒေသ၌ အစောဆုံး ပုဂံခေတ် နရပတိစည်သူမင်းလက်ထက်တွင် ရေးထိုးခဲ့သော ကလိန်ခြေရွာကျောက်စာမှာ ခရစ် (၁၂၀၈) နှစ်တွင် ရေးထိုးခဲ့ပြီး ထိုကျောက်စာတွင် ကလိန်ခြေသူကြီးအား ရည်စူး၍ ကျွန်အချို့လှူဒါန်းရာ အလှူရှင်က အမိအဘထံမှ ရသောပစ္စည်းဖြင့် ဘုရားအား လှူဒါန်းသည် မဟုတ်ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။

ဝမ်းတော်ပြည့်ဘုရား ကျောက်စာ (၁၂၁၅) ၌လည်း ဘုရားအား ကျွန်သုံးယောက်လှူဒါန်းကြောင်းများပါရှိသည်။ မိတ္ထီလာ ဒေသမှတွေ့ရှိရသော ကျောက်စာ ကိုးချပ်ရှိကြောင်းနှင့် ထိုကျောက်စာများ၏ အမည်ကို မိတ္ထီလာအမည်ဖြစ်စဉ်အခန်းတွင် ဖော်ပြခဲ့ပြီး ဖြစ်သည်။ ထိုကျောက်စာ ကိုးချပ်အနက် သုံးချပ်မှာ ကတ္တူကန်ရွာမှ တွေ့ရှိခြင်းကြောင့် ကတ္တူကန်ရွာသည် ပုဂံခေတ်၌ ဗုဒ္ဓဘာသာ ထွန်းကားခဲ့ပြီး မိတ္ထီလာနယ်၏ ဗုဒ္ဓဘာသာအချက်အခြာကျရာ နေရာတစ်ခုဖြစ်နိုင်ကြောင်းနှင့်ထိုခေတ်၏ လူမှုစီးပွားရေးဘဝကို ဖော်ပြနေသည်။ ကတ္တူကန်ရွာမှရရှိသော ခရစ် (၁၂၂၄) ခုနှစ်တွင် ရေးထိုးခဲ့သည့် ငတင်သင် မယားကျောက်စာမှာ ပုဂံခေတ် နားတောင်းများမင်း (၁၂၁၁-၁၂၃၁) လက်ထက်တွင် ရေးထိုးခဲ့သော ကျောက်စာဖြစ်သည်။ ထိုကျောက်စာ၌ ဘုန်းကြီး ကျောင်းအား ကျောင်းအလှူ ၊ မြေအလှူ ၊ ကျွန်အလှူ ပြုလုပ်သည်ကို ဖော်ပြထားသည်။ ထိုအကြောင်းကို ဦးငြိမ်းမောင်၏ ရှေးဟောင်း မြန်မာကျောက်စာ (၁၉၇၂) ခုနှစ်အရသိရှိရခြင်း ဖြစ်သည်။

မိတ္ထီလာခရိုင်အတွင်းတွင် ကျောက်စာပေါင်း (၂၅) ချပ် ရှိကြောင်း မန္တလေးတက္ကသိုလ် သမိုင်းပါမောက္ခဦးနီတွတ်၏

မိတ္ထီလာသမိုင်းတွင် ဖော်ပြထားသည်။ ထိုကျောက်စာများကို ခေတ်ခွဲခြားကြည့်ရာ အစောဆုံး အလောင်းစည်သူခေတ်တွင် ရေးထိုးသည်ဟုယူဆရသော ယင်းတော်ရှိ စန္ဒမုခိကျောက်စာ (၁၁၆၈) ဖြစ်သည်။ နရပတိစည်သူမင်းလက်ထက်တွင် ကျောက်စာ ရှစ်ချပ်၊ နားတောင်းများမင်းလက်ထက်တွင် ကျောက်စာ ခြောက်ချပ် နှင့် ကျစွာမင်းလက်ထက်တွင် ကျောက်စာ ငါးချပ်ဖြစ်ပြီး ကျန်ကျောက်စာများမှာ ညောင်ရမ်းခေတ်၊ ကုန်းဘောင်ခေတ်၌ ရေးထိုးခဲ့သောကျောက်စာများ ဖြစ်သည်။ ထိုကျောက်စာများမှာ လည်း ဘုရားအလှူ ၊ ကျောင်းအလှူ ၊ မြေအလှူ ၊ ကျွန်အလှူ ၊ သင်္ကန်းအလှူ ၊ ဆီမီးအလှူ စသည်တို့ပင် ဖြစ်သည်။

ထို့ကြောင့်မိတ္ထီလာမှတွေ့ရှိရသော ကျောက်စာများအရ လည်းကောင်း၊ စေတီများနှင့် သိမ် ကိုးသိမ်အရလည်းကောင်း မိတ္ထီလာဒေသသည် ဗုဒ္ဓသာသနာထွန်းကားခဲ့ပြီး ထိုသို့ ထွန်းကားစေရန် သံဃာတော်များ၏ ဦးဆောင်လမ်းညွှန်မှုများသည် အဓိကဟု ယူဆရန်ရှိပါသည်။ လှူဒါန်းသူများမှာ ထိုခေတ်၌ရှိသော သူဌေး၊ သူကြွယ်များနှင့် အာဏာရှိသူများ၏ ကောင်းမှုကြောင့် ဤသို့ဖြစ်ပေါ်လာသည်။ မိတ္ထီလာဒေသ၌ ခေတ်အဆက်ဆက်တွင် ထင်ရှားကျော်ကြားသော ဘုန်းတော်ကြီးများရှိခဲ့ရာ ကုန်းဘောင်ခေတ် မိတ္ထီလာ ဒေသရှိဘုန်းတော်ကြီးများ၏စာရင်းကို ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး (၂၀၀၄) ခုနှစ်တွင် အောက်ပါအတိုင်း တွေ့ရှိရသည်။ ထိုဆရာတော်ကြီးများအား ခေတ်အလိုက် ဘုရင်များက ဘွဲ့တော်များကို ပေးအပ်ခဲ့သည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ်ဘွဲ့အပ်နှင်းခံရသည့်
ထင်ရှားသောဆရာတော်ကြီးများ

စဉ်	ဘုရင်	ဆရာတော်ဘွဲ့နှင့် နေရပ်	အပ်နှင်းသော ဘွဲ့အမည်
၁	ဘကြီးတော် ၁၈၁၉-၁၈၃၇	အရှင်ဝိဇ္ဇာရာမ (မုံတော)	သီရိသဒ္ဓမ္မာလင်္ကာရဓဇ မဟာဓမ္မရာဇာဓိရာဇဂုရု
၂	ဘကြီးတော် ၁၈၁၉-၁၈၃၇	အရှင်ပဏ္ဍိတ (ပင်းတလဲ)	ပရမဓဇ၊ မဟာဓမ္မရာဇဂုရု
၃	ဘကြီးတော် ၁၈၁၉-၁၈၃၇	အရှင်သီရိမာလာ (မုံတော)	သီရိပရမ၊ မဟာဓမ္မရာဇဂုရု
၄	သာယာဝတီမင်း ၁၈၃၇-၁၈၄၆	ယင်းတော်ဆရာတော် (ယင်းတော်)	ကေသရဝံသာဘိ၊ မဟာရာဇဂုရု
၅	သာယာဝတီမင်း ၁၈၃၇-၁၈၄၆	မိတ္ထီလာဆရာတော် (မိတ္ထီလာ)	ဥတ္တမစိက္ကိဒဓဇ မဟာဓမ္မရာဇဂုရု
၆	ပုဂံမင်း ၁၈၄၆-၁၈၅၃	အရှင်စိတ္တရ (ပင်းတလဲ)	စိတ္တရမာလာဘိဓဇ မဟာဓမ္မဂုရု
၇	မင်းတုန်းမင်း ၁၈၅၃-၁၈၇၈	ပင်းတလဲဆရာတော် (ပင်းတလဲ)	သုဇာတာပရဘိသာရ မဟာဓမ္မရာဇဂုရု
၈	မင်းတုန်းမင်း ၁၈၅၃-၁၈၇၈	အရှင်ဇာဂရ (မိတ္ထီလာ)	ဇာဂရန္တ၊ သဒ္ဓမ္မလင်္ကာရ မဟာဓမ္မရာဇာဓိရာဇဂုရု

အမှတ်စဉ် (၈) မှဆရာတော်ဦးဇာဂရဘိဝံသသည် တိပိဋကဆရာတော်ဖြစ်ပြီး မိတ္ထီလာနယ်၊ ကဖြူရွာသားဖြစ်ကြောင်းနှင့် ပဉ္စသင်္ဂါယနာတင်ပွဲတွင် မဟာနာယကဆရာတော်ဖြစ်ရာ မန္တလေးကုသိုလ်တော်ဘုရားရှိ ပိဋကတ်သုံးပုံကိုဦးစီး၍ ကျောက်ထက် အက္ခရာတင်ခဲ့ကြောင်း မိတ္ထီလာနယ်မှထင်ရှားသည့် ပုဂ္ဂိုလ်များ အခန်းတွင်ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။

အထက်ပါဇယားတွင် မပါရှိသေးသော ဆရာတော်တစ်ပါးမှာ မိတ္ထီလာတွင် သီတင်းသုံးနေထိုင်ခြင်းမရှိသော်လည်း မိတ္ထီလာနယ်မှ သပြေကုန်းရွာဇာတိဖြစ်သည်။ ထိုဆရာတော်မှာ ပုဂံမင်းလက်ထက် (၁၈၄၈) တွင် ထင်ရှားကျော်ကြားခဲ့သူဖြစ်ရာ ဘွဲ့အမည်မှာ ပင်းဆရာတော်အမည်ရ အရှင်ကဝိန္ဒ ဖြစ်သည်။ ဦးကဝိန္ဒသည် ပုဂံမင်းပေးအပ်သော သီရိသဓမ္မဓဇ ၊ မဟာဓမ္မရာဇာဓိရာဇဂုရု ဘွဲ့တော်ရရှိခဲ့ကြောင်း မိတ္ထီလာနယ်မှ မိုးကောင်းတောင်တော်ကျောက်စာ (၁၈၄၈) က ဆိုသည်။ ဆရာတော်သည် အမရပူရရှိ နာမည်ကျော်မဲထီးကျောင်းတိုက်တွင် စာပေ သင်ကြားခဲ့ပြီးနောက် ဘွဲ့တံဆိပ်တော်ရရှိခဲ့သည်။ ဇာတိဖြစ်သော သပြေကုန်းရွာတွင် သိမ်တစ်လုံးဆောက်လုပ်လှူဒါန်းခဲ့သည့်အပြင် မိုးကောင်းတောင်ပေါ်၌ စေတီပုထိုးများ တည်ထားခြင်း၊ ရဟန္တာ (၅၀၀)၏ ရုပ်တုများတည်ထားခြင်းနှင့် ကြေးပိဿာချိန် (၁၅၀)ရှိ ကြေးခေါင်းလောင်းကြီးတစ်ခုကို လှူဒါန်းခဲ့သည်။ ထိုခေါင်းလောင်းကြီးမှာ မတ်စောက်သော တောင်တော်တောင်ထိပ်တွင်ရှိရာ ၁၉၈၅ ခုနှစ်ခန့်တွင် သူခိုးများက ခိုးယူရန် တောင်အောက်သို့ ဆွဲချပြီးမှ ပြန်လည်ရရှိခဲ့သည်။ နှစ်ကာလကြာသဖြင့် ပျက်စီးနေသော စေတီ၊

ပုထိုးများနှင့် ရဟန္တာရုပ်ထုများကို ဒေသခံ အလှူရှင်များမှ ပြန်လည် ပြုပြင်ခဲ့ကြသည်။ ထိုသို့ပြုပြင်ရာတွင် ရှမ်းမငယ်ရွာတွင် ဆရာတော် ဦးတေဇ၊ ရွှေယင်းမာဆရာတော် ဦးပရမနှင့် မန်ကျီးချိုပင် ဆရာတော် ဦးတေဇဝန်တို့မှ ဦးဆောင်၍ တောင်ထိပ်ရှိ ရေကန်ကိုပါ ပြုပြင်ခဲ့ကြောင်း မိုးကောင်းတောင် ကျောက်စာအရ သိရှိရသည်။

အထက်ပါဇယားတွင် မပါရှိသော နာမည်ကြီးဆရာတော် တစ်ပါးမှာ တောမဓမ္မာရုံကျောင်းဆရာတော် ဦးဝိစာရဓမ္မ ဖြစ်သည်။ ဇာတိမှာ ညောင်ပင်လျှိုရွာဖြစ်ပြီး မန္တလေးနန်းဦးတိုက်တွင် ပညာသင်ယူခဲ့ရာ (၁၈၆၀) ပြည့်နှစ်ခန့်တွင် မင်းတုန်းမင်းမှ ဘွဲ့တံဆိပ်တော် ဆက်ကပ်ခံရပြီး မင်္ဂလာနန်းတွင်းဆရာတော်အဖြစ် ကိုးကွယ်ခဲ့သည်။ ၁၈၇၄ ခုနှစ်တွင် တောမဓမ္မာရုံ ဂိုဏ်းထောက် အဖြစ် ခန့်ထားခြင်းခံရပြီး နောက်ပါသံဃာ့ခုနစ်ပါးနှင့် ဓမ္မာရုံကျောင်းတိုက်သို့ ရောက်ရှိခဲ့ပြီး သာသနာပြုလုပ်ငန်းများကို ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်။ ၁၈၈၄ ခုနှစ်တွင် သက်တော် (၅၆) နှစ်၊ ဝါတော် (၃၄) ဝါတွင် သီပေါမင်းဆက်ကပ်သော ဝိစာရလင်္ကာရ မဟာဓမ္မရာဇာဓိရာဇဂုရုဘွဲ့ကို အပ်နှင်းခြင်းခံရကြောင်း ဆရာဦးနီတွတ်၏ မိတ္ထီလာသာသနာ (မူကြမ်း) အရ သိရှိရသည်။

မိတ္ထီလာမြို့နယ်သည် ကုန်းဘောင်ခေတ်၌ သံဃာတော်ပေါင်း (၂၈၀) ပါးရှိကြောင်းနှင့် ဂိုဏ်းအုပ်၊ ဂိုဏ်းထောက်ဆရာတော်များ၊ ဒေသခံ ဘုန်းတော်ကြီးများသို့ တစ်နှစ်လျှင် ဆန်တောင်းရေ (၃၄၅၆) တောင်း သို့မဟုတ် စပါးတောင်း (၈၈၈၀) ပေးလှူခဲ့ရကြောင်း စသည့်အပြင် မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်ရှိ ပုရပိုက်မူပွား

(၂၅၀) တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ဂိုဏ်းအုပ်ဆရာတော်အား လစဉ် ဆန်တောင်းငါးတောင်းနှင့် ဂိုဏ်းထောက် ဆရာတော်နှစ်ပါး အတွက် တစ်ပါးလျှင် လစဉ် ဆန်တောင်း သုံးတောင်းကျစီ ပေးလှူရသည်ဟုဆိုသည်။ မြို့နယ်အတွင်းရှိကျေးရွာပေါင်း (၁၂၅) ရွာ၌ ဂိုဏ်းအုပ်ဘုန်းတော်ကြီး၏ စီရင်ဆုံးဖြတ်မှုကို လိုက်နာရကြောင်း၊ ကျေးရွာအတွင်း အငြင်းပွားနေသော အမှုကိစ္စများကိုပင် ဂိုဏ်းထောက်ဆရာတော်က အမှုဖြစ်ပွားသူအား ထိုကျေးရွာ၌ နေရန် သို့မဟုတ် သူ၏ဆန္ဒရှိပါက အခြားကျေးရွာသို့ ပြောင်းရွှေ့ရန် အထိဆုံးဖြတ်ရကြောင်း ပုရပိုက်မူပွား (၂၅၀) တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ဂိုဏ်းအုပ်ဂိုဏ်းထောက်ဆရာတော်များသည် မြို့ဝန်၊ မြို့သူကြီး စသူတို့အပေါ်တွင် ဩဇာလွှမ်းမိုးမှုများစွာ သက်ရောက်ခဲ့သည်။ သဿမေဓအခွန်တော်ကိုပင် ကောက်ခံခဲ့သည်များရှိခဲ့သည်။ ထိုသို့ ကောက်ခံနိုင်ခြင်းမှာ မင်းတုန်းမင်းကြီး၏ ခွင့်ပြုမိန့်အရ ဖြစ်ကြောင်း ပုရပိုက် (၂၅၀) က ဆိုသည်။ ထိုပုရပိုက်မှာ မြန်မာသက္ကရာဇ် ၁၂၃၅ ခုနှစ်တွင် ရေးသားခဲ့သော “သဿမေဓ ငွေခွန်တော် အကြောင်းမှ စာလက်ခံ” ပုရပိုက်ဖြစ်သည်။

သို့သော်ဂိုဏ်းအုပ်ဂိုဏ်းထောက်ဆရာတော်များအနေဖြင့် သဿမေဓအခွန်တော်များကို ကင်းလွတ်ခွင့်ပြုခဲ့သည်များ ရှိခဲ့သည်။ မိုးခေါင်၍လည်းကောင်း၊ အခြားအကြောင်းများကြောင့်လည်းကောင်း၊ ဤကဲ့သို့ ကင်းလွတ်ခွင့်ပြုခြင်းဖြစ်သည်။ ထိုအကြောင်းကို တောမအုပ်စု ညောင်ပင်သာရွာရှိ ဓမ္မာရုံကျောင်း၏ ခရစ် ၁၈၇၃ ခုနှစ်တွင် ရေးသားခဲ့သော “သဿမေဓငွေခွန်တော် ကောက်ခံရ အရပ်ရပ်မြို့ရွာရှိ လွတ်ငြိမ်းစေရန် အုပ်စုစာရင်း”

ပင်ဖြစ်သည်။ ထိုတောမဓမ္မာရုံပုရပိုက်အမှတ် (၁၃)အရ သဿမေဓအခွန် လွတ်ငြိမ်းခွင့်ပြုသူများကို အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည် -

- (က) သံဃာနှင့်မိဘဆွေမျိုးများ ၃၁၆
- (ခ) ဘုန်းကြီးကျောင်းကျွန် ၁၆၀၀
- (ဂ) ဘုရားကျွန် ၂၆၀၀
- (ဃ) ပြည်ဆရာတော်၏ ဆွေမျိုးများ ၅
- (င) ရွာငါးရွာမှ သာသနာပြုဆရာတော်၏ဆွေမျိုးများ ၁၃၃

- (စ) လူပျံတော်(ရဟန်းထွက်) ၇၄
- စုစုပေါင်း ၄၆၂၈ ဦး ရှိကြောင်းပါရှိသည်။

ထိုအချက်များအရ မင်းတုန်းမင်းခေတ်တွင် သံဃာနှင့် သံဃာအဖွဲ့အစည်းများအား မည်မျှအလေးထားကြောင်း ဖော်ပြ နေသည်။ သံဃာအဖွဲ့အစည်းများသည် သာသနာပြုနေရင်း ရပ်ရွာပြည်သူများ ဒုက္ခဆင်းရဲတွေ့ရှိရပါက ကူညီဆောင်ရွက်ပေး သည်များရှိသည်။ ၁၈၇၄-၇၅ ခုနှစ်တွင် မိုးကောင်းရမည့် ကဆုန်၊ နယုန်လများ၌ မိုးမရွာခဲ့ခြင်း၊ ပုံမှန်စပါးများ စိမ်းလန်းစိုပြည် နေရမည့် ပြာသိုလတွင် မိုးခေါင်ခြင်းတို့ကြောင့် စားဝတ်နေရေး ခက်ခဲနေသော လယ်သမားများအား သဿမေဓအခွန်တော်ငွေ ကို လွတ်ငြိမ်းခွင့်ပေးရန် ဂိုဏ်းအုပ်၊ ဂိုဏ်းထောက် ဆရာတော်များမှ မေတ္တာစာပေးပို့ခဲ့ကြောင်း ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်း စာ-၁၃၁ အရ သိရှိရသည်။

ထိုအချိန် ၁၈၇၄-၇၅ ခုနှစ်ခန့်တွင် မိတ္ထီလာမှ ဂိုဏ်းအုပ် ဆရာတော်မှာ မိတ္ထီလာမြို့မကျောင်းဆရာတော်ဖြစ်ရာ ပုရပိုက်

(၂၅၀) တွင် မိတ္ထီလာမြို့မ ကျောင်းမှ ဂိုဏ်းထောက်ဆရာတော် ဦးသောဘနဟု တွေ့ရှိရသည်။ သို့သော် တိုင်နယ်အလိုက် ဒေသခံ ဘုန်းတော်ကြီးများမှ ဂိုဏ်းထောက်အဖြစ် ခေါ်ဝေါ်သုံးနှုန်း ခဲ့သည်များရှိသည်။ ဂိုဏ်းအုပ်၊ ဂိုဏ်းထောက် ဆရာတော်ကြီးများ ကို မင်းနေပြည်တော်မှ ခန့်ထားခဲ့ရာ ဓမ္မာရုံဂိုဏ်းထောက် ဆရာတော်ဦးဝိစာရလင်္ကာရကို ခန့်ထားရာတွင် ကပ္ပိယနှစ်ဦးပါ နေပြည်တော်မှ ထည့်ပေးလိုက်သည်။ ထိုနှစ်ဦးအတွက် မင်းတုန်းမင်းမှ ရိက္ခာငွေလစာ ပေးပို့ရရှိကြောင်း ဦးနီတွတ်၏ မိတ္ထီလာသာသနာ လက်နှိပ်စက်မှုတွင် ဖော်ပြထားသည်။ ဂိုဏ်းထောက် ဆရာတော်တစ်ပါးမှာ တောမအုပ်စု၊ ပေါက်ပင် သာရွာ ဆရာတော်ဟု သိရှိရသည်။

မိတ္ထီလာမြို့နယ်၌ ၁၈၇၄ ခုနှစ်တွင်ရှိသော ကျေးရွာအလိုက် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းစာရင်း၊ သံဃာတော်များစာရင်းကို အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည် -

စဉ်	တိုင်အမည်	ကျောင်း ပေါင်း	သံဃာ ပေါင်း	ကျောင်းအမည်နှင့် တည်နေရာ
၁။	မြို့မ	၃	၁၆	မြို့မကျောင်း၊ မြို့ရှေ့(၂)ကျောင်း
၂။	ကနွား	၁	၁	ကနွားရွာအရှေ့ကျောင်း။
၃။	ကျွဲတလင်း	၄	၅	ကြာအင်း(၂)ကျောင်း၊ လူခင်းကြီး၊ မယ်ဇလီပင်။

စဉ်	တိုင်အမည်	ကျောင်းပေါင်း	သံဃာပေါင်း	ကျောင်းအမည်နှင့် တည်နေရာ
၄။	အုတ်ဘို	၇	၂၁	ကျောက်ဖြူကုန်း-၄၊ မကျီးခြောက်၊ ကန်တိုင်ပေါက် တောရကျောင်း။
၅။	သမင်ပျို	၅	၉	သမင်ပျို၊ မုံဇင်း၊ ရွာသာ၊ ရေချို၊ ကံကောင်း။
၆။	မြင်းကန်	၃	၁၇	မြင်းကန်၊ အိုင်၊ ဆည်ကုန်း။
၇။	ကတ္တူကန်	၈	၂၇	ကတ္တူကန်-၂၊ ဝက်ကျောက်- ၂၊ညောင်ပင်လျှို၊ ဖက်တော၊ ဘုန်းအိုး၊ ပျော်ဘွယ်။
၈။	သာယာဘန်း	၈	၁၇	မြွေ၊ ထန်းတော၊ သိန်ကုန်း-၂၊ ရွှေစစ်သည်၊ ငွေးအိုင်၊ ဥယျာဉ်၊ ညောင်သာ။
၉။	ရှမ်းမငယ်	၆	၂၁	ရေဝေ-၂၊ ကမ္မတဲ၊ အုံတုံ၊ လျှော်ဖြူပင်၊ ခဝဲတောင်။
၁၀။	မုံတိုင်	၁၀	၃၁	မုံတိုင်-၇၊ သပြေကန်၊ ဆည်အောင်၊ ခံပင်အိုင်။
၁၁။	သီးကုန်း	၁	၁	တောရ။
၁၂။	ကမ်းနီ	၅	၂၄	သီးပင်ကုန်း၊ ကျက်စု၊ အလယ်ရွာ၊ မြောက်လည်၊ ကျိုးစု။

စဉ်	တိုင်အမည်	ကျောင်းပေါင်း	သံဃာပေါင်း	ကျောင်းအမည်နှင့် တည်နေရာ
၁၃။	ကျောင်းရွာ	၆	၂၂	ရှမ်းတဲ-၂၊ ကျောင်းရွာ-၂၊ ကျွဲရှည်-၂။
၁၄။	အင်ကြင်းကုန်း	၇	၄၃	ကြာကန်၊ နွားစားငုတ်၊ သဖန်းပင်ရိုး၊ အလည်ရွာ၊ သီတက္ကန်-၂၊ တည်ပင်ကုန်း။
၁၅။	အင်း	၂	၄	တောရ-၂၊
၁၆။	ကြွယ်ကန်	၁	၂	ကြွယ်ကန်။
၁၇။	ကနွီ	၁	၁	ကနွီ။
၁၈။	သားဘန်း	၁	၁၈	သားဘန်း။
၁၉။	ကလိန်ကြည်	၄	၆	ကျောက်တိုင်၊ ချုံစွန်း၊ ကလိန်ကြည်၊ မကျီးစု။
၂၀။	ရွာမ	၂	၁၄	သဲတော၊ ဂဠုန်ကုန်း။
၂၁။	ထနောင်းကန်	၃	၅	ရိုးကန်၊ ထနောင်းကန်၊ ဥမင်၊
၂၂။	ရွာသစ်	၁၂	၃၃	ဇောင်ချမ်းကုန်း-၅၊ ပေါက်ပင်သာ၊ ဓမ္မာရုံ၊ ကျဉ်ကုန်း၊ သလင်းကုန်း၊ ညောင်ပင်သာ၊ လက်ပံခေါင်း၊ ငွေးတောက်ကုန်း။
၂၃။	ကုက္ကိုကုန်း	၂	၁၅	ကျောက်ကာ၊ ကုက္ကိုကုန်း။

စဉ်	တိုင်အမည်	ကျောင်းပေါင်း	သံဃာပေါင်း	ကျောင်းအမည်နှင့် တည်နေရာ
၂၄။	တပျော်	၂	၇	ညောင်ကန်၊ ကျည်ပင်ကုံး၊ ကွဲရှည်၊ ကံကြီး။
၂၅။	ပျဉ်သာ	၁	၄	လျှော်ဖြူကန်။
၂၆။	လွဲပွဲ	၂	၄	လှည်းပွဲ-၂။
၂၇။	နတ်စည်ကန်	၁	၈	ရေဝေ။
၂၈။	မြာ	၁	၁	မြာ။
၂၉။	ဘလံကျင်း	၁	၂	ဘလံကျင်း။

စုစုပေါင်းကျောင်း (၁၁၄) နှင့် သံဃာပေါင်း (၃၈၇) ပါး ဖော်ပြထားသည်။ အထက်ပါစာရင်းအရ မိတ္ထီလာမြို့နယ်၌ ၁၈၇၄ ခုနှစ်တွင်ရှိသော ဘုန်းကြီးကျောင်းအများဆုံးမှာ ရွာသစ်တိုင် နှင့် မုံတိုင်တို့ဖြစ်ပြီး သံဃာအများဆုံး တိုင်နယ်များမှာ အင်ကြင်း ကုန်း၊ ရွာသစ်နှင့် မုံတိုင်တို့ဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရှိရမည်ဖြစ်သည်။

မိတ္ထီလာမြို့ပေါ်တွင် မင်းတုန်းမင်းခေတ် ၁၈၆၄ ခုနှစ်၌ ရှိသော ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းပေါင်းမှာ လေးကျောင်းသာရှိသည်။ ထိုကျောင်းများမှာ -

- မြို့မဂိုဏ်းအုပ်ကျောင်း ရဟန်းသာမဏေခြောက်ပါး
 - မြို့ရှေ့ဦးဒိနကျောင်း ရဟန်းသာမဏေလေးပါး
 - မြို့ရှေ့ဦးသီလာစာရကျောင်း ရဟန်းသာမဏေခြောက်ပါး
 - ကနွားရွာရှေ့ကျောင်း ရဟန်းသာမဏေနှစ်ပါးသာ
- ရှိကြောင်းနှင့် ကိုလိုနီခေတ် ၁၉၁၄ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာမြို့ပေါ်၌ ကျောင်းတိုက်ကိုးတိုက်၊ ကျောင်းပေါင်း (၃၃) ကျောင်း၊ ရဟန်း

(၇၆)၊ သာမဏေ (၆၀) ပါးနှင့် ကျောင်းသား (၈၈) ဦးအထိ ရှိလာကြောင်း ဆရာ ဦးနီတွတ်၏ မိတ္ထီလာသာသနာ လက်နှိပ်စက် မူကြမ်းတွင် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည် -

စဉ်	ကျောင်းတိုက်အမည်	ကျောင်း	ရဟန်းဦးရေ	ကျောင်းထိုင်	ဆရာတော်	ကျောင်းသားဦးရေ	ကျောင်းသားဦးရေ	သီလရှင်ဦးရေ
၁	ရေလယ်ကျောင်း	၃		ဦးသုဓိယ ဦးကလျာဏ ဦးအာဒိစ္စ		၂ ၂ ၃	၁ ၃ ၄	၂ ၃ ၄
၂	မြို့ရှေ့ကျောင်း	၃		ဦးနန္ဒိယ ဦးသုရိမ် ဦးဒိန ဦးခိုကြီး ဦးဇယ် ဦးသုဇာတ-၁၊ ဦးဆွေ-၁		၂ ၃ ၂ ၂ ၂ ၂	၁၀ ၁၀ ၂ ၁၀ ၁၀ ၂	၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇
၃	ဈေးကုန်းသုံးပတ်လှူကျောင်း	၁		ဦးကောင်းဘော်		၁	၂	၂
၄	ကနွားကျောင်း	၂		ဦးမေဓာ (နဂါးရုံအရှေ့)		၁	၂	၂

စဉ်	ကျောင်းတိုက် အမည်	ကျောင်း ဦးရေ	ကျောင်းထိုင် ဆရာတော်	ရဟန်း ဦးရေ	သာမဏေ ဦးရေ	ကျောင်းသား ဦးရေ	သီလရှင် ဦးရေ
၅	သုဿာန် ကျောင်း	၁	ဦးဂုန်	၁	၂	၄	-
၆	ကျောက်တံခါး တောရ	၁၀	ဦးပဏ္ဍဝ	၅၀	-	-	-
၇	အုတ်ဖို တောရ	၈	?	-	-	-	၂၅
၈	ဘူတာဟောင်း ကျောင်း	၁	?	၁	၂	-	-
၉	ဆုတောင်းပြည့် ကျောင်း	၁	ဦးပရမ	၁	-	-	-
	စုစုပေါင်း	၃၄		၇၅	၆၀	၈၈	၂၅

အထက်ဇယားအရ ကိုလိုနီခေတ်မိတ္ထီလာမြို့ပေါ်တွင် ကျောင်းအများဆုံးနှင့် သံဃာအများဆုံးမှာ ကျောက်တံခါးတောရ ဖြစ်ပြီး ဒုတိယ၊ တတိယအများဆုံးကျောင်းဦးရေမှာ အုတ်ဖိုတောရ နှင့် မြို့ရှေ့ကျောင်းတို့ဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ကျောက်တံခါး တိုက်ရှိ ရဟန်းဦးရေမှာ ကိုရင်ဦးရေ ပါရှိနိုင်သည်ဟုယူဆရသည်။

ကိုလိုနီခေတ် ၁၈၉၅ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာမြို့နယ်အတွင်း ရှိသော သံဃာဦးရေမှာ တိုးတက်လာကြောင်း မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်ရှိ ပုရပိုက်အမှတ်-၂ ပါ ဆင်စွယ်ရွာဂိုဏ်းထောက်ဆရာတော်၏ မယ်တော်ကြီး အသုဘအခမ်းအနားသို့ တက်ရောက်လာသော စာရင်းအရ သိရှိရသည်။ မယ်တော်ပျံ့အခမ်းအနားကို ၉-၄-၁၈၉၅ ခုနှစ်တွင် ကျင်းပခဲ့ရာ ပင့်ဖိတ်ထားသော သံဃာ (၈၄) ပါး အနက် (၇၀) ပါး တက်ရောက်ခဲ့သည်။ တက်ရောက်သောဆရာတော် များမှာ -

- ၁။ ညောင်ပင်ရွာဂိုဏ်းအုပ်
- ၂။ ညောင်ပင်ရွာ ဦးဇနက
- ၃။ အုတ်ကျောင်းဆရာ
- ၄။ တောင်အုတ်ကျောင်းဦးကုန္ဒက
- ၅။ သီးကုံးအရှေ့ကျောင်းဆရာတော်
- ၆။ သီးကုံးမြောက်ကျောင်း
- ၇။ ဥမင်တောရကျောင်းဆရာတော်
- ၈။ အင်းကုန်းကျောင်းဆရာတော်
- ၉။ အနောက်အင်းကုန်းဆရာတော်
- ၁၀။ လေသာကျောင်းဆရာတော်

- ၁၁။ မြိုင်ကုန်းကျောင်းဆရာတော်
 ၁၂။ ပျော်ဘွယ်ကျောင်းဆရာတော်
 ၁၃။ ရွှေစစ်သည်ကျောင်းဆရာတော်
 ၁၄။ သဲတောကျောင်းဆရာတော်
 ၁၅။ ဝက်ကြောက်ကျောင်းကြီးဆရာတော်
 ၁၆။ ဝက်ကြောက်ညောင်ပင်ကျောင်းဆရာတော်
 ၁၇။ ဝက်ကြောက်အနောက်ကျောင်းဆရာတော်
 ၁၈။ တလင်းကုန်းကျောင်းဆရာတော်
 ၁၉။ ကတ္တူကန်ကျောင်းကြီးဆရာတော်
 ၂၀။ ကတ္တူကန်မင်းကျောင်းဆရာတော်
 ၂၁။ ညောင်ပင်လျှိုကျောင်းဆရာတော်
 ၂၂။ သာစည်ကျောင်းသစ်ဆရာတော်
 ၂၃။ တပျော်ဂိုဏ်းထောက်ဆရာတော်
 ၂၄။ မယ်ဇလီကုန်းကျောင်းဆရာတော်
 ၂၅။ လက်ပံကော်ဂိုဏ်းထောက်ဆရာတော်
 ၂၆။ လက်ပံခါးကော့ဦးဥတ္တရ
 ၂၇။ ဂဠုန်ဆရာတော်
 ၂၈။ ကျောက်ဖြူကုန်းကျောင်းဆရာတော်
 ၂၉။ အုတ်နဲ့ဘုတ်ကျောင်းဆရာတော်
 ၃၀။ ကြာအင်းကျောင်းဆရာတော်
 ၃၁။ ကျောက်ဘူးမြောက်ကျောင်းဆရာတော်
 ၃၂။ ကျောက်ဘူးတောင်ကျောင်းဆရာတော်
 ၃၃။ မယ်ဇလီပင်ဆရာတော်

- ၃၄။ မယ်ဇလီပင် ဦးနန္ဒိယ
 ၃၅။ မြို့မဂိုဏ်းအုပ်ဆရာတော်
 ၃၆။ မြို့မကျောင်းဦးတေဇော
 ၃၇။ မြို့မကျောင်းဦးကလျာဏ
 ၃၈။ မြို့မကျောင်းဦးစိန္တ
 ၃၉။ မြို့မကျောင်းဦးသုဇာတ
 ၄၀။ မြို့မကျောင်းဦးကုန္ဒက
 ၄၁။ ကန္နားအရှေ့ကျောင်းဆရာတော်
 ၄၂။ ကန်တိုင်ပေါက်ဂိုဏ်းထောက်ဆရာတော်
 ၄၃။ ရုပ်ကဲကုန်းဆရာတော်
 ၄၄။ မကျီးစုဆရာတော်
 ၄၅။ သီတက္ကန့်ဆရာတော်
 ၄၆။ သီးပင်ကုန်းဆရာတော်
 ၄၇။ တယ်ပင်ကုန်းဆရာတော်
 ၄၈။ ဆွေတောဆရာတော်
 ၄၉။ ဆွေတောဦးဝိစိတ္တ
 ၅၀။ တုံအိုင်ဆရာတော်
 ၅၁။ တုံအိုင်ဦးပဏ္ဍိတ
 ၅၂။ တောမ ဘောဓိကုန်းဆရာတော်
 ၅၃။ အိုင်ကျောင်းကြီး
 ၅၄။ အိုင်ကျောင်း ဦးဝိမလ
 ၅၅။ အိုင်ကျောင်း အရှေ့ကျောင်းဆရာတော်
 ၅၆။ ကန်ဦးဆရာတော်

- ၅၇။ သန်းတောတောင်ကျောင်းဆရာတော်
 ၅၈။ သန်းတောမြောက်ကျောင်းဆရာတော်
 ၅၉။ ဆည်ကုန်းကျောင်းကြီးဆရာတော်
 ၆၀။ ဆည်ကုန်းတောင်ကျောင်းဆရာတော်
 ၆၁။ ဆည်ကုန်းမြောက်ကျောင်းဆရာတော်
 ၆၂။ ဂွေကြီးဆရာတော်
 ၆၃။ ဂွေကြီးဦးဓမ္မာစာရိယဆရာတော်
 ၆၄။ ကန်တော်ကျောင်းဆရာတော်
 ၆၅။ မြင်းကန်ကျောင်းကြီးဆရာတော်
 ၆၆။ စင် (?) ဦးအာဒိစ္စ
 ၆၇။ စင် (?) ဦးဝိသုဒ္ဓိ
 ၆၈။ လယ်တွင်းဆရာဦးအာစိန္တ
 ၆၉။ နွားစားငုတ်ဂိုဏ်းထောက်ဦးတိစ္ဆ
 ၇၀။ မြင်းကန်အရှေ့ကျောင်း

အထက်အပိုဒ်များတွင် ကုန်းဘောင်ခေတ်မြို့ပေါ်နှင့် ကျေးရွာများရှိ ကျောင်းတိုက်စာရင်း၊ ရဟန်းသာမဏေစာရင်းတို့ကို ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ ထို့သို့ဖော်ပြခြင်းမှာ ကုန်းဘောင်ခေတ် ၁၈၇၄ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာနယ်၌ကျောင်းပေါင်း (၁၁၄) ကျောင်း၊ ရဟန်းပေါင်း (၃၈၇) ပါးရှိကြောင်းကို အဓိကဖော်ပြလိုခြင်း ဖြစ်သည်။ တည်ရှိဆဲကျောင်းများမှ မိမိတို့ကျောင်းသည် ကုန်းဘောင်းခေတ်မှပင်တည်ရှိခဲ့သည်ကို သိရှိပြီး ထပ်ဆင့် လေ့လာနိုင်ရန် ဖော်ပြရခြင်းဖြစ်သည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်

မိတ္ထီလာနယ်၌ ကိုရင်ပေါင်း (၃၀၀) ထက်မပိုဟု မှန်းဆရသည်။ သီလရှင် ဦးရေကို မည်မျှရှိကြောင်း မတွေ့ရှိရသေးပါ။ အုတ်ဖို ကျောင်းရှိ သီလရှင်များမှာ ကိုလိုနီခေတ်မှသာ ပေါ်ပေါက်သည်ဟု မှန်းဆရသည်။

ကိုလိုနီခေတ် မိတ္ထီလာ၌ရှိသော လူဦးရေနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် ဦးရေတို့ကိုဘားမားဂဇက်တီးယားအတွဲ-၂၊ ၁၉၁၃ ခုနှစ်နှင့် ၁၉၂၁ ခုနှစ်တို့တွင် ဖော်ပြထားသည်။ ဘားမားဂဇက်တီးယား ၁၉၁၃ ခုနှစ်၌ ဖော်ပြထားသူ လူဦးရေသည် မိတ္ထီလာမြို့ရှိ လူဦးရေသာ ဖြစ်နိုင်သည်။ ဂဇက်တီးယားနှစ်ခု၌ တွေ့ရှိရသော လူဦးရေ ကိုးကွယ်သည့် ဘာသာဝင်ဦးရေ အခြေအနေကို အောက်ပါအတိုင်း နှိုင်းယှဉ်ဖော်ပြထားသည် -

ကိုလိုနီခေတ် ၁၉၁၃-၁၉၂၁ ခုနှစ်ရှိ မိတ္ထီလာ၏ လူဦးရေ၊ ကိုးကွယ်သည့်ဘာသာဝင်စာရင်း

အကြောင်းအရာ	လူဦးရေ	ဗုဒ္ဓ ဘာသာ ဝင်ဦးရေ	ဟိန္ဒူ ဘာသာ	အစ္စလာမ် ဘာသာ	ခရစ်ယာန် ဘာသာ	အခြား ဘာသာ
၁၉၁၃-ဂဇက်တီးယား	၇၀၇၆	၅၃၂၃	၉၀၅	၁၁၇၉	၅၄၈	၃၉
၁၉၂၁-ဂဇက်တီးယား	ပုံမှန်-၉၆၄၃	၄၆၉၆	၇၃၃	၁၂၁၈	၁၁၆	၇၄
၁၉၂၁-ဂဇက်တီးယား	၈၈၆၈	၅၇၈၉	၁၀၃၆	၁၃၂၄	၄၆၅	၂၅၀
၁၉၂၁-မြို့နယ်စုစုပေါင်း	၉၀၁၄၈	၈၆၉၃၅	၁၂၂၉	၁၇၈၇	၄၇၂	၂၆၆

စာရေးသူ၏ ၁၉၇၉-၈၂ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာဖြစ်စဉ် မှတ်တမ်း၌ မိတ္ထီလာရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာဆိုင်ရာစာရင်းများကို ဖော်ပြခဲ့သည်။ ၁၉၈၅ ခုနှစ်တွင် ထပ်မံ၍စာရင်းပြုစုထားသည်။ ၁၉၈၂ ခုနှစ်စာရင်းနှင့် မကွာခြားလှပါ။ ၁၉၈၅ ခုနှစ်ရှိ လူဦးရေ ဘာသာ အလိုက် ကိုးကွယ်မှုအခြေအနေကို အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြပါသည် -

ဗုဒ္ဓဘာသာ	၁၉၈၂	၁၉၈၅
ဘုန်းကြီးကျောင်းဦးရေ	၄၁၃	၄၃၃
ရဟန်းဦးရေ	၁၁၃၅	၁၁၆၈
သာမဏေဦးရေ	၂၈၅၀	၂၉၈၅
သီလရှင်ဦးရေ	၁၉၁	?

၁၉၈၂ ခုနှစ် မိတ္ထီလာရှိ ယုံကြည်ကိုးကွယ်မှုဇယား

လူဦးရေ	ဗုဒ္ဓဘာသာ ဦးရေ	ဟိန္ဒူ ဘာသာ	အစ္စလာမ် ဘာသာ	ခရစ်ယာန် ဘာသာ	အခြား ဘာသာ
၂၄၆၇၆၇	၂၃၇၃၉၉	၃၁၃	၈၄၆၆	၅၅၂	၃၇

၁၉၈၂ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာမြို့နယ်၌ နေထိုင်သူများအနက် နိုင်ငံခြားသား မှတ်ပုံတင်ကိုင်ဆောင်ထားသူများမှာ -

- (က) တရုတ် ၂၅၃ ဦး
- (ခ) အိန္ဒိယ ၁၈၁ ဦး
- (ဂ) ပါကစ္စတန် ၂၀ ဦး
- (ဃ) ဘင်္ဂလားဒေ့ရှ် တစ်ဦး
- (င) ထိုင်း တစ်ဦးတို့ဖြစ်သည်။

၂၀၁၁ ခုနှစ်တွင်ရှိသော လူဦးရေနှင့် ယုံကြည်ကိုးကွယ်မှု များမှ ဗုဒ္ဓဘာသာအခြေအနေမှာ မြို့နယ်အုပ်ချုပ်ရေးမှူးရုံး၏ စာရင်းအရ အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြလိုက်သည် -

- (က) ဘုရားစေတီပေါင်း ၁၀၈၈
- (ခ) ဘုန်းကြီးကျောင်းပေါင်း ၄၃၇
- (ဂ) ရဟန်းသံဃာပေါင်း ၂၄၀၀ ကျော်
- (ဃ) သာမဏေပေါင်း ၃၀၀၀ ကျော်
- (င) သီလရှင်ကျောင်း (၁၃) ကျောင်း? ဖြစ်သည်။

၂၀၁၁ ခုနှစ် မိတ္ထီလာမြို့နယ်ရှိယုံကြည်
ကိုးကွယ်သူဦးရေ

လူဦးရေ	ဗုဒ္ဓဘာသာ ဦးရေ	ဟိန္ဒူ ဘာသာ	အစ္စလာမ် ဘာသာ	ခရစ်ယာန် ဘာသာ	အခြား ဘာသာ
၄၉၄၂၂၂	၄၇၀၀၀၀ ကျော်	၉၇၀	၁၂၀၀၀ ကျော်	၃၄၀၀	?

ရှိကြောင်းသိရှိရပါသည်။ လူဦးရေတိုး တက်လာသည်နှင့်အမျှ ၁၉၈၂ မှ ၂၀၁၁ ခုနှစ်အတွင်း ဘုန်းကြီးကျောင်းပေါင်း (၂၄) ကျောင်း၊ ရဟန်း (၁၂၆၅) ပါး၊ သာမဏေ(၁၅) ပါး၊ သီလရှင်ကျောင်းများ တိုးတက်လာကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ အခြားဘာသာဝင်များ လည်း တိုးတက်လာသည်။

ဘုရားစေတီများသမိုင်း

မိတ္ထီလာမြို့နယ်၌ ဘုရားစေတီပေါင်း (၁၀၈၈) ဆူရှိသည်။ ထိုအထဲမှ ယခုသာစည်မြို့နယ်ရှိ ရွှေယင်မျှော်ဘုရား၊ မိတ္ထီလာ ဝမ်းတော်ပြည့်ဘုရား၊ ကတ္တူကန်ရွာမှဘုရား၊ ကလိန်ခြေရွာ ဘုရားများသည် ရှေးအကျဆုံးစေတီများဖြစ်သည်။ ကလိန်ခြေ ကျောက်စာ (၁၂၀၈)၊ ဝမ်းတော်ပြည့်ဘုရားကျောက်စာ (၁၂၁၅)၊ ကတ္တူကန်ကျောက်စာ (၁၂၂၄-၁၂၃၅-၁၂၆၅-၁၂၆၆) များအရ ပုဂံခေတ်တွင် ကတ္တူကန်၊ ဝက်ကြောက်ရွာများသည် မိတ္ထီလာနယ်၏ ဗုဒ္ဓသာသနာထွန်းကားရာ အဓိကကျသော နေရာများ ဖြစ်ကြောင်းဖော်ပြနေသည်။ ပုဂံခေတ်နှင့် ကုန်းဘောင်ခေတ် မင်းအချို့သည် ရွှေယင်မျှော်ဘုရားကို ပြုပြင်ခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြ ထားသည်။ ရွှေယင်မျှော်ဘုရားကို ပုရပိုက်များတွင် သီရိဓမ္မာ သောကမင်း တည်ခဲ့သည်ဆိုသည်မှာ မည်သို့မှမဖြစ်နိုင်ပါ။ ထိုမင်း မြန်မာနိုင်ငံသို့မရောက်ခဲ့သော်လည်း မြန်မာပြည်ရှိ တန်ခိုးကြီးဘုရား အတော်များများကို သီရိဓမ္မာသောကမင်းက စခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြ သည်ကများသည်။ ရွှေယင်မျှော်ဘုရားကို ပုဂံဘုရင် အနုရုဒ္ဓ

ပြုပြင်ခဲ့သည်ဟု ပုရပိုက်အချို့တွင် ဖော်ပြကြသည်။ ဂျင်ခန့် ပမာဏရှိသော ယင်ကောင်ကြီးပျံသွားသည်ကို တွေ့ရှိရပြီး ထိုယင်ကောင်ကို မျှော်တနေရသဖြင့် ရွှေယင်မျှော်ဘုရားဟု ခေါ်ဆို သည်မှာလည်း အနော်ရထာမင်းမတိုင်မီ ထိုဘုရား၏ဘွဲ့တော် တစ်ခု ရှိနိုင်သည်။ ထိုအဆိုမှာ ကိုလိုနီခေတ် ၁၈၉၀ ခုနှစ်ခန့်က ရေးသောပုရပိုက် (၂၀) တွင် ပါရှိခြင်းဖြစ်သည်။ ဗဒုံမင်း လက်ထက် ၁၇၉၆ ခုနှစ်တွင် ရွှေယင်မျှော်ဘုရား ပြုပြင်သည်ကို အသစ်ပြင်ဆင်ပြီး ရွှေထီးတင်ခဲ့ကြောင်း ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ရာဇဝင် ဒုတွဲစာ- ၁၅၆ တွင် ဖော်ပြထားသည်။ အချို့စေတီများမှာ ယခုအချိန်အထိ မည်သူတည်ထားခဲ့ကြောင်း အထောက်အထားမတွေ့ရှိရသေးပါ။ ထို့ကြောင့် တွေ့ရှိရသော ကုန်းဘောင်ဆက်ရာဇဝင်၊ တွင်းသင်းရာဇဝင်၊ ပုရပိုက်များနှင့် ၁၉၀၁ ခုနှစ်ရေး အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ် ဂဇက်တီးယား တွင်ပါရှိသည့် စာရင်းတို့ကို အခြေခံ၍ ပေါင်းစပ်ညှိနှိုင်းရေးသား ရသည်။ ထိုသို့ ရေးသားရာတွင် မြို့ပေါ်ရှိ ထင်ရှားသောစေတီ အချို့ကိုသာ ဖော်ပြနိုင်သည်။ သို့သော် မိတ္ထီလာဈေးအတွင်းရှိ ရန်အောင်မြင်ဘုရားသမိုင်းကို အတိအကျ မသိရသေးပါ။ လေ့လာ ရှာဖွေဆဲဖြစ်သည်။ အချို့ ဘုရားသမိုင်းပါ အချက်များအား ခေတ်ပြိုင်ကျောက်စာ အထောက်အထားများအရ ဖြစ်နိုင်၊ မဖြစ်နိုင် ချိန်ဆရသည်။ ရာဇဝင်အချို့နှင့် ပုရပိုက်ပါ ဖော်ပြချက်များအရ အများဆုံးဖြစ်နိုင်သည်ကိုသာ ရေးသားဖော်ပြရကြောင်း ကြိုတင် အသိပေး တင်ပြအပ်သည်။

ရွှေမြင်တင်စေတီ

နရပတိစည်သူမင်း (၁၁၆၈-၁၂၃၁) တည်သည်ဟု ပုရပိုက် (၁၉-၂၀) ၌ ပါရှိသည်မှာ ဖြစ်နိုင်ဖွယ်ရာရှိသည်။ နရပတိစည်သူမင်း လက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာခရိုင်အတွင်းမှ တွေ့ရှိရသော ခေတ်ပြိုင် ကျောက်စာကိုးချပ်အရလည်းကောင်း၊ အမျိုးသားစာကြည့်တိုက်ရှိ ပေအမှတ် (၅၄၃) ပါ မိတ္ထီလာကန် ကျောက်စာအရလည်းကောင်း၊ ဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ ၂၀၀၅ ခုနှစ်၊ ဇူလိုင်လ ဦးဆောင်းကျမ်းစာ-၁၃၂ အရလည်းကောင်း နရပတိစည်သူမင်းသည် မိတ္ထီလာကန်ကို တည်ဆောက်ရင်း ရွှေမြင်တင်ဘုရားကို တည်ထားခဲ့သည်ဟု မှတ်ယူရသည်။

၁၉၀၁ ခုနှစ်ရေး အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ် ဂဇက်တီးယားသည် အင်္ဂလိပ်တို့ရေးသားခဲ့သော စာအုပ်ဖြစ်ပြီး ထိုစာအုပ် စာ-၂၇၉ တွင် စေတီကို ဘိုးတော်ခေါ် ဗဒုံမင်းသည် သထုံကအပြန် ၁၇၉၈ ခုနှစ်တွင် တည်ထားခဲ့ရာ ယာယီနန်းတည်ဆောက်ပြီး တည်ထားခဲ့သည်ဟု ပါရှိသည်။ ထိုအဆိုမှာ ဖြစ်နိုင်ခြေနည်းသည်။ ဗဒုံမင်းသည် မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ရင်း ရွှေမြင်တင်ဘုရားကို ပြုပြင်၍ ရွှေထီးတော်အသစ် တင်လှူခဲ့ကြောင်းနှင့် ၂၆-၆-၁၇၆၉ နေ့တွင် တောင်တွင်းကြီးမြို့မှ ဆင်ဖြူပေါက်မနှစ်စီး ဆက်သရရှိခဲ့ကြောင်း ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက် ရာဇဝင်ဒုတွဲစာ-၈၅ တွင် ဖော်ပြထားကြောင်း၊ အထက်အခန်းတွင် ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ စေတီတော်၏ ဘွဲ့အမည်မှာ ‘မဟာဓမ္မရာဇိက’ ဟု အစဉ်အလာ မှတ်သားခဲ့ကြသည်။

ရွှေမြင်တင်ဘုရားသည် ၁၉၁၅ ခုနှစ်ခန့်တွင် ပြိုကျပျက်စီးနေသဖြင့် အင်္ဂလိပ်စစ်တပ်မှ အလံပြမျှော်စင်ပြုလုပ်ခဲ့သည်။ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များမှ မခံရပ်နိုင်၍ အရေးဆိုခဲ့ကြသည်။ ထို့ကြောင့် ၁၉၁၅ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာရှိ မြို့အုပ်လောင်းများက ရွှေမြင်တင်ဘုရားအား ဓာတ်မီးစက်လှူခဲ့သည်ဟု ဆိုသည်။ ၁၉၂၇ ခုနှစ်တွင် ရွှေမြင်တင်ဘုရားသို့ ပန်းတိမ်တန်းရပ် ဦးစောမောင်မှ ကြေးပိဿာချိန် (၁၂၀) ရှိ ခေါင်းလောင်းကြီး တစ်လုံးအား လက်ခံငွေ (၄၂၇) ကျပ်ပေး၍ လှူဒါန်းခဲ့သည်။ ခေတ်အဆက်ဆက် မိတ္ထီလာမြို့သားများမှ ဘုရားအား ပြုပြင်ခြင်း၊ တန်ဆောင်းဆောက်လုပ်ခြင်း၊ ရုပ်ပွားတော်များပူဇော်ခြင်းနှင့် အခြားသာသနိက အဆောက်အအုံများ ဆောက်လုပ်ခြင်းများကို ဂေါပကအဖွဲ့များဖြင့် အဆက်ဆက် လှူဒါန်းခဲ့ကြသည်။ နှစ်စဉ် ကဆုန်ညောင်ရေသွန်းပွဲကျင်းပ၍ စည်ကားလှသည်။

ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားသမိုင်း

ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားကို ပုဂံခေတ်နရပတိစည်သူမင်း တည်ထားခဲ့ကြောင်း မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းပုရပိုက် (၁၉) နှင့် (၂၀) တို့တွင် တွေ့ရှိရသည်။ အင်္ဂလိပ်တို့ရေးသားသော ဂဇက်တီးယား (၁၉၀၁)၊ စာ-၂၇၉ တွင် နရပတိစည်သူမင်းသည် မိတ္ထီလာကန်အား ဆည်ဖို့စဉ် ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားကို တည်ထားခဲ့သည်ဟု ပါရှိသည်။ ထို့အပြင် ထိုအချိန် မိတ္ထီလာ၌ ထင်ရှားသောစေတီများမှာ ရွှေမြင်တင်၊ ရွှေစောလူး၊ နဂါးရုံ၊ ရွှေလက်လှ၊ စည်းခုံကြီးစေတီများ ဖြစ်ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။

သို့သော်ဘိုးတော် (ခေါ်) ဗဒုံမင်းလက်ထက် ၁၇၉၆ ခုနှစ်တွင် ရေးထိုးသော မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်စာကြည့်တိုက်ရှိ ဆုတောင်းပြည့်ဘုရား ကျောက်စာ (မိတ္ထူ) တွင် နရပတိစည်သူ၊ အလောင်းစည်သူ၊ ရွှေဂူဒါယကာအမည်သုံးမျိုးဖြင့် ရောထွေးစွာ ရေးသားထားရာ အောက်ပါအတိုင်းဖြစ်သည် -

“..... နရပတိပဝရ၊ မဟာဓမ္မရာဇာဓိပတိတံဆိပ် နာမတော်ကို ခံယူခြင်း၊ အလောင်းမဟာစည်သူ၊ ရွှေဂူဒါယကာ ဟူသော တံဆိပ်နာမတော်ကိုခံယူခြင်း.....” ဟုဖော်ပြထားသည်။ ဒုတိယစည်သူခေါ် နရပတိစည်သူသည် ခရစ် (၁၁၆၈-၁၂၁၁) ဖြစ်၍ ပထမစည်သူခေါ် အလောင်းစည်သူမင်းသည် ခရစ် (၁၁၁၃-၁၁၆၀) ဖြစ်သည်။ ဆုတောင်းပြည့်ဘုရား ကျောက်စာတွင် -

“သက္ကရာဇ် ၄၄၈ ခုနှစ် ကာလလွတ်ကျော်၊ သုမင်္ဂလာ အခါတော်နို့က်။ ရထားဆင်မြင်း။ ဗိုလ်ပြိုင်ကင်းလျက်။ ထွက်တော်မူကြီးထွက်တော်မူခဲ့၍။ ဤမိတ္ထီလာသို့၊ မင်္ဂလာတက်တော် ဆိုက်ရောသရော်တည်း” (မူလသတ်ပုံအတိုင်း) ဟု ရေးသားထားသည်။

ဖော်ပြပါ သက္ကရာဇ် ၄၄၈ ခုနှစ်သည် ခရစ်နှစ် ၁၀၈၆ ခုနှစ် ဖြစ်ရာ ထီးလှိုင်မင်းခေါ် ကျန်စစ်သားမင်း (၁၀၈၄-၁၁၁၃) လက်ထက်ဖြစ်သည်။ ထို့အပြင် မြို့တွင်းဆုတောင်းပြည့်ဘုရား၊ ကန်ရိုးရွှေမြင်တင်ဘုရား၊ ရွှေလက်လှဘုရား၊ စည်းခုံတော်ကြီးဘုရားတို့ကို ရတနာပစ္စည်းများဖြင့် ဌာပနာထားကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။

ဆက်လက်၍ကျောက်စာတွင်ဖော်ပြထားသည်မှာ -
“မဟာဆုတောင်းပြည့်စေတီတော်မြတ်၏။ တည်ရင်း သက္ကရာဇ် ၄၄၈ ခုနှစ်။ ယှပြင်ဆင်သောသက္ကရာဇ်-၁၂၅၀ ပြည့်နှစ်တိုင်း။ နှစ်ပေါင်း ၇၆၂-ခု။ အခွန်ရှည်လျား။ တည်ထားတော်မူသော။ ဤစေတီတော်မြတ်ကြီးကို.....” (မူလသတ်ပုံအတိုင်း)ဟု ဖော်ပြထားသည်။

အထက်ဖော်ပြချက်သည် ပို၍ပင်စဉ်းစားရန်ရှိသည်။ သက္ကရာဇ် ၄၄၈ ခုနှစ်သည် ကျန်စစ်သားမင်းကြီးလက်ထက် ဖြစ်နေသည့်အပြင် အထက်ဖော်ပြပါ ကျောက်စာအရ တည်ရင်းနှစ် သက္ကရာဇ် - ၄၄၈ ခုနှစ်ဟုဆိုသဖြင့် ပုဂံမှ ထွက်ခွာသည့်ကာလ နှင့် ဘုရားတည်နှစ်တို့မှာ နှစ်ပေါင်း (၃၀) ကွာခြားနေသည်။

ထို့ပြင် ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားကျောက်စာကို ဗဒုံမင်း (၁၇၉၆) ခုနှစ်လက်ထက်တွင် ရေးထိုးခဲ့ရာ “နှစ်ပေါင်း ၇၆၂ ခုနှစ်။ အခွန်ရှည်လျား။တည်ထားတော်မူသော” ဟုဖော်ပြထားသဖြင့် ၁၇၉၆-၇၆၂=၁၀၃၄ ခုနှစ် ဖြစ်သည်။ ထိုခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၀၃၄ သည် ပုဂံခေတ် အနော်ရထာမင်းသည်ပင် ဘုရင်မဖြစ်သေးပါ။ တည်ရင်းနှစ် ၄၄၈ ခုနှစ်မှ ဘုရားကို ပြင်ဆင်နှစ် ၁၂၅၀ ခုနှစ်အတွင်း ကွာခြားသော ၇၆၂ နှစ်သာဖြစ်သည်။

မည်သို့ပင်ဆိုစေ နရပတိစည်သူမင်းတည်ခဲ့သည်ဟု မှတ်ယူရမည်ဖြစ်သော ဆုတောင်းပြည့်စေတီကို မြန်မာသက္ကရာဇ် ၁၂၅၀ ခုနှစ်၊ ခရစ် ၁၇၉၆ ခုနှစ် ဘိုးတော်ခေါ် ဗဒုံမင်းလက်ထက် ဒုတိယအကြိမ် ပြုပြင်ခဲ့သည်။ ထိုသို့ ပြုပြင်ခဲ့ရာ ကျောက်စာအရ “ဘိနပ်တော် အချင်းအချင်းသံ ၄၆ တောင်။ အရပ်သံစိန်ဖူးအထိ-

၃၂-တောင်” (မူလသတ်ပုံအတိုင်း) အထိ တည်ဆောက်ခဲ့သည်။ မဟာရုံတံတိုင်းလေးဖက်တွင် တံခါးမများဖြင့် တည်ဆောက်ခဲ့သည်။ စေတီတော်အား ပြဿဒ်တန်ဆောင်းဆောက်ခြင်း၊ ရွှေဟင်္သာပြဒါး တို့ဖြင့် မွမ်းမံ၍ ရေ၊ ကော်သား၊ သဲ၊ အုံတုံ စသည်များဖြင့် တည်ဆောက်ခဲ့ရာ တန်ဖိုးငွေ (၂၅၀၀) ကျပ် ကုန်ကျကြောင်း သိရှိရသည်။

ရွှေထီးတော်တင်မင်္ဂလာကို သာသနာနှစ် ၂၄၃၂၊ သက္ကရာဇ် ၁၂၅၀ တန်ဆောင်မုန်းလ (၁၅) ရက်နေ့၌ ပြုလုပ် ခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားကျောက်စာ ကို ဘုန်းတော်ကြီးရှင်တေဇမာလာမှ ရေးသားကြောင်းနှင့် ၁၂၅၈ ခုနှစ်၊ တော်သလင်းလပြည့်ကျော် (၉) ရက်နေ့ သုံးချက်တီးအချိန်တွင် ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားကျောက်စာကိုရေးကူး၍ အောင်မြင်ကြောင်း ပါရှိသည်။ ထို့ကြောင့် ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားကျောက်စာသည် ထီးတော်တင်ပွဲကျင်းပပြီး ရှစ်နှစ်ခန့်ကြာမှ ရေးထိုးပြီးကြောင်း သိရှိရသည်။ ၁၉၁၄ ခုနှစ်၊ ကိုလိုနီခေတ်၌ ဆရာတော်ဦးပရမမှ ကျောင်းထိုင်သည်။

ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားပွဲတော်ကို ယခင်ကနှစ်စဉ် သီတင်းကျွတ် လဆန်း (၁၀) ရက်နေ့မှ လပြည့်နေ့အထိ ကျင်းပရာ ထိုပွဲတွင် မြင့်မိုရ်ပွဲကိုပါ ခမ်းနားစွာကျင်းပခဲ့သည်။ မြင့်မိုရ်ပွဲ ဟူသည် မြတ်ဗုဒ္ဓတာဝတိံသာမှ သင်္ကဿနဂိုရ်သို့ စောင်းတန်း သုံးသွယ်ဖြင့် ဆင်းသက်ခဲ့သော အထိမ်းအမှတ်အဖြစ် ဆောက်လုပ် ကျင်းပ ရခြင်းဖြစ်သည်။ ထိုပွဲတော်ကို ၁၉၆၀ ပြည့်နှစ်ခန့် နောက်ပိုင်းတွင် ကျင်းပနိုင်ခြင်း မတွေ့ရပါ။ ဆုတောင်းပြည့်ဘုရား ဂေါပကမှ

ကြီးမှူး၍ အပတ်စဉ် ဆွမ်းတော်ကြီးခံဝတ်အသင်းမှလည်း ထိုစဉ်က ထိလာမောင် တေးဂီတအားအခြေခံ၍ မြို့အတွင်း လှည့်လည်ခဲ့သည်မှာ ကြည်နူးဖွယ်ရှိလှသည်။

အချုပ်အားဖြင့် ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားကို ပုဂံခေတ် နရပတိ စည်သူခေတ်တွင် တည်ထားခဲ့ပြီး ဘိုးတော်ခေါ် ဗဒုံမင်းလက်ထက် ၁၇၉၆ ခုနှစ်တွင် အသစ်ပြုပြင်တည်ထားခဲ့ပါသည်။ နတ်ကြီး လေးပါးမှပြောပြသည်များမှာလည်း အနော်ရထာကိုလည်းကောင်း၊ အလောင်းစည်သူနှင့် နရပတိစည်သူကို လည်းကောင်း ပုရပိုက်များ တွင် အမျိုးမျိုးဖော်ပြကြကြောင်း တွေ့ရှိ ရသည်။ အနော်ရထာမင်း မိတ္ထီလာကန်ကိုပြုပြင်ခဲ့ကြောင်း ဦးကုလားရာဇဝင်၊ မှန်နန်း ရာဇဝင်၊ တွင်းသင်းရာဇဝင်တို့တွင် မပါရှိပါ။ ခေတ်ပြိုင် ကျောက်စာ အထောက်အထားလည်းမရှိပါ။ ကုန်းဘောင်ခေတ် ဗဒုံမင်း လက်ထက်မှ နောက်ပိုင်းတွင် ရေးသားသော ပုရပိုက်များနှင့် ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်တို့တွင်မှ စတင်ပါရှိလာကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ဗဒုံမင်းမှ အိပ်မက်အရ မိတ္ထီလာကန်အား ပြုပြင်သင့်၊ မသင့် မောင်းထောင်ဆရာတော်သို့ မေးမြန်းလျှောက်ထားခဲ့ရာ ဆရာတော်မှ မေတ္တာစာရေးသားပြီး ဗျာဒိတ်တော်အရ သိုက်သမိုင်း အရ မိတ္ထီလာကန်အား ပြုပြင်သင့်ကြောင်း ပြန်ကြားရာတွင် -

“မိတ္ထီလာကန်တော်ကို ပြုစုရမည်ဟူ၍၊ မင်းသာပျိုစဉ်က အိပ်မက်တော်ဆက် ဆက်ပြသည့်အရာလည်း ကန်တော်စောင့် နတ်ကြီးလေးပါး သကြားစတုလောကပါလာတို့ ရွှေထီးရွှေနန်း သိမ်းမြန်း၍၊ သာသနာရေး၊ လောကရေး နှစ်ပါးကို ပြုစုတော် မူမည်ကိုမြင်၍ ပြခြင်းစင်စစ် ဖြစ်သည်”

(မူလသတ်ပုံ) ဟု ဦးမောင်မောင်တင်၏ ကုန်းဘောင်ဆက်မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး ဒုတွဲ၊ စာ-၈၇ တွင် ပါရှိသည်။ ထိုအချိန်မှစ၍ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းကို ပေပုရပိုက်များတွင် ဗဒုံမင်းငယ်စဉ်က အိပ်မက်တွင်တွေ့ရသော နတ်ကြီးလေးပါးတို့ စတင်ဖြစ်ပေါ်၍ အမျိုးမျိုးရေးသားလာကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ မိတ္ထီလာကန်အား ဗိုလ်ထုသုံးကုဋေခြောက်သန်း၊ ဗိုလ်ထုလေးသန်းဖြင့် လာရောက် ဆည်သည်ဆိုသည်မှာ လက်ခံနိုင်သည့်အခြေအနေမဟုတ်ပါ။ ထို့ကြောင့် မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းနှင့် ပတ်သက်သောစေတီတော် သမိုင်းတို့ကို ကျိုးကြောင်း ခိုင်လုံပြီး မှန်ကန်သောသမိုင်းဖြစ်စဉ်များ ကို လေ့လာ၍ ပြုပြင်ရေးသားသင့်ပြီဖြစ်ကြောင်း တင်ပြလိုသည်။

ဆုတောင်းပြည့်စေတီတော်အား ၂၀၁၂ ခုနှစ်မှစတင်၍ ဉာဏ်တော်အမြင့် တိုးချဲ့နေကြောင်း သိရှိရသည်။ ပြုပြင်ပြီးစီးပါက မူလကျောက်စာအပြင် ကျောက်စာအသစ် ရေးထိုး၍ သမိုင်း ဖြစ်ရပ်မှန်ကို နှောင်းလူများသိရှိနိုင်ရန် ပြုပြင် ဖော်ပြသင့်ကြောင်း အကြံပေးအပ်သည်။

လောကနာထစေတီတော်

ထိုစေတီသည် မိတ္ထီလာမြို့၊ ရေလယ်ကျောင်းဝင်းအတွင်း၌ ရှိသည်။ စေတီကျောက်စာအရ စတင်တည်ထားသည်မှာ (၁၇၉၆) ခုနှစ်၊ ဗဒုံမင်းကန်လာဆည်ဖို့စဉ် တည်ထားသည်။ ကျောက်စာ၌ ဖော်ပြထားသည်မှာ ပထမမြို့တည်နန်းတည်ဖြစ်သော သီရိပဝရ ဒိတျာဓိပတိ၊ ပဏ္ဍိတမဟာရာဇာမှ မြန်မာသက္ကရာဇ် ၁၁၅၈ ခုနှစ်၌ မိတ္ထီလာကန်တော်ကိုပြုပြင်ရင်း တည်ဆောက်ခဲ့သည်ဟု ပါရှိသည်။

(၁၁၅၈) ခုနှစ် သည် ခရစ် ၁၇၉၆ ခုနှစ်၊ ဗဒုံမင်းခေါ် ဘိုးတော်မင်း လက်ထက် ဖြစ်သည်။ စေတီတော်အား တည်ထောင်ပြီး ဓာတ်တော်၊ မွေတော်၊ ရွှေဆင်းတု၊ ငွေဆင်းတု၊ ရွှေစေတီ၊ ငွေစေတီ တို့ကို ဌာပနာထားကြောင်း ကျောက်စာ၌ပါရှိသည်။

ကာလကြာသဖြင့် ပျက်စီးယိုယွင်းနေသော လောကနာထ စေတီအား ဒုတိယမြောက်ပြုပြင်သူမှာ ဆရာတော် နန္ဒဘိဇယဖြစ်ပြီး စေတီတော်ဌာပနာတွင် ငွေအကွရာရေးသား၍ လှူဒါန်းပူဇော်ခဲ့ သည်ဟု ကျောက်စာတွင်ပါရှိသည်။

တတိယမြောက်ပြင်ဆင်သူမှာ ကျောင်းဒါယကာ ဦးဖြိုးသာ နှင့် ဇနီး ဒေါ်မယ်သောင်၊ သားကြီး ဦးဘိုးကျား၊ သမီး မပြား၊ မယ်ညွန့်တို့မှ ပြုပြင်ခဲ့သည်။ ရွှေထီးတော်တင်လှူခြင်း၊ ကျောင်းဦး ပြာသာဒ်နှင့် ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်ကို လှူဒါန်းခဲ့ကြောင်း ကျောက်စာ၌ ပါရှိသည်။

မြန်မာသက္ကရာဇ် ၁၂၅၃ ခုနှစ်၊ တန်ဆောင်မုန်းလဆန်း (၂) ရက်မှ စတင်ပြီး စေတီတော်ပြုပြင်ရန် ခုနစ်ဖိုခန့် ပမာဏ ရှိသော အုတ်တို့ကို စုဆောင်းခြင်း၊ မဟာရံတံတိုင်း တောင်မြောက် (၁၁) တာ၊ အရှေ့အနောက် ရှစ်တာ၊ လေးမျက်နှာအဝန်းတာ (၃၈) တာတို့အား တူးဖော်၍ပြုပြင်ခြင်းများ ပြုလုပ်ခဲ့ကြောင်း ကျောက်စာတွင် ဖော်ပြထားသည်။

စေတီတော်၌ ဓာတ်တော်များ၊ ငွေကြပ်၊ ငွေဖလား၊ ငွေထုံးဘူး၊ ရွှေစေတီ၊ ငွေစေတီ၊ ရွှေသင်္ကန်း၊ ရွှေပန်းခိုင်နှင့် ဆင်းတုတော် (၃၀) တို့ကို လှူဒါန်းခဲ့သည်ဟုဆိုသည်။ စေတီတော်သည် ဖိနပ်တော် (၂၅) တောင်၊ ဉာဏ်တော်စိန်ဖူးအထိ

(၃၇) တောင်ရှိကြောင်းနှင့် စေတီတော်ပြုပြင်ပြီး၍ ပန်းရံလက်သမားများအား ပုဆိုး၊ အင်္ကျီနှင့် အဝတ်အထည်များကို ပေးအပ်ခဲ့ကြောင်းပါရှိသည်။ ပထမကမ္ဘာ၊ ဒုတိယကမ္ဘာစစ်များ ရွတ်ဖတ်သည့်အပြင် ရဟန်းတော်သုံးပါးတွဲ ခုနစ်ကြိမ်၊ တစ်ပါးတည်းသုံးကြိမ်ရွတ်ဆို၍ သိမ်သမုတ်ခဲ့ကြောင်း သိရှိရသည်။ သိမ်မှာ ဝိသုဂ္ဂိုလ်သိမ်အမျိုးအစားဖြစ်ကြောင်း ကျောက်စာ၌ ဖော်ပြထားသည်။

ကျောက်စာကို မြန်မာသက္ကရာဇ် ၁၂၅၈ ခုနှစ်၊ သီတင်းကျွတ်လဆုတ် (၁၂) ရက်နေ့တွင်ပြီးစီးကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ ၁၉၁၄ ခုနှစ်၊ ကိုလိုနီခေတ်တွင် ရေလယ်ကျောင်း၌ ကျောင်းတိုက်သုံးခုရှိသည်။ ဦးသူရိယကျောင်း၌ ရဟန်းနှစ်ပါး၊ သာမဏေခြောက်ပါး၊ ဦးကလျာဏကျောင်း၌ ရဟန်းနှစ်ပါး၊ သာမဏေနှစ်ပါး၊ ဦးအာဒိစ္စကျောင်း၌ ရဟန်းသုံးပါး၊ သာမဏေ လေးပါးရှိခဲ့သည်။ လောကနာထစေတီတော်နှင့် သာသနိကအဆောက်အအုံတို့ကို လက်ရှိရေလယ်ကျောင်းဆရာတော် ဘုန်းဘုန်းလေး အမည်ကျော်ဆရာတော် ဦးလာဘမှ သာသနာပြုဆောင်ရွက်ရင်း ထိန်းသိမ်းပြုပြင်စောင့်ရှောက်ထားသည်။

မိတ္ထီလာဈေးကုန်းကျောင်းစေတီများ

ပုရပိုက် (၁၉) ၊ (၂၀) တို့နှင့် ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားကျောက်စာတို့အရ ဈေးကုန်းကျောင်းဝင်းအတွင်းမှ စေတီတော်တစ်ဆူကို ပုဂံခေတ်နရပတိစည်သူမင်း (၁၁၆၈-၁၂၁၁) လက်ထက်၌ တည်ခဲ့သည်။ ထိုစေတီမှာ ယခုဈေးကုန်းဘုရားဝန်း အတွင်းရှိ စေတီများအနက် တောင်ဘက်ဆုံး စေတီကြီး ဖြစ်နိုင်ပါသည်။

စေတီ၏တည်ဆောက်ထားပုံမှာ အခြားစေတီများထက် ထူးခြားပြီး ယခု မှန်သင်္ကန်းကပ်လှူထားသော စေတီဟု မှန်းဆရသည်။ ပုရပိုက် (၁၉) ၊ (၂၀) တို့တွင် ဆုတောင်းပြည့်ဘုရား၊ အတွင်းရွှေကျောင်း၊ အပြင်ရွှေကျောင်းနှင့် အခြားစေတီခြောက်ဆူ တို့ကို တစ်ချိန်တည်း တည်ခဲ့သည်ဟုပါရှိသည်။ ထိုဘုရားကို အပြင်ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားဟု အစဉ်အလာမှတ်သားခဲ့ကြသည်။

နရပတိစည်သူမင်းလက်ထက်တွင် ထိုစေတီကြီးတစ်ခုသာ တည်ထားခဲ့သည်ဟု မှန်းဆရသည်မှာ ပုရပိုက် (၁၉) တွင် ရှင်မောက်သမီး ရှင်ကြီး၊ ရှင်ထွေးတို့ အနိစ္စရောက်သဖြင့် နတ်ကွန်းဆောက်ခဲ့သည်ဟု ပါရှိသည်။ နတ်ကွန်းဆိုသည်မှာ အဆောက်အအုံဟု အဓိပ္ပာယ်ရသည်။ ရှင်မောက်ဆိုသူမှာ ကိုယ်လုပ်တော်ဟု ဆိုသည်။ သို့သော် ပုရပိုက် (၂၀) အရ နရပတိစည်သူမင်းလက်ထက်တွင် ရှင်ကြီးဂူ၊ ရှင်မိဂူ၊ ရှင်ထွေးဂူတို့ တည်ဆောက်ခဲ့ကြောင်း ဆိုသည်။

ဂဇက်တီးယား (၁၉၀၁) တွင် မင်းတုန်းမင်းခေတ် သာသနာပိုင် ဘုန်းတော်ကြီး (ဘွဲ့အမည်မပါ) အရှင်ဇာဂရ ဟု မှန်းဆ)မှ မိတ္ထီလာနေ ဘုန်းတော်ကြီး (ဘွဲ့အမည်မပါ) အား မိတ္ထီလာဈေး၏ ဘေးတွင် ကျောင်းဆောက်ရန် ဘုရားဝတ္ထကမြေအဖြစ် မင်းတုန်းမင်းမှ ခွင့်ပြုခဲ့ကြောင်း၊ ထိုစဉ်က မိုးရွာစေရန် ကျား၊ မ လွန်ဆွဲပွဲများပြုလုပ်ကြကြောင်း စာ-၂၇၉ တွင်ပါရှိပါသည်။ ထို့အပြင် နရပတိစည်သူသည် မိတ္ထီလာကန်ကိုပြုပြင်ရင်း ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားကို တည်ထားခဲ့ကြောင်းပါရှိသည်။ ၁၉၁၄ ခုနှစ်၊ ကိုလိုနီခေတ်တွင် ဈေးကုန်းကျောင်းကို ဈေးကုန်း သုံးပတ်

ဂူကျောင်းဟု တွင်ခဲ့ပြီး ကျောင်းထိုင်ဘုန်းကြီး ဦးကောင်းဘော် တစ်ပါးတည်းသာရှိသည်။

ဘုရားစေတီတည်လျှင် ဓာတ်တော်များဌာပနာမြဲဖြစ်ရာ စာရေးသူငယ်စဉ် ၁၉၅၅ ခုနှစ်ခန့်တွင် ဈေးကုန်းဘုရားအတွင်းရှိ စေတီကြီးလေးဆူ၏ ထီးတော်များတစ်ခုမှတစ်ခုသို့ ရောင်ခြည်တော်များ ပြေးသန်းကူးယှက်နေသည်ကို နှစ်နာရီခန့်အကြာ တွေ့မြင်ဖူး တွေ့ရဖူးသည်။ ဘုရားဖူးသူပေါင်း (၃၀၀) ခန့်တို့မှ အံ့ဩစွာ ဖူးတွေ့ကြကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ မင်းတုန်းမင်း ခွင့်ပြုခဲ့သော ဘုရားဝတ္ထကမြေမှာလည်း ယခုဈေးကုန်းကျောင်း မြောက်ပိုင်းဝင်း မော်တော်ယာဉ်များ ရပ်နားရာဟု မှန်းဆရသည်။ စာရေးသူ တို့ငယ်စဉ်၌ စေတီများ၏မြောက်ဘက်ကပ်လျက် မဟာရံတံတိုင်း သီးခြားရှိခဲ့သည်။ ထိုစဉ်ကဈေးကုန်းကျောင်း၏ အနောက်ဘက် တွင် မည်သည့်အိမ်မျှမရှိပါ။ လှည်းများရပ်နားရန် လှည်းဝင်းကြီး သာရှိသည်။

ရွှေစောလူးဘုရား

ဘိုးတော်ခေါ် ဗဒုံမင်း ၁၇၉၆ ခုနှစ်၊ မိတ္ထီလာကန်ပြုပြင်ရန် လာရောက်စဉ် ရွှေစောလူးဘုရားမှာ တည်ရှိနေပြီဖြစ်သည်။ အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည်နယ် ဂဇက်တီးယား (၁၉၀၁)၊ စာ- ၂၇၉ တွင် ရွှေစောလူးဘုရားကို အနော်ရထာမင်း၏သားတော် စောလူးမင်း (၁၀၇၇-၁၀၈၄) လက်ထက်တွင် တည်ထားခဲ့သည်ဟု ပါရှိသည်။ ဗဒုံမင်းသည် ရွှေစောလူးဘုရားနှင့် မျက်နှာချင်းဆိုင် တွင် ယာယီနန်းတော်ဆောက်လုပ်ခဲ့သည်။ ထို့ကြောင့် နန်းတော်ရာ

ရွှေစောလူးကုန်းဟု ဒေသခံများက ခေါ်ဆိုပြီး ယခုအခါ နန်းတော်ကုန်းရပ်ကွက်ဟု ခေါ်ဆိုဖြစ်သည်။ ရွှေစောလူးဘုရားကို အချို့ပုရပိုက်များ (၁၉) ၊ (၂၀) တွင် အနော်ရထာမင်း တည်သည်ဟုပါရှိသော်လည်း စောလူးမင်းလက်ထက်တွင် တည်ထားခဲ့ဟန်ရှိသည်။ သို့သော် ခေတ်ပြိုင်ကျောက်စာ အထောက်အထား မတွေ့ရသေးပါ။

နဂါးရံစေတီ

မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ် စာကြည့်တိုက်ရှိ ပုရပိုက် (၂၀) နှင့် (၁၉) တို့တွင် နဂါးရံစေတီအား ပုဂံခေတ်နရပတိစည်သူမင်း (၁၁၆၈-၁၂၁၁) တည်ထားသည်ဟုဆိုသည်။ နဂါးရံဘုရားမှာ ယခု ကန္တာတိုက်ကျောင်းအဝင် ဘယ်ဘက်ဘေးတွင်ရှိသည်။ ဂူဆန်ဆန် ဆောက်လုပ်ထားသော စေတီတော်အတွင်းတွင် ရုပ်ပွားတော် ရှိခဲ့သည်။ မဟာဗောဓိစေတီတော်ကြီးအောက်ရှိ နဂါးရံဘုရားနှင့် မဟာဗောဓိစေတီတော်ကြီးမှာ (၁၉၇၉) ခုနှစ်ခန့်တွင် ဂျပန်နိုင်ငံ အကူအညီဖြင့် ဆောက်လုပ်ရန်ညှိနှိုင်းရာတွင် မဟာဗောဓိစေတီကို (၁) ဂျပန်စာများမရေးသားရန်၊ (၂) မြန်မာ ဆန်သော စေတီပုထိုး ပုံစံဖြစ်စေရန် ညှိနှိုင်းပေးခဲ့ရဖူးသည်။ ထိုစေတီမှာ မူလ နရပတိ စည်သူ ဆောက်လုပ်ခဲ့သော နဂါးရံစေတီ မဟုတ်ပါ။ သို့သော် ခေတ်အခါအခြေအနေအရ ဂျပန်တို့၏ နဂါးရံစေတီကိုသာ ဘုရားဖူးသူများနေသည်။ ပုရပိုက်တစ်ခုတွင် နဂါးရံစေတီ၌ ကောဇာ သက္ကရာဇ် ၇၈၄ ခုနှစ်တွင် ဓာတ်တော်၊ ဆင်းတုတော်၊ ပိဋကတ်တော် တို့အား လှူဒါန်းဌာပနာခဲ့သည်ဟု ဆိုသည်။ မင်းတုန်းမင်းခေတ်

၁၈၇၄ ခုနှစ်တွင် ကန္နားရွာရှေ့ကျောင်း၌ သံဃာနှစ်ပါးသာ ရှိသည်။ ၁၉၁၄ ခုနှစ် ကိုလိုနီခေတ်တွင် ကန္နားကျောင်း၊ နဂါးရုံ အရှေ့ကျောင်းတွင် ဘုန်းတော်ကြီး ဦးမေဓာမှ ကျောင်းထိုင်ရင်း နဂါးရုံစေတီအား စောင့်ရှောက်ထိန်းသိမ်းခဲ့သည်။

စည်းခုံကြီးစေတီ

စည်းခုံတော်ကြီးစေတီတော်ကို ဆုတောင်းပြည့်ဘုရား ကျောက်စာအရ ပုဂံခေတ်နရပတိစည်သူမင်း (၁၁၆၈-၁၂၁၁) ခုနှစ် လက်ထက်တွင် တည်ထားခဲ့ကြောင်း ကျောက်စာ၌ပါရှိသည်။ သို့သော် ၁၉ ရာစု၌ ရေးသားသော ပုရပိုက် (၁၉)၊ (၂၀) တို့တွင် စည်းခုံကြီးဘုရားအား အနော်ရထာမင်းတည်ခဲ့သည်ဟု ပါရှိသော် လည်း ဗဒုံမင်း (၁၇၉၆) လက်ထက် ရေးထိုးခဲ့သော ဆုတောင်းပြည့် ဘုရားကျောက်စာမှာ ပုရပိုက်များထက် စော၍ စည်းခုံကြီးဘုရားကို နရပတိစည်သူမင်းလက်ထက် တည်ထား သည်ကို အတည်ယူသည်။ မြစည်းခုံဘုရားဟုလည်း အမည်တွင် ခဲ့သည်။

ပုရပိုက် (၁၉)၊ (၂၀) တို့တွင် ကန်တွင်းဂူကြီး (ယခု ဘိုးဘွား ရိပ်သာအနီး အုတ်ဖိုတောရသီလရှင်စာသင်တိုက်ရှိ ဘုရားစေတီဟု မှန်းဆ) ရွှေဂူလှစေတီ (ယခုမရှိ မိတ္ထီလာ အနောက်မြောက်ဘက်)၊ ရှင်ပင်ဇရစ်စေတီ (ယခု မယ်ဇလီပင်ရွာအနီး ယခုမတွေ့ရ သေးပါ)၊ ရွှေလက်လှစေတီ (လူးခင်းကြီးရွာအနီး) စသည်တို့မှာ အနော်ရထာမင်းမှ စည်းခုံကြီးစေတီကိုပါ တည်ခဲ့ကြောင်း အမျိုးမျိုး ဖော်ပြထားသော်လည်း နောက်ရေး ပုရပိုက်များဖြစ်၍ ကျောက်စာ

ကိုသာ အတည်ယူရမည်ဖြစ်သည်။ စည်းခုံကြီးစေတီကို ဓာတ်တော် မွေတော်များ၊ ရတနာပစ္စည်းနှင့် ဆင်းတုတော်များ ထည့်သွင်း ဌာပနာထားကြောင်း ပုရပိုက်တွင် ပါရှိသည်။ ဘိုးတော်ခေါ်ဗဒုံမင်း မိတ္ထီလာကန်ဆည်စဉ် သားတော်စစ်ကိုင်းမင်းမှ စည်းခုံကြီးစေတီအား ပြုပြင်တည်ဆောက်ခဲ့ကြောင်း ၁၉၀၁ ခုနှစ်၊ ဂဇက်တီးယားတွင် ပါရှိသည်။ ကျောက်တံခါးတောရဆရာတော်ကြီးမှ ကိုလိုနီခေတ်တွင် ထိန်းသိမ်းခဲ့ပြီးနောက် ကန္နားကျောင်း၌စာသင်ခဲ့သော ဆရာတော် ဦးစန္ဒိမာ (ပျံလွန်) လက်ထက်မှစ၍ ဘုရားကို ပြုပြင်ထိန်းသိမ်းရင်း ပထမကျော်(ဓမ္မာစရိယ)စာသင်တိုက်အဖြစ် စတင်ခဲ့သည်။ ဆရာတော်မှာ နိုင်ငံတော်သံဃနာယက တွဲဖက်အကျိုးတော်ဆောင် တာဝန်ကို ထမ်းဆောင်ခဲ့သည်။

ထီးသုံးဆင့်နှင့်ရွှေမြင်မိစေတီ

စာရေးသူ၏ ၁၉၇၉-၈၂ ဂဇက်တီးယားတွင် ထီးသုံးဆင့် စေတီအား သိမ်တော်အနီး၌ မြန်မာသက္ကရာဇ် ၅၆၃ ခုနှစ်တွင် နရပတိစည်သူမင်း တည်ထားခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြခဲ့သည်။ မြန်မာ သက္ကရာဇ် ၅၆၃ ခုနှစ်သည် ခရစ် ၁၂၀၁ ခုနှစ်ဖြစ်၍ နရပတိ စည်သူမင်း (၁၁၆၈-၁၂၁၁) လက်ထက် ဖြစ်သည်။ ထီးသုံးဆင့် ရှိခြင်းကြောင့် “ထီးသုံးဆင့်ဘုရား”ဟု တွင်ခဲ့ကြောင်း၊ ရွှေမြင်မိ စေတီနှင့် ကပ်လျက်တည်ရှိပြီး မဟာရံတံတိုင်းတစ်ခုတည်း၌ တည်ရှိကြောင်း ဖော်ပြခဲ့သည်။

မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်ရှိ ပုရပိုက် (၁၉) တွင် ရွှေမြင်တင်၊ ရွှေမြင်မိ၊ ဆုတောင်းပြည့်၊ သဖန်းဆုတောင်းပြည့်၊ လောကထိပ်ပန် စေတီတို့ကို နရပတိစည်သူမင်း တည်ထားခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ ပုရပိုက် (၂၀) ၌ စည်းခုံကြီး၊ ရွှေစောလူး၊ ထီးသုံးဆင့်၊ ကန်တွင်းဂူကြီး၊ ရွှေဂူလှစေတီတို့ကို အနော်ရထာမင်း တည်ခဲ့သည်ဟု ပါရှိသော်လည်း ထိုပုရပိုက်မှာပင် ရွှေမြင်တင်၊ ရွှေမြင်မိ၊ ဆုတောင်းပြည့်၊ နဂါးရုံ၊ သဖန်းဆုတောင်းပြည့်စေတီတို့ကို နရပတိစည်သူမှ တစ်ချိန်တည်း၊ တစ်ပြိုင်တည်း တည်ထားသည်ဟု ဖော်ပြပြန်သည်။ အထက်ပါစေတီများအနက် ရွှေစောလူး စေတီကို စောလူးမင်းတည်ထားခဲ့ကြောင်း ရွှေစောလူးသမိုင်းတွင် ရေးသားခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ ထီးသုံးဆင့်နှင့် ရွှေမြင်မိစေတီကို အနော်ရထာမင်း တည်ခဲ့သည် ဆိုသည်မှာ မခိုင်လုံပါ။ နရပတိစည်သူမင်း တည်ခဲ့ကြောင်း ကျောက်စာတွင် ပါရှိသည်။

ပုရပိုက်များအရ ထီးသုံးဆင့်ဘုရားကို နရပတိစည်သူမှ တည်ခဲ့သော်လည်း ရွှေမြင်မိစေတီမှာ ထိုစဉ်က ယခုစေတီကဲ့သို့ မကြီးမားဘဲ စေတီငယ်တစ်ဆူဟု မှန်းဆရသည်။ ထိုသို့မှန်းဆရသည်မှာ လက်ရှိ ရွှေမြင်မိစေတီကြီး၏ အနားလေးဘက်ကျယ်ပြန့်သော်လည်း ဉာဏ်တော်မှာ အနည်းငယ်နိမ့်နေသည်ကို သိသာနိုင်သည်။ ရွှေမြင်မိစေတီမှာ နှစ်ကာလကြာမြင့်၍ ပြိုကျပျက်စီးခဲ့ရသည်။ ထိုသို့ ပျက်စီးပြိုကျပျက်စီးရသည်မှာ မိတ္ထီလာကန် ကျိုးပေါက်ရသည်အထိ ပြင်းထန်ခဲ့သော သာယာဝတီမင်းလက်ထက် ၁၈၃၉ ခုနှစ်၊ မတ်လ၌ လှုပ်ခတ်ခဲ့သော ငလျင်ကြီးကြောင့် ဖြစ်နိုင်ကြောင်း မှန်းဆရသည်။ ထို့အပြင် ဘုရားတည်ပြီးစ ၁၁၇၆ ခုနှစ်တွင်

လှုပ်ခတ်ခဲ့သောပုဂံငလျင်သည် စေတီများစွာ ပြိုကျကြောင်းပါရှိခဲ့ရာ ရွှေမြင်မိစေတီမှာ ပြိုကျခဲ့ရသည်။

ပြိုကျပျက်စီးနေသောစေတီအား ဦးလှိုင်း (၁၈၄၆-၁၉၃၀) ခုနှစ်မှ ပြုပြင်ရန်စီစဉ်သည်။ ဦးလှိုင်းမှာ အဖဦးမြိုင်၊ အမိဒေါ်စိတို့မှမွေးဖွားသော သားသမီး (၁၀) ဦးအနက် အကြီးဆုံးသား ဖြစ်သည်။ ဦးလှိုင်းနှင့် ဇနီးဒေါ်အိမ်ငြိမ်းတို့သည် စေတီတော်တည်ဆောက်ရေးကိုစတင်ရာ (၁၈၉၂) ခုနှစ်တွင်စေတီတော်၏ ဖိနပ်တော်ကို စတင်ပြုလုပ်ပြီး (၁၈၉၅) ခုနှစ်တွင် ဒုတိယပစ္စယံအထိ ပြီးစီးခဲ့သည်။ မှန်းဆရသည်မှာ ဖိနပ်တော်မှ ဒုတိယပစ္စယံအထိ ကျောက်ပြားများဖြင့် တည်ထားခဲ့ဟန်ရှိသည်။ အကြောင်းမှာ ဒုတိယပစ္စယံ၏ အစပိုင်းမှရရှိသောအုတ်ချပ်များမှာ အလျား (၁၅. ၆) လက်မ၊ အနံ (၇. ၆) လက်မ၊ ထူ နှစ်လက်မရှိသည်။ အုတ်ချပ်တိုင်းတွင် (၁၂၅၇) ခုနှစ်ဟု ရေးသားထားသည်။ အုတ်ချပ်တစ်ခုချင်းစီ၌ပါသော (၁၂၅၇) ခုနှစ်သည် ခရစ်သက္ကရာဇ် (၁၈၉၅) ခုနှစ်ဖြစ်သည်။ ထို့ကြောင့် ဒုတိယပစ္စယံမှအထက်ပိုင်း တတိယပစ္စယံပါ စေတီငှက်ပျောဖူးအထိ အဆိုပါ အုတ်များဖြင့် တည်ထားသည်ဟု မှန်းဆရသည်။

ဒုတိယပစ္စယံပြီးသောအခါ ဌာပနာတိုက်၌ ပူဇော်မည့် ရုပ်ပွားတော်များနှင့်ဓာတ်တော်၊ ရွှေငွေစေတီစသည့်ပစ္စည်းများ ပြပွဲကို (၁၈၉၆) ခုနှစ်တွင် အများပြည်သူ ကြည့်ရှုလှူဒါန်းနိုင်ရန် ပြသခဲ့သည်။ ၁၉၀၁ ခုနှစ်တွင် ရွှေထီးတင်ခဲ့သည်။ ကျောက်စာ၌ ထီးတင်ရက် မြန်မာသက္ကရာဇ် (၁၂၆၂) ခုနှစ်၊ တပို့တွဲလဆန်း (၁၄) ရက်၊ သောကြာနေ့ (၁-၂-၁၉၀၁) ဟု ပါရှိပြီး သံထီးတော်၏

အမြင့် (၁၂) တောင်၊ အဝန်း လေးတောင်နှစ်မိုက် ရှိသည်ဟု ဖော်ပြထားသည်။ ဘုရားဒကာ ဦးလှိုင်းသည် ထိုနှစ်မှာပင် ထီးသုံးဆင့်နှင့် ရွှေမြင်မိစေတီတော်ပရဝဏ်အား တံတိုင်း လေးဘက်ကာရံခြင်း၊ ထောင့်လေးခု၌ ပြဿာဒ်များ တည်ထားခြင်းတို့ကို ပြုလုပ်ခဲ့သည်။ (၁၈၉၂) ခုနှစ်မှ စတင် တည်ထားခဲ့သော ရွှေမြင်မိစေတီသည် ထီးတင်သည့် (၁-၂-၁၉၀၁) အထိ ရှစ်နှစ်ကြာ တည်ခဲ့ရကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

မိတ္ထီလာမြို့၊ ကျောက်တံခါးတောရတိုက်ဆရာတော်ကြီး ဦးပဏ္ဏဝမှ ဘုရားဒကာဦးလှိုင်းအား ရွှေမြင်မိစေတီပရဝဏ်အတွင်း ဘုရားဟော ပိဋကတ်သုံးပုံကို အရှည်တည်တံ့စေရန် ကျောက်စာများထုလုပ်၍ ဓမ္မပူဇော်ပွဲ ပူဇော်သင့်ကြောင်း အကြံပေးသည်။ အကြံပေးသည့်ခုနှစ်ကို မတွေ့ရသော်လည်း ဆရာတော်ကြီး၏ အကြံပေးချက်အတိုင်း အများပြည်သူနှင့် ပူးပေါင်း၍ ပိဋကတ်ကျောက်စာများထုလုပ်ရန် အစီအစဉ်များပြုလုပ်ခဲ့သည်။ အစဉ်အလာမှတ်သားချက်များအရ ကျောက်စာများထုလုပ်ရန် မန္တလေးမှ ကျောက်ဆစ်ဆရာများအားခေါ်ယူ၍ ထုလုပ်ရေးထိုးခဲ့သည်ဆိုသည်။ မြန်မာသက္ကရာဇ် ၁၂၇၇ ခုနှစ်၊ တော်သလင်းလပြည့်ကျော် (၁) ရက် (၂၄-၉-၁၉၁၅) မှစတင်၍ ကျောက်ထက်အကွရာတင်ခြင်း စတင်ခဲ့ရာ ၁၂၉၀ ပြည့်နှစ်၊ နယုန်လပြည့်ကျော် (၁) ရက် (၃-၆-၁၉၂၈) နေ့တွင် ကျောက်စာပေါင်း (၅၉၇) ချပ်ကို အကွရာများရေးထိုးပြီးကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ ထိုကျောက်စာချပ်များ ဦးရေကို ၁၉၇၉-၈၂ ခုနှစ်ရေး မိတ္ထီလာ ဂဇက်တီးယားတွင် အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြခဲ့သည် -

- (က) ဝိနည်းငါးကျမ်း - ကျောက်ချပ်ရေ - ၁၁၄
- (ခ) သုတ်သုံးကျမ်း - ကျောက်ချပ်ရေ - ၇၄
- (ဂ) အဘိဓမ္မာခုနစ်ကျမ်း - ကျောက်ချပ်ရေ - ၁၀၆
- (ဃ) ပဏ္ဏာသသုံးကျမ်း - ကျောက်ချပ်ရေ - ၁၀၅
- (င) သံယုတ်ငါးကျမ်း - ကျောက်ချပ်ရေ - ၇၈
- (စ) အင်္ဂုတ္တိုရ်နှင့်ဥဇ္ဈကပါဌ် - ကျောက်ချပ်ရေ - ၁၂၀

စုစုပေါင်းကျောက်ချပ်ရေ - ၅၉၇ ချပ်

ဟုဖော်ပြခဲ့သည်။ ထိုကျောက်စာများအပြင် ရွှေမြင်မိဘုရားမော်ကွန်းကျောက်စာ တစ်ချပ်၊ ပိဋကတ်ကျောက်စာမော်ကွန်းတစ်ချပ်ပါ ပြုလုပ်ခဲ့သည်။ ထိုပိဋကတ်ကျောက်စာများကို ပိဋကတ်တိုက်ကြီး ခြောက်တိုက် ဆောက်လုပ်ပြီး ထားရှိသည်။ ရွှေမြင်မိမော်ကွန်းကျောက်စာကို ယခုအခါ အာရုံခံတန်ဆောင်း၌ ထားရှိသည်။

ပိဋကတ်ကျောက်စာများကို အများကောင်းမှုဖြင့် ထုလုပ်ခဲ့ရာ ကျောက်စာရေးထိုးပြီးသောနှစ်များကို အပိုင်းလိုက်ဖော်ပြထားသည်။ ထိုအထဲမှ တစ်ခုမှာ -

“ရန်ကုန်မြို့၊ ဘုန်းကြီးလမ်းနေ၊ ဦးဘကူ+ဒေါ်စိန်လှ သမီး မသန်းတို့မှ ဧကနိပါဌ၊ အဋ္ဌကထာပါဌ၊ ကျောက်ချပ်ရေ (၁၁) ချပ်အား (၃၀-၉-၁၉၂၅) တွင် လှူဒါန်းသည် ” ဟု တွေ့ရသည်။

ထို့အတူ မြောက်မြားစွာသောအလှူရှင်များ၏ အမည်များပါ ကျောက်စာရေးထိုးမှု ခုနှစ်အချို့ တွေ့ရှိရသည် -

- ၃၀-၉-၁၉၂၅
- ၆-၃-၁၉၂၇
- ၁၉-၅-၁၉၂၇
- ၂၀-၇-၁၉၂၉ စသည်တို့ဖြစ်သည်။ ၁၉၂၈ ခုနှစ်၊ (၃)

ရက်၊ ဇွန်လတွင် ကျောက်စာ ၅၉၇ ချပ်မှာ စစ်အတွင်း ဖြစ်သည့်အပြင် အကြောင်းအမျိုးမျိုးကြောင့် ကျိုးပဲ့ပျက်စီးမှုများ ရှိခဲ့သည်။ ထို့ကြောင့် ဘုရားဒကာဦးလှိုင်းမှ ထပ်မံပြင်ဆင်ခဲ့ရသည်။ ကျောက်တိုက်အတွင်းရှိ အင်္ဂုတ္တိုရ်အဋ္ဌာကထာ ကျောက်ချပ်ရေ (၁၂၀) ကို ၂၀-၇-၁၉၂၉ ခုနှစ်တွင် ထပ်မံရေးထိုးခဲ့ရကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ထို့အတူ အခြားပျက်စီးနေသော ကျောက်စာများ ကိုလည်း အများကောင်းမှုဖြင့် ပြင်ဆင်ရေးထိုးခဲ့ရသည်။ ဦးလှိုင်းမှာ ၁၉၂၅ ခုနှစ်တွင် ရဟန်းဝတ်သွားသဖြင့် သားဖြစ်သူ ဦးကျော်ညွန့်မှ ဆက်လက်တာဝန်ယူ ဆောင်ရွက်ခဲ့ရသည်။ ၁၉၂၇ မှ ၁၉၂၉ ခုနှစ်အထိ ကျိုးပဲ့ပျက်စီးနေသောကျောက်စာများကို ဦးကျော်ညွန့်မှ တာဝန်ယူဖြည့်ဆည်းခဲ့သော်လည်း ၁၉၃၀ ပြည့်နှစ်တွင် ဆရာတော် ဦးလှိုင်းပျံလွန်သဖြင့် ကျောက်စာရေးထိုးမှုလုပ်ငန်းများ ရပ်ဆိုင်း ခဲ့ရသည်။ လက်ရှိရွှေမြင်မိဘုရားဂေါပကအဖွဲ့၏ အဆိုအရ ပိဋကတ်ကျောက်စာပေါင်းမှာ (၅၉၇) ချပ်သာရှိပြီး မော်ကွန်း ကျောက်စာနှစ်ချပ်နှင့် စုစုပေါင်း (၅၉၉) ချပ်ရှိကြောင်း သိရှိရသည်။

မိတ္ထီလာခရိုင်၌ ပိဋကတ်ကျောက်စာများတည်ရှိသည်မှာ ရွှေမြင်မိ စေတီတော်ပရဝုဏ်၌သာရှိသည်။ ရွှေမြင်မိစေတီ၏ အရှေ့ဘက်တွင် လေးမျက်နှာစေတီကြီးရှိသည်။ လေးမျက်နှာ

ဘုရားလိုဏ်အတွင်း ရုပ်ပွားတော်လေးဆူရှိသည်။ လေးမျက်နှာ စေတီတည်သည့်နှစ်ကို မသိရသော်လည်း ၁၉၃၅-၄၀ ခုနှစ် အတွင်း တည်သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ ဘုရားဒကာမှာ ဦးပေါ+ဒေါ်ညို ဆိုင်းတန်းရပ်ဖြစ်ပြီး ထီးဒကာမှာ ဦးသောင်း+ဒေါ်ကသဲ ယခု ရန်မျိုးအောင်ရပ်ကွက်မှဟု သိရှိရသည်။

ရွှေမြင်မိဂေါပကအဖွဲ့ကို ၁၉၅၈ ခုနှစ်မှ စတင်ဖွဲ့စည်းရာ ဥက္ကဋ္ဌများမှာ ဦးသော့ (၁၉၅၈-၁၉၇၅)၊ ဦးဆင် (၁၉၇၅-၁၉၈၈) နှင့် ဦးစံဌေး (၁၉၈၈-၂၀၀၇) တို့အဖွဲ့မှ သာသနိက အဆောက် အအုံများ၊ ပိဋကတ်တိုက်များ စသည်တို့ကို အဆက်ဆက် ထိန်းသိမ်း ခဲ့သည်။ အထူးသဖြင့် ဥက္ကဋ္ဌဦးစံဌေး လက်ထက်တွင် ရွှေမြင်မိ၊ ထီးသုံးဆင့်နှင့် လေးမျက်နှာဘုရားတို့ကို ရွှေသင်္ကန်းကပ်လှူခြင်း၊ ကျောက်စာရုံခြောက်ခု၌ အမိုးများပြုလုပ်ခြင်း၊ အောင်မင်္ဂလာ ဇာတ်ရုံတော်ကြီးအားပြုပြင်ခြင်း၊ ကျောက်စာတိုက် များအား စနစ်တကျထိန်းသိမ်းခြင်း၊ နှစ်စဉ်ဘုရားပွဲများ ကျင်းပရာတွင် ဗုဒ္ဓဝင်နှင့် ဇာတ်တော်ကြီးများအား ရုပ်သေးဖြင့် သရုပ်ဖော် ပြသခြင်း၊ ဝင်္ကပါပွဲတော် ပြုလုပ်ခြင်း စသည်များဖြင့် စည်ကားစွာ ကျင်းပခဲ့ပါသည်။ အထူးသဖြင့် စေတီတော်များအား ကြည်ညိုဖွယ် ဖြစ်ရန် ဂရုပြုဆောင်ရွက်ခြင်း၊ ကျောက်စာတိုက်များ အား လုံခြုံမှုရှိရန်ဆောင်ရွက်ခြင်း၊ ဇာတ်ရုံတော်ကြီးအား ထိန်းသိမ်း စောင့်ရှောက်ခြင်းတို့ကို နေ့စဉ် အလှည့်ကျဂေါပက အဖွဲ့ဝင်များ ဖြင့် ထိန်းသိမ်းလျက်ရှိသည်။

ရတနာသင်းကျစ်စေတီ

ဤစေတီကို ဘိုးတော်ခေါ်ဗဒုံမင်း (၁၁၆၈-၁၂၁၁) လက်ထက် ၁၇၉၆ ခုနှစ်တွင် ဗဒုံမင်း၏သားတော် စစ်ကိုင်းမင်းမှတည်ထားခဲ့သည်။ ဗဒုံမင်း မိတ္ထီလာကန်ကိုပြုပြင်ရန် ၂၂ မတ်လ၊ ၁၇၉၆ နေ့တွင် အမရပူရမှ ထွက်ခွာခဲ့ပြီး ၁၇၉၆ ခုနှစ်၊ ဧပြီလ ၁၀ ရက်၊နေ့မှစပြီး မိတ္ထီလာကန်ကို ပြုပြင်ခဲ့သည်။ ပြုပြင်ရာတွင် ဗဒုံမင်းမှ နတ်မောက်ကန်ရိုးအားတာဝန်ယူပြီး စစ်ကိုင်းမင်းသားမှ မထောင်းတာ ကန်ရိုးအားပြုပြင်ရန် တာဝန်ခွဲဝေကြသည်။ အိမ်ရှေ့တော်စစ်ကိုင်းမင်းသားသည် ရတနာသင်းကျစ်စေတီအား အသစ်တည်ခြင်း၊ စည်းခုံကြီးစေတီအားပြုပြင်ခြင်းများ ပြုလုပ်ခဲ့သည်။ ဗဒုံမင်းမှ ရွှေမြင်တင်ဘုရားပျက်စီးနေသည်ကို ပြုပြင်ခြင်း၊ ရွှေယင်မျှော်စေတီအားပြုပြင်ခြင်းများပြုလုပ်ပြီး ရွှေထီးတော်အသစ် တင်လှူခဲ့သည်။ မိတ္ထီလာကန်အား ဆည်ဖို့ အပြီး ၁၇၉၆ ဇူလိုင်၊ ၂၃ ရက်နေ့တွင် အမရပူရသို့ ပြန်လည် ထွက်ခွာခဲ့သည်။ ရတနာသင်းကျစ်စေတီတော် စတင်တည်ထားသော ရက်စွဲ သမိုင်းကျောက်စာတွင် မတွေ့ရှိရ၍ အထက်ပါ ရက်စွဲများကို ဖော်ပြခြင်းဖြစ်သည်။ ထို့ကြောင့် ရတနာသင်းကျစ်စေတီကို ၁၇၉၆ ခုနှစ်၊ ဧပြီလမှ ဇူလိုင်လ ၂၃ ရက်အတွင်း တည်ခဲ့သည်ဖြစ်သော်လည်း အမရပူရသို့မပြန်မီ ခန့်မှန်း နှစ်လခန့် အလိုတွင် တည်သည်ဟု မှန်းဆရသည်။

ကျောက်စာတွင် စစ်ကိုင်းမင်းသားအား သီရိမဟာဓမ္မာဘိဇယ၊ မဟာသီဟသူရ အိမ်ရှေ့မင်းဟုဖော်ပြထားသည်။ ရတနာ

သင်းကျစ်စေတီကို တည်ရာတွင် စေတီသုံးမျိုး၊ ကုလားကျောင်းသုံးမျိုး၊ လုပ်ရိုးသုံးပါးနှင့် အညီတည်ခဲ့ရာ ချယားသီးအထိ ကျောက်ချပ်ရေ (၂၇၄၆) ချပ်၊ သမံတလင်းအတွက် ကျောက်ချပ်ရေ (၂၁၈၆) ချပ်ကို ခွဲဝေအသုံးပြုခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ စေတီ၏ ဉာဏ်တော်အမြင့်မှာ ၁၃ တောင်၊ အဝန်း ၈-ဒီ. ၄ ဟု ဖော်ပြထားသည်။ စေတီတော်တည်ရာတွင် ဗုဒ္ဓ၏ဖြစ်တော်စဉ်အတိုင်း ဌာပနာတိုက် ခုနစ်ခုဖြင့် တည်ခဲ့ပြီး “ကျော် ၁၄ ရက်၌ ရတနာသင်းကျစ်စေတီတော်” ဟု သမုဒ်ခဲ့ကြောင်းပါသည်။

ဌာပနာပစ္စည်းများမှာ ပဲနောက်စေ့ပမာဏရှိ သီရိယဓာတ်တော်များ၊ ပဋိစ္စသမုပ္ပါဒ်ရေးထိုးထားသောငွေပြား၊ မကိုဋ်တော်နှင့် ငွေဆင်းတုတော် (၂၅) ဆူတို့အား ဌာပနာထားသည်ဟု ဆိုသည်။

ရတနာသင်းကျစ်စေတီတော်သည် ကိုလိုနီခေတ်တွင် အကြောင်းအမျိုးမျိုးကြောင့် ပြိုကျပျက်စီးခဲ့သည်။ ထိုစဉ်က ရတနာသင်းကျစ်စေတီ၏ တောင်ဘက်တွင် အင်္ဂလိပ်တို့၏ ဘုရားရှိခိုးကျောင်း (A.B.M) ကို ၁၉၂၁ ခုနှစ်တွင် ဆောက်လုပ်ပြီး ဖြစ်နေသည်။ ထိုကျောင်း၏ အနောက်ဘက်တွင် ဘောလုံးကွင်းတစ်ခု တည်ဆောက်ထားပြီး ခရစ်ယာန်ဘာသာဝင်အချို့ကို စောင့်ရှောက်ခိုင်းထားသည်။ ရတနာသင်းကျစ်စေတီတော်မှာ မြေညီအဆင့်တွင် အုတ်ချပ်အချို့သာ ကျန်ရှိတော့သည်အထိ လူအမျိုးမျိုးတို့၏ ဖျက်ဆီးမှုကို ခံခဲ့ရသည်။

စေတီတော်၏ကျောက်စာမှာ လေးပုံတစ်ပုံခန့် ကျိုးပဲ့နေပြီး ထိုကျောက်စာမှာ လမ်းဘေးတွင်အလုပ်သမားများမှ ကြည့်ရှုနေ

သည်ကို မိတ္ထီလာမြို့၊ ဈေးအတွင်း ဖိနပ်ကုန်သည် ဦးဘရင်မှ ရှေးဟောင်းကျောက်စာမှန်းသိ၍ မိမိစရိတ်ဖြင့် ၁၉၅၃ ခုနှစ်တွင် ရန်အောင်မြင်ဘုရားအတွင်းသို့ ပို့ဆောင်ခဲ့သည်။

ပျောက်ကွယ်နေသောရတနာသင်းကျစ်စေတီအား ပြန်လည် တည်ခွင့်ပြုရန် နိုင်ငံတော်သံဃမဟာနာယကအဖွဲ့ တွဲဖက် အကျိုးတော်ဆောင် ဆရာတော်မိတ္ထီလာဦးစန္ဒိမာ (ပထမကျော်) ၏ ၁၉၉၂ ခုနှစ်ခန့်တွင် ထိုစဉ်က နဝတ အကြီးအကဲများအား ညှိနှိုင်းခဲ့ရာမှ ၁၉၉၅ ခုနှစ်တွင် အများပြည်သူကောင်းမှုဖြင့် စေတီအသစ်တည်ခဲ့သည်။ မူလတွေ့ရှိရသော ကျောက်စာကို ရတနာသင်းကျစ်စေတီပရဝုဏ်အတွင်း စိုက်ထူထားသည်။ ထိုအချိန်မှ စတင်၍ ယခင် အင်္ဂလိပ်ဘုရားကျောင်းအား သီးခြားနေရာပိုင်းခြား သတ်မှတ်ပေးခဲ့ပြီး အခြေခံပညာအလယ်တန်းကျောင်းကို ဖွင့်လှစ် သင်ကြားနိုင်ခဲ့သည်။

ဝမ်းတော်ပြည့်ဘုရား

ဝမ်းတော်ပြည့်ဘုရားကို ပုဂံခေတ်လယ် နားတောင်းများမင်း (၁၂၁၁-၁၂၃၁) လက်ထက် ၁၂၁၅ ခုနှစ်တွင် တည်ထားခဲ့သည်။ ယခု ဝမ်းတော်ပြည့် စေတီသည် ရန်ကုန်မှမန္တလေးသို့သွားသော ကားလမ်း ညာဘက်ဘေး မိတ္ထီလာမြို့ပေါ်၌တည်ရှိသည်။ ရှေးမြန်မာဘုရင်များလက်ထက်တွင် မိတ္ထီလာကန်အား ပြုပြင်ခြင်း၊ ရွှေယင်မျှော်ဘုရားအား ပြုပြင်ခြင်းတို့ကို ပြုလုပ်ခဲ့ရာ ပုဂံမှ ကိုးခရိုင်သို့ သွားရာလမ်းကြောင်းသည် ကတ္တီကန်၊ ဝက်ကျောက်မှ

အုတ်ဖို၊ သာဖန်း၊ ရွှေယင်မျှော်မှတစ်ဆင့် ကိုင်းရွာ၊ ကျောက်ဆောက် (ယခုကျောက်ဆည်ခရိုင်)၊ မြစ်ငယ်အနီးမှဖြတ်၍ သွားလာ ခဲ့ကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ထို့ကြောင့်ဝမ်းတော်ပြည့်စေတီ ဘုရား သမိုင်းကို မှန်နန်းရာဇဝင်၊ ဦးကုလား၊ တွင်းသင်း၊ ကုန်းဘောင်ဆက် ရာဇဝင်များ၌ လေ့လာရသမျှမတွေ့ရှိရပါ။ မိတ္ထီလာမြို့ပေါ်ရှိ အခြားစေတီများဖြစ်သည့် ဆုတောင်းပြည့်၊ ရွှေမြင်တင်၊ ထီးသုံးဆင့်ရွှေမြင်မ၊ ဈေးကုန်းဘုရား၊ စည်းခုံကြီးစသည်များ၏ အကြောင်းကို ပုရပိုက်များတွင်တွေ့ရှိရသော်လည်း ဝမ်းတော်ပြည့် စေတီနှင့် ပတ်သက်သော ပုရပိုက်များကို သိရသရွေ့ မတွေ့ရသေးပါ။

သို့သော် ဝမ်းတော်ပြည့်ဘုရား၏ကျောက်စာကို ၁၉၇၅ ခုနှစ်ခန့်တွင် တွေ့ရှိရသည်။ ထိုကျောက်စာကို ၁၉၈၆ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်မှ ဆရာများက ကူးယူထားသည်။ ကျောက်စာ တွင် ဘုရားအား ပေးလှူသော ကျွန်အမည်များပါရှိပြီး သံဃာနှင့် ဘုရားအား ပေးလှူကြောင်းပါရှိသည်။ ကျောက်စာမိတ္တူကို နောက်ဆက်တွဲကျောက်စာများတွင် ဖော်ပြထားသည်။ ထိုကျောက်စာ ကို ဝမ်းတော်ပြည့်ဘုရား၏ အရှေ့ဘက်ရှိ မြေကွက်လပ်အား ထွန်ယက်ရာမှပေါ်လာသောကြောင့် ဝမ်းတော်ပြည့်ကျောက်စာကို ရရှိခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။ တွေ့ရှိရ သောနေရာမှာ ဘုရားကြီးနှင့် ခန့်မှန်း (၁၅၀) ပေခန့်သာရှိသည်။ ယခု ထိုနေရာများမှာ ကျောင်းတိုက်များ ဆောက်ထားသည်။

ပုဂံခေတ်နားတောင်းများမင်း တည်ခဲ့သော ဝမ်းတော်ပြည့် စေတီ၏မူလဘွဲ့အမည်ကို မသိရှိပါ။ အစဉ်အလာ မှတ်သားချက် အရ ယခု ပြည်သာယာနယ်မြေအတွင်းရှိ မျက်နှာကြီးဘုရားနှင့်

တစ်ချိန်တည်း ဉာဏ်တော်တူတည်ခဲ့သည်ဟု အဆိုရှိပြီး ရှေးယခင်က ဝမ်းတော်ပြည့် ဘုရားပွဲသို့ လာရောက်သူများအား ဘုရားဝင်းနှင့် အပြည့်နေရာချ၍ ဝမ်းအပြည့် စားသုံးရခြင်းကြောင့် ဝမ်းတော်ပြည့် တွင်သည်ဟု အဆိုရှိခဲ့သည်။

ပုဂံခေတ်မှတည်ခဲ့သော ဝမ်းတော်ပြည့်စေတီကြီးသည် နှစ်ကာလ ကြာမြင့်ခဲ့ပြီဖြစ်ရာ မြေငလျင်ဘေး၊ ရာသီဥတုဒဏ် တို့ဖြင့် ပျက်စီးခဲ့ရသည်။ အထူးသဖြင့် မိတ္ထီလာကန်ကျိုးပေါက် ရသည်အထိ ၁၈၃၉ ခုနှစ်တွင် လှုပ်ခတ်ခဲ့သောငလျင်နှင့် အခြား ငလျင်များကြောင့်ဖြစ်နိုင်သည်။ ပြိုကျပျက်စီးနေသော စေတီကြီး မှာ အင်းဝခေတ်၊ ရတနာပုံခေတ်တို့တွင် ပြုပြင်ခဲ့သည့် အထောက် အထားများ မတွေ့ရသေးပါ။ ဝမ်းတော်ပြည့်စေတီတည်ရှိရာသည် ရှေးမင်းများ ဖြတ်သန်းဖြတ်လာ သွားရာလမ်းကြောင်းနှင့် အနည်းငယ်ဝေးနေပြီး မန်ကျည်းချောက်ချောင်းကို ဖြတ်သန်းရမည် ဖြစ်သောကြောင့်ဟု မှန်းဆရသည်။ ကိုလိုနီခေတ်နှင့် လွတ်လပ်ရေး ရပြီး ၁၉၅၀ ပြည့်နှစ်ခန့်အထိ ဝမ်းတော်ပြည့်စေတီကြီးမှာ ချုံနွယ်ပိတ်ပေါင်းများဖြင့် ဖုံးအုပ်နေခဲ့ရာ ဘုရားငုတ်တို့အဆင့် အထိ ရောက်ရှိခဲ့သည်။ ထိုအခြေအနေကို စတင်ရှင်းလင်း၍ အစပျိုးခဲ့သူမှာ ဦးသာသနခေါ် ဦးဘာဘူ အမည်ရဆရာတော် ဖြစ်သည်။ ဦးမြမောင်+ဒေါ်ချုပ်တို့မှ မောင်ဖြစ်သူဦးသာသနအား ကျောင်းစတင် ဆောက်လုပ်ပေးသည်။ အများကောင်းမှုဖြင့် စေတီတော်ပြုပြင်ရေးကို စတင်ခဲ့သည်။ သို့သော် ၁၉၅၅ ခုနှစ်တွင် ရောက်ရှိလာသော သိမ်တောင်မှ ဆရာတော်ဦးသူရိယရောက်ရှိ ပြီးနောက် စေတီတည်ရေးကို အထူးကြိုးပမ်းခဲ့သည်။ အောင်ချမ်းသာ

စဉ်	လှူသည့်အဆောက်အအုံနေရာ	လှူသည့်ခုနှစ်	အလှူဒကာအမည်
၁။	မုံတိုင်ရွာအုတ်ကျောင်း ပိဋကတ်တိုက်	၁၇၄၉	ဦးပန်းရ+ဒေါ်စိန်တာ
၂။	ဘုရားဒကာ သီးကုံးရွာ ?	၁၇၆၉	မောင်အောင်မင်း
၃။	ဇရပ်ဒကာ သီးကုံးရွာ ?	၁၇၆၉	မောက်ကျောက်ဖြူ
၄။	ကျောင်းဒကာ ကတ္တူကန်	၁၇၈၃	မောင်အောင်
၅။	ဇရပ်ဒကာ ဇောင်ချမ်းကုန်း	၁၇၉၆	မောင်မွှေး
၆။	ဘုရားဒကာ အင်ကြင်းကုန်း	၁၈၂၈	မောင်လောက်
၇။	သိမ်ဒကာ အိုင်သာ ?	၁၈၄၉	မောင်ထွား
၈။	ဘုရားဒကာ အိုင်သာ ?	၁၈၄၉	မောင်သာပဲ
၉။	စင်္ကြန်ဒကာ ကန္တိရွာ	၁၈၅၀	ဦးခွေး
၁၀။	ကျောင်းဒကာ ကန္တိရွာ	၁၈၅၀	ဦးရွှေအိမ်

သိမ်တောင်တိုက်သစ်၊ ဝမ်းတော်ပြည့် သာသနာ့ရိပ်သာအမည်ဖြင့် သာသနာပြုလုပ်ငန်းများကို ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်။

ဆရာတော်ဦးသူရိယလက်ထက်တွင် ဝမ်းတော်ပြည့်စေတီကို အများကောင်းမှုဖြင့် ၁၉၆၂ ခုနှစ်တွင် ဉာဏ်တော်အတောင် (၆၀) အထိ တည်၍ ထီးတော်တင်ခဲ့သည်။ ထိုစဉ်က စေတီကြီးကို ထုံးသင်္ကန်း ကပ်လှူခဲ့ရာ အရန်စေတီများမရှိသေးပါ။ ဘုရားကြီး၏ မြောက်ဘက်တွင် သစ်သားဇရပ်ငယ်တစ်ခုနှင့် ရွှေထီးတော်ကို မိတ္ထီလာငှက်ပျောတန်းနေ ဒေါ်မြငယ်သား ကိုရင်ကြီး(လူအမည်) တို့မှ လှူဒါန်းခဲ့သည်။ စိန်ဖူးတော် ဒကာမှာ ဦးသုတ (မိုးလေဝသ) + ဇနီး ဒေါ်ရင်ရင်မော်တို့က လှူဒါန်းသည်။

ဝမ်းတော်ပြည့်ဆရာတော်ဦးသူရိယသည် ပရိယတ်၊ ပဋိပတ် လုပ်ငန်းများပါ ပူးတွဲ၍ စာသင်တိုက်တည်ခြင်း၊ တရားစခန်းများ ပြုလုပ်၍ သာသနာပြုခဲ့ရာ အများပြည်သူကောင်းမှုဖြင့် စေတီကြီးအား အဆင့်ဆင့်တည်ခဲ့သည်။ ၁၉၈၂ ခုနှစ်တွင် ဝမ်းတော်ပြည့် စေတီကြီးအား ဉာဏ်တော် (၇၂) တောင်အထိ မြင့်တင်၍ အရံ စေတီ (၇၂) ဆူကိုပါ တည်၍ မုံရွာသမ္ဗုဒ္ဓ စေတီ၏ ပုံစံတူအဖြစ် တည်ထားခဲ့သည်။ တတိယအကြိမ်မြောက် ထီးတော်ကိုပါ တင်လှူခဲ့သည်။ ယခင်က နှစ်စဉ်ကျင်းပခဲ့သည့် ဓာတုပူဇော် ဓာတ်တော်ပူဇော်ပွဲကိုလည်း ဘုရားရှင်ဓာတ်တော် အမျိုးမျိုး၊ ရဟန္တာဓာတ်တော်အမျိုးမျိုးအား စုဆောင်း၍ ဓာတ်တော်တိုက် (ဓာတုဗိမ္ဗာန်) ကိုပါ ဆောက်လုပ်ခဲ့သည်။

ဆရာတော်ဦးသူရိယပျံလွန်ပြီးနောက် ဒုတိယဆရာတော် အရှင်ဇနိတ (ပါဠိပါရဂူသာသနာ့ဓဇသီရိပဝရ) မှ ဆက်လက်၍

သာသနာပြုလုပ်ငန်းများ ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်။ သူ၏လက်ထက် ၂၀၀၁ ခုနှစ်တွင် အရှင်ဇနိတ၏ (သက်တော် ၈၀ ၊ ဝါတော် ၆၀) ပြည့် ပူဇော်ပွဲနှင့် အတူရွှေထီးတော်အား အသစ်ပူဇော်ခဲ့ရာ အလှူရှင်မှာ ဦးဘန်ဝှက် ဇနီး ဒေါ်ကြင်လွင်တို့၏သား ကိုတိုးတိုး၊ မမင်းမင်းယုတို့ ဖြစ်သည်။ ဆရာတော် အရှင်ဇနိတ ပျံလွန် ခဲ့သဖြင့် လက်ရှိ ဆရာတော် အရှင်ဝဂီသ(ဓမ္မာစရိယ) မှ ဆက်လက်ထိန်းသိမ်း၍ သာသနာပြုလုပ်ငန်းများကို ဆောင်ရွက်လျက်ရှိသည်။

ကန်တွင်းဂူကြီးစေတီ

ထိုစေတီမှာ မိတ္ထီလာဘိုးဘွားရိပ်သာ၏ အနောက်မြောက်ဘက် သီလရှင်ကျောင်းအနီးတွင်ရှိသည်။ ပုရပိုက် ၁၉၊ ၂၀ တို့တွင် အနော်ရထာမင်း တည်သည်အဆိုရှိသော်လည်း ဖြစ်နိုင်ချေ နည်းသည်။ ပုရပိုက် ၂၀ ၌ ကန်တွင်းဂူကြီးသိမ်ကို အနော်ရထာမင်း တည်သည်ဟုဆိုသော်လည်း ထိုအထဲမှာပင် စည်းခုံကြီး၊ ရွှေစောလူး၊ ရှင်ပင်ဇရစ်၊ ကန်တွင်းဂူကြီး၊ ရွှေကူလှ စသည့်စေတီတို့ကို တစ်ချိန်တည်းတစ်နာရီတည်း တည်ခဲ့သည်ဟု ပါရှိသည်။ သို့သော် ပုရပိုက်များတွင် တစ်ချိန်တည်း တည်ထားခဲ့သည်မှာ နရပတိ စည်သူမင်း (၁၁၆၈-၁၂၁၁) လက်ထက်တွင် တည်ထားခဲ့သည်ဟု ပါရှိရာ ကန်တွင်းဂူစေတီကြီးမှာလည်း ထိုမင်းလက်ထက်သာ ဖြစ်နိုင်သည်။ ကဗျာဘာနီဦးမြင့်ဆွေမှ ထိုဘုရားတွင် ဓာတ်တော်များ၊ မြဆင်းတုတော် တစ်ဆူနှင့် အခြားဌာပနာပစ္စည်းများ ပါရှိသည်ဟု အဆိုရှိသည်။ စေတီတော်မှာ ကုလားကျောင်းအုတ်ခံပြီး

အတွင်းလိုက်၌ ရုပ်ပွားတော်ကြီးတစ်ဆူရှိသည်။ နရပတိ စည်သူခေတ် လက်ရာမျိုးနှင့် အင်းဝခေတ် ပြန်လည်ပြုပြင်ထားသည့် ပုံစံမျိုးဟု မှန်းဆရသည်။

ရွှေဘုံသာ(ချမ်းသာကြီးစေတီ)

ထိုစေတီ၏မူလဘွဲ့အမည်ကို အတိအကျမသိရသေးပါ။ နရပတိစည်သူမင်း (၁၁၆၈-၁၂၁၁) လက်ထက်၌ တည်ထားခဲ့သည်။ ပုရပိုက်-၂၀ တွင် ရွှေမြင်တင်၊ ဆုတောင်းပြည့်၊ အတွင်းနှင့် အပြင် ရွှေကျောင်း၊ သာထွန်းပုံ ခြင်္သေ့လှ၊ ရွှေလက်လှ၊ သဖန်း ဆုတောင်းပြည့်စေတီတော်တို့ကို တစ်ချိန်တည်း တည်သည်ဟု ဖော်ပြထားသည်။ တစ်ချိန်တည်း တည်ခဲ့သည်မှာ နရပတိစည်သူမင်း လက်ထက်ဟု ပုရပိုက်များတွင်ပါရှိသည်။ စေတီများကို တစ်ချိန်တည်း တည်ထားရန် ရတနာပစ္စည်းများကို စုဆောင်း၍ ရွှေများကို စုပုံထားရာနေရာဖြစ်ခြင်းကြောင့် ရွှေပုံသာမှ ရွှေဘုံသာ စေတီဟု အဆိုရှိသည်။ ကဗျာဘာနီဦးမြင့်ဆွေ၏ ကန်တော် မဟာအတ္ထုပ္ပတ္တိ (၁၉၅၇) တွင် စေတီတော်ကိုးဆူကို တစ်ချိန်တည်း တည်နိုင်ရန်အတွက် ယခု စေတီတော်ကြီး၏ အောက်ခြေတွင် အနက် (၂၅) တောင်ရှိ ကျောက်တိုက်အတွင်း၌ ရွှေငွေတို့ကို စုပုံထားရှိရာမှ ရွှေဘုံသာစေတီဖြစ်လာကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။

ဖောင်တော်ဦးစေတီ

မိတ္ထီလာရှိဘုရားပွဲတော်များအနက် အစည်ကားဆုံး ပွဲတော်မှာ ဖောင်တော်ဦးစေတီပွဲတော်ဖြစ်သည်။ သို့သော် ထိုစေတီအား မည်သည့် ခေတ်တွင်တည်ထားခဲ့သည်ကို ခိုင်လုံစွာ မသိရသေးပါ။ အစဉ်အလာ မှတ်သားချက်အရ မင်းကြီး ဖောင်တော်ဆိုက်ရာနေရာဖြစ်ခြင်းကြောင့် ဖောင်တော်ဦးစေတီဟု ခေါ်ဆိုကြောင်း အဆိုရှိသည်။ သို့သော် ပုရပိုက်များတွင် မြို့ပေါ်ရှိအခြားစေတီများ၏ သမိုင်းကို တွေ့ရှိရသော်လည်း ဖောင်တော်ဦးစေတီအကြောင်း တစ်စုံတစ်ရာမတွေ့ရသေးပါ။ ဆုတောင်းပြည့်၊ ရွှေမြင်မိ၊ ဝမ်းတော်ပြည့်စေတီများ၌ ကျောက်စာ ရှိသော်လည်း ဖောင်တော်ဦးဘုရားတွင် ကျောက်စာမရှိပါ။ သီပေါမင်းပါတော်မူပြီး ၁၉၀၀ ပြည့်နှစ်ခန့်က ရေးသားခဲ့သော ပုရပိုက်များတွင် ဖောင်တော်ဦးစေတီ အကြောင်းမတွေ့ရှိရပါ။ ၁၉၀၁ ခုနှစ် အင်္ဂလိပ်တို့ရေးသားသည့် အထက်ဗမာပြည်နှင့် ရှမ်းပြည် ဂဇက်တီးယား၌ ရွှေမြင်တင်၊ ဆုတောင်းပြည့်၊ စည်းခုံတော်ကြီး စသည့်စေတီများအကြောင်းပါရှိသော်လည်း ဖောင်တော်ဦးဘုရား အကြောင်းကို မတွေ့ရပါ။ ထို့ကြောင့် ထိုစေတီမှာ ကိုလိုနီခေတ် အတွင်း တည်ထားခဲ့သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ ဖောင်တော်ဦး စေတီကို အလှူရှင် အများ၏ကောင်းမှုဖြင့် ပြုပြင်ခဲ့ရာ ယခုအခါ ကရဝိတ်ဖောင်တော်ပုံစံအဖြစ် တည်ထားပြီး စေတီ၏ ဉာဏ်တော်မှာ ကိုးတောင်ခန့်ရှိသည်။ စေတီတော်အတွင်း အစောဆုံးတွေ့ရှိရ သည်မှာ ကြေးချိန် (၄၅) ပိဿာရှိ ကြေးခေါင်းလောင်း ဖြစ်သည်။

ခေါင်းလောင်း၌ “၁၃၁၆ ခုနှစ်၊ ဝါခေါင်လဆန်း (၁၅) ရက်၊ (၁၉၅၆) ဦးစံပေါ သမီး ဒေါ်မယ်ရွှာ ကောင်းမှု” ဟု ဖော်ပြထားသည်။

မိုးကောင်းအန္တကူခေါ်ရေလယ်ဘုရား

ထိုစေတီမှာ ကံကူးကားလမ်း တံတား၏တောင်ဘက် မိတ္ထီလာကန်အတွင်း တည်ရှိသည်။ အန္တကူရေလယ်ဘုရားမှာ လည်း အထက်ဖောင်တော်ဦးစေတီကဲ့သို့ မည်သူ မည်သည့်ခေတ်က တည်ခဲ့ကြောင်း ပုရပိုက်နှင့် ကျောက်စာများတွင် မတွေ့ရှိရပါ။ အန္တကူရေလယ်ဘုရားမှာ နဂါးရုပ် (၄)ကောင် ထောင့်လေးထောင့်တွင် ပါရှိပြီး ထိုနဂါးရုပ်များ၏ ခံတွင်းသို့ ရေသောက်လျှင် ကန်ရေပြည့် ဟု မှတ်သားခဲ့သည်ဟုမှန်းဆရသည်။ ရှေးက နဂါးရုပ်ပါ ရေမှတ်တိုင်ကို ပြုလုပ်ခဲ့ရာ ယခုအန္တကူ ဘုရားနဂါးရုပ်အား အစားထိုးခဲ့သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ မြန်မာမင်းများ ပြုလုပ်ထားသော ရေကြည့်မှတ်တိုင်နဂါးရုပ်မှာ ကျောက်တံခါး ရေလွှတ်တံခါးအတွင်းနှင့် ယခုစည်သူချောင်းအနောက်ဘက် ရန်ကုန်-မန္တလေးကားလမ်း၏ အနောက်ဘက်ကန်တွင်းတွင် ရှိခဲ့ကြောင်း မှတ်သားရဖူးသည်။

အန္တကူရေလယ်ဘုရားသည် နဂါးပါးစပ်မှ အထက်ဉာဏ်တော် (၂၇) တောင်ခန့်ရှိပြီး စေတီတည်ထားပုံမှာ ရှစ်မျက်နှာဖြင့် တည်ထားရာ တစ်မျက်နှာလျှင် မုဒိတံကဲတစ်ခုဖြင့် တည်ထားသည်။ စေတီ၏ထောင့် ရှစ်ထောင့်တိုင်းတွင် ဂြိုဟ်တိုင်တစ်ခုကျစီ အရုပ်များဖြင့်ပါရှိသည်။ အန္တကူစေတီကို အဝေးမှကြည့်လျှင်

စေတီသုံးဆူရှိသည်ဟု အထင်ရှိသော်လည်း အရံစေတီနှစ်ဆူမှာ အန္တကူစေတီနှင့် တစ်ဆက်တည်းမဟုတ်ပါ။ သီးခြားတည်ထားကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

အရံစေတီတစ်ဆူမှာ အန္တကူစေတီ၏ အရှေ့တောင်ဘက် (၁၂) ပေခန့်အကွာတွင် တည်ရှိပြီး ဘွဲ့တော်မှာ ဗုဒ္ဓဇယမင်္ဂလာစေတီတော်ဟု နှောင်းခေတ်လက်ရာစာသားကို တွေ့ရှိရသည်။ ဉာဏ်တော်အမြင့်မှာ နဂါးကိုယ်လုံးမှအထက် (၁၈) တောင်ခန့်ရှိသည်။ လေးမျက်နှာတွင် တံကဲ မုဒိပေါက် လေးခုတည်ဆောက်ထားသော်လည်း ရေရောက်ရှိရာနေရာဖြစ်ခြင်းကြောင့် ရုပ်ပွားတော်များမရှိပါ။ နဂါးရုပ်ပါအန္တကူစေတီနှင့် ဗုဒ္ဓဇယမင်္ဂလာစေတီမှာ ရေထဲတွင်တစ်ဆူနှင့်တစ်ဆူ (၁၀) ပေခန့်အကွာတွင် တည်ရှိသည်။

အခြားအရံစေတီတစ်ဆူမှာ ဘွဲ့အမည်ပါစာများ ဖတ်မရတော့ပါ။ အန္တကူစေတီ၏အနောက်မြောက်ဘက်တွင် ရေထဲ၌ သီးခြားတည်ထားပြီး အန္တကူစေတီနှင့် ရှစ်ပေခန့်အကွာတွင် ရှိသည်။ ဉာဏ်တော်မှာ နဂါးပါးစပ်အထက်မှ ကိုးတောင်ခန့်ရှိသည်။ တံကဲမုဒိပေါက် လေးခုရှိ လေးမျက်နှာ ဘုရားဖြစ်သော်လည်း တံကဲမုဒိများတွင် ရုပ်ပွားတော်မရှိပါ။ မိုးတွင်းကာလတွင် ထိုမုဒိပေါက်များမှာ ရေအောက်တွင် ရောက်ရှိနေသည်။ ရှင်ဥပဂုတ္တရုပ်ထုတော်တည်ရှိရာမှာ အန္တကူစေတီ၏ တောင်ဘက် (၁၅) ပေခန့်အကွာ ကျောက်ခုံအပိုင်းပေါ်၌ ပြာဿဒ်ဖြင့် ဆောက်လုပ်ထားသည်။ အန္တကူစေတီအား ကိုလိုနီခေတ်မှ နောက်ပိုင်း အလှူရှင်အများ၏ကောင်းမှုဖြင့် ပြုပြင်ထိန်းသိမ်းခဲ့သော်လည်း ၂၀၀၇ ခုနှစ်၊ ဒီဇင်ဘာ (၂၃) ရက်၌ စိန်ဖူးတော်၊

ရွှေသင်္ကန်းနှင့် ဘက်စုံပြုပြင်မှုကို တောင်ကြီးမြို့မှ ဦးချစ်သောင်း၊ မိတ္ထီလာမှ ဦးမြင့်ဆွေနှင့် ဦးကျော်စိန်တို့က ပြုပြင်ခဲ့ကြောင်း ကမ္ပည်းမော်ကွန်း ထိုးထားသည်။

အခြားစေတီများ

မိတ္ထီလာမြို့ပေါ်ရှိ စေတီများအကြောင်းကို အနည်းငယ် ဖော်ပြခဲ့သည်။ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းနှင့် ကျောက်စာပုရပိုက်များ တွင် ပါရှိခဲ့သော်လည်း ယခုအခါ မထင်ရှားသောစေတီများ ရှိခဲ့သည်။ စေတီအချို့မှာ ပျောက်ကွယ်ခဲ့သည်။ ပုရပိုက်နှင့် ကျောက်စာ၌ ပါရှိသော အများမသိရှိသေးသည့် စေတီများမှာ ရှင်ပင်ဂူစေတီမှာ မိတ္ထီလာအနောက် နှစ်မိုင်ခန့်တွင် ရှိသည်။ ရှင်ပင်ဇရစ်စေတီမှာ မယ်ဇလီပင်ရွာအနီးတွင်ရှိသည်ဟု ဆိုသည်။ အတွင်းရွှေကျောင်းမှာ မိတ္ထီလာဈေးကြီးအတွင်းရှိခဲ့သော်လည်း ယခုကွယ်ပျောက်နေသည်။ အပြင်ရွှေကျောင်းမှာ ဈေးကုန်းဘုရားအား အပြင်ဆုတောင်းပြည့် ဟု ခေါ်ဆိုခဲ့ကြသည်။ ရွှေဂူလှစေတီမှာ ရှင်ပင်ဂူစေတီမှ အနောက်မြောက် တစ်မိုင်ခွဲခန့်တွင် ရှိသည်။ ရွှေဂူကြီးစေတီမှာ ဂဠုန်အုပ်စုရွာမရွာ အရှေ့မြောက် တစ်မိုင်ခွဲခန့်တွင်ရှိရာ ယခုအခါ ဘိုးဘွားရိပ်သာအနီး သီလရှင်များနေရာ ကန်တွင်းဂူကြီးစေတီ ဖြစ်သည်။

သိမ်ကိုးသိမ်မူကွဲများ

ဗုဒ္ဓသာသနာနှင့် ရဟန်းတော်များအတွက် သိမ်သည် မရှိမဖြစ် လိုအပ်သည်။ သိမ်အမျိုးအစားများတွင် နယ်သိမ်း သိမ်၊ ဝိသုံဂါမသိမ်၊ ရေသိမ်စသည်ဖြင့်ရှိသည်။ နယ်သိမ်း သိမ်နှင့် ဝိသုံဂါမသိမ်တို့ကို ရှေးကဘုရင်၏ခွင့်ပြုချက်ရမှသာ သိမ်မြေရရှိ သည်။ ယခုခေတ်၌ ပြည်ထဲရေးနှင့် သာသနာရေးဝန်ကြီးဌာနမှ ခွင့်ပြုမိန့်ရမှသာ သိမ်မြေအဖြစ်ရရှိနိုင်သည်။ စာရေးသူ တာဝန်ယူခဲ့စဉ်က မိတ္ထီလာသာသနာပုလ္လကျောင်းမှ သိမ်မြေ ရရှိရန် ပြည်ထဲရေးနှင့်သာသနာရေးဝန်ကြီးဌာန၏ ခွင့်ပြုချက် တောင်းခံ၍ ဝိသုံဂါမသိမ်အဖြစ် ခွင့်ပြုမိန့်ထုတ်ပေးခဲ့ဖူးသည်။ ဝိသုံဂါမသိမ်ဆိုသည်မှာ သိမ်ဆောက်မည့်မြေအား လျှောက်ထားသူ ပုဂ္ဂိုလ်ဆရာတော်အား ရွာစား သို့မဟုတ် မြေစားအဖြစ် ခွင့်ပြုရသော သိမ်ဖြစ်ပြီး နိုင်ငံတော်ပြန်တမ်း၌ ထည့်သွင်းဖော်ပြ ရသည်။ ထိုသို့ ဆောင်ရွက်ခြင်းမှာ သိမ်မြေအဖြစ် ခွင့်ပြုပြီးလျှင် ထိုမြေ၌ရှိသော မြေပေါ်မြေအောက်ပစ္စည်းများကို မည်သူမျှ ပိုင်ဆိုင်ခွင့်မရှိသောကြောင့် ဖြစ်သည်။ ရဟန်းတစ်ပါးလည်း ပိုင်ဆိုင်ခွင့်မရှိပါ။ သံဃိက သံဃာအများပိုင်နှင့်ဆိုင်သောနေရာ ဖြစ်သည်။ ဗန်းမော်ဆရာတော်အား တိုက်အုပ်ဆရာတော်မှ နှင်ထုတ်သောအခါ ဗန်းမော်ဆရာတော်မှ ကျောင်းဝင်းအတွင်းရှိ သိမ်သို့ သွားရောက်သီတင်းသုံးနေခဲ့ကြောင်း သိရသည်။ သိမ်ဆောက်ပြီး၍ သိမ်သမုဒ်ရာတွင်လည်း ကျေးရွာရပ်ကွက်

နယ်နိမိတ်အတွင်း စုံစမ်းလေ့လာ၍ ရဟန်းတစ်ပါးမှ သဘောမတူလျှင် သိမ်မမြောက်ပါ။ သိမ်သမုဒ်ချိန်တွင် လူသွားလူလာနှင့် ကြက်ငှက်သတ္တဝါများ ဖြတ်သန်းခြင်း မပြုနိုင်ရန် ညဉ့်နက်ပိုင်း အချိန်တွင် ပြုလုပ်ရသည်။

ရဟန်းခံရာတွင် (၁) ဝတ္ထု၊ (၂) သိမ်၊ (၃) ညပ်၊ (၄) ကမ္မဝါဆရာ၊ (၅) ပရိသတ်တို့ လိုအပ်ကြောင်း၊ ဝိနည်းလိုက်နာသန့်ရှင်းသော သံဃာငါးပါးမှ ရဟန်းခံမည့်သူအား အမေးအဖြေ ပြုလုပ်ပြီး ကမ္မဝါဖတ်၍ ရဟန်းပြုပေးရကြောင်း ထီးချိုင့်တည်တောဆရာတော်၏ ဗုဒ္ဓဝါဒဆိုင်ရာ အမေးအဖြေများ တတိယတွဲ တွင် ပါရှိသည်။ မိတ္ထီလာမြို့၊ ရေလယ်ကျောင်းရှိ လောကနာထ သိမ်ကို ရဟန်းသုံးပါးတွဲ ခုနစ်ကြိမ်၊ တစ်ပါးတည်း သုံးကြိမ် စုစုပေါင်း (၁၀) ကြိမ်ကို ဒုတိယကမ္မဝါစာဖြင့် သိမ်သမုဒ်ခဲ့ကြောင်း ကျောက်စာ၌ ပါရှိသည်။ ထိုသိမ်မှာလည်း အင်္ဂလိပ်ကိုလိုနီခေတ် ၁၈၉၁ ခုနှစ်တွင် သမုဒ်ခဲ့သည်။

ဤမျှ အရေးကြီးသော သိမ်ကိစ္စတွင် မိတ္ထီလာနယ်မှ သိမ်ကိုးသိမ်အကြောင်းကိုဖော်ပြရာ၌ မူကွဲအမျိုးမျိုးဖြစ်နေသည်။ ထိုမူမတူသည့် သိမ်စာရင်းကို မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်စာကြည့်တိုက်ရှိ ပုရပိုက် ၁၉၊ ၂၀ တို့၌ ပါရှိသည်။ ထိုပုရပိုက်အချို့မှာ ၁၈၅၀ ခုနှစ်ခန့်မှ ၁၈၉၀ ခုနှစ်အတွင်း ရေးသားသည့် နောက်ပေါ်ပုရပိုက်များမှသာ သိမ်မူကွဲများစတင်တွေ့ရှိရသည်။ အထူးသဖြင့် သီပေါမင်း(၁၈၇၈-၁၈၈၅) လက်ထက်နှင့် ကိုလိုနီခေတ်အတွင်း ရေးသော ပုရပိုက်အချို့တွင်သာ ပါရှိသည်။

မိတ္ထီလာမှ သိမ် ကိုးသိမ်အကြောင်းကို ၁၇၉၆ ခုနှစ် ဗဒုံမင်းလက်ထက်တွင် ရေးသားခဲ့သည့် ဦးထွန်းညို၏ မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့မော်ကွန်း၊ ဗလနန်သူ၏ မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့မော်ကွန်း၊ ၁၇၉၆ ခုနှစ်ရေး လက်ပန်ခါးကျော့ ပုရပိုက် (၁) နှင့် ပုရပိုက် (၄)၊ ဖက်တောရွာပုရပိုက် (၃၉)၊ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်း-အမျိုးသားစာကြည့်တိုက်ရှိ ၁၇၉၆ ခုနှစ်တွင် ရေးသားသည့် ပေအမှတ် (၅၄၃) စသည်တို့တွင် သိမ်ကိုးသိမ်အကြောင်း မပါရှိပါ။ ထို့အတူ ၁၇၉၆ ခုနှစ် ရေးထိုးသည့် ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားကျောက်စာ၊ လောကနာထဘုရားကျောက်စာ၊ ရတနာသင်းကျစ်စေတီ ကျောက်စာ၊ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်း ကျောက်စာများ၌လည်း သိမ်ကိုးသိမ် အကြောင်းတစ်စုံတစ်ရာမတွေ့ရှိရပါ။ ဆိုလိုသည်မှာ ဗဒုံမင်းနှင့် မင်းတုန်းမင်းခေတ်၌ ရေးသားသည့် မော်ကွန်းပုရပိုက်နှင့် ကျောက်စာများ၌ သိမ်ကိုးသိမ်အကြောင်း ဖော်ပြခြင်း မရှိခဲ့သည့်အပြင် ဦးကုလားရာဇဝင်၊ မှန်နန်းရာဇဝင်၊ တွင်းသင်းရာဇဝင်နှင့် ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်တို့တွင် လေ့လာရသရွေ့ သိမ်ကိုးသိမ်အကြောင်း မတွေ့ရှိရပါ။

မိတ္ထီလာမှ သိမ်ကိုးသိမ်မူကွဲများကို ပုရပိုက်-၁၉၊ ၂၀ နှင့် ကဗျာဘာနီဦးမြင့်ဆွေ၏ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းတို့၌ မတူညီသည်များကို အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြလိုက်သည် -

သိမ်ကိုးသိမ် မူကွဲများ

ပုရပိုက် (၁၉)		ပုရပိုက် (၂၀)		ကဗျာဘာနီ ဦးမြင့်ဆွေ
၁ ကုန်းတောင်းသိမ်	၁ သာဘန်း(သဖန်း)သိမ်	၁ သာဘန်း(သဖန်း)သိမ်		
၂ ကန်ရိုးသိမ်	၂ ကလိန်ခြေသိမ်	၂ ကလိန်ခြေသိမ်		
၃ ကူကြီးသိမ်	၃ ကုန်းတောင်းသိမ်	၃ ကူဖြူသိမ်		
၄ ဝက်ကျောက်သိမ်	၄ ဂူဖြူသိမ်	၄ ရှင်ပင်ဂူသိမ်		
၅ ကတ္တူကန်သိမ်	၅ ထီးသုံးဆင့်သိမ်	၅ ကုံးတောင်းသိမ်		
၆ ပဲသီတာသိမ်	၆ ကန်တွင်းဂူကြီးသိမ်	၆ ကတ္တူကန်သိမ်		
၇ သာဘန်းသိမ်	၇ ကတ္တူကန်သိမ်	၇ ဝက်ကျောက်သိမ်		
၈ ကုလားကျစ်သိမ်	၈ ဝက်ကျောက်သိမ်	၈ ပဲသီတာသိမ်		
၉ ကူဖြူသိမ်	၉ ဆည်ကုံး ပဲသီတာသိမ်	၉ ထီးသုံးဆင့်သိမ်		

အထက်ပါဇယားတွင် သုံးမျိုးလုံး၌ ပါဝင်သောသိမ်များမှာ (၁) ကုန်းတောင်းသိမ်၊ (၂) ဝက်ကျောက်သိမ်၊ (၃) ကတ္တူကန်သိမ်၊ (၄) ကူဖြူသိမ်၊ (၅) ပဲသီတာသိမ်၊ (၆) သာဘန်းသိမ်တို့ဖြစ်ပြီး နှစ်မျိုးပါဝင်သောသိမ်များမှာ (၁) ထီးသုံးဆင့်သိမ်၊ (၂) ကလိန်ခြေသိမ် စသည်တို့ဖြစ်သည်။ ထိုအထဲမှ သာဘန်း (သဖန်း) သိမ်၊ ကန်တွင်းဂူကြီးသိမ်၊ ထီးသုံးဆင့်သိမ်၊ ကလိန်ခြေသိမ်တို့မှာ ပုဂံခေတ်

နရပတိစည်သူမင်းလက်ထက်၌ တည်ဆောက်ခဲ့သော်လည်း ဗဒုံမင်းလက်ထက် ၁၇၉၇ ခုနှစ်တွင် တည်ဆောက်ခဲ့သော လောကနာထသိမ်မှာ အထက်ဇယားသိမ်စာရင်း၌ မတွေ့ရှိရပါ။ ကတ္တူကန်သိမ်မှာ နားတောင်းများမင်း (၁၂၁၂-၁၂၃၁) သို့မဟုတ် ကျစွာမင်း (၁၂၃၅-၁၂၈၇) လက်ထက်တွင် တည်ခဲ့သည်ဟု မှန်းဆရသည်။ ပဲသီတာသိမ်မှာ အင်္ဂလိပ်ကိုလိုနီခေတ် ၁၉၂၈ ခုနှစ်ခန့်တွင် တည်ခဲ့သည်။ ထို့ကြောင့် မိတ္ထီလာနယ်မှ သိမ်ကိုးသိမ်ကို လေ့လာဆင်ခြင်နိုင်ရန် တင်ပြခြင်းဖြစ်သည်။ ထို့အတူ မိတ္ထီလာမှ ကုန်းကိုးကုန်း အမည်များမှာလည်း အိန္ဒိယ၌ ရှိခဲ့ဖူးသော ရဟန္တာအရှင်မြတ်များ၏ ဘွဲ့တော်များဖြစ်နေသည်။ တစ်စုံတစ်ဦးမှ တင်စားခေါ်ဆိုခဲ့ဟန် ရှိသည်။ ထိုအမည်ပါကုန်းများမှာ ယခုအခါ မည်သည့်ကုန်းဖြစ်သည်ကို သိရှိရန်ခက်ခဲသည်။

မုံတိုင်အုတ်ကျောင်း ပိဋကတ်တိုက်

မိတ္ထီလာနယ်တွင် စံပြရမည့် ပိဋကတ်တိုက်မှာ မုံတိုင်အုတ်ကျောင်း ပိဋကတ်တိုက်ဖြစ်သည်။ ထိုကျောင်းသို့ စာရေးသူ ၁၉၇၈-၇၉ ခုနှစ်မှစ၍ သုံးကြိမ်မျှရောက်ခဲ့ဖူးသည်။ ထိုပိဋကတ် တိုက်ကြီးအကြောင်းကို ၂၀၁၂ ခုနှစ် မြန်မာနိုင်ငံစာကြည့်တိုက်အသင်း မဂ္ဂဇင်း၌ ဆောင်းပါးရေးခဲ့ဖူးသည်။ ပထမအကြိမ် ရောက်စဉ်က မုံတိုင်အုတ်ကျောင်းပိဋကတ်တိုက်တွင် လှည်းဘီးကြီး လေးဘီးပါသည့် ရှေးဟောင်းသေတ္တာကြီး (၁၁) လုံးတွင် ပေစာများ၊ ပုရပိုက်များကို အပြည့်ထည့်ထားသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။

မုံတိုင်အုတ်ကျောင်းပိဋကတ်တိုက်၏ ပန္နက်ပုံစံသည် ဒေါက်တာ သန်းထွန်း၏ ပုဂံစာကြည့်တိုက် (ပိဋကတ်တိုက်) ပန္နက်ပုံစံနှင့် အနီးစပ်ဆုံး ဆင်တူသည်။ မုံတိုင်အုတ်ကျောင်းပိဋကတ်တိုက်သည် အထက်သုံးထပ် ရှိပြီး အပေါ်ထပ်သို့ တက်ရသော ဥမင်လိုဏ်အုတ်လှေကားမှာ လွန်စွာမတ်စောက်လှသည်။ အကျယ်နှစ်ပေခွဲခန့် အမြင့်ငါးပေခွဲခန့်သာရှိသဖြင့် အတက်အဆင်း ပြုလုပ်ရန် ခက်ခဲသည်။ ထို့ကြောင့် စာရေးသူက မုံတိုင်အုတ်ကျောင်းပိဋကတ်တိုက်သည် ပုဂံခေတ်မှပင် တည်နိုင်သည်ဟု မှတ်ချက်ချခဲ့ဖူးသည်။ အပေါ်ဆုံးထပ်တွင် အလျား (၁၈) ပေ၊ အနံ ငါးပေခွဲခန့်ရှိ အခန်းတစ်ခန်းရှိရာ ထိုအခန်းတွင် ယခင်က ရဟန်းများ နေခဲ့နိုင်သည်ဟု မှန်းဆရသော်လည်း ၂၀၁၁ ခုနှစ်၊ ဧပြီလတွင် ရောက်သောအခါ ထိုအခန်းမှာ လင်းနို့များ ခိုအောင်းရာအဖြစ် တွေ့ရှိရသည်။

မုံတိုင်အုတ်ကျောင်းကို အစဉ်အလာမှတ်သားချက်အရ ‘ဥဩ အော်အစ် အုတ်ကျောင်း သက္ကရာဇ် သက္ကရာဇ် ၁၁၁၁ ခုနှစ်ဟု ဆိုသော်လည်း ပန္နက်တည်ဆောက်ပုံနှင့် ဥမင်လိုဏ်လှေကားတည်ဆောက်ပုံတို့အရ ပုဂံခေတ်မှပင် စတင်တည်ဆောက်နိုင်သည်။ မန္တလေးတက္ကသိုလ် သမိုင်းပါမောက္ခ ဆရာဦးနီတွတ်မှ မုံတိုင်အုတ်ကျောင်း ပိဋကတ်တိုက်ကို ၁၇၄၉ ခုနှစ် ကုန်းဘောင်ခေတ် မဟာဓမ္မရာဇာဓိပတိမင်း (၁၇၃၃-၅၂) လက်ထက်တွင် ဦးပန်းရဇနီး ဒေါ်စိန်တာတို့က တည်ဆောက်ခဲ့ကြောင်း ယာယီသတ်မှတ်ထားသည်။ အုတ်ကျောင်းရှိ ပိဋကတ်ပေစာများကို ၁၈၉၇ ခုနှစ်

တွင် အရှင်ဩဘာသမှ အမွေရစာထုပ်များကို အုတ်ကျောင်းဆရာတော်ကြီးအား လှူကြောင်းနှင့် ၁၈၉၈ ခုနှစ်တွင် အရှင်ကုန္တလမှ အမွေရ စာထုပ်များကို အပြီးအပြတ်လှူကြောင်း စာရင်းအရ ပိဋကတ်ပေထုပ်ပေါင်း (၁၆၅) ခုရှိကြောင်းနှင့် သက်တော် (၆၉)၊ ဝါတော် (၄၉) ဝါရှိ အုတ်ကျောင်း ဆရာတော်ကြီးမှ ‘ပိဋကတ်များ မည်သည့်နေရာမှ မရွေ့ရ အဆက်ဆက် ဤစာတမ်းကို ဖတ်၍ ထိန်းသိမ်းပါ၊ မုံတိုင်သူကြီး၊ တိုင်ခေါင်း၊ ရွာခေါင်းတို့က အစဉ်အဆက် စောင့်ရှောက်ကြပါ’ ဟု ဩဝါဒပေးစာတမ်း၌ ဖော်ပြထားကြောင်းပါရှိသည်။

သို့သော် မိတ္ထီလာရှိအရာရှိကြီးတစ်ဦးမှ ၂၀၀၄ ခုနှစ်၊ (၁၁) လပိုင်း၌ မုံတိုင်အုတ်ကျောင်းမှ ပိဋကတ်များအား သူ၏ဌာနသို့ လွှဲပြောင်းပေးရန် အုတ်ကျောင်းဆရာတော်ကြီး ဦးတေဇနိယ (သက်တော် ၈၃ နှစ်၊ ဝါတော် ၆၃ ဝါ) ထံသို့ အလှူခံခဲ့သည်။ ဆရာတော်ကြီးမှ ဆက်လက်ထိန်းသိမ်းခဲ့သည်။ မည်မျှပင် ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ခဲ့သော်လည်း အကြောင်းအမျိုးမျိုးကြောင့် ပျက်စီးဆုံးရှုံးမှုများရှိခဲ့သည်။ ၂၀၁၁ ခုနှစ်၊ (၄) လပိုင်းတွင် မုံတိုင်အုတ်ကျောင်း၌ လှည်းဘီးပါရှိသော စာတိုက်သေတ္တာကြီးနှစ်လုံးနှင့် လှည်းဘီးများ မရှိတော့သော သေတ္တာကြီး သုံးလုံးပေါင်း ငါးလုံးသာ ကျန်ရှိကြောင်း သိရှိရသည်။

မိတ္ထီလာနယ်၌ ပိဋကတ်တိုက်အကြီးဆုံးမှာ ရွှေမြင်မိဘုရားဝင်း၌ရှိကြောင်း စေတီတော်သမိုင်းတွင် ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ ဆရာဦးနီတွတ်၏ မိတ္ထီလာသာသနာ လက်နှိပ်စက်မှုအရ မိတ္ထီလာနယ်အတွင်းရှိခဲ့ဖူးသော အခြားပိဋကတ်တိုက်များမှာ-

- (က) ကမ်းနီတိုင်ပန်းဒွေးရွာကျောင်း ပိဋကတ်တိုက် (၁၉၀၈-ခုနှစ်)
- (ခ) ကတ္တူကန်ရွာ ပိဋကတ်စေတီ (၁၉၀၉ ခုနှစ်)
- (ဂ) ဂဠုန်ရွာ ပိဋကတ်တိုက် (၁၉၃၇) တွင် ပေထုပ်ပေါင်း (၂၁၅)၊ စာအုပ်ပေါင်း (၃၁၇) ရှိကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း အတော်များများ၌ ပိဋကတ်စာအုပ် ပေစာများကို ဘုရားခန်း၊ ကျက်သရေခန်းများ၌ ထားရှိသော်လည်း ရှေးဟောင်းကနုတ်ပန်းပါ ပိဋကတ် သေတ္တာကြီးများမှာ အများအားဖြင့် မရှိကြတော့ပါ။ ပုရပိုက်များမှာလည်း တောမဓမ္မာရုံ၊ ကျောင်းစသည့် ဘုန်းကြီးကျောင်းအနည်းငယ်၌သာ ကျန်ရှိတော့သည်။

အထက်ဖော်ပြပါ သာသနိကအဆောက်အအုံတို့ကို တည်ဆောက်နိုင်သည်မှာ သံဃာတော်များ၏ ဦးဆောင်မှုဖြင့် လှူဒါန်းကြသော အလှူရှင်များကြောင့် ဖြစ်ပေါ်လာသည်။ ထိုအထဲမှ ကုန်းဘောင်ခေတ်နှင့် ကိုလိုနီခေတ်အတွင်း လှူဒါန်းခဲ့ကြသော တစ်ဦးချင်းဒကာများစာရင်းကို ဒေါ်မိမိလှိုင်၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်းနှင့် ဤစာအုပ်ပါစေတီများသမိုင်း၌ ပါရှိသော ပေပုရပိုက်များ၊ ကျောက်စာများမှ ကောက်နုတ်၍ မှတ်တမ်းတင်ထားသင့်သူ တစ်ဦးချင်းဒကာစာရင်းကို အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားသည်။

စဉ်	လှူသည့်အဆောက်အအုံနေရာ	လှူသည့်ခုနှစ်	အလှူဒကာအမည်
၁။	မုံတိုင်ရွာအုတ်ကျောင်း ပိဋကတ်တိုက်	၁၇၄၉	ဦးပန်းရ + ဒေါ်စိန်တာ
၂။	ဘုရားဒကာ သီးကုံးရွာ ?	၁၇၆၉	မောင်အောင်မင်း
၃။	ဇရပ်ဒကာ သီးကုံးရွာ ?	၁၇၆၉	မောင်ကျောက်ဖြူ
၄။	ကျောင်းဒကာ ကတ္တူကန်	၁၇၈၃	မောင်အောင်
၅။	ဇရပ်ဒကာ ဇောင်ချမ်းကုန်း	၁၇၉၆	မောင်မွှေး
၆။	ဘုရားဒကာ အင်ကြင်းကုန်း	၁၈၂၈	မောင်လောက်
၇။	သိမ်ဒကာ အိုင်သာ ?	၁၈၄၉	မောင်ထွား
၈။	ဘုရားဒကာ အိုင်သာ ?	၁၈၄၉	မောင်သာပဲ
၉။	စင်္ကြန်ဒကာ ကနီရွာ	၁၈၅၀	ဦးခွေး
၁၀။	ကျောင်းဒကာ ကနီရွာ	၁၈၅၀	ဦးရွှေအိမ်
၁၁။	ကျောင်းဒကာ ရွာသစ်	၁၈၅၅	ဦးလှ
၁၂။	ဇရပ်ဒကာ အလယ်ရွာ	၁၈၅၆	ဦးရွှေမောင်
၁၃။	ကျောင်းဒကာ ကျီးစုရွာ	၁၈၅၈	ဦးရွှန်း
၁၄။	ကျောင်းဒကာ ကျီးစုရွာ	၁၈၆၀	ဦးရွှေတူ
၁၅။	ကျောက်သေတ္တာဒကာ မြောက်လည်	၁၈၆၃	ဦးရစ်
၁၆။	ဓမ္မာရုံကျောင်း တောမညောင်ပင်သာ	၁၈၆၃	မိတ္ထီလာမြို့ဝန်
၁၇။	ကျောင်းဒကာ မြောက်လယ်	၁၈၆၃	ဦးရွှေ

စဉ်	လှူသည့် အဆောက်အအုံ နေရာ	လှူသည့် ခုနှစ်	အလှူဒကာ အမည်
၁၈။	ဘုရားဒကာ ဖက်တောရွာ	၁၈၆၅	ဦးသာရွှန်း
၁၉။	ကျောက်သေတ္တာဒကာ ကျီးစုရွာ	၁၈၆၈	မယ်မျှင်း
၂၀။	ကျောင်းဒကာ ပန်းထွေးရွာ	၁၈၇၈	မယ်ရွေး
၂၁။	ကျောင်းဒကာ ကျီးစုရွာ	၁၈၆၉	ဦးရွှေအိမ်
၂၂။	ဘုရားဒကာ သီးပင်ကုန်း	၁၈၇၄	ဦးကြင်ဦး
၂၃။	ကျောက်သေတ္တာဒကာ မြောက်လယ်ရွာ	၁၈၇၅	မယ်မျှင်းသီ
၂၄။	ဘုရားဒကာ ပန်းထွေးရွာ	၁၈၇၅	မယ်မရီ
၂၅။	ဘုရားဒကာ ကန်ခြားရွာ	၁၈၇၅	ဦးမြတ်ထွား
၂၆။	ဘုရားဒကာ ပန်းထွေးရွာ	၁၈၇၅	မယ်ကြွက်
၂၇။	ကျောင်းဒကာ ကွက်ငယ်	၁၈၇၈	ဦးမိတ်
၂၈။	ကျောင်းဒကာ ?	၁၈၇၈	ဦးသာလှ
၂၉။	ကျောင်းဒကာ ကတ္တူကန်ရွာ	၁၈၇၉	ဦးကြင်ဦး
၃၀။	ကျောင်းဒကာ ဆင်စလွယ်ရွာ	၁၈၇၉	ဦးမြတ်သာ
၃၁။	ကျောင်းဒကာ သီးပင်ကုန်း	၁၈၇၉	ဦးရွှေဘန်း
၃၂။	သိမ်ဒကာ ပန်းဒွေးရွာ	၁၈၈၀	အရှင်ဇယန္တနှင့် နှမ ဒေါ်ဆွေတုပ်
၃၃။	ကျောင်းဒကာ ဆည်ကုန်းရွာ	၁၈၈၂	ဦးဆင်
၃၄။	ကျောင်းဒကာ ကြာပေါက်ရွာ	၁၈၈၄	ဦးခိုင်

စဉ်	လှူသည့် အဆောက်အအုံ နေရာ	လှူသည့် ခုနှစ်	အလှူဒကာ အမည်
၃၅။	ဘုရားဒကာ ကတက်ကုန်းရွာ	၁၈၈၄	ဦးညွှာ
၃၆။	ဇရပ်ဒကာ ရွာသစ်ရွာ	၁၈၈၇	ဦးရွှေမျိုး
၃၇။	ကျောင်းဒကာ ဆည်ကုန်း	၁၈၈၈	ဦးမြတ်သင်
၃၈။	ကျောက်သေတ္တာဒကာ သီးကုံး	၁၈၉၀	ဦးကျော်ဘို
၃၉။	ရတနာသင်းကျစ်စေတီ (တတိယပြင်)	၁၈၉၁	ဦးဖြိုးသာ + ဒေါ်မယ်ဆောင်
၄၀။	ရွှေမြင်မိဘုရားအသစ်တည်	၁၈၉၂	ဦးလှိုင်း + ဒေါ်အိမ်ညိမ်း
၄၁။	ရေလည်ကျောင်းသိမ် မိတ္ထီလာ	၁၈၉၂	ဦးဖြိုးသာ
၄၂။	သိမ်ဒကာ မယ်ဇလီပင်ရွာ	၁၈၉၅	ဦးပန်
၄၃။	ထုံးဘိုတောရသိမ် ?	၁၈၉၅	ဦးစံမြ
၄၄။	ကျောင်းဒကာ ဆည်ကုန်း	၁၈၉၉	မယ်နက်တာ
၄၅။	မုံတိုင်သိမ် မုံတိုင်	၁၉၀၂	သူကြီး ?
၄၆။	ပိဋကတ်ကျောင်း ပန်းဒွေးရွာ	၁၉၀၈	ဦးဖိုးရမ်း၊ မောင်ဉာဏ်၊ မိငယ်
၄၇။	ပိဋကတ်စေတီ ကတ္တူကန်	၁၉၁၀	အရှင်ဇယန္တနှင့် နှမ ဒေါ်ဆွေတုပ်
၄၈။	ကန္တာအလည် ကျောင်းဒကာ မိတ္ထီလာ	၁၉၃၄	ဦးထွန်းစိန်နှင့် အမှုထမ်းများ

တို့ဖြစ်သည်။ အထက်ပါစာရင်းကို လေ့လာချက်အရ မိမိတို့ ဒေသရှိသော သာသနိကအဆောက်အအုံတို့၏ မူလဒကာနှင့် ပြုပြင်ခဲ့သည်ဒကာတို့ကို သိရှိရခြင်းဖြင့် မျိုးဆက်သစ်များမှ ဆက်လက်ပြုပြင်နိုင်ရန် သိရှိနိုင်မည် ဖြစ်သည်။ အထက်စာရင်းတွင် ကျောက်သေတ္တာဒကာဆိုသည်မှာ လေးထောင့် ကျောက်တုံးဟု မှန်းဆရသည်။ ထိုစာရင်းမှာ ဘိုးတော်ခေါ် ဗဒုံမင်း (၁၇၉၆) ခေတ်မှစ၍ ကိုလိုနီခေတ် (၁၉၄၇) ခုနှစ်အထိ တွေ့ရှိရသော တစ်ဦးချင်းဒကာစာရင်းဖြစ်သည်။ ခေတ်အဆက်ဆက် လှူဒါန်းခဲ့ကြသူများရှိခဲ့သော်လည်း မှတ်တမ်းတွေ့ရသူများကိုသာ ဖော်ပြနိုင်သည်။

ဗုဒ္ဓသာသနာကို ချီးမြှင့်လှူဒါန်းခဲ့ကြသူများမှ မိတ္ထီလာမြို့နယ်မှ လှူဒါန်းခဲ့သော တစ်ဦးချင်းဒကာစာရင်းအပြင် ကုန်းဘောင်ခေတ် ဆင်ဖြူရှင်မင်း (၁၇၆၃-၁၇၇၆) လက်ထက်မှ ကိုလိုနီခေတ် (၁၈၈၆-၁၉၄၇) အတွင်း မိတ္ထီလာခရိုင်မှ ခေတ်အဆက်ဆက်လှူဒါန်းခဲ့ကြသော တွေ့ရှိရသည့် အလှူရှင်ဦးရေကို ဒေါ်စန်းစန်း၏ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်းမှ ကောက်နုတ်၍ တစ်ဖက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြလိုက်သည်။

ကုန်းဘောင်နှင့် ကိုလိုနီခေတ်မင်းများ	လှူဒါန်းသူဦးရေ
ဆင်ဖြူရှင်မင်း (၁၇၆၃-၁၇၇၆)	၁
စဉ့်ကူးမင်း (၁၇၇၆-၁၇၈၂)	၁
ဗဒုံမင်း (၁၇၈၂-၁၈၁၉)	၂၁
စစ်ကိုင်းမင်း (၁၈၁၉-၁၈၃၇)	-
သာယာဝတီမင်း (၁၈၃၇-၁၈၄၆)	၄
ပုဂံမင်း (၁၈၄၆-၁၈၅၃)	၇
မင်းတုန်းမင်း (၁၈၅၃-၁၈၇၈)	၁၁၇
သီပေါမင်း (၁၈၇၈-၁၈၈၅)	၃၀
ကိုလိုနီခေတ် (၁၈၈၅-၁၉၄၇)	၁၉
စုစုပေါင်း	၂၀၀

အထက်ပါ ကုန်းဘောင်ခေတ်၌ တွေ့ရှိရသော အလှူရှင်ဒကာများစာရင်း၌ အလှူရှင်အများဆုံးမှာ ဗဒုံမင်း၊ မင်းတုန်းမင်းနှင့် သီပေါမင်းတို့လက်ထက်တွင်ဖြစ်သည်။ ထို့ထက်ပိုမိုများပြားနိုင်သော်လည်း ပုရပိုက်များမှာ ဆွေးမြေ့ပျက်စီးကုန်သဖြင့် တွေ့ရှိရသည်များကိုသာ မှတ်တမ်းတင်ထားရသည်။

ခေတ်အဆက်ဆက်တိုးတက်လာသော ဗုဒ္ဓသာသနာနှင့် အတူ ကိုလိုနီခေတ် ၁၉၂၁၊ ၁၉၈၂ နှင့် ၁၉၈၅ ခုနှစ်အတွင်း မိတ္ထီလာမြို့နယ်၏ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်အပါအဝင် အခြားဘာသာဝင်များ စာရင်း၊ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းနှင့် သံဃာများ စာရင်းတို့ကို အထက်အပိုင်းတွင် ဖော်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သည်။ ခရိုင်အုပ်ချုပ်ရေးမှူးရုံး၏ ၁၆-၁၂-၂၀၀၈ နေ့စာရင်းအရ မိတ္ထီလာမြို့နယ်၌ရှိသော

ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်ဦးရေပေါင်းမှာ -

လူဦးရေပေါင်း (၄၉၄၂၂၂) ဦး

ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်ပေါင်း (၄၇၀၀၀၀) ကျော်

စေတီပုထိုးပေါင်း - ၅၈၄

ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းပေါင်း ၄၂၉

ဘကပညာရေးကျောင်း (၂၇) ကျောင်း

သံဃာတော်ပေါင်း(စာသင်တိုက်-ခုနစ် တိုက်ပါ)-၂၂၄၄ ပါး

သီလရှင်ပေါင်း (ကျောင်းပေါင်း - ၁၀ ကျောင်းပါ) -၂၀၇ ပါး

ရှိကြောင်းသိရှိရသည်။ ထို့အတူ မြို့နယ်အတွင်း အခြား
ဘာသာဝင်များလည်း တိုးတက်လာရာ

အစ္စလာမ်ဘာသာ ပလီ (၁၁) ခုနှင့်

ဘာသာဝင်ပေါင်း - ၁၂၀၀၀ ကျော်

ဟိန္ဒူဘုရားကျောင်း လေးကျောင်းနှင့်

ဘာသာဝင်ပေါင်း - ၉၇၀

ခရစ်ယာန်ဘုရားကျောင်း နှစ်ခုနှင့်

ဘာသာဝင်ပေါင်း - ၃၄၀၀ ကျော်

တရုတ်ဘုံကျောင်းတစ်ကျောင်းနှင့် ဘာသာဝင်ပေါင်း ?
ရှိသည်။

ဟိန္ဒူဘုရားကျောင်း၊ ခရစ်ယာန်နှင့် တရုတ်ဘုံကျောင်းတို့မှာ
၁၉၈၂ ခုနှစ်မှစ၍ တိုးတက်မှုမရှိခဲ့သော်လည်း ၁၉၈၂ ခုနှစ်တွင်
မြို့ပေါ်၌ ပလီငါးခုသာရှိခဲ့ရာမှ ၂၀၀၈ ခုနှစ်တွင် မြို့နယ်တစ်ခုလုံး
တွင် (၁၁) ခုအထိရှိလာ၍ ခြောက်ခုတိုးခဲ့သည်ကို သတိပြုကြရန်
နှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ ပိုမိုတိုးတက်သန့်ရှင်းရေးအတွက် ဝိုင်းဝန်း
ဆောင်ရွက်ကြရန် လိုအပ်နေပြီဖြစ်ကြောင်း မိတ္ထီလာနယ်မှ
ဘာသာရေးအခန်းကို အဆုံးသတ်သည်။

နိဗ္ဗာန်

မိတ္ထီလာမြို့နယ်ဖြစ်စဉ် သမိုင်းမှတ်တမ်း (ပုဂံခေတ်မှ
ကိုလိုနီခေတ်) ကို ပြုစုရာတွင် ကာလပိုင်းခြားမှုဖြင့် အဓိက
ရေးသား ဖော်ပြခဲ့သော်လည်း ၂၀၀၈ ခုနှစ်တွင်ရှိသော ဆည်မြောင်း၊
ရေလျှောင်တံမံများအပါအဝင် လူမှုရေးအခြေအနေ စသည့်
စာရင်းဇယားများကိုပါ ဖော်ပြထားပါသည်။ ထို့အပြင် မြို့နယ်
အတွင်းရှိ ရပ်ကွက်(၁၄) ခုနှင့် ကျေးရွာအုပ်စု (၅၈) အုပ်စုတို့၏
လူဦးရေ အိမ်ထောင်စု စသည့်စာရင်းများကိုလည်း နောက်ဆက်တွဲ
(၁) ဖြင့် ပူးတွဲ ဖော်ပြထားပါသည်။ ဆက်စပ်နှိုင်းချင့်သိသာနိုင်
စေရန် စီမံဖော်ပြပေးခြင်းဖြစ်ပါသည်။

ဤမှတ်တမ်းသည် ပြီးပြည့်စုံသော မှတ်တမ်းဟု မဆိုသာ
သော်လည်း အထိုက်အလျောက် ပါဝင်သင့်သည်များကို
ဖော်ပြထားသဖြင့် ကျမ်းပြုစုသူများအတွက် အထောက်အကူ
ဖြစ်စေလိမ့်မည်ဟု ယုံကြည်ပါသည်။ ဤသို့ဖြင့် နှောင်းခေတ်သမိုင်း
ပြုစုသူ ပညာရှင်များမှ ယခုထက်ပိုမို ပြည့်စုံသည်များကို ကဏ္ဍ
အလိုက် ရှာဖွေရေးသားပြုစုနိုင်မည်ဖြစ်ပါသည်။ ဤမှတ်တမ်းပါ
အချက်အလက်များ၊ ကိန်းဂဏန်းများစသည်တို့ကို တက်နိုင်သမျှ
မှန်ကန်စွာ ရှာဖွေဖော်ထုတ် ပြုစုထားသော်လည်း မှားယွင်းမှု
များရှိပါက ခွင့်လွှတ်နားလည်ပေးရန် တောင်းပန်အပ်ပါသည်။

ဦးထွန်းလွင် (မိတ္ထီလာ)

၂၂-၈-၂၀၁၂

ရပ်ကွက်အလိုက် လူဦးရေစာရင်း

စဉ်	ရပ်ကွက်	၁၈ နှစ်အထက်			၁၈ နှစ်အောက်			စုစုပေါင်း		
		ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း
၁	မြို့မ	၇၃၅	၁၀၅၈	၁၇၉၃	၅၈၂	၅၃၁	၁၁၁၃	၁၃၁၇	၁၅၈၉	၂၉၀၆
၂	ရတနာမာရ်အောင်	၂၈၈၂	၂၄၁၆	၄၅၉၈	၆၉၃	၉၃၃	၁၆၂၆	၂၈၇၅	၃၃၄၉	၆၂၂၄
၃	အရှေ့ပြင်ဈေး	၁၅၅၇	၂၀၃၈	၃၅၉၅	၈၅၀	၇၈၂	၁၆၃၂	၂၄၀၇	၂၈၂၀	၅၂၂၇
၄	သီရိမင်္ဂလာ	၁၄၃၉	၁၇၉၅	၃၂၃၄	၇၁၉	၅၈၈	၁၃၀၇	၂၁၅၈	၂၃၄၁	၄၅၄၁
၅	အောင်ဇေယျာ	၂၈၂၇	၄၁၂၂	၆၉၄၉	၂၅၇၉	၂၃၉၄	၄၉၇၃	၅၄၀၆	၆၅၁၆	၁၁၉၂၂
၆	ကျီတော်ကုန်း	၁၄၇၄	၂၀၄၈	၃၅၂၂	၇၁၉	၇၄၅	၁၄၆၄	၂၁၉၃	၂၇၉၃	၄၉၈၆
၇	ရန်မျိုးအောင်	၄၀၂၈	၅၂၄၆	၉၂၇၄	၁၉၉၃	၂၀၀၉	၄၀၀၂	၆၀၂၁	၇၂၅၅	၁၃၂၇၆
၈	ဝန်ဇင်း	၂၇၁၈	၃၈၃၉	၆၅၅၇	၁၅၆၈	၂၀၀၈	၃၅၇၆	၄၂၈၆	၄၉၉၁	၉၂၇၇

စဉ်	ရပ်ကွက်	၁၈ နှစ်အထက်			၁၈ နှစ်အောက်			စုစုပေါင်း		
		ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း
၉	နန်းတော်ကုန်း	၂၅၅၂	၃၁၇၃	၅၇၂၅	၁၂၅၀	၁၁၆၃	၂၄၁၃	၃၈၀၂	၄၃၃၆	၈၁၃၈
၁၀	ပေါက်ချောင်း	၁၄၄၀	၂၂၇၉	၃၇၁၉	၃၈၅	၂၅၃	၆၃၈	၁၈၂၅	၂၅၃၂	၄၃၅၇
၁၁	အောင်ဆန်း	၃၆၃၁	၄၈၂၇	၈၄၅၈	၁၄၇၈	၁၃၄၆	၂၈၂၄	၅၁၀၉	၆၁၇၃	၁၁၂၈၂
၁၂	ချည်စက်	၉၃၂	၁၃၄၄	၂၂၇၆	၁၁၁	၂၀၅	၃၁၆	၁၀၄၃	၁၅၄၉	၂၅၉၂
၁၃	ပြည်သာယာတောင်	၁၁၃၅	၁၄၉၅	၂၆၃၀	၇၂၄	၆၆၄	၁၃၈၈	၁၈၅၉	၂၁၅၉	၄၀၁၈
၁၄	ပြည်သာယာမြောက်	၁၃၉၂	၁၇၂၁	၃၁၁၃	၉၃၅	၈၁၅	၁၇၅၀	၂၃၂၇	၂၅၃၆	၄၈၆၃
	ရပ်ကွက်ချုပ်	၂၈၀၄၂	၃၇၄၀၁	၆၅၄၄၃	၁၄၅၈၆	၁၃၅၈၀	၂၈၁၆၆	၄၂၆၂၈	၅၀၉၈၁	၉၃၆၀၉

ကျေးရွာအုပ်စုအလိုက် လူဦးရေစာရင်း

စဉ်	ကျေးရွာ အုပ်စု	၁၈ နှစ်အထက်			၁၈ နှစ်အောက်			စုစုပေါင်း		
		ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း
၁	ကန်တောင်	၉၅၁	၁၁၃၃	၂၀၈၄	၄၀၂	၄၄၀	၈၄၂	၁၃၅၃	၁၅၇၃	၂၉၂၆
၂	မြာ	၁၁၀၉	၁၄၀၈	၂၅၁၇	၆၆၅	၅၁၅	၁၁၈၀	၁၇၇၄	၁၉၂၃	၃၆၉၇
၃	ကုက္ကိုကုန်း	၇၆၂	၉၆၁	၁၇၂၃	၅၈၅	၅၅၃	၁၁၃၈	၁၃၄၇	၁၅၁၇၄	၂၈၆၁
၄	လှည်းပွဲ	၂၉၃	၃၂၂	၆၁၅	၁၆၂	၁၄၁	၃၀၃	၄၅၅	၄၆၃	၉၁၈
၅	ဝါးရုံ	၇၄၀	၉၈၁	၁၇၂၁	၄၆၂	၄၅၆	၉၁၈	၁၂၀၂	၁၄၃၇	၂၆၃၉
၆	ကွက်ငယ်	၁၃၇၅	၁၇၅၅	၃၁၃၀	၉၄၀	၈၂၅	၁၇၆၅	၂၃၁၅	၂၅၈၀	၄၈၉၅
၇	အင်း	၉၈၆	၁၃၀၇	၂၂၉၃	၇၅၂	၅၄၆	၁၂၉၈	၁၇၃၈	၁၈၅၃	၃၅၉၁
၈	ခင်တဲ	၁၀၉၅	၁၃၀၂	၂၃၉၇	၅၅၂	၆၀၁	၁၁၅၃	၁၆၄၇	၁၉၀၃	၃၅၅၀
၉	ကျွဲတလင်း	၁၅၀၁	၂၀၂၂	၃၅၂၃	၁၃၄၂	၁၂၃၁	၂၅၇၃	၂၈၄၃	၃၂၅၃	၆၀၉၆
၁၀	ရွှေပန်းတိုင်	၃၈၂	၅၃၉	၉၂၁	၂၃၃	၂၄၅	၄၇၈	၆၁၅	၇၈၄	၁၃၉၉

စဉ်	ကျေးရွာ အုပ်စု	၁၈ နှစ်အထက်			၁၈ နှစ်အောက်			စုစုပေါင်း		
		ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း
၁၁	ရှမ်းတဲ	၇၃၈	၈၃၈	၁၅၇၆	၄၄၁	၄၇၂	၉၁၃	၁၁၇၉	၁၃၁၀	၂၄၈၉
၁၂	ကဖြူ	၄၉၈	၅၉၁	၁၀၈၉	၃၁၈	၂၈၉	၆၀၇	၈၁၆	၈၈၀	၁၆၉၆
၁၃	ဖောင်ချမ်းကုန်း	၁၁၆၀	၁၄၄၅	၂၆၀၅	၅၀၇	၄၇၁	၉၇၈	၁၆၆၇	၁၉၁၆	၃၅၈၃
၁၄	မကျီးစု	၆၄၃	၇၄၅	၁၃၈၈	၆၃၃	၆၄၇	၁၂၈၀	၁၂၇၆	၁၃၉၂	၂၆၆၈
၁၅	ကျောင်းရွာ	၃၅၉	၄၁၆	၇၇၅	၁၅၈	၁၇၄	၃၃၂	၅၁၇	၅၉၀	၁၁၀၇
၁၆	လျှော်ဖြူကုန်း	၆၁၁	၇၃၅	၁၃၄၆	၃၂၅	၃၃၂	၆၅၇	၉၃၆	၁၀၆၇	၂၀၀၃
၁၇	ဆည်ကုန်း	၉၆၈	၁၀၃၅	၂၀၀၃	၄၈၆	၅၇၆	၁၀၆၂	၁၄၅၄	၁၆၁၁	၃၀၆၅
၁၈	ကန်သာ	၂၃၁၁	၂၇၃၂	၅၀၄၃	၃၂၂	၂၃၆	၅၅၈	၂၆၃၃	၂၉၆၈	၅၆၀၁
၁၉	ညောင်ကန်	၈၀၅	၁၀၅၉	၁၈၆၄	၂၈၂	၃၃၁	၆၁၃	၁၀၈၇	၁၃၉၀	၂၄၇၇
၂၀	မုန်တိုင်	၁၁၉၀	၁၄၇၁	၂၆၆၁	၈၆၅	၈၉၅	၁၇၆၀	၂၀၅၅	၂၃၆၆	၄၄၂၁
၂၁	သီးကုန်း	၃၈၂	၄၈၅	၈၆၇	၂၅၅	၂၇၄	၅၂၉	၆၃၇	၇၅၉	၁၃၉၆

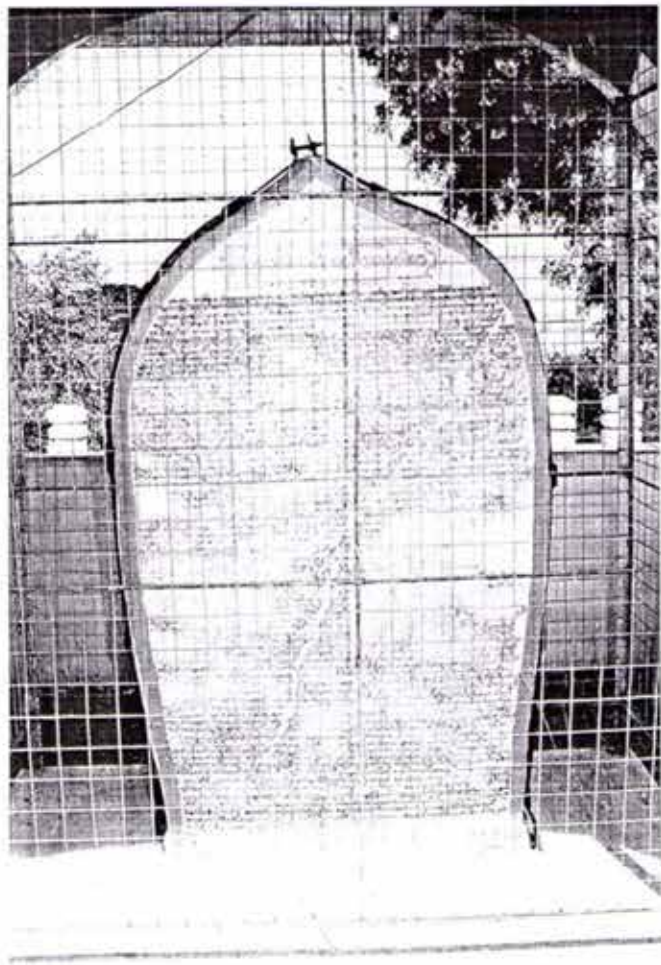
စဉ်	ကျေးရွာ အုပ်စု	၁၈ နှစ်အထက်			၁၈ နှစ်အောက်			စုစုပေါင်း		
		ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း
၂၂	အလည်ရွာ	၂၁၄၉	၂၄၉၈	၄၆၄၇	၁၀၃၂	၉၃၁	၁၉၆၃	၃၁၈၁	၃၄၂၉	၆၆၁၀
၂၃	ဆပ်ဖြာကျင်း	၁၁၂၃	၁၅၅၈	၂၆၈၁	၉၄၂	၈၁၅	၁၇၅၇	၂၀၆၅	၂၃၇၃	၄၄၃၈
၂၄	ကန်နီ	၄၄၃	၆၃၉	၁၀၈၂	၄၇၁	၄၁၅	၈၈၆	၉၁၄	၁၀၅၄	၁၉၆၈
၂၅	အိုင်ကြီးလည်	၅၇၃	၆၁၅	၁၁၈၈	၂၅၈	၂၈၀	၅၃၈	၈၁၁	၈၉၅	၁၇၀၆
၂၆	ဆည်အောင်	၈၅၄	၁၂၃၅	၂၀၈၉	၉၀၂	၇၉၇	၁၆၉၉	၁၇၅၆	၂၀၃၂	၃၇၈၈
၂၇	မွေ	၁၁၄၆	၁၄၈၂	၂၆၂၈	၉၃၅	၈၄၁	၁၇၇၆	၂၀၈၁	၂၃၂၃	၄၄၀၄
၂၈	မြောက်လည်	၁၁၄၀	၁၃၂၉	၂၄၆၉	၁၀၈၁	၁၁၃၉	၂၂၂၀	၂၂၂၁	၂၄၆၈	၄၆၈၉
၂၉	ကြွယ်ကန်	၁၀၄၂	၁၃၉၁	၂၄၃၃	၁၀၁၈	၉၂၈	၁၉၄၆	၂၀၆၀	၂၃၁၉	၄၃၇၉
၃၀	ကျောက်ဖူး	၆၃၁	၈၈၅	၁၅၁၆	၆၈၅	၇၉၈	၁၄၈၃	၁၃၁၆	၁၆၈၃	၂၉၉၉
၃၁	မြင်းကန်	၇၉၈	၁၀၃၆	၁၈၃၄	၅၀၈	၄၃၁	၉၃၉	၁၃၀၆	၁၄၆၇	၂၇၇၃
၃၂	သရက်ပင်	၈၄၂	၉၈၁	၁၈၂၃	၆၀၁	၆၇၁	၁၂၇၂	၁၄၄၃	၁၆၅၂	၃၀၉၅

စဉ်	ကျေးရွာ အုပ်စု	၁၈ နှစ်အထက်			၁၈ နှစ်အောက်			စုစုပေါင်း		
		ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း
၃၃	ရေချို	၈၀၈	၉၄၃	၁၇၅၁	၇၂၂	၇၇၁	၁၄၉၃	၁၅၃၀	၁၇၁၄	၃၂၄၄
၃၄	အရာတော်	၄၅၅	၅၄၃	၉၉၈	၃၂၃	၃၅၄	၆၇၇	၇၇၈	၈၉၇	၁၆၇၅
၃၅	လိန်တော	၈၀၂	၉၉၁	၁၇၉၃	၄၉၇	၄၅၈	၉၅၅	၁၂၉၉	၁၄၄၉	၂၇၄၈
၃၆	ကျောက်ဖြူကုန်း	၁၀၈၃	၁၂၈၆	၂၃၆၉	၉၅၇	၉၅၁	၁၉၀၈	၂၀၄၀	၂၂၃၇	၄၂၇၇
၃၇	ညောင်ပင်လျှို	၁၄၇၈	၁၉၂၂	၃၄၀၀	၈၇၃	၈၂၉	၁၇၀၂	၂၃၅၁	၂၇၁၂	၅၀၀၂
၃၈	ရွှေစစ်သည့်	၅၃၁	၆၁၂	၁၁၄၃	၂၃၃	၂၅၀	၄၈၃	၇၆၄	၈၆၂	၁၆၂၆
၃၉	ညောင်ဇောက်	၁၃၈၄	၁၆၄၅	၃၀၂၉	၁၀၂၉	၁၀၁၂	၂၀၄၁	၂၄၁၃	၂၆၅၇	၅၀၇၀
၄၀	ဂဠု	၅၅၈	၇၃၂	၁၂၉၀	၄၁၂	၄၁၇	၈၂၉	၉၇၀	၁၁၄၉	၂၁၁၉
၄၁	ရေဝေ	၁၅၆၂	၁၉၁၈	၃၄၈၀	၂၁၈၂	၂၂၈၃	၄၄၆၅	၃၇၄၄	၄၂၀၁	၇၉၄၅
၄၂	ရှမ်းမငယ်	၆၈၈	၉၂၆	၁၆၁၄	၁၂၃၁	၁၁၂၅	၂၃၅၆	၁၉၁၉	၂၀၅၁	၃၉၇၀
၄၃	ဇရပ်ကုန်း	၈၁၅	၁၀၉၆	၁၉၁၁	၁၁၈၀	၁၂၆၃	၂၄၄၃	၁၉၉၅	၂၃၅၉	၄၃၅၄

စဉ်	ကျေးရွာ အုပ်စု	၁၈ နှစ်အထက်			၁၈ နှစ်အောက်			စုစုပေါင်း		
		ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း
၄၄	အုံတုံ	၅၅၁	၆၈၂	၁၂၃၃	၉၀၇	၉၃၆	၁၈၄၃	၁၄၅၈	၁၆၁၈	၃၀၇၆
၄၅	သံဘို	၉၁၁	၁၀၈၂	၁၉၉၃	၁၀၅၃	၁၀၅၇	၂၁၁၀	၁၉၆၄	၂၀၀၉	၄၁၀၃
၄၆	မယ်ဇေလီကုန်း	၄၇၈	၆၁၄	၁၀၉၂	၂၇၈	၂၅၃	၅၃၁	၇၅၆	၈၆၇	၁၆၂၃
၄၇	ဋ္ဌေအိုင်	၁၂၇၇	၁၅၃၁	၂၈၀၈	၆၉၂	၇၀၈	၁၄၀၀	၁၉၆၉	၂၂၃၉	၄၂၀၈
၄၈	သီးပင်ကုန်း	၁၀၅၂	၁၂၁၆	၂၂၆၈	၅၉၁	၅၉၁	၁၁၈၂	၁၆၄၃	၁၈၀၇	၃၄၅၀
၄၉	တပျော်	၈၃၁	၈၃၁	၁၆၆၂	၁၉၃၃	၉၅၂	၂၈၈၅	၁၇၈၃	၂၀၉၉	၃၈၈၂
၅၀	ညောင်ကိုင်း	၄၉၅	၄၉၅	၉၉၀	၁၆၆၇	၂၄၉	၂၄၁၆	၇၄၄	၈၂၅	၁၅၆၉
၅၁	တောမ	၂၀၅၇	၂၀၅၇	၄၁၁၄	၄၉၃၆	၁၆၀၅	၁၁၅၄၁	၃၆၆၂	၄၀၁၃	၇၆၇၅
၅၂	ပျဉ်သာ	၅၄၂	၅၄၂	၁၀၈၄	၁၁၃၅	၂၉၇	၂၈၂၂	၈၃၉	၈၇၅	၁၇၁၄
၅၃	ထမုန်ကန်	၁၆၃၇	၁၆၃၇	၃၂၇၄	၃၆၆၃	၄၇၀	၄၁၃၃	၂၁၀၇	၃၂၄၇	၅၃၅၄
၅၄	ခင်လူး	၇၂၁	၈၆၅	၁၅၈၆	၃၈၆	၃၅၅	၇၄၁	၁၁၀၇	၁၂၂၀	၂၃၂၇

စဉ်	ကျေးရွာ အုပ်စု	၁၈ နှစ်အထက်			၁၈ နှစ်အောက်			စုစုပေါင်း		
		ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း	ကျား	မ	ပေါင်း
၅၅	မောက်လောက်	၂၅၈	၃၂၇	၅၈၅	၁၃၂	၁၄၆	၂၇၈	၃၉၀	၄၇၃	၈၆၃
၅၆	ညောင်မြင့်	၅၃၂	၆၆၅	၁၁၉၇	၃၉၇	၄၂၅	၈၂၂	၉၂၉	၁၀၉၀	၂၀၁၉
၅၇	ကန်ကြီး	၆၅၃	၈၃၃	၁၄၈၆	၅၀၃	၄၉၂	၉၉၅	၁၁၅၆	၁၃၂၅	၂၄၈၁
၅၈	ရုံးတော	၃၈၀	၄၇၃	၈၅၃	၂၅၂	၂၄၅	၄၉၇	၆၃၂	၇၁၈	၁၃၅၀
	ကျေးရွာချုပ်	၅၂၁၁၉	၆၅၀၀၅	၁၁၇၁၂၄	၃၇၇၂၃	၃၇၁၀၄	၇၄၆၂၇	၈၉၆၄၂	၁၀၂၀၀၉	၁၉၁၇၅၁
	မြို့နယ်ချုပ်	၈၀၁၆၁	၁၀၂၄၀၆	၁၈၂၅၆၇	၂၁၀၉၅	၅၀၆၈၄	၁၀၂၇၉၃	၁၃၂၂၇၀	၁၅၃၀၉၀	၂၈၅၃၆၀

နောက်ဆက်တွဲ ဓာတ်ပုံ (၁)

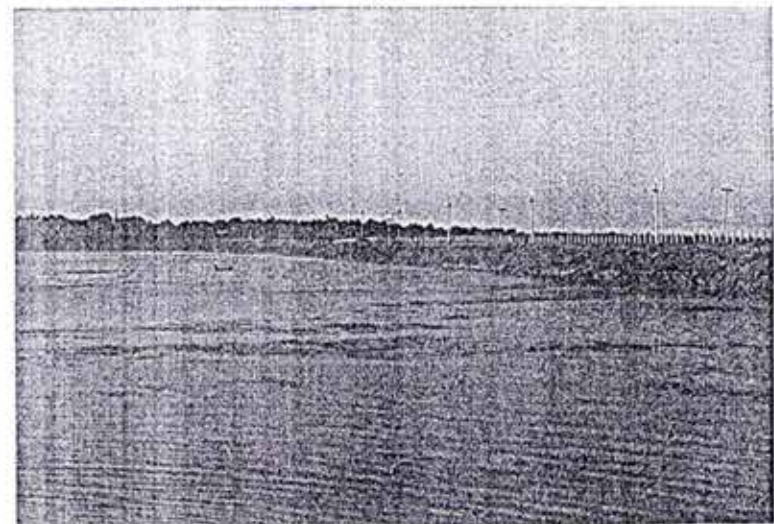

မိတ္ထီလာကန်ကျောက်စာ (၁၈၅၆)

နောက်ဆက်တွဲဓာတ်ပုံ (၂)

မိတ္ထီလာကန် (တောင်)

မိတ္ထီလာကန် (မြောက်)

နောက်ဆက်တွဲ ဓာတ်ပုံ (၃)

မိတ္ထီလာမြောက်ကန်ကျောက်တံခါးရေထုတ်ပေါက်(၁၉၃၅)

မိတ္ထီလာတောင်ကန်ရေကျော်ခုနစ်ပေါက်(၁၉၃၅)

မိတ္ထီလာကန်ကျော်စာ

ခေါ-ဝမ်း

၄။ ။သက်ကရာဇ်လေရာ တဆယ်ခြံခံ နှောရဓဒ္ဒာမင်
စောစော ဒီဃနတ်သူခနတ်။ ဘယံပါပိက နတ်ဓမ္မနတ်ဟူသော
နတ်ကြီးလေးပါး အစောင့်ထားလျက် အရှေ့

၅။ ။အနောက်တောင်မြော် တာပေါင်လေသောင်နှင့် နှင်စီး
ဝင်ရေလာ အမြွှာမြွှာထိ သုံရာသော မြောင်မ နှစ်ရာငါးဆယ်သော
မြောင်ကွေးလုပ်ရေ။ ဆောင်ငန်ကိုင်

၆။ ။ကျွန်လယ်တာတို့နှင့် အပြည့်အစုံအလွန်တရာ ကျယ်ဝင်
စွာသော ပုဗ္ဗားရေကျ ကန်မဆည်ရှိသန်၍ မြို့နှင့်တကွ မိတ္ထီလာ
ဟူသော အမည်သမိုက်တော်မူပြီ။ ။ ဤမိတ္ထီလာကန်တော်ကြီးကို

၇။ ။ဆည်တော်မူရင်း မင်းကြား၏ မြေတော်မြစ် နရပတိ
စည်သူ မည်သ စကြာသခင် ဖေါင်ယုံသျှင်လျှင်။ တိုင်ခွင်ကြေညာ
ဒေသဇာဖြင့် သမုဒ္ဒရာပင်လယ်အခြား ယိုးဒယားလင်စင်

၈။ ။အရပ်တို့မှ နေတော်ပြည်သို့ လှည့်လည်စကြာ ပြန်ထက်
ခါတည့်။ အညာကသည် အကြေလည်ရယ်။ သျှစ်မည်အရပ်
နှံစက်ကုန်အောင် ရှုပြီနောင် ဝဲတောင်နှစ်ဘက် ကြားမြေသား။

ခေါ - ကျော

၁။ ။ပကတိ ဖြစ်စေအပ်သော နတ်မောက်မတောင်တာ လင်စင်
ဟူသော ဆည်သုံတန်ကို အားသွန်အန်ကို တောင်ရိတရိ သတိသံ

ကျော်ဆော်သကဲ့သို့ ထပ်ရယ်ခိုင်ခံ့ ပြန်စေ၏။ ။ ဤသို့အားဖြင့်
၂။ ။ သိကြားနတ်မင် ဆင်ရယ်စီရင်ဘိသကယ်သို့သော
ဆည်ကန်ရိုးတို့ ကျိုးပယ်ပျက်စီးခယသဖြင့် စေပျစ်ရကဲ့ စိန်စုံအတိ
ဖုံးလွှမ်းလျက် အနှစ်ရှည်မြင့် ကန်တော်ရေသော ကန်အော်တခွင်
ဆင်ရယ်

၃။ ။ သားတို့မလုပ်စားရ။ အဝပြည်ကြီးနှိုက် မင်းကြီးစွာစော်ကယ်
မင်းဖြစ်ယူရယ် ရွှေနန်းတော်ထက် တဆယ်တနှစ် ဟိသောအခါ
နှိုက် စစ်အင်္ဂါလေးပါးနှင့်တကွ ချီတော်မူရယ် ဆည်ခဲသည်လည်

၄။ ။ လင်စင်ဆည်တော်သာ အပြီးရော်ရယ် ငါတို့ဖုရားရှင်
မင်းတရာ အဘို့ဖြစ်စေ။ တောနေတောင်နတ် ကန့်ကွက်ဖိတာ
ဘိရကား။ ။ ကန်တော်ဆည်ဝ လှိုင်မချက်ဖွေ

၅။ ။ ရေ၏တည်ရာ မထောင်တာနှိုက် တာလေးဆယ်ခန့်
အခြေဖြန့်လျက် အစောက်အားဖြင့် အတောင်ခြောက်ဆယ်
မကသောနတ်မောက်ဟူသ သဲဖြူမြစ်လောင်ကို

၆။ ။ သည်ချောင်းကို ဘေးလောင်းတော်မြတ် လောကနတ်တို့
ရည်မှတ်ဆောက်တည် ဆည်ခယသည်ထက် ဆထက်ထံပိုင်တိုး၍
ဆည်အားသံတော် မူရကား။ ။ သာသနာတော်နှစ်ထောင်

၇။ ။ သုံရာသုံဆယ်ကိုနှစ် တန်ခူးလဆန်တဆယ်ငါးရက်
ရခိုင်သံတွဲ ယံပြမာန်အောင်ဟူသော အနောက်ပြည်သား စော်ဘွား
မြို့စား တပ်ပေါင်းသားနှင့်သော ရံပြည်တလွှား ဟံသာဝတီဒဂုန်

၈။ ။ ဒလ မုတ္တမစသော ဩက်ပြည်တလိုင်ကန်တူက သည်မျက်နှာ
မည် အက္ကပတ်စသော လူရိုင်းတို့နှင့် နိုင်ငံအလုံသိမ်းယူကျံရယ်။
ပုဂံအား တောင်ငူအား ပုသိန်အား ပြည်အား အိမ်ရှေ့အားနှင့်

ခေါ် - ဝမ်း

၁။ ။ တကွသောသားတော် ပုဂံမင်း တောင်ငူမင် ပုသိန်မင်
ပြည်မင် အိမ်ရှေ့မင်း စကိုင်စည်ကူ မြေထူး မြင်စိုင့်စသောမြို့
တောင်ဖက် မြောက်ဖက်ကို သင်ကိုသင် တဆယ့်သျှစ် သင်မြင်
အစုသား

၂။ ။ ငါးစို့အားနှင့် တကွသော မြေးတော် စကိုင် မင်းယင်မှ
တပါး မင်းညီ မင်းသား မြို့စားပြစားမူးမတ်များလည်းကျေအား
ရွာအားနှင့်တကွ ဆင်လုံ မြင်သင်ပင် ခြွေရွေအကုဋေ သောပိုခြေ
အပေါင်

၃။ ။ ခြံရံလျက် ကိုလုပ်မောင်မတို့ အဓိပတိဖြစ်သော သီရိပဝရ
မဟာဇနိန္ဒာမင်္ဂလာဒေဝီဟူသော တောင်ညာသခင် သျှစ်သောင်သျှင်
နှင့် နေပြည်တော်မှ ရွှေစက်ကြွရယ်။ ဆဲစခန်းနှင့် မိတ္ထီလာ

၄။ ။ တဲနန်းတော်သို့ ကွန်ထော်ထောက် ဖီသည်ဖြစ်ရယ်။
သက္ကရာဇ် တထောင်တရာငါးဆယ်သျှစ်ခု ကဆုန်လဆန်းငါးရက်။
တနင်္ဂနွေနေခင် လွဲမြောင်ကို ရေထွက်တံခါး

၅။ ။ လွဲပြောင်းထားလျက် တာကိုပြန်လောက် ထိပ်ပြင်
မြော်သော နတ်မောက်ရေကျ ချောင်းပြင်ဝနှိုက် တရာစားစား
တာပြင်ထားလျက် မြေသားတတန့် ကျောက်တတန့်ဖြင့်

၆။ ။ တောင်ညွန့်တရှည် အပြည့်အနှက် မပျက်မပြို အလို
ပေါ်ထွန် မျက်တောင်ကျွန်ကယ်သို့ ဖြစ်စေပြီး။ ။ ဖွယ်သျှက်
ယန္တီးစက်ဖြင့် ထားသော တလားရေကျ ပြန်နှုတ်ဝကို လက်ဦမဆွ
ပထမက

၇။ ။ဘေးလောင်းတော်တို့ တားတော်မူရင် ကန်တော်တွင်
ရောက် သံကျောက်စတေ တခဲတွေသို့ အင်ကတေလိမ်ကျံ သရွတ်ခံ
၍ မြဲမြံစွဲကပ်စေ့ စပ်ခိုင်ခံ့စေလျက် ရှေးကထားခဲ့သော နဂါး
ညီနောင်မှ

၈။ ။သုံဆယ်လေပါ ရေနတ်သားလည် အသစ်တခြား
ကန်စောင့်ထားလျက် တကြိမ်တည်သော အုပ်ချုပ်မြေကျော် တို့ဖြင့်
အနော တတ္တ ပြန်နှုတ်ဝကဲ့သို့ဖြစ်စေပြီး။ ။ ကိုမိတ္တိလာ
ကန်တော်နှိုက်

ခေါ် - ကျော

၁။ ။အစည်ထိမ် မှတ်ခဲ့သည်ကား တလားပြန်မ ပြန်ဝအနီး
ရေစီးရေလာ လမ်းနှိုက်စိုက်သည်။ မဲဆိုင်ဆွဲခြောက်တိုင်နှင့်
လေလုံညီပြိုင် ရေမှတ်တိုင်လည် ကြမ့်ခိုင်သေသပ် သားနားသည်။
သန်မို

၂။ ။ဆောင်နွေရေဆုတ် တက်ကိုခြင့်တွက် တိုင်သေစိုက်ထား
တည်။ ရေစောင့်ထိန်းသူ ကြည့်ရှုသူလည်း မြို့သူကြီးမြေပိုင်
ကန်တိုင်တခြား ကန်နားတရွာ အုတ်ဘိုရွာဟု ၄ရွာသူကြီး ၄ပါးတည်

၃။ ။လောကပါလ ဗြဟ္မာသိကြား နတ်တလွှားနှင့် ကန်စောင့်
လေးပါး နတ်တို့အားလည်း ဝါဝင်ဝါကျွတ်မပြတ်ကျကျံခံစေ။
နတ်ပွဲလမ်လုပ် လူတကိုက်ကွဲတရှည်သော် ဆန်စင်တပြည် ကြွေနှစ်ဆယ်

၄။ ။ငါးကျပ်။ပန်သော် တခက်ရေစင်ခံ အိုကွယ်ကိုမြှောက်ချီ
ကိုဝံစီကိုင်ကာ နတ်ကွန်းမှာနှိုက် ထင်ရာရှေ့ထုံတမ်။ ။

သူကြီးခေါင်ကား လေးယောက်သားက စုလျားပုဆိုဖြူ

၅။ ။ယူခယံပွဲတွင် လင်ပန်ကျင်လျက် ထမင်မုန်ယို ချည်ချို
ဟင်စပ် သနပ်အကွဲကွဲ။ ကန်ရိုးစောင့်ထိတ်နတ်လေးပါးကို
မှတ်သားကြည် ရေကြည်ရှုနေသည်။ ခွဲဝေစုံပေါင်လေရွာ

၆။ ။ခေါင်တို့ဟင်ကောင် ဆိမ့်ထွားချည်ချိုများနှင့် မဲဆား
တင်စေအပွဲပွဲ။ သစ်သီးလှနီး ပန်မှန်မျိုနှင့် မြန်နိုးကြည်လင် ပူဇော်
တင်၍ ရေစင်ခံလည် ညံမစဲ။ ။ကန်ရိုးစောင့်မှတ် လေယောနတ်
မှာ ပတ်ဆိုင်

၇။ ။သာခြင်လေစုံသွင်၍ ရေသောက်နယ်တွင် မှီတင်နေကြ
နတ်ဝင်များတို့ ဝေစားအတူ ယူစေအမျှစီ။ ။ရေလွှတ်ချိန်ကာလ
တန်လတ်သော် လေးရွာသူကြီး ခေါင်အကြီးတို့ နတ်ကြီးများမှာ
ညွှတ်တွား

ခံ-ဝမ်း

၁။ ။ကော်ရော်ရိုပူဇော်မှ ကန်တော်မြတ်က ရေလွှတ်စေ။
မည်သည်ရက် ကို ရေလွှတ်မည်ဟု ပတ်လည်ရှေ့နောက်
တောင်မြောက်အများရေသောက် သားကို မြှောင်အပြန်ရေထိန်
တို့ကမှတ်။

၂။ ။စာပေ၍ ရေသောက်လူတို့ ရေယူလာကြစေ။ ကန်ရိုး
ကန်ပိုင် မခိုင်မလုံ ရေကျံစား၍ ယွင်ပါးသော် ကျွဲနွားလျောက်၍
ကျိုးပေါက်သော် ကန်တော်ရေသောက် ကန်အောက်သားတို့
တညီတညွတ်

၃။ ။လုပ်ဆောင်ဆည်ဖို့ တက်သက်စေ။ ။ဤသို့ဝေဖန်
အတန်တန် ကို မကျန်မကြွင်း မင်းမိဖုရား သားတော် မြေတော်
မှူးတော် မတ်တော်တို့နှင့် လောကစီးပွားကို အားသန်တော်မူလျက်
သဗ္ဗညုတ

၄။ ။ညာဏ်ကိုစွဲစွဲရည်၍ ဆည်တော်မူသော မိတ္ထီလာ
ကန်တော်ကြီး၏ အဖြစ်အစစ်ကြောင့် သနစ်ကိုသျှစ်သောင့်
လေထောင်နော်နောင် နှစ်ရေသိရစ်စေဟု အသေ

၅။ ။အချာကျော်စာ သံပိုင်အသစ်ထိုစေရသတည်း။ ရှေ့ဘက်
တောင်ဘက် အနောက်ဖက်နှင့်။ မြောက်ဘက်တွင်သင်။ ကျော်ထင်
နီးဝေး။ ဆင်ကျေတသွန်။ မဟာဒါနိဟု

၆။ ။ကျော်ဝှန်ဆူလှိုက်။ ခုနှစ်တိုက်တွင်။ သမိုက်စက်ကွင်း။
အနှုန်တွင်လျက် တွင်သင်ဟူသည်။ တိုက်စံတည်ကို နှစ်ရှည်ခါကျ။
စိုအုပ်မှုသ။ ဖုန်လူထွတ်တင်။ သျှင်ကျေညူစား။ သနားတော်ခံ။

၇။ ။ကျော်သံမစို။ ထက်ကဲဝှန်ဝှာ။ မဟာစေည်သူ။ လူခ
ပဲတို့။ လက်စွဲစည်လာ။ သံပိုင်စာနှင့်။ ဆရာစည်ဆက်။ ဆင့်လက်စွဲ
လှမ်း။ စာတမ်ယူဆောင်။ နောက်ခါနောင်နှိုက်။ ကုန်သြင်ခြင်
တရာ။ သိစေငှာဖြင့်။ လင်္ကာဖွဲ့သျှက်။ နိဒါန်းဆက်သည်။
ကျောက်အကွရာ သံပိုင်တည်း။ ။

အမျိုးသားစာကြည့်တိုက်၊ ပေ - ၅၄၃၊ ဘားနန်

မှတ်ချက် ။ ။မူလသတ်ပုံအတိုင်း ဖော်ပြသည်။

**ကိုးကားစသာပုရပိုက်မိတ္ထီမ္မား
(မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်စာကြည့်တိုက်)**

- ၁။ ပုရပိုက်အမှတ် (၁) မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့၊ ၁၇၉၆
(လက်ပန်ခါးကော့ ပုရပိုက်)
- ၂။ ပုရပိုက်အမှတ် (၁၉) မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့၊
၁၈၉၅ (နွားစမ်းတောင်ရွာ)
- ၃။ ပုရပိုက်အမှတ် (၂၀) ဧကရီဘုရင်မထံဆက်သွင်းရန်
မြို့အုပ်မောင်သာအောင်၏ ရာဇဝင်သမိုင်း
သင်္ခေ ၁-၁၈၉၀ (ဆင်စလွယ်ရွာပုရပိုက်)
- ၄။ ပုရပိုက်အမှတ် (၁၄) ဆင်စလွယ်ရွာ ပုရပိုက်
- ၅။ ပုရပိုက်အမှတ် (၂) ဓမ္မရုံကျောင်း ပုရပိုက်
- ၆။ ပုရပိုက်အမှတ် (၁၁) ဓမ္မရုံကျောင်းပုရပိုက်
- ၇။ ပုရပိုက်အမှတ် (၂၅၀) ဓမ္မရုံကျောင်းပုရပိုက်(၁၈၃၇)
- ၈။ ပုရပိုက်အမှတ် (၁၂) ဂဠုန်ကုန်း ပုရပိုက်
- ၉။ ပုရပိုက်အမှတ် (၂၄) ဖက်တောရွာ ပုရပိုက်-၁၇၉၆
- ၁၀။ ပုရပိုက်အမှတ် (၃၉) ဖက်တောရွာ ပုရပိုက်-၁၇၉၆
- ၁၁။ ပုရပိုက်အမှတ် (၁) ကန်တိုင်ပေါက်ရွာကျောင်း
- ၁၂။ ပုရပိုက်အမှတ် (၁) တောင်သာပုရပိုက်

ကိုးကားသော ကျောက်စာမိတ္ထီလူများ

- ၁။ ကလိန်ရွာကျောက်စာ ၁၂၀၉ ဦးငြိမ်းမောင် ရှေးဟောင်း
မြန်မာကျောက်စာများပထမတွဲ မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်
စာကြည့်တိုက် ၁၉၉၀
- ၂။ ကတ္တူကန် ပိဋကတ်စေတီကျောက်စာမိတ္ထီလူ မိတ္ထီလာ
တက္ကသိုလ်စာကြည့်တိုက် ၁၉၉၀
- ၃။ ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားကျောက်စာ (၁၇၉၆) မိတ္ထီလူ
မိတ္ထီလာ တက္ကသိုလ် စာကြည့်တိုက် ၁၉၉၀
- ၄။ ထွန်းညို - ဦး မိတ္ထီလာကန်သမိုင်း ကျောက်စာ (၁၇၉၆)
မိတ္ထီလူ မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်စာကြည့်တိုက် ၁၉၉၀
- ၅။ ပန်းတောရွှေကျောင်းကျောက်စာ (၁၁၉၂) ဦးငြိမ်းမောင်
ရှေးဟောင်းမြန်မာကျောက်စာ ပထမတွဲ မိတ္ထီလူ မိတ္ထီလာ
တက္ကသိုလ်
- ၆။ ပဲသီတာသိမ်ကျောက်စာမိတ္ထီလူ မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်
စာကြည့်တိုက် ၁၉၉၀
- ၇။ မိတ္ထီလာကန်ကျောက်စာ (၁၈၅၆)နတ်မောက်ကန်ရိုးထိပ်
- ၈။ မိုးကောင်းတောင်တော်ဘုရားကျောက်စာ (၁၈၄၈) မိတ္ထီလူ
ဒေါ်မိမိလှိုင် ဘွဲ့ယူကျမ်း ၂၀၀၈
- ၉။ ရွှေမြင်မိဘုရားကျောက်စာ ၁၉၂၉ ရွှေမြင်မိဘုရား

- ၁၀။ လောကနာထစေတီကျောက်စာ (၁၇၉၆) မိတ္ထီလူ မိတ္ထီလာ
တက္ကသိုလ် စာကြည့်တိုက် ၁၉၉၀
- ၁၁။ ဝမ်းတော်ပြည့်ဘုရားကျောက်စာမိတ္ထီလူ မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်
၁၉၈၀-၈၅
- ၁၂။ အိုက္ကောသင်ကျောက်စာ(၁၂၀၉) ဦးငြိမ်းမောင် မြန်မာ
ကျောက်စာများ ပထမတွဲ မိတ္ထီလူ မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်
စာကြည့်တိုက် ၁၉၉၀

ကိုးကားသည့်စာအုပ်စာတမ်းများ (မြန်မာ)

- ၁။ ကြန်-ဒေါ် မဟာဝန်ရှင်တော်မင်းကြီးအုပ်ချုပ်ရေး(၂၀၀၃)
- ၂။ ကလောင်စုံ-စနေစာပေဝိုင်း၊ မန္တလေးဟံသာဝတီ သတင်းစာပုံနှိပ် - ၁၉၇၆ (ပထမအကြိမ်)
- ၃။ ခ-ဦး၊ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းကျောက်စာ၊ မိတ္ထီလာ ဝန်ဇင်းမင်းရာဇာ ပုံနှိပ် - ၁၉၂၉
- ၄။ ခင်ခင်လေး-ဒဂုံ၊ ဝက်မစွတ်အတ္ထုပ္ပတ္တိ - ၁၉၇၅
- ၅။ ငြိမ်းမောင်-ဦး၊ ရှေးဟောင်းမြန်မာကျောက်စာများ၊ ၁၉၇၂-၈၂-၈၃
- ၆။ တည်တောဆရာတော် ဗုဒ္ဓဝါဒမေး/ဖြေ - ၁၉၉၉
- ၇။ တိုးလှ-ဒေါက်တာ၊ ဗဒုံမင်းလက်ထက် မြန်မာနိုင်ငံ အခြေအနေ ၁၉၇၀
- ၈။ တင့်ဆွေ-ဖျာပုံ ၊ မထိကန်သာရေကြည်ရှာခဲ့ - ၂၀၁၁
- ၉။ ထွန်းညို - ဦး(တွင်းသင်း) တွင်းသင်းမြန်မာရာဇဝင်သစ်- ၁၉၆၈
- ၁၀။ ထွန်းလွင် - ဦး၊ မိတ္ထီလာမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်မှတ်တမ်း ၁၉၇၉- ၈၂ (လက်နှိပ်စက်မှု)
- ၁၁။ နီတွတ် - ဦး ၊ မိတ္ထီလာသမိုင်း - ၁၉၈၅(လက်နှိပ်စက်မှု)
- ၁၂။ နီတွတ် - ဦး ၊ မိတ္ထီလာသာသနာ - ၁၉၉၈(လက်နှိပ်စက်မှု)

- ၁၃။ ဗလနန်သူ (ဒုတိယနဝဒေး) မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့မော်ကွန်း ၁၇၉၆ (မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်စာကြည့်တိုက်)
- ၁၄။ ဘရင် - ဦး၊ ဟံသာဝတီ၊ မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့မော်ကွန်း - ၁၉၂၉
- ၁၅။ မဟာသီလဝံသ-ရှင် ၊ သျှိသျှားကန်ခေါ် မိတ္ထီလာ ကန်တော်ဘွဲ့မော်ကွန်း မြန်မာစာညွန့်ပေါင်းကျမ်း - ပ -တွဲ-၁၉၆၈
- ၁၆။ မှန်နန်းရာဇဝင်တော်ကြီး တတိယတွဲ - ၁၉၆၇
- ၁၇။ မြင့်ဆွေ - ဦး(ကဗျာဘာနီ)၊ မိတ္ထီလာကန်အတ္ထုပ္ပတ္တိ - ၁၉၅၇
- ၁၈။ မောင်မောင်တင် - ဦး၊ ကဗျာဗန္ဓုသာရကျမ်း - ၁၉၆၉
- ၁၉။ မောင်မောင်တင် - ဦး၊ မြန်မာမင်းအုပ်ချုပ်ပုံစာတမ်း - ၁၉၇၀
- ၂၀။ မောင်မောင်တင် - ဦး၊ ရှေးကမြို့နှင့်ကျေးရွာများ ၁၉၈၅(အတွေးအမြင်မဂ္ဂဇင်း-၅)
- ၂၁။ မောင်မောင်တင် - ဦး၊ ကုန်းဘောင်ဆက် မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး ဒု/တ တွဲ - ၂၀၀၄
- ၂၂။ ရွှေရတုစာစောင် သာသနဝေပုလ္လကျောင်း မိတ္ထီလာ
- ၂၃။ သန်းထွန်း - ဒေါက်တာ ၊ မြန်မာမင်းအမိန့်တော်များ - ၁၉၈၆
- ၂၄။ သန်းထွန်း - ဒေါက်တာ ၊ သန်းထွန်း -၈၀ ပြည့်၊ ၂၀၀၃
- ၂၅။ သန်းထွန်း - ဒေါက်တာ ၊ မြန်မာသမိုင်းရှာပုံတော် - ၂၀၀၄
- ၂၆။ သန်းထွန်း - ဒေါက်တာ ၊ ဇမ္ဗူဒီပဦးဆောင်ကျမ်း - ၂၀၀၅
- ၂၇။ သန်းထွန်း - ဒေါက်တာ ၊ ခေတ်ဟောင်းမြန်မာရာဇဝင် - ၂၀၀၈

- ၂၈။ သန်းထွန်း - ဒေါက်တာ ၊ တစ်နေ့တလံပုဂံဘယ်ပြေးမလဲ -
၂၀၀၆
- ၂၉။ သုတ - မောင် (ဗိုလ်မှူးဘသောင်း)စာဆိုတော်များအတ္ထုပ္ပတ္တိ
- ၁၉၆၂
- ၃၀။ သုတေသနဌာန ၊ မြန်မာရက်စဉ်သမိုင်း - ၂၀၀၉
- ၃၁။ အောင်မြင့် - ဦး ၊ ရှေးကမြို့ရွာကောင်းကင်မြေပုံများ -
၁၉၉၈
- ၃၂။ ဩဘာသ - ဦး ၊ မန္တမဒေသသမိုင်းရှုထောင့်ပုံရိပ်လွှာများ
- ၂၀၀၆

ကိုးကားသည့် စာအုပ်စာတမ်းများ (မြန်မာ)

- ၁။ ကြန်-ဒေါ် ၊ မဟာဝန်ရှင်တော်မင်းကြီး
အုပ်ချုပ်ရေး (၂၀၀၃)
- ၂။ ကလောင်စုံ-စနေစာပေပိုင်း၊ မန္တလေးဟံသာဝတီ
သတင်းစာပုံနှိပ် - ၁၉၇၆ (ပထမအကြိမ်)
- ၃။ ခ-ဦး၊ မိတ္ထီလာကန်သမိုင်းကျောက်စာ၊ မိတ္ထီလာ
ဝန်ဇင်းမင်းရာဇာ ပုံနှိပ် - ၁၉၂၉
- ၄။ ခင်ခင်လေး-ဒဂုံ၊ ဝက်မစွတ်အတ္ထုပ္ပတ္တိ - ၁၉၇၅
- ၅။ ငြိမ်းမောင်-ဦး၊ ရှေးဟောင်းမြန်မာကျောက်စာများ၊
၁၉၇၂-၈၂-၈၃
- ၆။ တည်တောဆရာတော် ဗုဒ္ဓဝါဒမေး/ဖြေ - ၁၉၉၉
- ၇။ တိုးလှ-ဒေါက်တာ၊ ဗဒုံမင်းလက်ထက် မြန်မာနိုင်ငံ
အခြေအနေ ၁၉၇၀
- ၈။ တင့်ဆွေ-ဖျာပုံ ၊ မထိကန်သာရေကြည်ရှာခဲ့ - ၂၀၁၁
- ၉။ ထွန်းညို - ဦး(တွင်းသင်း) တွင်းသင်းမြန်မာရာဇဝင်သစ်-
၁၉၆၈
- ၁၀။ ထွန်းလွင် - ဦး၊ မိတ္ထီလာမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်မှတ်တမ်း

၁၉၇၉-၈၂ (လက်နှိပ်စက်မှု)

- ၁၁။ နီတွတ် - ဦး၊ မိတ္ထီလာသမိုင်း - ၁၉၈၅ (လက်နှိပ်စက်မှု)
- ၁၂။ နီတွတ် - ဦး၊ မိတ္ထီလာသာသနာ - ၁၉၉၈ (လက်နှိပ်စက်မှု)
- ၁၃။ ဗလနန်သူ (ဒုတိယနဝဒေး) မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့၊
မော်ကွန်း၊ ၁၇၉၆ (မိတ္ထီလာတက္ကသိုလ်စာကြည့်တိုက်)
- ၁၄။ ဘရင် - ဦး၊ ဟံသာဝတီ၊ မိတ္ထီလာကန်တော်ဘွဲ့၊ မော်ကွန်း
- ၁၉၂၉
- ၁၅။ မဟာသီလဝံသ-ရှင် ၊ သျှိသျှားကန်ခေါ် မိတ္ထီလာ
ကန်တော်ဘွဲ့၊ မော်ကွန်း၊ မြန်မာစာ ညွှန်ပေါင်းကျမ်း
- ပ - တွဲ-၁၉၆၈
- ၁၆။ မှန်နန်းရာဇဝင်တော်ကြီး တတိယတွဲ - ၁၉၆၇
- ၁၇။ မြင့်ဆွေ - ဦး (ကဗျာဘာနီ)၊ မိတ္ထီလာကန်အတ္ထုပ္ပတ္တိ -
၁၉၅၇
- ၁၈။ မောင်မောင်တင် - ဦး၊ ကဗျာဗန္ဓုသာရကျမ်း - ၁၉၆၉
- ၁၉။ မောင်မောင်တင် - ဦး၊ မြန်မာမင်းအုပ်ချုပ်ပုံစာတမ်း -
၁၉၇၀
- ၂၀။ မောင်မောင်တင် - ဦး၊ ရှေးကမြို့နှင့်ကျေးရွာများ
၁၉၈၅ (အတွေးအမြင်မဂ္ဂဇင်း-၅)
- ၂၁။ မောင်မောင်တင် - ဦး၊ ကုန်းဘောင်ဆက်
မဟာရာဇဝင်တော်ကြီး ဒု/တ တွဲ - ၂၀၀၄
- ၂၂။ ရွှေရတုစာစောင် သာသနဝေပုလ္လကျောင်း မိတ္ထီလာ

- ၂၃။ သန်းထွန်း - ဒေါက်တာ ၊ မြန်မာမင်းအမိန့်တော်များ -
၁၉၈၆
- ၂၄။ သန်းထွန်း - ဒေါက်တာ ၊ သန်းထွန်း - ၈၀ ပြည့်၊ ၂၀၀၃
- ၂၅။ သန်းထွန်း - ဒေါက်တာ ၊ မြန်မာသမိုင်းရှာပုံတော် - ၂၀၀၄
- ၂၆။ သန်းထွန်း - ဒေါက်တာ ၊ ဇမ္ဗူဒီပဦးဆောင်ကျမ်း - ၂၀၀၅
- ၂၇။ သန်းထွန်း - ဒေါက်တာ ၊ ခေတ်ဟောင်းမြန်မာရာဇဝင်
- ၂၀၀၈
- ၂၈။ သန်းထွန်း - ဒေါက်တာ ၊ တစ်နေ့တလံပုဂံဘယ်ပြေးမလဲ
- ၂၀၀၆
- ၂၉။ သုတ - မောင် (ဗိုလ်မှူးဘသောင်း) စာဆိုတော်များ
အတ္ထုပ္ပတ္တိ - ၁၉၆၂
- ၃၀။ သုတေသနဌာန ၊ မြန်မာရက်စဉ်သမိုင်း - ၂၀၀၉
- ၃၁။ အောင်မြင့် - ဦး ၊ ရှေးကမြို့ရွာကောင်းကင်မြေပုံများ -
၁၉၉၈
- ၃၂။ သြဘာသ - ဦး ၊ မဇ္ဈိမဒေသသမိုင်းရုပ်ကြွင်းပုံရိပ်လွှာများ
- ၂၀၀၆

ကိုးကားသောအင်္ဂလိပ်စာအုပ်များ

1. Burma Gazetteer, Meiktila District, Vol,B 1913.
2. Burma Gazetteer, Meiktila District, Vol,B 1921.
3. Keith, W,I,L,C,S, Report on the Second Settlement of Meiktila District, 1907.
4. Mi Mi Hlaing, A Socia-Economic History of Meiktila In Later Konbaung Period (1815-1885) for the Degree Master of Arts 1999.
5. Mi Mi Hlaing, Rural Life of Meiktila Township in Nineteenth Century, Ph.D dissertation, 2008.
6. Meiktila Division, Imperial Gazetteer of India, Vol II, 1908.
7. San San, History of Irrigation in Meiktila District (1753-1885) Ph.D Dissertation, 2009.
8. Scott, J.G and Hardiman, Gazetteer of Upper Burma and Shan State Vol.11, 1901.
9. Thita Myint, History of Meiktila Lake, M.A thesis, 2000.

မိတ္ထီလာမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်းမှတ်တမ်း

(ပုဂံခေတ်မှ ကိုလိုနီခေတ်)

ဦးထွန်းလွင် (မိတ္ထီလာ)

အဖ ဦးညွန့်၊ အမိ ဒေါ်မြမေတို့မှ ၁၉၄၂ ခုနှစ် ဇွန်လ ၂၀ ရက်နေ့တွင် မြင်းခြံခရိုင် တောင်သာမြို့နယ် အလယ်ချိုင်း (မြောက်) ရွာ၌ မွေးဖွားသည်။ ၁၉၄၇ ခုနှစ်တွင် ရွာဦးဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း၌ ပညာသင်ကြားခဲ့ပြီး ၁၉၅၇ ခုနှစ်တွင် သီရိမင်္ဂလာရပ် အလယ်တန်းကျောင်းမှ အလယ်တန်း အောင်မြင်သည်။ ၁၉၆၂ ခုနှစ်တွင် တပ်မတော် ကလေးများ အထက်တန်းကျောင်း (ယခု အ-ထ-က ၃) မှ ၁၀ တန်း အောင်မြင်ခဲ့သည်။

၁၉၆၄ ခုနှစ်တွင် ဝမ်းတွင်းမြို့နယ် ပါတီစည်းရုံးရေးကော်မတီတွင် စာရေးအဖြစ် တာဝန်ထမ်းဆောင်ခဲ့ပြီး ဝန်ထမ်းအဖြစ်မှ ၁၉၆၈ ခုနှစ်တွင် နုတ်ထွက်၍ သိပ္ပံနည်းကျ ကြက်မွေးမြူရေးလုပ်ငန်း လုပ်ကိုင်ခဲ့သည်။ ၁၉၇၂ ခုနှစ်တွင် မိတ္ထီလာမြို့နယ် လုံခြုံရေးနှင့် အုပ်ချုပ်မှုကော်မတီ အတွင်းရေးမှူး၊ ၁၉၇၄ ခုနှစ်တွင် ပထမအကြိမ် မြို့နယ်ပြည်သူ့ကောင်စီ အတွင်းရေးမှူး၊ ၁၉၇၇ ခုနှစ်တွင် ဒုတိယအကြိမ် မြို့နယ်ပြည်သူ့ကောင်စီ အတွင်းရေးမှူး၊ ၁၉၈၀ ခုနှစ်တွင် တတိယအကြိမ် မြို့နယ်ပြည်သူ့ကောင်စီ အတွင်းရေးမှူးတာဝန်များ ထမ်းဆောင်ခဲ့သည်။ ၁၉၈၆ ခုနှစ်မှစ၍ ပြင်ပစီးပွားရေး လုပ်ကိုင်ရင်း စာပေဝိသနာအရ ဆောင်းပါးများ စတင်ရေးသားခဲ့သည်။ ၂၀၁၁ ခုနှစ်တွင် “အနောက်နိုင်ငံများသို့ ဗုဒ္ဓဘာသာ ရောက်ရှိပြန့်ပွားခြင်း” စာအုပ်ကို ရေးသားထုတ်ဝေခဲ့သည်။

အမည်ရင်း ဦးထွန်းလွင် ဖြစ်သည်။

နေရပ်လိပ်စာ - အမှတ် (၇၇)၊ ၅-ဇ၊ ဓမ္မစေတီလမ်း၊ စမ်းချောင်းမြို့နယ်၊ ရန်ကုန်မြို့။